

Jadwiga Izdebska

Rodzina dziecko telewizja

Szanse wychowawcze i zagrożenia telewizji

Trans Humana

Wydawnictwo Uniwersyteckie

Białystok 1996

Recenzja naukowa:

prof. dr hab. Anna Przeclawska prof. dr hab. Edmund Trempala

Projekt graficzny okładki: Wojciech Siwak

Skład komputerowy programem TEX Alicja Jaroszewicz

Redakcja techniczna: Wojciech Siwak

D Copyright by

Jadwiga Izdebska

Copyriglri by

Trans Humana

Wydawnictwo Uniwersyteckie

przy Stowarzyszeniu Absolwentów i Pracowników

Wydziału Pedagogiki i Psychologii

Filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku

IS-328 Białystok, ul Świerkowa 20.

tel. (085) 42-24-87 w.132, tel./fax.: 42-23-IO

Białystok 1995

Wszystkie prawa zastrzeżone All rights rcserved

No part of this publication covered by the copyright hereon

may bc reproducdd in any form without the penmssion of the publisher

ISBN 83-86696-13-3

Książka finansowana przez Wydział Pedagogiki i Psychologii

I filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku

SPIS TREŚCI

Wstęp	5
I. Środowisko rozwojowe dziecka - jako poszerzająca się poprzez mass media przestrzeń życiowa	
1. Edukacja równoległa (nieszkolna), jej miejsce i rola w życiu dzieci	7
2. Dziecko w świecie wielu mediów	13
3. Dzieciństwo telewizyjne współczesnych dzieci	17
II. Telewizja - jako droga pośredniego oddziaływania na dziecko w rodzinie	
1. Telewizja w życiu dziecka - przegląd badań	21
2. Poznawanie i przyswajanie kultury przez dziecko	40
3. Telewizja w rodzinie	45
III. Teoretyczne i metodologiczne podstawy badań	
1. Uzasadnienie przedmiotu badań	52
2. Rodzina - podstawowe środowisko wychowawcze kulturowe, swoista wspólnota ludzi	55
3. Wychowanie rodzinne	65
4. Rodzinny odbiór telewizji	69
5. Problematyka badawcza	75
6. Procedura badań: metody, techniki, dobór próby badawczej	80
IV. Rodzinno - domowy odbiór programów telewizyjnych	
1. Zakres i charakter rodzinno - domowych kontaktów telewizyjnych	89
2. Udział rodziców w organizowaniu rodzinno - domowego odbioru telewizji	12a
I h nk 1 tlt'I(11D)ItIJK, Sp. z o.o., Białystok, ul. Składowa 9	
V. Telewizja - jako czynnik wspomagający proces wychowania dziecka w rodzinie	
1. Miejsce i funkcje wychowawcze telewizji w życiu dziecka	145

2. Inicjująca i inspirująca rola telewizji w wychowaniu rodzinnym	170
3. Telewizja integrująca rodzinę	181
4. Kompensacyjna rola telewizji w rodzinie	200
VI. Telewizja zagrażająca i utrudniająca proces wychowania dziecka w rodzinie	
1. Telewizja dezorganizująca i zakłócająca organizację dnia dziecka i rodziców	212
2. Przejawy ujemnego oddziaływania telewizji na dziecko	216
3. Telewizja dezintegrująca rodzinę	231
4. Telewizja wyręczająca rodziców w procesie wychowania dziecka	237
VII. Pedagogiczne aspekty funkcjonowania telewizji w rodzinie - podsumowanie i propozycje	
1. Podsumowanie wyników badań	247
2. Postulaty i propozycje dotyczące roli telewizji w wychowaniu rodzinnym dziecka	272
Udział rodziców w organizowaniu rodzinno - domowego odbioru telewizji	272
Pedagogiczne zasady funkcjonowania telewizji	17f)
Rola szkoły w przygotowywaniu dzieci do aktywnej i selektywnego korzystania z telewizji i innych mass mediów	2tś:3
3. Problemy do dalszych badań	286
Bibliografia	289
Summary	301

WSTĘP

Dziecko od najmłodszych lat rozwija się pod wpływem oddziaływania różnych grup społecznych, instytucji, czynników tworzących pozaszkolne środowisko jego życia. W tym środowisku odbywa się edukacja dziecka, nieszkolna, zwana równoległą, obejmująca oddziaływania zamierzone, planowe jak też samorzutne, okazjonalne. Dzięki oddziaływaniom

środowiskowym dziecko ma możliwość poznawania nieznanych mu faktów, zjawisk dotyczących różnych dziedzin życia społecznego, nauki, techniki, kultury.

Istotne miejsce w tym procesie zajmuje telewizja. W ostatnich latach staje się ona środkiem przekazu stale zmieniającym się z powodu nowej technologii, nowych systemów produkcji i dystrybucji. Również w życiu dziecka i rodziny miejsce telewizji ulega dzisiaj wyraźnym przemianom, przestaje być ona podstawowym źródłem informacji i rozrywki, a staje się jednym z wielu elektronicznych środków przekazu. Coraz więcej rodzin ma możliwość oglądania programów emitowanych przez telewizję krajową, publiczną ale również prywatną lokalną telewizję satelitarną kasyety video.

Telewizja zawładnęła życiem bardzo wielu dzieci i ich rodziców, podporządkowała sobie rozkład ich zajęć w ciągu dnia, burząc niejednokrotnie jego strukturę, przyciągając i zatrzymując codziennie na wiele godzin członków rodziny przed telewizorem.

Coraz częściej dzieciństwo współcześnie żyjących dzieci określane bywa mianem dzieciństwa telewizyjnego, ponieważ wyznaczane i kształtowane jest ono przez codzienne, wielogodzinne oglądanie przez nich telewizji, a także przez funkcje, jakie pełni w ich życiu. Daje ona dzieciom szansę poznawania świata ukazywanego na szklanym ekranie, przyswajania wielezy o nim, ale także, co wydaje się istotne dla kształtu tego dzieciństwa, uncyt, niczenia w olbrzymim, światowym procesie socjokulturowym.

Wpływ telewizji przez dziecko rozpoczyna się w domu rodzinnym i trwa przez cały okres jego dzieciństwa i młodości. Telewizja, jako integralna część życia rodzinnego, towarzyszy stale rodzicom i ich dzieciom w chwilach odpoczynku, relaksu i podczas zajęć domowych, co nie może być bez określonych skutków dla jej odbiorców.

Wskazując więc i ważne z punktu widzenia pedagogicznego staje się przedmiotem badań empirycznych zagadnień związanych z funkcjonowaniem telewizji w rodzinie.

Wskazanie na możliwości pozyskania jej w wychowaniu rodzinnym staje się niezbędne, szczególnie dzisiaj, kiedy

rodzina nękana jest różnymi zagrożeniami natury ekonomicznej, społecznej, wychowawczej, ale także wobec słabnącej, na skutek m.in. rozwoju środków masowego przekazu, pozycji szkoły jako podstawowego źródła informacji dla dzieci.

Dotychczasowe badania, prowadzone w ramach pedagogiki społecznej, nie odpowiedziały jednak na wiele pytań dotyczących telewizji w rodzinie i w życiu dzieci w młodszym wieku szkolnym, podejmowane były bowiem sporadycznie. Brak jest przede wszystkim badań, które

by kompleksowo ujmowały funkcjonowanie telewizji w rodzinach, pokazywały miejsce i rolę, jaką spełnia ona w wychowaniu rodzinnym.

Celem tej pracy jest uchwycenie relacji zachodzących między rodzicami i dziećmi podczas wspólnego, rodzinnie - domowego odbioru telewizji i na tym tle pokazanie roli, jaką pełni ona w rodzinie.

Praca jest próbą poszukiwania odpowiedzi na pytania: jak funkcjonuje telewizja w rodzinach zróżnicowanych społecznie i kulturowo, czy i w jakim zakresie wspomaga ona wychowanie rodzinne oraz jakie stwarza zagrożenia dla rodziny. Odpowiedzi na postawione pytania poszukuję w dotychczasowym dorobku empirycznym i refleksji teoretycznej oraz w badaniach własnych. Oba te podejścia dopełniają się nawzajem i umożliwiają mi weryfikację przyjętych w pracy założeń.

Konstrukcję logiczno - merytoryczną pracy tworzy siedem rozdziałów. Dwa pierwsze wskazuje kierunki i zakres zainteresowań teoretycznych i empirycznych badaczy zajmujących się problematyką telewizji w życiu dzieci i rodziny. Rozdział trzeci zawiera teoretyczne i metodologiczne przesłanki podjętych przeze mnie badań. Wyjaśniam tu w oparciu o piśmiennictwo naukowe podstawowe kategorie analizy, następnie omawiam problematykę i procedurę podjętych badań. Rozdział czwarty dotyczy rodzinnie - domowego odbioru telewizji oraz udziału rodziców w zorganizowaniu tego procesu. W następnym rozdziale (piątym) przedstawiam wyniki badań na temat możliwości pozyskania telewizji w procesie wychowania rodzinnego poprzez analizę funkcji, jakie spełnia ona w życiu dziecka oraz jej roli w rodzinie. Rozdział szósty wskazuje na zagrożenia, jakie telewizja stwarza rodzinie. Omawiam przejawy ujemnego oddziaływania telewizji na dziecko i na funkcjonowanie wychowawcze rodziny, wskazując na dezorganizację życia rodzinnego, dezintegrację rodziny, "zastępowanie" przez telewizję rodziców w wypełnianiu przez nich wielu funkcji opiekuńczo - wychowawczych. W zakończeniu pracy formułuję wnioski wynikające z analizy wyników badań. Ta część pracy zawiera również zasady funkcjonowania telewizji w rodzinie, a także pewne sugestie i propozycje dotyczące roli, jaką rodzina i szkoła spełniać powinny w odniesieniu do selektywnego, aktywnego odbioru telewizji.

I. Środowisko rozwojowe dziecka - jako poszerzająca się poprzez mass media przestrzeń życiowa

1. Edukacja równoległa (nieszkolna), jej miejsce i rola w życiu dziecka

Współczesne wychowanie dzieci na całym niemal świecie staje się problemem bardzo złożonym, wykraczającym poza tradycyjny (r)ystem oddziaływań instytucji szkolnych i pozaszkolnych, a jego przebieg i skuteczność zależy od wielu, zróżnicowanych i zmieniających się uwarunkowań społecznych, politycznych, kulturalnych, ekonomicznych zachodzących zarówno w mikro jak też w makro(r)strukturach społecznych.

Dziecko od najmłodszych lat znajduje się w kręgu różnego rodzaju oddziaływań, które podejmowane są przez najbliższe mu osoby, również grupy, wspólnoty społeczne, instytucje. Cała bowiem przestrzeń życiowa, która otacza dziecko, jest bezodróżniona w swej strukturze i sile oddziaływania, tworząc, jak pisze Trempała, swoiste środowisko edukacyjne². Obejmuje ono trzy

r Na ten temat w pracach: Z. Kwieciński (red.): Forum Oświatowe 1/94. Poznań-Toruń 1994; Z. Kwieciński: Socjopatologia edukacji. Warszawa 1992; F. Adamski: Pluralizm w kulturze polskiej. Kraków 1988; Z. Kwieciński: Nieobecne dyskursy. Toruń 1993; J. Brzez'W ski i L. Witkowski: Edukacja wobec zmiany społecznej. Toruń 1994; T. Lewowicki: Przemiany oświaty. Warszawa 1994; St. Kawula: Rozdroże I ~xnnse wychowania. Olsztyn 1986; Z. Kwieciński: Pedagogika i edukacja wobec wyxwnnia kryzysu i gwałtownej zmiany społecznej. (w:) Ku pedagogice pogranicza: Red. 1. Kwieciński i L. Witkowski. Toruń 1990; B. Suchodolski (red.) Alternatywna pedar gupika humanistyczna. Wrocław 1990; J. W. Botkin, M. Elmandjra, M. Malitza: Uczyć eis bez granic. Warszawa 1982; H. To~er (red.): Lesrning for Tomorrow. The Role of the FLture in Education. New York 1974; J. Szczepański: Społeczne uwarunkowania rozwoju oświaty. Warszawa 1989. ~ l; 'I~empała: Szkoła a edukacja równoległa (nieszkolna). Poglądy, doświadcxenin, porpor. ycje. Flydgoszcz 1993; także R. Wroczyński: Edukacja permanentna. Warszawa 19t;3.

mlrrrznr.y anul<>wiskowe życia dziecka: 1) rodzinę i inne grupy nieform~rlnr· (r~swi~·snicre, s~siedzkie) stanowiące sferę bezpośrednich odrł~.j,rlywu.ri; 1) instytucje lokalne (np. kino, dom kultury, świetlica) im~piryj;~.ćac oddziaływania również bezpośrednio, ale o charakterxw (mrma.lnyrn, instytucjonalnym oraz 3) instytucje ponadlokalne

Przed wszystkim środki masowego przekazu, tworzące układ oddziaływań pośrednich³.

W miarę dorastania dziecka rozszerza się kryg oddziaływań wychowawczych. Najpierw jest to rodzina, która rozpoczyna długi proces przygotowania dzieci do życia poprzez kształtowanie określonych ról społecznych, systemu wartości, norm postępowania i niezależnie od swoich możliwości i warunków materialnych, kulturalnych, statusu społecznego, zaspokajają przede wszystkim potrzeby emocjonalne dziecka, potrzeby bezpieczeństwa i przynależności do określonych osób czy określonych wspólnot społecznych. Stopniowo, wraz z rozwojem dziecka, środowisko jego życia ulega rozszerzeniu⁴, stale powiększa się ilość i zakres oddziałujących bezpośrednio lub w sposób pośredni grup i instytucji pozarodzinnych (grupa rówieśnicza, s~siedzka oraz liczne instytucje wychowania pozaszkolnego)⁵. Wywierają one określone zmiany w osobowości dziecka poprzez działania o bardzo różnym charakterze: nieformalnym, nieinstytucjonalnym, niezamierzonym, jak też formalnym, obligatoryjnym, instytucjonalnym, zamierzonym.

Słusznie podkreśla się, że badając wpływy wychowawcze na jednostkę należy poszukiwać ich nie tylko w instytucjach szkolnych, kulturalno - oświatowych, opiekuńczych, ale także w tych działaniach środowiskowych, których efekty wychowawcze s~ ubocznym, niezamierzonym, przypadkowym rezultatem tych cZia.łaris.

3A. Kłoskowska wyodrębnia trzy podstawowe układy kultury, w rnmac;h których ma miejsce wychowanie dzieci i młodzieży. Szeroko na te-n f.crnnt. w prnonclr: A. Kłoskowska: Społeczne ramy kultury. Warszawa 1992; Socjologii kull.ur;y. Wnrszawa 1981.

4Szeroko na ten temat w pracach: St. Kowalski, S. Wnwryniuk: Doskonalenie funkcjonowania systemu wychowawczego w środowisku. Sl.mliu Pedagogiczne. T. XLVII, Wrocław 1984; R. Miller; Socjalizacja - wyohownnic - pychoterapia. Warszawa 1981; A. Gurycka: Struktura i dynamika procesu wychowania. Warszawa 1979.

SKlasyfikacja środowisk i instytucji wychowawczych w pracach: E. Trempała: Wyc~lwwanie równoległe w polskim systemie edukacyjnym. Bydgoszcz 1984; E. Trempała: I~;clukacja nieszkolna (równoległa w warunkach przemian w Polsce. Bydgoszcz 1984; K. łrreclawski: Instytucje wychowawcze w wielkim mieście. Warszawa 1971; R. Wronzyopki: Pedagogika społeczna. Warszawa 1974; A. Kamiński: Funkcje pedagogiki społc~v.urj. Warszawa 1972. "Np. I~i. Zuaniecki, E. Trempała, St. Kowalski.

Wpływów tych nie można nie doceniać, ze względu na szeroki zn, kreci i skuteczność ich oddziaływania na dziecko'.

Wpływy wielu środowiskowych grup i instytucji są często m wiele bardziej znaczące w życiu dziecka niż systematyczne, wielolat, nie, sformalizowane oddziaływania szkolne. Dlatego też istotni tc~lę - pisze A. Przecławska "(...) powinny odgrywać kontakty wychowawcze mniej

sformalizowane, nie ograniczone ścisłymi programami edukacyjnymi, zostawiające więcej miejsca na spontaniczność zarówno wychowawcy, jak i wychowanka⁸. Takie możliwości, jak się wydaje, tkwią w oddziaływaniach głównie społeczności lokalnej. Posiada ona bowiem - zdaniem E. Trempały - "wielki potencjał wychowawczy dzięki swym instytucjom, swej strukturze społecznej i administracyjnej, swym kręgom kulturowym, a przy sprzyjających warunkach może być szkołą postaw obywatelskich i ogólnoludzkich, zbiorowym edukatorem jednostek i grup ludzkich"⁹.

W tej pozaszkolnej przestrzeni życia dziecka, cugle poszerzającej i wzbogacającej się o nowe formy oddziaływań, tkwią więc możliwości kształtowania jego poglądów i postaw, rozwijania zainteresowań i gromadzenia doświadczeń.

Oddziaływania różnych środowisk pozaszkolnych na dzieci, ich charakter, zakres, treść, są jednak bardzo zróżnicowane. To zróżnicowanie wynika ze specyfiki funkcjonowania poszczególnych grup społecznych, instytucji i placówek wychowawczych, ich struktury organizacyjnej i programowej. Z jednej strony posiadają one potencjalne możliwości wywierania wychowawczego wpływu na różne sfery osobowości dziecka, kształtowania jego procesów poznawczych, emocjonalnych, motywacyjnych. Z drugiej zaś, należy je również postrzegać w aspekcie ujemnych, demoralizujących wpływów i niebezpieczeństw dla procesu wychowania. W tym środowisku pojawiają się dzisiaj zagrożenia hamujące i uniemożliwiające przebieg procesu wychowania, takie jak: ubóstwo, nędza wielu rodzin, rozpad, niepełność rodziny, bezrobocie, kryzys systemu wartości, alkoholizm, narkomania, przestępczość, agresja wśród dzieci

⁷ Wskazują na to liczne prace i raporty o stanie oświaty na świecie, jak np.: P. G. Altbach: Excellence in Education. New York 1985; J. W. Botkin, M. Elmondjra, M. Maltza: Uczyć się bez granic. Warszawa 1982; I. Illich: Społeczeństwo bez szkoły. Warszawa 1976.

sA. Przeclawska: Wychowanie jako spotkanie - kilka pytań zamiast wstępu. (w:) Relacje między ludźmi jako przedmiot badań pedagogicznych. Warszawa 1993, s. 17.
⁹E. Trempała: Szkoła a edukacja równoległa (nieszkolna). Poglądy, doświadczenia, propozycje. Bydgoszcz 1993, s. 8.

i dorosłych, upadek po części autorytetów wychowawców, nauczycieli, rodziców, przewartościowanie wielu sfer życia społecznego, gospodarczego^o. Zjawiska patologii społecznej występuje i wypełnia - w większym lub mniejszym stopniu pozaszkolne środowisko dziecka.

W tym środowisku żyje dzieci, rozwijając się wypełniaj to środowisko swoim doświadczeniem, zachowaniami o charakterze instrumentalnym i werbalnym. Relację między dzieckiem a środowiskiem wychowawczym ma charakter dwustronny, w pewnym stopniu sprzężenia zwrotnego, ponieważ nie jest to - jak pisze A. Przeławska - tylko relacja odbioru bodźców środowiskowych, ale także relacja współtworzenia. Dziecko poprzez swój sposób recepcji wzbogaca środowisko wychowawcze, zmienia je. Środowisko wychowawcze bowiem, przekształcając osobowość wychowanka na zasadzie jego własnej, wewnętrznej aktywności, zmienia się równocześnie pod jego wpływem"12.

W tym procesie istotną rolę spełnia aktywność dziecka, która nie jest wyłącznie odpowiedzią na oddziaływanie środowiska, reakcją na dopływające z zewnątrz bodźce, ale wyprzedza bieg wydarzeń, wpływa na nie13. Tego rodzaju aktywność staje się szczególnie ważna i potrzebna dzisiaj, we współczesnym świecie ciągłych zmian dokonujących się bardzo szybko, dynamicznie. Charakterystyczna jest w tym kontekście wypowiedź J. Trempały, który stwierdza, że trudno jest dzisiaj przygotować dziecko do spotkania z wydarzeniami, zjawiskami, które być może będą w przyszłości jego udziałem, wyposażając je w określone wzory zachowań, natomiast należy raczej "dać dziecku możliwość gospodarowania własnymi zasobami psychicznymi, przyzwyczajając je do samoregulacji i samorozwoju"14. Rodzi się w związku z tym problemy bardzo złożone i trudne, dotyczące takiego ukierunkowania aktywności dzieci, która umożliwi im uczestniczenie w świecie, gdzie poszerza

loNa ten temat w pracach: E. Trempał: Główny nurt pedagogiki (w:) (w:) op. cit., s. 9; R. Meighan: Socjologia edukacji (w:) (w:) op. cit., s. 19; J. Trempała: Wychowanie i edukacja (w:) (w:) op. cit., s. 15; H. Górecka, E. Szubert: Patologie społeczne objęta ingerencją państwa i ich uregulowanie prawne. Olsztyn 1992; M. Jarosz: Działalność społeczna w rodzinie i społeczeństwie. Warszawa 1987.

11 A. przeławska: Wychowanie jako spotkanie - kilka pytań zamiast wstępu. (w:) Relacje między ludźmi jako przedmiot badań pedagogicznych. Warszawa 1993.

12 A. Przeławska: op. cit., s. 15.

13 J. Trempała: Znaczenie edukacji równoległej dla rozwoju psychicznego dzieci i młodzieży. "Oświata i Wychowanie" 1989 nr 36, s. 34.

14 J. Trempała: op. cit., s. 36.

15 J. Trempała: Wychowanie i edukacja (w:) (w:) op. cit., s. 15. Aktywność w różnych formach edukacji równoległej.

(obok więc edukacji szkolnej (obligatoryjnej, instytucjonalnej) istnieje edukacja równoległa15 (nieobligatoryjna, obejmująca całe życie i oddziaływań zarówno

planowych, jak i samorządnych (okazjonalnych, przypadkowych na dzieci i młodzież w różnych fazach ich życia, w warunkach pozaszkolnych.

Cechy charakterystyczne edukacji równoległej - jak słusznie Remiec - jest podmiotowe ujmowanie procesu wychowania, możliwość respektowania w różnych podejmowanych działaniach w środowisku pozaszkolnym prawa jednostki do własnego, indywidualnego bytu, do poszanowania jej indywidualności, do niezależności i autonomii, "do samokształtowania swego ja na drodze przez siebie wybranej"¹⁷.

Edukacja nieszkolna (równoległa) obejmuje więc wielki i bardzo różnorodny obszar różnych instytucji, grup społecznych, sytuacji wychowawczych, w których uczestniczą dzieci. W tym środowisku nieszkolnym realizuje się proces edukacji - proces poznawania, uczenia się, przyswajania przez młode pokolenie wiedzy, norm, wartości. Możliwość rozwijania zainteresowań i zamiłowań, realizacja własnych potrzeb, uprawianie zajęć sportowych, turystycznych, rekreacyjnych, spędzanie czasu wolnego w grupie rówieśniczej formalnej i nieformalnej, w instytucjach kulturalno - oświatowych, a także przy komputerze, magnetowidzie, uczestniczenie w odbiorze treści przekazywanych przez środki masowego przekazu - "(... to m.in. czynniki zdobywania informacji, poszerzania doświadczeń, rozwijania wyobrażeń, budowania własnego stylu życia, kształtowania poglądów, to czynniki, które poszerzają pozaszkolne

rolę W literaturze pedagogicznej dla określenia pojęcia edukacji równoległej używa się różnych terminów: wychowanie równoległe, kształcenie i wychowanie równoległe, wychowanie nieszkolne, kształcenie równoległe, kształcenie równoległe, kształcenie równoległe i wychowanie równoległe itp. Na ten temat: E. Trempała: Szkoła a edukacja równoległa. (w:) A. Radziewicz-Winnicka: Pedagogika społeczna końca XX wieku. Katowice 1992; L. Porcher: Kształcenie równoległe. Warszawa 1978. Szeroko o temat edukacji równoległej w pracach: E. Trempały: Wychowanie równoległe w polskim systemie edukacyjnym. Bydgoszcz 1984; E. Trempała (red.): Edukacja równoległa. Funkcjonowanie i kierunki rozwoju edukacji równoległej w polskim systemie oświaty i wychowania. Bydgoszcz 1990; E. Trempała: Szkoła a edukacja równoległa (nieszkolna). Poglądy, doświadczenia, propozycje. Bydgoszcz 1993; E. Trempała (red.): Edukacja nieszkolna w warunkach przemian w Polsce. Bydgoszcz 1994.

15 J. Niemiec: Edukacja nieszkolna - przemiany - profile działań. (w:) Edukacja nieszkolna (równoległa) w warunkach przemian w Polsce. Red. E. Trempała. Bydgoszcz 1994.

17 J. Niemiec: op. cit., s. 27.

>rrrnlmwisko uclukac:yjne, tworząc swoisty społeczni bazę kształceni;t i wyc~llowania"18.
 .I ni w ~)ocz~tkach lat 70 pisał R. Wroczyński¹⁹, że nie można w mn.~,tc~lt współczesnych
 zamkn~ć dziecka w murach szkoły i ogranicwyo kształcenia i wychowania tylko do szkoły²⁰.
 Dodajmy, że ~Irisiaj obok tradycyjnej szkoły ma miejsce olbrzymi społeczno
 oświatowy ruch reformatorski, którego wyrazem s~ m.in. powstające nowe szkoły, szkoły
 alternatywne, szkoły oporu, wolności, przeciwstawiające się sztywnemu,
 zinstytucjonalizowanemu sys
 temowi szkolnemu, skostniałym formom i metodom nauczania²¹ Staje się one otwarte dla
 wszystkich grup społecznych, a poprzez
 treści, metody kształcenia i poprzez określone warunki egzystencjalne próbuje stworzyć inny,
 humanistyczny system kształcenia.
 Ten społeczno - pedagogiczny, reformatorski ruch otwiera szanse powi~zania, wspierania się
 dwóch podstawowych systemów edukacji: szkolnego i równoległego. Podejmowane s~ na
 świecie próby opracowywania koncepcji integracji obu tych systemów. Idee te znajdujemy w
 nowych kierunkach, m.in. w pedagogice humani
 stycznej, pedagogice krytycznej, antypedagogice, w edukacji do wolności.
 Konieczność współdziałania tych dwóch systemów jest oczywi
 sta wobec faktu, iż systemy oświatowe nie nad~żaj~ za rozwojem nauki, osi~gnięciami w
 technice, zmianami społecznymi, ekonomicznymi a szkoła nie jest w stanie sama
 rozwi~zywać wielu pro
 blemów zwi~zanych z kształceniem i wychowaniem dzieci i młodzieży. W tej sytuacji coraz
 częściej zwraca się uwagę na rolę, jaki
 mog~ spełnić środki masowego przekazu w systemie edukacji szkolnej, równoległej, w
 edukacji humanistycznej dzieci.

18E. Trempała: Edukacja nieszkolna (równoległa) - wtaowndrenic. (w:) Edukacja nieszkolna
 (równoległa) w warunkach przemian w l'OIs('f. flylguszc:z 1S)99, s. 11.

19R. Wroczyński: Pedagogika społeczna. Warszuwn 1!)74; li. Wroczyński: Edukacja
 permanentna. Warszawa 1973.

2o por. B. Suchodolski: Wychowanie i strat.eKin i,y~ irrwn. Warszawa 1983; E. Trempała:
 Szkoła a edukacja równoległa (nieszkolna). ł3y<Ig~>szcz 1993; Cz. Kupisiewicz:
 Paradygmaty i wizje reform oświatowych. Wnr:czawn 1!17:5; W. Okoń: Szkoła współcze
 sna. Przemiany i tendencje rozwojowe. Warsxawn 197!i~ ('z. Kupisiewicz: Przemiany
 edukacyjne w świecie. Warszawa 1988; E. F'aure (red.): U<:zyć się bez granic. Warszawa
 1975.

21 Szerzej w pracach np.: Cz. Kugisiewicz: Paradygmaty ... op.cit.; B. Sliwerski: Edukacja w wolności. Kraków 1992; J. Szkuclarek, B. Sliwerski: Wyzwania pedagogiki krytycznej i antypedagogiki. Kraków 1992.

22 Nra ten temat w pracach: Cz. Kupisiewicz: Główne kategorie pedagogiki humanistycznej a praktyka szkolna (w:) Alternatywna pedagogika humanistyczna. Red. B. Su

~. 1) rzecko w świecie wielu mediów

Dzieci żyje dziś w świecie zupełnie innym niż poprzednie po

itnl~rti~., w świecie wielu mediów, stanowiących integralną część społeczeństwa. Wyróżniają się one wśród innych ~i~ety4ucji wychowawczo - społecznych przede wszystkim tym, że:

g~wnym miejscem ich odbioru i funkcjonowania jest dom ro ~~IUny, 2 ~s to instytucje wychowania pośredniego²⁴, których głów t>it zadaniem jest dostarczanie rozrywki, zabawy, przekazywa ~~~ informacji, reklama, 3) kontakt dziecka ze środkami masowego ~zekazu rozpoczyna się bardzo wcześnie, już w drugim roku życia

na długo zanim rozpocznie ono formalną i instytucjonalną edukację, setki godzin spędzi przed szklanym ekranem telewizyjnym, ~liagnetowidem, aparatem radiowym²⁵. Dziecko od najmłodszych lat odbiera serię bodźców ze strony ~~oasfery, a różnorodne obrazy, powiększone fotografie, produkt~wne masowo, utrwalają się w umyśle²⁶. Jest ono atakowane ~~dziennie ogromnymi ilościami informacji, pochodzących z gazet, czae(r)pism, ksi~żek, plakatów, audycji radiowych, kaset video, kompu~~rtiw, telewizji krajowej, satelitarnej, "konsumuje" każdego dnia ~ett~,d dwa tysiące obrazów pochodzących z technicznych środków ~~~ekazu²⁷. Jest to spowodowane dalszym rozwojem i upowszech~i~niem telewizorów, magnetowidów, ale także różnych periody w, czasopism i ksi~żek. Przykładem s~ dane mówiące, że w 1980 ~; w skali światowej wydrukowano ponad 650 tys. ksi~żek, wydano i~seloleki. Wrocław 1990; Cz. Kupisiewicz: Paradygmaty i wizje reform oświatowych.

scszawa 1994; J. Fudali: Możliwości wzbogacania szkolnego systemu wychowania _ ttuurstycznego. Łódź 1995; J. Fudali: Wychowanie humanistyczne w średniej szkole \$~ólnokształc\$cej. Łódź 1989

~'~. John P. Murray: The Developing Child in a Multimedia Society. (w:) Children and Television an Overview of the Research (by) Dawid Buckingham. University of Exeter. ~,trndon 1987.

~ K. Przeclawski do instytucji wychowania pośredniego zalicza: środki masowego
g~eknu, turystykę, zakłady pracy, wojsko, sądownictwo, policję, służbę zdrowia,. Szela~J:
K. Przeclawski: Instytucje wychowania w wiellicim mieście. Warszawa 1971.

~h Aletha C. Huston, Dolf Zillmann, Jennings Bryant: Media Influence, Public Policy stał the
Family (w:) Media, children and the family: social, scientific, psychodynamic Atol clinical
perspectives (edited by) Dolf Zillmann, Jennings Bryont, Aletha Huston. N. J. 1994; Sue Van
Noort: Nursery School Children Talking about Television. (w:) ~V(edia Education and
Introduction. Edited by Manuel Alvarado and Oliver Boyol - Bavvrt. London 1992, British
Film Institute.

2a J. Plisiecki: Przemiany współczesnej kultury a edukacja kulturalna. (w:) Alternar tywna
pedagogika humanistyczna. Red. B. Suchodolski. Wrocław 1990.

~ (~z. Kupisiewicz: Szkolnictwo w procesie przebudowy. Warszawa 1978.

14

320 tys. periodyków²⁸, dzieci urodzone w 1990 r. w Stanach Zjednoczonych i wielu krajach
Europy żyje w domu z przynajmniej ,jeclnyrrr t,ele-wizorem, a większość z nich ma dostęp
do wieloczynm~sc~ic~wyc~h odl>iorników telewizyjnych, do bardzo wielu kanałów
t,c~luwizy.jnych, radiowych, kaset video, gier komputerowych, czasolririrn, taśm audiovideo,
dysków^{2s}.

W świat dziecka zaczyna wkraczać mikroelektronika: zmianat,nryzowane odbiorniki radiowe
i telewizyjne, najnowsze tranzy4t,ory, kamery video, gry elektroniczne, video kasety,
kalkulatory kieszonkowe, nowe typy aparatów telefonicznych. Technika magnetowidowa,
komputerowa, ciekawi dzieci, a możliwość realizowania różnych gier komputerowych czy
ogl~dania jakich się chce filmów, w coraz większym zakresie angażuje czas wolny^{3°}. Jednak
bardziej powszechny w rodzinach, tańszy niż komputer, jest magnetowid, który cieszy się
ogromni popularności wśród dzieci. Kasetta video może bowiem odtwarzać wcześniej
utrwalony obraz, ale także produkować własne programy. Nowe możliwości edukacyjne i
rozrywkowe ma cały ruch video, przede wszystkim "magnetowidy i sprzężone zestawy
kamero- magnetowidowe, łącznie z komputerem i drukarki"³ⁱ.

Magnetowidy kasetowe zawojowały więc życie dziecka, umożliwiając nagrywanie i
odtworzenie programów w dowolnym czasie. Cieszy się one wśród dzieci olbrzymim
zainteresowaniem i wypełniają~ w znacznej mierze ich czas wolny. W wielu zamożnych
rodzinach znajduje się kamery umożliwiające dzieciom nagrywanie różnych sytuacji, a także
tworzenie własnych programów.

Do dziecka dopływa od wczesnych godzin rannych aż do późnego wieczora szeroki strumień informacji o różnym zakresie i stopniu trudności. Są to informacje o faktach, zjawiskach, opiniach, komentarzach, ocenach i krytyce, przekazywane drogą pośredniego oddziaływania mass mediów. Spowodowały i stworzyły one nowy wymiar możliwości wymiany myśli i informacji.

Środki masowego przekazu wzbogacają środowisko domu rodzinnego, a także dają dziecku olbrzymie szansę poznawania kraju i świata (Cz. Kupisiewicz: Paradygmaty i wizje reform oświatowych. Warszawa 1994. 297, wagaadnienie to omawiają np.: Aletha C. Huston, Dolf Zillmann, Jennings Bryant:

Media Influence, Public Policy and the Family (w: Media, children and the family: social scientific, psychodynamic and clinical perspectives (edited by: Dolf Zillmann, Jennings Bryant, Aletha Huston. N. J. 1994.

1. (Gajda: Edukacja bez granic. O środkach masowego przekazu. Lublin 1992. ~ J. C) Gajda: op.cit. s. 5.

3zy. Suchodolski, I. Wojnar: Nowa rzeczywistość a wychowanie. Warszawa 1972.

! r~

~restniczenia pośrednio w różnych wydarzeniach społecznych, kulturowych, politycznych. Stają się coraz potężniejszą siłą i instytucjami wychowawczymi oddziałyującymi na postawy i młodzieży; znacznie silniej niż wzory i modele przekazy

~ w tradycyjny sposób przez wychowawców w szkołach"33. Ci~tr~: i atrakcyjna forma przekazu treści za pomocą środków masowego przekazu powoduje, że "proces przyjmowania wiadomości

!~ przyjemny i dokonuje się najczęściej okazjonalnie i mimowolnie, I choć są to często wiadomości niespójne i fragmentaryczne, to ~~~n~, jednak uznać - zauważa J. Gajda - że mamy tu doczynienia ~dukcji~ bez granic ~'

'Technika bardzo intensywnie wkroczyła więc również w życie dziecka, we wszystkie niemal jego dziedziny. Dziecko, podobnie jak człowiek dorosły, "wmontowane" jest w świat techniki i

przerwy narażone na jego oddziaływanie. Słusznie zwracają uwagę badacze, że świat współczesny, głęboko uwikłany w wpływy techniki, "(...~ czuje się obciążony myśleniem i

~dukcji~ techniczni. Uznaje bowiem wartości techniki, ale też ~Wil, a na sobie jej zniewalające uzależnienia. Pragnie udogodzić ~ehniki i równocześnie boi się ich

konsekwencji. Fascynuje się jej ~I~kami, lecz z drugiej strony z niepokojem rejestruje jej cienie"35.

Rzeczywistość techniczno - medialna, w której żyje współcześnie dziecko i której konsekwencji i skutków bardzo wyraźnie dostrzega, jest rzeczywistości pośredni, w której rolę pośrednika pełnią różnego rodzaju aparaty techniczne. To one powodują,

„... relacje międzyludzkie stają się coraz bardziej jednostronne, lecz tracą swoje żywość i spontaniczność”36. Poza to ukazywanie świata ludzi, świata przyrody, poprzez i dzięki hnicie i określonym aparatom technicznym, prowadzi do syntezy czegoś naturalnego z tym co sztuczne. Ponadto ta rzeczywistość techniczno-medialna jest bardzo atrakcyjna dla dziecka, ale też

„... może go opanować, potrafi zawładnąć jego czasem, dezorganizować życie,

...”. Tłomępała: Szkoła a edukacja równoległa (nieszkolna). Poglądy, doświadczenia, refleksje. Bydgoszcz 1993, s. 25.

...I. Gajda: O trwałych wartościach i roli środków masowego przekazu w edukacji globalnej (w: ~ Edukacja nieszkolna (równoległa w warunkach przemian w Polsce. Praca naukowa i redakcyjna E. Trempeły. Bydgoszcz 1994, s. 54; Szeroko na ten temat: J. Gajda: Edukacja bez granic. O środkach masowego przekazu. Lublin 1992.

...H. Wistuba: Na styku kultury i techniki w kształtowaniu pełnego człowieka. (w: ~ Technizm w kulturze polskiej. Red. F. Adamski. Kraków 1988, Zeszyty naukowe UJ, 73, s. 130.

...F. Wistuba: Na styku kultury i techniki ... op.cit. s.122

16

podporządkować sobie inne czynności, ale także rozbudzić pragnienia, a także posiadania, nabywania ułatwień życiowych, pozostawiając na boku wartości "ludzkiego trudu i poświęcenia"37. Niniejsze rozważania dotyczą małych dzieci, a więc dzieci, które nie potrafi samodzielnie panować nad światem techniki, wybierać, wartościować, oceniać przekazy, w sposób trafny i mody.

Masowe oferowanie coraz to nowych środków przekazu i komunikacji utrudnia, przeszkadza, często uniemożliwia dziecku odpoczynek w samotności, w ciszy, wytchnieniu, ale przede wszystkim naraża odbiorcę "na gubienie świadomości celu i łatwe przestawianie środków w miejsce celu. Jednak poprawna kolejność etapów ludzkiego

działania wymaga ustawiania najpierw celu, a potem dopiero szukania do niego odpowiednich środków"38.

Rozwój środków masowego przekazu, pojawianie się coraz to nowych mediów, ich upowszechnienie, sprawia, że systematyczny, codzienny kontakt z nimi ma niemal wszystkie dzieci na świecie.

Staje się one mieszkańcami - jak określił M. McLuhan39 - "globalnej wsi", która w odróżnieniu od tradycyjnej społeczności lokalnej charakteryzuje się olbrzymim zróżnicowaniem wartości" w której ścierają się poglądy i opinie, a spory ma, między innymi za sprawą środków masowego przekazu, charakter publiczny40. W tej "globalnej wsi" uległo znacznemu rozszerzeniu środowisko rozwojowe dziecka. Ukazywany przez mass media świat, często pełen beztroski, albo odwrotnie świat pełen gwałtu, przemocy, okrucieństwa, jest w zasięgu ręki przedzielony od odbiorcy "tylko" szyby ekranu telewizora. I w efekcie - jak słusznie stwierdza E. Trempała - konfrontacja z doświadczeniami własnymi, ze środowiskiem wpływów realnych, bywa frustrująca, ale także pobudzająca do działań twórczych"41.

Szybki rozwój i zmiany, jakie zachodzi w technologii mają określony wpływ na dzieci i rodziny w ich środowisku domowym. Środowisko mediów w przeciętnym domu, w każdym uprzemysłowionym kraju na świecie, ulega zmianom, jest ono zasadniczo inne

37H. Wistuba: op.cit., s. 124. 38H. Wistuba: op. cit., s. 124

39M. McLuhan: The Gutenberg Galaxy. Toronto 1962; Understanding Media. New York, 1964.

40E. Trempała: Edukacja nieszkolna (równoległa) - wprowadzenie. (w:) Edukacja nieszkolna (równoległa w warunkach przemian w Polsce. Red. E. Trempała. Bydgoszcz 1994, s. 9.

41E. Trempała: op.cit., s. 9.

17

Wzrost, niż było w 80., na skutek m.in. upowszechnienia telewizji kablowej, magnetowidów, komputerów42.

42, L-xieciństwo telewizyjne współczesnych dzieci

"Telewizja jest z pewnością dominującym medium, w sensie codziennego używania" przez ogromną liczbę ludzi w każdym

domu. Jest ona również centralną częścią życia domowego i integralną częścią rodziny43.

Telewizja zajmuje szczególne miejsce w życiu dziecka, kon- t x nil rozpoczyna się bardzo wcześnie i ma systematyczny, co- i-rrrry, wielogodzinny, wieloaspektowy charakter. Jak wykazują-

~a.nia44, czas jaki przeznaczają telewizji dzieci w ci-gu każdego ia jest znaczny. Już w wieku 2-3 lat poświęcaj one telewizji ~~~~~uiętnie 45 minut w ci-gu każdego dnia, wraz z wiekiem roz-

lary tego czasu powiększają się znacznie45. W wielu krajach na ~_~ryląc:ie ponad 90% dzieci w wieku 4-12 lat ogl~da telewizję co hrrnie, przez wiele godzin, czego przykładem s~ dane mówiące, rączniowie szkół podstawowych w Stanach Zjednoczonych poświęcają więcej godzin telewizji niż nauce w szkole46; natomiast w Wącji uczniowie w ci-gu dziesięciu lat nauki szkolnej spędzają rys. godzin przed telewizorem, a więc o 3 tys. godzin więcej niż ~kole47. Podobnie we Francji48 dzieci 9 - 11 letnie poświęcają

-_T-`~Aletha C. Huston, Dolf Zillmann, Jennings Bryant: Media Influence, Public Policy the Family (w:) Media, children and the family: social scientific psychodynamic and bal perpectives. Dolf Zillmann, Jennings Bryant, Aletha C. Huston. N.J. 1994.

~ Aletha C. Huston, Dolf Zillmann, Jennings Bryant: Media Influence, Public Policy the Family (w:) Media, children and the family: social scientific psychodynamic and eal perspectives. Dolf Zillmann, Jennings Bryant, Aletha C. Huston. N.J. 1994.

~1 ~rzegląd badań na temat: Telewizja w życiu dziecka, patrz: rozdz. II; J. Izdebska: YSrunkowania efektów oddziaływania wybranych, cyklicznych programów telewizyj _h na dzieci. Białystok 1991 (rozdz. 2.2).

~i9zerzej na ten temat w pracach np.: W. Schramm, E. Parker, J. Lyle: Televi in the Lives of Our Children. CaHfornia 1962, University Press; H. Himmelveit, ~: N. Oppenheim, Vince Parcela: Television and the Child. London 1958, Oxford Uni l~eslty Press; J. Koblewska: Szkoła i środki masowego oddziaływania. Warszawa 1967; ~:

~asług oddziaływania treści programowych i wpływ wychowawczy telewizji amerykań ~jnJ. "Przekazy i Opinie" 1976 nr 2; Gordon L. Berry, Joy Keiko Asamen: Children ~d `television. Images in Changing Sociocultural World. London 1993.

~eJ. W. Botkin, M. Elmandjra, M. Malitza: Uczyć się bez granic. Warszawa 1982. ,~Na ten temat: J. Raczkowska: Zagrożenie poczucia bezpieczeństwa agresją, prze~rąc:g, okrucieństwem. "Problemy Opiekunco - Wychowawcze" 1993 nr 12.

;~ (7świata i wychowanie w toku przemian. Red. naukowa A. Mońka - Stanikowa.

~Varazawa 1979. r

18

telewizji sporo czasu, rocznie ponad tysiąc godzin, we Włoszech⁴⁹ zaś 81% dzieci w wieku 4 - 10 lat ogl~da programy telewizyjne codziennie, a wiele z nich (72%~ włącza telewizor bez wcześniejszego rozpoznania, jakie programy ma do wyboru. Dzieci polskie zanim rozpoczn~ naukę szkolni ma je za sob~ od 2 do 3 tys. godzin spędzonych przed szklanym ekranem, starsze, 8 - 12, letnie poświęcaj telewizji średnio 2 - 5 godzin każdego dnia⁵⁰. Ogl~daj~ one programy telewizyjne o różnej porze dnia, rano, po południu, wieczorem, a także niektóre z nich w nocy. Telewizją - stwierdzaj badacze amerykańscy - zawładnęła czasem dziecka, podporz~dkowała sobie inne zajęcia, wprowadzając w ten sposób trwałe z~rliia,ny w organizację dnia, zabierając czas, który mógłby być wykorzystany na inne zajęcia twórcze⁵¹. Telewizja w ostatnich czasach, co wyraźnie daje się zauważyć, staje się środkiem przekazu stale zmieniającym się z powodu nowej technologii i nowych systemów produkcji. Również w życiu dzieci miejsce telewizji ulega dzisiaj wyraźnym przemianom, przestaje być ona głównym źródłem informacji, rozrywki, a staje się jednym z wielu elektronicznych środków przekazu. Ulega dynamicznemu rozwojowi, czego wyrazem s~ nowe media, tj. telewizja satelitarna, odbierana za pomocy anten zbiorowych i indywidualnych, telewizja kablowa, video, teleteks. Systematycznie wzrasta również liczba ich odbiorców, w tym również dzieci. Wielość kanałów telewizyjnych daje dziecku możliwość wybierania kanałów, zmianę programów, gdy s~ one nużyce lub, gdy pragnie sprawdzić, co przekazuje różne stacje telewizyjne na świecie. Telewizja satelitarna i kablowa umożliwia dzieciom dostęp do ogromnej ilości kanałów, tym bardziej że piloty telewizyjne do odbiorników telewizyjnych i odtwarzaczy video s~ rzeczy niemalże powszechn~, a wideokasety osi~galne s~ w wielu sklepach⁵³. Technologia komputerowa stworzyła możliwość gier komputerowych, videogier z wizualnym wyobrażeniem i dźwiękiem. Telewizja kablowa z kolei dała dziecku możliwość współtworzenia programu, nawi~zania kontaktu z nadawo i twórcy programu, zgłaszania ży

49 Telewizja w życiu dzieci i młodzieży (badania włoskie). "Przekazy i Opinie" 1985 nr 1~2.

50 Szerzej na ten temat: J. Izdebska: Uwarunkowania efektów oddziaływania... op.cit.

51 The Child and Television Drama. The Psychological Impact of Communicative Viewing. Committee on Social Issues of the Advancement of Psychiatry. New York 1982.

52 J. Gajdce: Edukacja bez granic... op.cit.

saSzerzej: Aletha C. Huston, Dolf Zillmann, Jennings Bryant. op.cit.

1 Sl

l~ ~Imlyc~zających treści, formy programu. Dzisiaj telewizor służy ienkn nic tylko do ogl~dania różnych programów. Spełniać omy

~~~~ ~Ir.i4ki niemu wiele innych zadań, np. samodzielnie odtwa ~~! w telewizorze zarejestrowane programy za pomocy magneIr~ł~u, odtwarzać fabrycznie nagrane kasety video albo też pro _y zrealizowane za pomocy własnej kamery telewizyjnej⁵⁴. Nic ~ dziwnego, że dzieci bardzo chętnie, z dużym zainteresowa~ i zaangażowaniem, jeśli tylko mają okazję korzystać z tych ~(lzeń elektronicznych, spędzają niemalże w całości swój czas tły przed szklanym ekranem.

~_ 'l'c> codzienne, permanentne, wielogodzinne uczestnictwo dzieci ~dhiorze programów telewizyjnych, kaset video, nie pozostaje r'wne obojętne dla ich rozwoju biopsychospołecznego. Badą-i' ~wracaj~ uwagę na olbrzymie potencjalne możliwości ycho Vvc°zc~go oddziaływania telewizji na dziecko. Telewizja - pisze (i~j<lass - może być źródłem wiedzy o najnowszych osi~gnięcił w nauce, w kulturze, _t~hnice, mQŻe przekazywać ną~waż~~zc~ wartości społeczne, moralne, obyczajowe, wzbo~ac~,ć oso e~ć dziecka, kształtować i rozwijać wyobraźnię; iriąślenie, wraz~Ć. emocjonalna zaspokajając potrzeby autoteliczne d'żiec~a~. (Telewizja staje się już dzisiaj często podstawowym i niezast~tiam iródlęm informacji dla dzieci. Tym bardziej, że w przyaci, jak zauważają badacze, będzie następowalo "znaczne osłatliP monopolistycznej pozycji szkoły jako źródła informacji dla tlic~w w wyniku rozwoju środków masowego przekazu"⁵⁷. Szkoły i kwiecie staje się coraz uboższe w sprzęt audiowizualny z powodu _~,fiiczeń finansowych, s~ źle wyposażone, niewiele z nich posiada _ wizory i video, a część szkół nie ma tego sprzętu w ogóle⁵⁸. -które zaś domy rodzinne w rozwiniętych krajach s~ bogatsze

_ (r)przęt i urz~dzone często na wzór wyspecjalizowanych ośrodków twarzania informacji. "W tej sytuacji - zauważa R. Meighan - tewizja ogl~dana w domu staje się alternatywnym źródłem kultury,

i~ J. Gajdce: Telewizja, młodzież, kultura. Warszawa 1987, s. 28. ~(r),1. Gajdce: Edukacja bez granic... op.cit.

~~ Szerzej: J. Gajdce: Edukacja bez granic... op.cit.; J. Izdebska: Uwarunkowania efek Iv oddziaływania wybranych cyklicznych programów TV na dzieci. Białystok 1991; jstdebska: Miejsce i funkcje wychowawcze środków masowego oddziaływania w czasie łt~ym dzieci. Białystok 1981.

~4 (:z. Kupisiewicz: Główne kategorie pedagogiki humanistycznej a praktyka szkolna. ~~tJ Alternatywna pedagogika humanistyczna. Red. B. Suchodolski. Wrocław 1990, ł~i~u~lineum, s. 270.

~aA. Meighan: Socjologia edukacji. Toruń 1993, Red. nauk. Z. Kwieciński.

20

I informacji i edukacji. W dostarczaniu bardziej aktualnych informa cji dom może stać się raczej konkurencyjnym niż uzupełniającym 'środkim kultury'⁵⁹.

'Telewizja i jej elektroniczne pochodne towarzyszy dziecku niei rrmie od urodzenia przez całe jego życie, wypełniaj czas wolny, a także niejednokrotnie i czas zajęć obowi~zkowych. Systematycznie, codziennie, przez wiele godzin, telewizja "jest" z dzieckiem, stając się dominującym wśród innych sposobem wykorzystania czasu.

Dostarcza ona dziecku nie tylko rozrywki, zabawy, ale staje się też często podstawowym, niezast~pionym źródłem wiedzy o otaczającym świecie, a dla niektórych pierwszym i często jedynym w domu "nauczycielem". Nic więc dziwnego, że dzieciństwo współczesnych dzieci trafnie określa się mianem dzieciństwa telewizyjnego.

21

telewizja jako droga pośredniego oddziaływania na dziecko w rodzinie rewizja w życiu dziecka - przegląd badań

l~n,clania nad telewizji mieszcz~ się w nurcie studiów i analiz kultum masow~s^o, stanowi przedmiot szerokich zaintereso

l yrzestawicielei nauk społecznych w wielu krajach na świecie^{sl. tyki tych badań}² pokazuje kierunki, tendencje rozwojowe tell~ji na świecie, jej miejsce wśród innych mass mediów, rolę,

~ una odgrywa w polityce państw, narodów, w życiu ludzi doyt'y i dzieci. Dotychezasowe próby systematyzacji dorobku barezt~;o przeprowadzano biorąc za podstawę różne kryteria, jak ł~kres tematyczny, metody poznawania socjologiczne, psycho czrle, pedagogiczne, przedział czasowy, wiek respondentów itp. (r)~fikacja tego typu nie wydaje się być wyczerpująca, zwłaszcza

wc~bec potrzeby badań interdyscyplinarnych, badań komplekskich, obejmujących różne aspekty badanego problemu⁶³. Dość Marny w literaturze przedmiotu jest sposób systematyzacji do

~u w oparciu o Lasswellowski model komunikowania masowego którym wyróżnia się takie elementy jak: nadawca - treść

~hh. Kłoskowska: Kultura masowa. Krytyka i obrona. Warszawa 1980; Społeczne kultury. Warszawa 1972; A. Przeclawska: Zróżnicowanie kulturalne młodzieży a

huty wychowania. Warszawa 1976; A. Tyszka: Uczestnictwo w kulturze. Warszawa

~l i M. Czerwiński: Kultura i jej badanie. Wrocław 1971; K. Dobrowolski: Studia

byciem społecznym i kulturą. Wrocław 1966; J. Kossak: Dylematy kultury ma

~, Warszawa 1966; K. Zygułski: Drogi rozwoju kultury masowej. Warszawa 1966; C7wajka:

Z problemów teorii i metodologii uczestnictwa w kulturze. Warszawa 1985. ~l (r)teroko w

pracach: T. Goban-Klas: Komunikowanie masowe. Kraków 1978; ~łtułowski-Pomorski:

Badanie masowego komunikowania. Warszawa 1980.

f~ ~lerwsze badania nad telewizją zapoczątkowane zostały w Stanach Zjednoczonych ~8tac;h

40., w Europie dopiero w latach 50-tych i 60-tych, w Azji i Afryce w latach / 70. Szerzej: J.

Mikułowski-Pomorski: op. cit.

ł~ Pieze o tym W. Pielasińska: Młodzież szkolna wobec problemów kultury. Warszawa

SsR. Meighan: op.cit., s. 62.; O "Edukacji Inaczej" - nauczaniu w domu- pisze: R. Me- ~ \$~

H. Lasswell: The Structure and Function of Communication in Society. (w:~ The ighan:

Homebased Educators and Education Authorities: the Attempt to Maintain a ununication of

Ideas. Red. L. Bryson, New York 1980. Model H. Lasswella wykoMythology. "Educationare

Studies" 1984, nr 10, 3. ~yet.ywali w badaniach: A. Przeclawska, W. Pielasińska, St. Mika.

2~

- kanał - odbiorca - efekt. Zgodnie z tym schematem wyodrębni: sig zwykle trzy grupy

badan:, 1) nad nadawo i treści przekazu, 2) nad odbiorecy, 3) nad drogi przekazu. Model ten

zawiera jednak również słabe strony, m.in. pomija szeroki kontekst uwarunkowani społeczno

- kulturalnych, brakuje możliwości wzajemnego powij zania i sprzężenia zwrotnego między

ogniwami tego procesu. Mimc braków, schemat ten wydaje się być metodologicznie

uzasadniony i użyteczny przy klasyfikacji i charakterystyce badań nad mass mediami.

Badania nad telewizji w życiu dziecka i młodzieży, prowadzone przez pedagogów,

socjologów, psychologów, obejmuje wiele zagadnień. W celu przedstawienia tu

syntetycznego przegl~du pro wadzonych dotychczas w Polsce i na świecie badań nad

telewizją w życiu dzieci, wyodrębniam trzy grupy tematyczne, dotyczące: 1) zakresu

kontaktów telewizyjnych dziecka (czas i częstotliwość odbioru programów, zainteresowania

telewizyjne, ilość i tematyka ogl~danych programów), 2) odbioru programów telewizyjnych,

3) skutków oddziaływania telewizji na dziecko. W ten sposób, jak sędzę, będę mogła ukazać nie tylko kierunki i tendencje w badaniach, ale także wskazać na istniejące jeszcze luki w badaniach na temat miejsca i roli telewizji w życiu dzieci.

Badania te mają już swoją historię i tradycję. Zapoczątkowane w latach 50. w Stanach Zjednoczonych i w Europie Zachodniej, przedstawiają bogaty dorobek teoretyczny i empiryczny. W Polsce badania dotyczące dzieci w młodszym wieku szkolnym podejmowane były stosunkowo rzadko, dość sporadycznie w porównaniu z szeroką penetracją empiryczną tego zagadnienia na Zachodzie. D. Buckingham dokonując przeglądu badań na temat: telewizja i dzieci, stwierdza, że jest ich olbrzymia ilość, np. od 1950 roku tylko w Stanach Zjednoczonych opublikowano ponad 5 tys. komunikatów z badań. Zainteresowanie tym problemem, jak stwierdza autor, wynika przede wszystkim z tego, że dzieci przeznaczają bardzo dużo czasu na oglądanie telewizji w życiu dzieci w Stanach Zjednoczonych i w Europie Zachodniej znajdujemy w pracach: J. Koblewska: Szkoła a środki masowego oddziaływania. Warszawa 1967; Środki masowego oddziaływania. Problemy społeczne, wychowawcze, propagandowe. Warszawa 1972; T. Goban-Klas: Komunikowanie masowe. Kraków 1978; J. Mikułowski - Pomorski: Badanie masowego komunikowania. Warszawa 1980; J. Izdebska: Uwarunkowania efektów oddziaływania wybranych cyklicznych programów TV na dzieci. Białystok 1991.

David Buckingham: Children and Television. An Overview of the Research. (w:) Children and Television An Overview of the Research. David Buckingham. London 1987, University of Exeter.

1:3

dur. m. czasu na oglądanie telewizji w ciągu każdego dnia w 30 min i innymi czynnościami, co nie pozostaje bez określonych skutków, rozwoju i kształtowania ich osobowości.

kontaktów telewizyjnych dzieci

~i, o czym pisałam wcześniej⁷ zaczynają oglądać telewizję ~e wcześniej i towarzyszy ona im przez całe życie⁸. Charakterne jest to, że zarówno dzieci żyjące w latach 50.69, jak też 70. poświęcają telewizji dużo czasu, przeciętnie waha się w granicach 2-3 godzin (lub 4 godzin) w dni powszednie, wy

~~~~ się do 5 godzin w dni świąteczne. Rozwój i upowszechnienie ~izji satelitarnej, magnetowidów, gier komputerowych, olbrzymie ~i, zainteresowanie dzieci tymi nowymi mediami, spowodowało, ~i poświęcają im coraz więcej czasu.

~i ~lewisję oglądają one o różnej porze dnia, rano, po południu, wieczorem, często do godz 22, ale także czasami w godzinach ~ynnych. Telewizja zawładnęła czasem dziecka,

podporządkowując inne sposoby spędzania czasu wolnego, inne zajęcia, wprowadzając w ten sposób trwałe zmiany w organizacji dnia, zabierając czas, który mógłby być wykorzystany na inne zajęcia twórcze⁷¹. Włtko to badacze angielscy⁷² nazywają "efektem wyporności", (r)wtż zabiera ona czas dziecku na sen, życie towarzyskie; za
~~~(r)~ej: rozdz. II. Dzieciństwo telewizyjne.

~~~r~egład badań nad telewizją w życiu dzieci, prowadzonych w Stanach Zjedno =- e-6, Anglii, Kanadzie, Japonii, we Włoszech i w Polsce - w pracy: J. Izdebska: nkowania ... op.cit.

wyniki badań w pracach: W. Schramm, E. Parker, J. Lyle: Television in the Lives ~r Children. California 1962 University Press; H. Himmelweit, A.N. Oppenheim, ~- l'amela: Television and the Child. London 1958, Oxford University Press; T.

=- lresearch on Television and the Child in Japan. Tokyo 1962; J. Komorowska: wlvje w życiu dzieci i młodzieży. Warszawa 1964.

pNp. R. Wojdar-Jaskulska: Telewizja w życiu dzieci. "Przekazy i Opinie" 1985 nr ~jj ~.

Zesacha: Badanie audytorium radia i telewizji w Szwecji. "Przekazy i Opinie" ~- ur 1/2; Z.

Gawrecki: Wykorzystanie pozaszkolnych doświadczeń medialnych w ~rAwie kształcenia.

"Nowa Szkoła" 1994 nr 2; E. Jaszczyn, A. Kozłowska, B. PieEiąIK~x; Wpływ telewizji na rozwój dziecka. "Wychowanie w Przedszkolu" 1993 nr 6;

Hutkowska: Dziecko przed telewizorem. "Przekazy i Opinie" 1992 nr 1; J. Szmagaly t:o lubią oglądać i dlaczego? "Nowa Szkoła" 1991 nr 1.

tr'l'he Child and Television Drama. The Psychological Impact of Communicative I~w3ng.

Committee on Social Issues of the Advancement of Psychiatry. New York ~-; W Polsce

badania prowadzone przez J. Koblewską, J. Gajdę, B. Puszczewicz, lwd~bdką.

pił. Himmelweit: Youth Television Experimentation. Tokio 1978.

24

bawy z rówieśnikami, zajęcia hobbystyczne, sportowe, naukę wł. sny itp.

Telewizja jest najbardziej angażującym sposobem spędzania czasu przez dziecko. Przyczyny tego zjawiska badacze upatrują w uwarunkowaniach, zarówno psychologicznych, jak i środowisko wych. Czas poświęcany telewizji, jego rozmiary, zależą od ~- zda. niem angielskich i amerykańskich naukowców⁷³ od rozbudzonych zainteresowań dziecka, jego poziomu inteligencji, zdolności. Dzieci, które przejawiają bogate, szerokie zainteresowania, wyższy poziom intelektualny, mniej czasu poświęcają telewizji niż hierne społeczeństwo, mniej inteligentne. Inni zaś badacze, np. japońscy⁷⁴, włoscy⁷⁵, dostrzegają wyraźny wpływ

uwarunkowań rodzinnych, pozioma kultury rodziców, zainteresowanie ich uczestnictwem dzieci w kulturze masowej. Nie bez wpływu na badane zależności pozostaje określona infrastruktura kulturalna środowiska lokalnego, umożliwiająca dziecku spędzanie czasu wolnego poza domem.

Poszukuje się odpowiedzi na pytanie: czy czas poświęcany przez dziecko telewizji jest wynikiem różnorodnych okoliczności zewnętrznych, czy raczej wynikiem naturalnych skłonności dziecka'. Coraz częściej przyczyn tego zjawiska upatruje badacze raczej w uwarunkowaniach środowiskarodzinnego, lokalnego. Przykładem tu mogą być wyniki badań włoskich⁷⁶, mówiące o tym, że czas i częstotliwość oglądania przez dziecko telewizji zależy od tego, czy spędza ono czas po południu w domu samotnie, czy z rodzicami, rodzeństwem, rówieśnikami. Okazuje się, że w pierwszej sytuacji telewizja wypełnia niemalże całkowicie czas wolny, w drugiej zaś spada ona na pozycję trzecią, po zabawach z rówieśnikami na powietrzu, zabawach w "role" w domu, co wskazuje na to, że czas poświęcany telewizji jest raczej skutkiem okoliczności zewnętrznych niż naturalnych skłonności dzieci.

To, że telewizja i inne nowe mass media "zawładnęły" czasem wolnym dziecka, wynika głównie z tego, że posiadają one zdolność zaspokajania różnych potrzeb małych odbiorców, ich zainteresowań, zastępując w ten sposób inne zajęcia, często ciekawe i wartościowe. Poza tym, na co trzeba zwrócić uwagę, telewizja jest bardzo

~3 Np. H. Himmelweit, A.N. Oppenheim, P. Vince: Television and the Child. London 1964, University Oxford Press; W. Schramm, E. Parker, J. Lyle: Television in the Lives of Our Children. California 1961, Stanford University Press.

74 J. Furu: Research on Television and the Child in Japan. Tokyo 1965.

75 Telewizja w życiu dzieci (badania włoskie. "Przekazy i Opinie" 1985 nr 1/2. 76
Telewizja... op.cit.

1 r~

~tym, atrakcyjnym dla dziecka, nie wymagającym większego intelektualnego środkiem przekazu.

~H~, ~nsowania telewizyjne dzieci⁷⁷ są różnorodne, dotyczą ~r programów adresowanych do nich, jak też do dorosłych. ~dern mogą tu być badania amerykańskie⁷⁸, z których wynika, że 10% swojego czasu telewizyjnego dzieci poświęcają na 1~1~ programów dla dorosłych: W Polsce większość dzieci ~ tego typu programy. We Włoszech 85% dziesięciolatków ~rlych ograniczeń używa pilota i ogląda co chce. Dzieci oglądają filmy o tematyce społeczno - obywatelskiej, przygodowej, przyrodniczej, kreskówki science fiction, r

utwory udratyzowane, w kt3rych zawarte s~ elementy ~, It.~nwiez wysoki procent brytyjskich telewidz3w stanowi

ryl~daj~ce ch~tnie wieczorem programy rozrywkowe, sensa k~yminalne, westerny, rzadziej za~ programy informacyjne, ttrwe7y. Zauwa~a si~e, ze upodobania telewizyjne wi~kszo~ci koricentruj~ si~e na programach rozrywkowych, filmach, kre ;~ta.h animowanych, co wynika, z jednej strony, z okre~lonych lwn~ci i mo~liwo~ci psychicznych dziecka w tej fazie rozwoju, ~le,j za~ z uwarunkowa~n ~rodowiska, w kt3rym ono ~yje, gl3w

program3w telewizyjnych przez dziecko

~dania nad odbiorem przez dziecko program3w telewizyjlf prowadzone przede wszystkim przez psycholog3w, koncen

si~e wok3l zagadnie~n zwi~zanych z procesem recepcji, rozu~j~. tre~ci przekazu telewizyjnego. Rozumienie jest procesem l~wym, l~czy si~e z innymi dyspozycjami poznawczymi bior~l udzia~l w tym procesie jak: spostrzeganie, uwaga, pamie~c, Lrrftzenia.

ILozpoznawanie przez dziecko przedmiot3w, os3b, wydarze~n ~ywa,nych na ekranie, odczytywanie przez nich stan3w psy~ri~ch bohater3w, zagadnienia dotycz~ce akomodacji i ~symim~lhoru tre~ci, na~ladowanie, identyfikacja widza z postaciami

~/,aqndnierue to szeroko omawia: J. Koblewska: Szko~la i ~rodki masowego oddzia~y~e, Warszawa 1967; J. Izdebska: Uwarunkowania efekt3w oddzia~ywania wybranych ~i,vnych program3w TV na dzieci. Bia~ystok 1991.

~eJ. Szwagalski: Dzieci a telewizja. "Przekazy i Opinie" 1985 nr 1/2.

's W . Schramm: L'influence de la television sur las enfants et las adolescents. Paris ~9tiC, UNESCO; H. Himmelweit, A.N. Oppenheim, P. Vince: Television... op.cit.

2F

L.. p~l~l~,m~ m,p~, "y !""l, :j",c,wane w ramach bada~n psychoI~,,,n rm ~ I. m,~l ~~~II~Wm~", prx~.k,,zu telewizyjnego przez dziecko\$°.

N~Ir.~ ~nw~ttn`, ~,n w rn.mach nauk psychologicznych na Za~ I,e~al~l~, ~~~,inle~ni~ ,Imt,ynz~ce telewizji w ~yciu dzieci stanowi ~t~rlrr,lw! a~gmkinl, ra,interesowa~n badaczy8l. Przytocz~ tu pro~l~t~)~k~ lll~ktsiry~l, bada~n.

~ar~arv~ krrytyjscy na przyk~lad: Catherine N. Doubleday i Krii~tt ~.. ~)rmgp"~ pr3buje odpowiedzie~c na pytania, jak okre~lony l~r~it~tr r°mr.woju poznawczego dzieci wp~ywa na rozumienie przez

rrlnh t.~lewirji. Praca tych autorów dostarcza wielu cennych inform~cji nn, temat tego, czego dzieci uczą się z telewizji oraz jakie b~ irrylikacje przyswajanych informacji w poszczególnych etapach

rmzwc>ju dziecka. Inni badacze, Marguerite Fitch, Aletha C. Huston, Jonh C. Wright⁸³ zwracają uwagę na koncentrację uwagi

~Ir,iec:ka w czasie odbioru, na zagadnienia dotyczące rozumienia przez dziecko przekazywanych treści. Badacze ci wykazują, że sto

sosz~.zej na ten temat w pracach: J. Koblewska: Szkoła i środki masowego oddziaływania. Warszawa 1967; J. Izdebska: Miejsce i funkcje wychowawcze środków masowego oddziaływania w czasie wolnym dzieci. Warszawa 1981; Uwarunkowania efektów oddziaływania wybranych cyklicznych programów TV na dzieci. Białystok 1991.

slproblematyka, wyniki badań psychologicznych, w pracach np. Daniel R. Anderson and Efizabeth P. Lorch: Looking at Television: Action or Reaction? (w:) Jennings Bryant and Daniel R. Anderson (ed.): Children's Understanding of Television. New York 1983, Academic Press; Mabel Rice and Ellen Vartella: Television as a Medium of Communication: Implications for Now to Regard the Child Viewer. "Journal of Broadcasting" 25/4/1981; Alimee Dorr: Television and Children. Beverly Hills, Sage 1986; Ellen Vartella: Children Communicating: Media and Development of Thought. Speech. Understanding. Beverly Hills, Sage 1979; Jennings Bryant and Daniel R. Anderson: Children's Understanding of Television. New York, Academic Press 1983; Manfred Meyer (ed.): Children and the Formal Features of Television. Munich, K.G. Saur 1983; W. Callins (ed.): Introduction to Development in Middle Childhood. Washington 1984, National Academy Press; C. Urwin: Developmental Psychology and Psychoanalysis: Splitting the Difference. (w:) M. Richarda and P. Light (ed.): Children of Social Worlds. Cambridge 1986, Polity Press.

⁸² Catherine N. Doubleday, Krystin L. Droege: Cognitive Developmental Influences on Children's Understanding of Television. (w:) Gordon L. Berry, Joy Keiko Asamen: Children and Television. Images in Changing. Sociocultural World. London 1993. Sage Publications International Educational and Professional Publisher.

⁸³ Marguerite Fitch, Aletha C. Huston, Jonh C. Wright: From Television Forma to Genre Schemata: Children's Perception of Television Reality. (w:) Gordon L. Berry, Joy Keiko Asamen: Ohildren and Television. op. cit.; Aletha C. Huston, Jonh C. Wright: The Forma of Television and the Child Viewer. (w:) G.A. Comstock (ed.): Public Communication and Behavior. New York 1989, Academic Press; Aletha C. Huston, John C. Wright: Children's processing of television The Informative Functions of Formal Features. (w:) J. Bryant, D.R.

Anderson (eds.): *Children's Understanding of TV: Research on Attention and Comprehension*. New York 1983, Academic Press.

27

~i rt, rozumienia programu telewizyjnego zależy w dużym stopniu ttróżliwości percepcyjnych dziecka. Badania prowadzone przez ena A. Andresona i Milтона E. Ploghofta⁸⁴ dostarczają cie~ryt:h informacji na temat rozwoju psychicznego dzieci poprzez

Via. Zdaniem autorów telewizja może wyzwalać u dzieci podczas Ania programów obserwację szczegółów, ich kolejność, wska aĆ na zwi~zki między nimi i w ten sposób ułatwić zrozumienie ~ nich fabuły, elementów narracji, zachowania się postaci, ich cl~kteryzacji. Badania porównawcze G. Salomona⁸⁵ pokazały, dzieci, które postrzegały telewizję jako środek łatwy w odbior ciewymagający większego skupienia uwagi, dokonywania ocen, ażowały mniejszy wysiłek umysłowy podczas odbioru niż te ci, które przejawiały zgoła inne oczekiwania i nastawienie do wizji.

Wyniki badań psychologicznych⁸⁶ wskazują, że dzieci dziewiędwunastoletnie⁸⁷ posiadają większą zdolność niż dzieci młodTozumienia i zapamiętywania głównego w~tku programu, zaś

,biej zapamiętuje zdarzenia incydentalne. Rozróżniaj one pro y normalne i reklamowe i do tych ostatnich mają mniejsze unie. Opowiadania dzieci w tym wieku o obejranych progra

h telewizyjnych s~ pełniejsze niż dzieci młodszych. Pokazuj w tych opowiadaniach bardziej całościowy i lepiej zorganizoy schemat dramatyczny⁸⁸.

\$adacze zwracaj uwagę na to, iż dzieci odczuwaj~ potrzebę ~tnawiania o tym, co obejrzały w telewizji, ale także potrzebuj siwego słownictwa, aby formułować myśli, pytania. Ważni

c sprawi jest stwarzanie dziecku sposobności do tych rozmów ~(r)obami dorosłymi, szczególnie z rodzicami.

~_ ~,łsmes A. Anderson and Milton E. Ploghoft: *Children and Media in Media Edu~on*. (w:) Gordon L. Berry, Joy Keiko Asamen: *Children and Television*. op.cit. __-iąciavriel Salomon: *Television Watching and Mental Effort: a Social Psychological*

w. (w:) Jennings Bryant and Daniel R. Anderson (eds.); *Children's Understanding (r)levision*. New York 1983, Academic Press; Gavriel Salomon: *Beyond the Formats ~!~slevision: the Effects of Student Preconceptions on the Experience of Televiewing*.

git) Manfred Meyer (ed.): Children and the Formal Features of Television. Munich, Saur 1983; Gavriel Salomon: Interaction of Media, Cognition and Learning. San Francisco 1979. Ann Phoenix: Children and Television. "Developmental" 1987, July. London. University of Exeter.

(r)~Interesuje mnie ta grupa wiekowa dzieci.

"Ann Phoenix: op. cit.; David Buckingham: Children and Television. An Overview of the Research. (w:) Children and Television. An Overview of the Research. London 1987, University of Exeter.

28

Wpływ telewizji na dziecko

Zagadnienia dotyczące wpływu środków masowego przekazu na młodego odbiorcę ma długi historię⁸⁹, już ponad dwa tysiące lat temu grecki filozof Platon postulował, aby zabronić poetom działalności dramatycznej ze strachu przed wpływem niemoralnego zachowania się bogów na wrażliwe umysły dzieci i młodzieży. W czasach nowych, od początku rozwoju telewizji, problem jej wpływu stanowił przedmiot zainteresowań naukowców i praktyków - nauczycieli, rodziców, wzbudzając niepokój, ale także nadzieje pozyskania jej dla procesu wychowania.

W tym nurcie badań mieszczą się analizy dotyczące m.in. wychowawczych aspektów telewizji, przejawów -ujemnego jej oddzia-

ływania, wpływu telewizji na sferę biosocjokulturową dziecka, zagadnienie "uczenia się z ekranu" (learning from television⁹⁰), czy efekty oddziaływania telewizji (effects from television⁹¹).

Wychowawcze aspekty oddziaływania telewizji na dzieci

Z badań prowadzonych w Polsce⁹², jak też za granicami⁹³, wynika, że telewizja może być traktowana jako instytucja wspomagająca

głównie: David Buckingham: Children and Television. An Overview of the Research.

London 1987, University of Exeter; Szerzej na ten temat w pracach: David Lusted: A History of Suspicion: Educational Attitudes to Television. (w:) David Lusted and Phillip Drummond (eds.): TV and Schooling. London 1985, British Film Institute; Geoffrey Pearson: Killing Standards: a Short, Sharp History of Moral Decline. (w:) Martin Barker (ed.): The Video Nasties. London 1984, Pluto Press.

~Ten kierunek literatury omawia David Buckingham w rozdziale: An Overview of the Research (w:) Children and Television... op. cit

slDavid Buckingham... crp c il..

s2Przegląd badań Wl.ywzy yrlv t.cnustu: 'TV i dzi<-ckm, w prac-ach: J. Koblewska: Szkoła i środki masowcgm uddzinływania. Warszawa I S3f;7; .1. (3ajda: Telewizja w kształceniukultury literackiej uwnicSw. Wnrsznwr~ 1!17!); .I. (~ajda: Srodki masowego przekazu w wychowaniu. Lublin 1988; .I. Kmmm~wska:'l'e'Icwizja w życiu dzieci i młodzieży. Warszawa 1963; J. Izdebska: Miejsce i funkcje· w,yc-howawcze środków masowego oddziaływania w czasie wolnym dzieci. fiałysl.ok I!)81; .1. Izdebska: Uwarunkowania efektów oddziaływania wybranych cyklicznych programów TV na dzieci. Białystok 1991; J. Izdebska: Telewizja jako źródło nowych informacji dla dzieci. "Zeszyty Naukowe" Zeszyt. 72. Filia UW w Białymstoku 1992; J. Izdebska: Miejsce i funkcje środków masowego przekazu w czasie wolnym dzieci. "Studia Pedagogiczne" t. XLVI 1983; Udział środków masowego przekazu w rozwijaniu zainteresowań dzieci wiejskich. "Zbiorcza Szkoła Gminna" 1981 nr 5; Miejsce i funkcje wychowawcze środków komunikowania masowego w życiu dzieci i młodzieży, kierunki zmian programowych i organizacyjnych. (w:) Edukacja równoległa, poglądy, doświadczenia i wnioski. Red. E. Trempała: Bydgoszcz 1984.

s3 Przegląd badań w pracach: Dawid Buckingham: Children and Television. An Ove 2~1

~ r~nlzinę, szkołę, placówki pozaszkolne oddziałujące na dzie<~km. ktiirią badacze zwracają uwagę, że telewizja może być dla dzi(-c

~ ~tci~lleln wiedzy, dostarczając nowych,,nieznanych mu do tej wiłLdomości, dotyczących różnych dziedzin nauki, techniki, l~Ury, zaspokajając potrzeby autoteliczne dziecka94.

i~renz95 dostrzega istotni rolę środków masowego przekazu96

~'ąceeie wprowadzania dzlecl w swlat kultury. t~nayza progra

telewizyjnych97 dla dzieci (bajki, dobranocki, cykliczne pro

y dla dzieci emitowanych od grudnia 1984 do lutego 1985 ała, że we wszystkich wyraźnie wyst~piły treści wychowaw

d(r)tyczące: problemów społeczno - moralnych, zagadnień hi~ycxnych, przyrodniczych, geograficznych, zdrowotnych, bezpie~(r)twa. K. Ferenz9\$ zwróciła uwagę na wartość poznawczy, wy

~,wcz~, estetyczni tych programów, na ątrąkyjn~ i interesu

formę, podkreślając, że niektóre programy s~ wręcz niezast~gid, jak np. program z cyklu "Muzyka".

Inni badacze polscy99 sygnalizuje rolę telewizji w inspirowaniu

el do podejmowania różnych działań o charakterze społecz

'~, opiekuńczym, kulturalnym, sportowo - turystycznym, techn~ym, do nowych, pozytywnych zachowań dzieci w rodzinie, w pie rówieśniczej, w szkole, w środowisku lokalnym. Nie bez znała sa tu wzory osobowe postaci telewizyjnych, budzące apro

of the Research. London 1987, University of Exeter; Gordon L. Berry, Joy Keiko sn: Children and Television. Image in a Changing, Sociocultural World. London

~I~sdania na ten temat w Polsce wśród dzieci prowadzili m.in. J. Komorowska, ~lewska, J. Gajda, J. Izdebska.

. Ferenz: Wprowadzenie dzieci w kulturę. Wrocław 1993.

~ilV niektórych krajach przyjmuje się, że tygodniowe minimum emisji telewizyjnej fleci winno wynosić 14 godz. Jest to wniosek amerykańskiej Federal Communicar Commission. W Polsce obliczono, że gdyby 10-letnie dziecko oglądało wszystkie

ne do niego programy, potrzeba by było mu 6 godz i 13 minut. Przy obciąż ~ w polskich szkołach zajęciami dydaktycznymi w wymiarze 48 godz. 58 minut ~dniowo, 6 godz. i 13 minut emisji tych programów jest wystarczające. Pow. za ~arenz:

Wprowadzenie dzieci... op.cit.

~' W okresie badanym analiza treści programów dla dzieci wskazała, że: wszystkie te glsmy zawierały treści społeczno - moralne, treści przyrodnicze wystąpiły w około ,?'ó emitowanych programów, zdrowotne 42%, bezpieczeństwa 39%, geograficzno retoryczne 36%, historyczne 25%. Szerzej: K. Ferenz: op. cit.

~iC. Ferenz: Wprowadzenia dzieci... op. cit.

s·Np. J. Izdebska: Miejsce i funkcje wychowawcze... op. cit.; J. Komorowska: Te~Isje w życiu dzieci... op. cit.; J. Izdebska: Uwarunkowania efektów oddziaływania t>l~branych... op. cit.; Wychowawcze oddziaływanie środków masowego przekazu na ~/ąci. "Kwartalnik Pedagogiczny" 1981 nr. 3; Telewizja w życiu dziecka wiejskiego. ' l~dzina" 1989 nr 7/8.

Imln; i nzna.oie dzieci, z którymi często pragn~ się one identyfikować" mt.sln.clc~wać ich zachowania werbalne lub instrumentalne.

Na szczególni uwagę zasługuje wyróżniające się prace badawmc· po<lejmwane w latach 50. przez Wilburna Schrammaloi w l~Sn i l-Iilde Himmelveitlo2 w Anglii na temat: dzieci i telewiz_ja.. Ubejmuj~ one bardzo wiele różnych problemów badawczych prią uwzględnieniu uwarunkowań opisywanych zależności3. Aut,orzy s~ ostrożni w stawianiu wniosków i podkreślaj złożoność występujących zależności między telewizji i innymi czynnikami w życiu dziecka. Charakterystyczne dla tych badań jest ujmowanie dziecka jako czynnego

uczestnika tego procesu, w przeciwieństwie do większości badań lat 60., traktujących dziecko jako biernego odbiorcę⁴.

Rozwój badań nad telewizją w życiu dziecka przebiegał systematycznie, obejmując różną problematykę, w tym także wpływ telewizji na poznawczy, emocjonalny, motywacyjną sferę jego osobowości.

Amerykański badacz John P. Murray⁵, analizując doświadczenia dziecka żyjącego w społeczeństwie mediów, a więc w świecie zupełnie innym niż dane było życie poprzednim pokoleniom, wskazuje na wiodącą rolę telewizji wśród innych mediów, która jak żadne inne środki masowego przekazu z dużą intensywnością wpływa na dziecko we wczesnym jego wieku.

Pogląd badaczy na temat wpływu telewizji na dziecko są bardzo różne, często zasadniczo odmienne, np. niektórzy badacze angielscy uważają, że dzieci młodsze, 5-10 letnie, uzyskuje z te

iooszerzej w pracach: M. Tyszkowa: Wychowawcze oddziaływanie literatury pięknej w okresie dzieciństwa i młodości. "Kwartalnik Pedagogiczny" 1974 nr 3. M. Tyszkowa Metodologiczne problemy badań nad odbiorem sztuki przez dzieci. (w:) Sztuka dla dzieci szkolnych. Red. M. Tyszkowa. Warszawa 1979; B. Puszczewicz: O wychowawczych i kształcących funkcjach telewizji. (w:) Wychowanie i środowisko. Red. T. Pilch i B. Passini. Warszawa 1979.

iol Wilbur Schramm, J. Lyle and Edwin B. Parker: Television in the Lives of Our Children. Stanford. California 1961, Stanford University Press.

~o2H.J. Himmelweit, A.N. Oppenheim and P. Vince: Television and the Child. Oxford University Press 1958.

X03 Wyniki tych badań amerykańskich i angielskich w pracach: J. Komorowska: Telewizja w życiu dzieci i młodzieży... op. cit.; J. Koblewska: Szkoła ... op. cit.

~o40Cenę pierwszych badań amerykańskich i angielskich przedstawia David Buckingham w pracy: Children and Television. London 1987, University of Exeter.

io5 John P. Murray: The Developing Child in a Multimedia Society. (w:) Gordon L. Rerry, Joy Keiko Asamen: Children and Television. London 1993.

tos~p.. H. Himmelweit, A.N. Oppenheim, Vince Pamela: Television and the Child.. op. cit.;

H. Himmelweit: Youth Television and Experimentation. Tokio 1978; Przegląd

[I~]i bogaty zakres nowych wiadomości, zaś starsze niewielce k«t~ix.j~ w tym względzie, dla tych ostatnich telewizja jest przocle-

~Ilyhtkim rozrywki. Więcej wiadomości czerpu z telewizji dzieci ~~~~ rdolne, o niższym ilórazie inteligencji, słabo rozbudzonych ~ltnl~ach poznawczych, zainteresowaniach. Podobne wnioski for ~t~jt~ badacze amerykańscy⁷, podkreślając, że telewizja może bogatym źródłem wiadomości dla dzieci do 12 roku życia, aczWlek uzyskane przez dzieci wiadomości mają często charakter ~lentaryczny, nieuporz~dkowany. Nieco inne stanowisko w tej i,ii zajmuje badacze japońscy⁸. Uważają oni, że telewizja Wywiera znaczącego wpływu na dziecko, bowiem to ono " skuje z telewizji zależy głównie od rodziców, którzy kieruj _ ~em odbioru i korzystania w rodzinie z telewizji.

Niektórzy badacze polsc~los dostrzegają potencjalne możliwości wychowawczego oddziaływania telewizji na dziecko. Programy _ wane do młodych odbiorców, odpowiednio przygotowane pod

~dem merytorycznym i artystycznym, mog~ pomóc im w po aniu i prawidłowym rozumieniu współczesnego świata. W _ procesie jednak niezbędne dla dziecka w młodszym wieku

]nym wydaje się być rozmowy z dorosłymi o programie, wyja~ie niezrozumiałych kwestiiilo. Telewizja, co trzeba podkreślić, oie efektywnie, z pełni korzyści dla dziecka, funkcjonować w waniu od innych działań społecznych, przede wszystkim po_r~wanych przez rodziców, których rola w tym względzie jest ólną. Istotni rolę ma również do spełnienia szkoła. Gordon nrryllizauważa, że szkoła, czy chce tego czy nie, musi-przy--.

w pracy; David Buckingham: Children and Television. An Overview of the jE~4h. London 1987, University of Exeter.

/~, Schramm, E. Parker, J. Lyle: Television in the Lives of Our Children. California ~, l~tandard University Press; W. Schramm: The Process and Effects of Mass Com~IcAtion. Urbana 1971; J. Klapper: The Effects of Mass Communication. New York ~; C1. Comstock: The Effects of Television on Children and Adolescents. "Jurnal at ~munication" 1974 nr 4.

~Ih. Fhru Tekeo: Television and the Child. Tokyo 1962. Przegląd badań w ~~ń: J. Koblewska: Szkoła i środki masowego oddziaływania. Warszawa 1967; (r)bnn-Klas: Komunikowanie masowe. Kraków 1978; J. Mikułowski - Pomorski: ~~ftla masowego komunikowania. Warszawa 1980.

Nji. J. Komorowska, J. Koblewska, J. Gajda, A. Kumor, B. Puszczewicz, E. Fleł~, H.W. Lewicki, A. Nocuń, W. Pielasińska, J. Izdebska.

f~k~:cntuje to zagadnienie K. Ferenz: Wprowadzenie dzieci w kulturę. Wrocław

~H!iordon L. Berry: The Medium of Television and the School Curriculum: Turning ~~~mh Inko Classroom Practice. (w:) Gordon L. Berry, Joy Keiko Asamen: Children d 'T'levision. Image in a Changing, Sociocultural World. London 1993.

I:

Irul,mw:té ut:ztiiów do korzystania z mediów, aby stali się oni m~~Irymi konsumentami, wizualnie świadomymi odbiorcami. Badania naul miejscem środków masowego przekazu w systemie eduka~yji szkolnejllz, prowadzone w Stanach Zjednoczonych i w Europie %,a<~hodniej, obejmuje dwa obszary zagadnień: 1) zastosowanie i wykorzystanie środków masowego przekazu w procesie nauczania oraz 2) realizacja przedmiotu nauczanie o mediach, obejmującego wiadomości o metodach produkcji, przemyśle mass mediów, zarz~dzaniu, dystrybucji, filmach video, także analizę treści przekazywanych przez media.

Wielu badaczy angielskichl3 koncentruje swoje zainteresowa nia wokół takich problemów jak: wpływ telewizji na zachowania ' altruistyczne dzieciil4, kształtowanie u dzieci poprzez telewizję ob

razu świata społecznego i istniejących w nim układów społecznych. Maureen Lalorl5, krytykując brytyjski telewizję dla dzieci, stwierdza, że odzwierciedla ona konserwatywni wersję systemu społecz

' nego, który jakoby zatrzymał się przynajmniej 10 lat temu. Podobnie Bog Fergusonlls uważa, że przedstawiany w programach dla. dzieci świat jest anglocentryczny, prokapitalistyczny, rojalistyczny,

il podający, ostentacyjnie chrześcijański. Dziecku, które drogi tele'ij wizji ukształtuje określony obraz świata społecznego, będzie bar i~i,l dzo trudno uwolnić się od określonego, narzuconego przez telewizji ~; I sposobu poznawania, spostrzegania. Przed tego rodzaju niebezpie " czeństwem, które kryje w sobie _telewiz,~a~rzestrzega, wymieniany ', przeze mnie wcześniej,Gordon, L Berryli7 ,

W analizach dotyczących efektywności oddziaływania telewi zji dziecko postrzegane jest z jednej strony jako jednostka bar

l2Qary Bazalgette: Our View of Media Education. (w:) Primary Media Education BFI/DES National Working Party for Primary. M.Ed. London 1989, BFI Education Department.

W3 Przegląd tych badań: David Buckingham: Learning from Television. (w:) Children and Television. An Overview of the Research. London 1987.

114 W pracy np: G. Kumelfield: The Evaluation of Schools Broadcasts: Piloting a New Approach. London 1973.

W 5Maureen Lalor: The Children Curriculum. (w:) R. Poyers (ed.): Television and the Family. London 1980.

~sBob Ferguson: Children's Television: the Germination of Ideology. (w:) David Lursted and Phillip Drummoud (ed.): TV and Schooling. London 1955, British Film Institute.

l' Gordon L. Berry: Children Television and Social Class Roles: the Medium as an Unplanned Educational Curriculum. (w:) Edward L. Palmer and Aimee Door (eds.) (Children and the Faces of Television: Teaching, Violence, Selling. New York 1980. American Press.

33

podatna na jej wpływy, co wiążą autorzy z określonym, dość
cze niskim, poziomem umiejętności i zdolności percepcyjnych oraz niskim bagażem
doświadczeń życiowych, które pozwoliłyby mu na rozróżnienie, ocenę, wartościowanie
symbolicznej treści przekazywanych treści. Z drugiej zaś strony telewizję
struje się jako nadzwyczajnie siłę w życiu dziecka, poprzez jej obecność, zawartość
przekazywanego obrazu, duży stopień

~_ dowody potwierdzające te przypuszczenia są ograniczone, np. dnia G. Gerbnera
wykazały przyczynowej roli telewizji. tórzy badacze argumentuj, że dzieci bezkrytycznie
wchł

przekazywane treści moralne, ideologiczne, inni zaś podkreśl dzieci aktywnie uczestniczy w
tym procesie.

Ważne jest zauważyć, że taka interpretacja wpływu telewizji na odbiorcę
świadczy o uproszczeniu problemu "uczenia się z - nu". Cennej krytyki takiego podejścia
dostarczył K. Durkin! ~a się on z niektórymi autorami, że telewizja przedstawia
~e stereotypy zachowań werbalnych i instrumentalnych, jed ~ki rodzaj analizy
nie stanowi dowodu, że telewizja inspiruje do takich zachowań. Zdaniem autora
wpływ telewizji ~ięcko mogłyby wyjaśnić teorie socjologiczne, umieszczające treść w
kontekście interpersonalnym i socjokulturowym, jak ~eż teorie psychologiczne,
przyjmujące, że zdolność odbiorcy interpretacji treści telewizyjnych różni się w zależności od
jego rozwoju osobowości.

Ważnie podkreśla David Buckingham⁴, że nie można nie ~ać roli telewizji
w formowaniu dziecka, jego postaw, opinii, ~leń. Zauważa się jednak pewne

niebezpieczeństwo związane z ocenianiem, wręcz pomijaniem tego zagadnienia przez badaczy

W tej w pracy: Pater G. Christenson and Donald F. Roberts: The Role of Television in the Formation of Children's Social Attitudes. (w:) Michael J.A. Howe: Learning and Television: Psychological and Education Research; London 1983, Academic Press.

W: G. Christenson and Donald F. Roberts... op. cit.

(w:) George Gerbner and Larry Gross: The violent face of television and its lessons.

(w:) Edward L. Palmer and Aimee Dorr (eds.): Children and the Faces of Television: Violence. Selling. New York 1980, Academic Press.

(w:) Robert M. Noble: Children in Front of the Small Screen. London 1975; Jennings Bryant and Jeffrey Zillmann (eds.): Perspectives on Media Effects. N.Y. 1986.

(w:) John W. Durkin: Television, Sex Roles and Children. Milton Keynes. Open University . 1985.

(w:) John W. Durkin: Television... op cit.

(w:) Children and Television. An Overview of the Research. (w:) Children and Television: An Overview of the Research. London 1987, British Film Institute.

35

W tym celu, który koncentruje się oni na formalnych cechach przekazu telewizyjnego, a nie na zawartości treści.

Kierunek badań, próbujący ustalić związek między telewizją a dziećmi (przyczyna-skutek, rozpatrujący telewizję jako określony rodzaj oddziaływania na zachowania odbiorcy, oskarżony jest o przyjęcie sobie modelu behawioralnego uczenia się, zgodnie z którym bodźce (przekaz telewizyjny wywołuje w efekcie specyficzne zachowania. Model ten nazywany jest czasem modelem "magicznej kulki" 125. Ta uogólniona teoria, poddana krytyce, nie tłumaczy w całości złożoności problemu, w szczególności różnic między efektami socjologicznymi a psychologicznymi.

Rozwijające się obecnie na Zachodzie różne teorie dotyczące wpływu mass mediów na dzieci idą w dwóch kierunkach: 1) "meaning realism" (Roth 1987, jest to teoria rozpatrująca treść przekazów i lansująca pogląd, że właściwa interpretacja wpływu zawiera się już w samych treściach programu oraz 2) "active audience" (Bauer 1963, Biocca 1988 - teoria ta z kolei podkreśla aktywny udział odbiorcy w procesie komunikowania masowego; koncentruje się na analizie jego przeżyć, zachowań werbalnych i instrumentalnych.

Ujemne oddziaływanie telewizji na dziecko

Przedmiotem szerokich zainteresowań badaczy są zagadnienia dotyczące ujemnego oddziaływania telewizji na dzieci. Badania te dotyczyły pewnych grup tematycznych, jak: wpływ telewizji na strukturę budżetu zajęć dziecka, na sferę biologiczno - fizyczny osobowości, poznawczy, emocjonalna na zachowanie się dzieci.

Ważnym jest dla wielu z tych badań, że wpływ telewizji na dziecko jest z gruntu negatywny i szkodliwy. Krytyka telewizji w tym zakresie jest bardzo ostra, przy czym może być dość skrajne stanowisko Marie Vinne, opierając się częściowo na badaniach klinicznych dowodzi, że telewizja "podkopuje" życie rodzinne i niszczy zdolności dziecka do samodzielnego myślenia, upośledza rozwój, zachęca do lenistwa, osłabia zdolności językowe i wyobraźnię, jest ona narkotykiem i zniekształca świat realny, zajmuje miejsce normalnych stosunków społecznych.

Jednak wielu badaczy w Polsce i na Zachodzie w sposób bardziej zrównoważony formułuje wnioski na temat dwukierunkowego wpływu telewizji na dziecko, akcentując zwłaszcza czynniki tkwiące w treściach, w odbiorcy, sposobie odbioru, w uwarunkowaniach środowiskowych i rodzinnych. Nie mniej jednak, prowadzone badania dostarczają szerokich informacji o różnych przejawach ujemnego oddziaływania telewizji. Problem ten jest przedmiotem badań i badań w obrębie nauk społecznych, głównie pedagogiki i psychologii. W latach 60. amerykański badacz S. L. Fraumeni

twierdzi, że telewizja, prezentując negatywnie obraz życia i młodzię do zachowań agresywnych. Nieco podobne stanowisko reprezentowali niektórzy badacze angielscy, twierdząc, że telewizja nie tylko skłania do dziwnych zachowań, ale może spowodować u nich zachwianie równowagi psychicznej. Ważnym niepokojem badaczy budzi sceny grozy, okrucieństwa,

Elvén: *Children and Television. An Overview of the Research*. London: University of Exeter.

La Vinne: *The Plug - In Drug*. Penguin 1985; Martin Lange: *Who's Bringing Entertainment* (Leicester 1980).

W. Kiraun-Gałkowska: Z zagadnień oddziaływania telewizji. *Roczniki Filozoficzne*, 1971, z. 4; J. Koblewska: Szkoła i środki masowego oddziaływania. Warszawa: PWN, 1971; Werwicki: Wpływ filmowych scen grozy i okrucieństwa na niektóre sfery odbiorców. "Przekazy i Opinie" 1986 nr 1; A. Frączek: Sociocultural Environment and Television Viewing, and the Development of Aggression Among Children in the Home. (w: R. Huesmann i L. Fromm (red.): *Television and the Aggressive Child*: A

National Comparison. Hillsdale, Lawrence Erlbaum Associates 1986; L. Kirshenbaum: Dzieci. "Polityka" 1994 nr 27; L. Kirshenbaum: Psychologiczne zagadnienia 19! telewizji. (w:) Człowiek a telewizja. Red. K. Jakubowicz, B. Puszczewicz. r-w- 1 s9o.

/ J. Ilchramm, E. Parker, J. Lyle: Television in the Lives of Our Children. California Stanford University Press.

~. H.T. Fimmelveit, A.N. Oppenheim and P. Vince: Television and the Child. ~ Jr~iversity Press, 1958.

i25 Szeroko na ten temat w pracach: Denis McQuail: Mass Communication Theory - An Introduction. London 1983; Melvin De Fleur and Sandra Ball-Rokeach: Theories of Mass Communication. London 1982; Shearon Lowery and Melvin De Fleur: Milestones in Mass Communication Research. London 1983.

i2s Povv za: Dawid Buckingham: op. cit.

iz7 przegląd badań w pracach: T. Gobau-Klas: Komunikowanie masowe, Kraków 1978; J. Mikułowski-Pomorski: Badanie masowego komunikowania. Warszawa 1980; J. K. blewska: Środki masowego oddziaływania. Problemy społeczne, wychowawcze, promogandowe. Warszawa 1972; J. Koblewska: Szkoła i środki masowego oddziaływania. Warszawa 1967; J. Izdebska: Uwarunkowania efektów oddziaływania wybranych programów TV na dzieci. Białystok 1991; J. Izdebska: Jak i dlaczego zapobiegać destrukcyjnym oddziaływaniom środków masowego przekazu na uczniów. "Nowa Szkoła" 1981 nr 9; J. Izdebska: Niektóre przejawy ujemnego oddziaływania telewizji na dzieci. "Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze" 1994 nr 5.

~28 Przegląd badań zagranicznych w pracy: Dawid Buckingham: The Effects of Television

"; i,

I ~ '

;

'I i i:

a: i

at4

~>rr.enn>cytv3. Ujemne skutki oddziaływania tych scen na dzieci y-s.l,ru,j~ oni w naśladowaniu negatywnych zachowań postaci wyat~pnjących w tych filmach. Szczególnie podatne na taki wpływ są dzieci niedostosowane społecznie, z rodzin rozbitych lub zdemoralizowanych, dla których prezentowane na ekranie formy zachowań s~ wzorem do przyjęcia i zaakceptowania134. Telewizja może za

chęć do podejmowania działań społecznych, podsuwać sposoby dokonywania przestępstw poprzez pokazywanie na ekranie

dokładnie, na planach bliskich, przebiegu przestępstwa, sugerując, że przemoc jest usprawiedliwiona, opłaca się, a nawet bywa nagradzana. Filmy tego typu najczęściej oglądają dzieci przejawiające

trudności w kontaktach społecznych z rówieśnikami, rekompensując w ten sposób brak możliwości spędzania czasu wolnego w grupie. "Najbardziej" telewizjami są dzieci pozbawione miłości rodzinnej, osamotnione, przeżywające sytuacje konfliktowe.

Oddziaływanie pojedynczych filmów grozy, przemocy nie jest tak bardzo niepokojące, dopiero kumulujący efekt ciągłego ich oglądania może być groźny, jak np. powtarzające się w zabawach

dzieci naśladowanie agresywnych zachowań postaci filmowych lub przekładanie oglądania telewizji, filmów video nad inne, twórcze, rekreacyjne zajęcia w czasie wolnym. Należy zauważyć, że dzieci

oglądają coraz więcej filmów tego typu, czemu sprzyja wielość i do

Szeroko na ten temat w pracach np: W. Schramm, D.E. Roberts: *The Process and Effects of Mass Communication*. Urbana 1971; J.R. Milarsky, R.C. Kessler, H.H. Stimp and V.S. Rubens: *Television and Aggression: A Panel Study*. New York 1982, Academic Press; Edward L. Palmer and Aimee Dorr (eds.): *Children and the Faces of Television Teaching. Violence Selling*. New York 1980, Academic Press; Robert M. Kuplan and Robert D. Singer: *Television Violence and Viewer Aggression*. "Journal of Social Issues" 1976 nr 32/4; Dennis Howitt and Guy Cumberbatch: *Mass Media. Violence and Society*. London 1975; A. Bandura: *Aggression: a social Learning Analysis*, Englewood Cliffs. New Jersey 1973; L. Berkowitz: *Some Aspects of Observed Aggression*. "Journal of Personality and Social Psychology" 1965 nr 2; G. A. Comstock i in.: *Television and Human Behavior*. New York. Columbia University Press 1978; G. Gerbner: *Violence and Terror in the Mass Media*. UNESCO, France 1988.

J. Koblewska: *Oświatowa i wychowawcza rola telewizji*. (w:) *Zadania oświaty różnorodnej w realizacji programu powszechnej szkoły średniej*. Warszawa 1979; J. Izdejska: *Niektóre przejawy ujemnego oddziaływania telewizji na dzieci*. "Problemy Opiekuńczo - Wychowawcze" 1994 nr 5; E. Jardy-Brudło: *Wpływ telewizji na agresywne zachowania dzieci i młodzieży*. "Problemy Opiekuńczo - Wychowawcze" 1993 nr 1; J. Putkowska: *Sceny przemocy w telewizji a agresywność odbiorców*. "Przekazy i Opinie" 1980 nr 2; E.

Wesołowska: Środki masowego przekazu - narzędziem wychowania czy manipulacji?

"Nowa Szkoła" 1985 nr 12.

Amerykańskie Stowarzyszenie Psychiatrów wskazuje na związek pomiędzy brutalnym zachowaniem młodych ludzi a ukazywaną w telewizji przemocą. J. Izdebski, Niektóre przejawy ujemnego oddziaływania telewizji... op.cit.

37

prośbę nowych mediów tj. telewizja satelitarna, kablowa, video. K tym obok telewizji państwa. Następuje bardzo szybki rozwój

telewizji niezależnej, prywatnej, a co za tym idzie konkurencja

między nimi i walka o zdobycie odbiorcy odbija się niewątpliwie w sferze artystycznej i poznawczym programów.

polские ekrany telewizyjne obfituje również w okrucieństwo, moc, gwałt erotyzm ekranowy.

Badacze dostrzegają w nich zagrożenie dla rozwoju dziecka, twierdząc, że sceny te mogą pozostawić

trwały uraz, lęk, wywołać agresywne zachowanie 137. Istnieje kilka hipotez wyjaśniających relacje między telewizją a

agresywnym zachowaniem dzieci 138, np:

1. Imitacja, zgodnie z hipotezą postaci z filmów grozy, przez którą, funkcjonuje jako modele, od których widz uczy się nowych sposobów zachowań,

2. Identyfikacja - widz przyswaja agresywne zachowanie bohaterów, z którym identyfikuje się, a którego brutalne zachowanie pokazane jako usprawiedliwione,

3. Kataliza - agresywne zachowanie odbiorcy jest konsekwencją wysokiego poziomu napięcia emocjonalnego, jakie zostało wywołane przez oglądane sceny,

4. Kataliza (catharsis) - oglądanie przemocy fikcyjnej może wyeliminować, a nawet zlikwidować agresję u dziecka w sposób naturalny

5. Wzrost empatii - oglądanie przemocy przytępia reakcje widza na to, co dzieje się w rzeczywistości,

6. Wzrost agresji - w myśl tej teorii przemoc w telewizji ma nie

tylko wpływ na odbiorcę, a jedynie może wzmocnić wcześniej wykształcone w środowisku społecznym, dzięki kontaktom międzyludzkim, wzorce zachowania 140,

7. Wzrost agresji - czołowy przedstawiciel tej koncepcji Gerbner 141

opisał ten temat w pracy: J. Gajda: Edukacja bez granic. O środkach masowego u. Lublin 1992.

8. Wzrost agresji - Okrucieństwo na ekranie. "Słowo. Dziennik Katolicki". 1993 nr 216 (I).

(r)kładna charakterystyka tych teorii, w pracy: Dawid Buckingham: The Effects of Television Violence. (w:) Children and Television. An Overview of the Research. 1987, University of Exeter.

rola ta omówiona w pracy: S. Feshbach and J.L. Singer: Television and Aggression Experimental Field Study. San Francisco 1971, Jossey-Bass.

1 Y(r)lennikiem tej teorii jest znany kanadyjski badacz: Joseph Klapper: The Effects of Communication. New York 1960. Free Press.

~fic(r)drtawicielem tej koncepcji jest amerykański badacz George Gerbner. Szerzej ~trit tej teorii w pracy: George Gerbner, Larry Gross, Michael Morgan and Nancy

38

twierdzi, że środowisko jakie tworzy telewizja kształtuje raczej percepcję świata odbiorcy, a w małym stopniu jego zachowania.

Przez krytyków --- co zauważyć należy -- telewizja postrzegana jest jako magiczna siła kształtująca postawy i określone zachowania małych odbiorców¹⁴³, traktowanych w tym procesie jako przedmiot (a nie podmiot poddany silnie oddziaływaniu telewizji).

Mimo niezaprzeczalnych, ewidentnych zagrożeń, jakie telewizja i nowe media stwarzają w procesie rozwoju i wychowaniu dziecka zdarza się, jak bardzo słusznie zauważa Dawid Buckingham¹⁴³ _ że dla wyjaśnienia przyczyn różnych patologii społecznych szuka się często prostego wytłumaczenia, oskarżając przede wszystkim media i odwracając w ten sposób uwagę od rzeczywistych przyczyn dewiacji. Stwierdzenie to można również odnieść do polskiej rzeczywistości, co oczywiście nie przeczy faktom, że telewizja w określonych, niekorzystnych warunkach odbioru oddziałuje ujemnie na dziecko, wywołując negatywne skutki w różnych sferach jego osobowości.

Dokonując oceny dotychczas prowadzonych badań nad telewizją w życiu dziecka, zauważa się, że historia badań nad telewizją i jej wpływem na dzieci nie jest jednostajna i zwarta, lecz stanowi ci~głe powroty¹⁴⁴. Z chwil, gdy wprowadzane były nowe formy mediów oraz nowe technologie, pojawiły się te same podstawowe pytania, a dyskusje o telewizji i prowadzone badania na Zachodzie w latach 60., 70. były bardzo podobne do tych sprzed 30 laty a dotyczących filmu. Nadal i w czasach dzisiejszych, jak zauważyć można, stawiane są pytania podobne do tych formułowanych w pierwszych badaniach nad telewizją w życiu dzieci.

Mimo olbrzymiej na Zachodzie ilości sprawozdań, komunikatów z badań, prac badawczych, nauka nie jest bliżej niż 30 lat temwyjaśnieniu wielu problemów dotyczących wpływu telewizji na dziecko. Często badacze nie uwzględniają w analizie procesu oddziaływania

telewizji całego kontekstu społecznego, środowiska wego, w którym dziecko rozwija się i całego emocjonalnego bagażu jego doświadczeń. Poza tym istnieje również potrzeba wiedzy na te

Signorielli: The "Mainstreaming" of America: Violence profile no 11'. "Journal of Communication". 1980 nr 303.

~~~Pisze o tym Ian Connell w pracy: Fabulous Powers: Blaming the Media. (w:) Len Medterman (ed.): Television Mythologies. London 1985, Media Press.

~ ~ ~ David Buckingham: op.cit.

~ ~ ~ zero na ten temat: Byron Reeves and Ellen Wartella: Historical Trends in It~w~aroh on Children and the Media 1900-1960. "Journal of Communication" 198`· m ;tb~l.

rdznic między odbiorem telewizji indywidualnie przez dzi~~~~lm Ik~iorem w grupie społecznej, przede wszystkim w rodzinie. .In`;t klei ważne, aby dostrzec, że telewizja wywiera prawdopodob~l~ efiżny wpływ na dziecko w- zależności od sytuacji społeczm~ ~]Surowej rodziny, w której ma miejsce odbiór telewizji. podejmowane na Zachodzie145 badania na temat wpływu te~~ł na dziecko koncentruje się na badaniu: a~ wpływu telewizji ~ehowanie dziecka, oparte na założeniach behawioryzmu oraz tr~ływu telewizji na rozwój procesów poznawczych dziecka. Kie~t1 gnie dajk jasnego obrazu relacji, zależności, jakie zachodzi w ~~zyźnie telewizja - dziecko. S~ one po części ograniczone jeśli ~ p zakres badań, gdyż pozostawiaj wiele pytań bez odpowiedzi: dlaczego ogl~danie telewizji jest tak atrakcyjne dla dzieci -- w jaki sposób treści społeczne prezentowane w telewizji wpły~ na świadomość pozycji dziecka w świecie. Oba w/w kierunki ~l~ nie doceniaj w pełni społeczno - kulturalnego, środowisko~ kontekstu, w którym ma miejsce rozwój dziecka. Poza tym ~~tlerunki mają różne teoretyczne pochodzenie i różne koncepcje mat tego kim jest dziecko i jak się rozwija14s. próby integracji 1 ącierunków s~ niesatysfakcjonujące, jeśli chodzi o szczegółowe ~tlenie mechanizmu i . uwarunkowań oddziaływania telewizji

wartość i znaczenie badań nad telewizji w życiu dziecka potta tym, że mog~ one ukazać nie tylko funkcjonowanie tele

~ w aspekcie dziecka, ale także odsłonić różne problemy ży~oęcznego, napięcia, występujące sprzeczności. Słusznie więc Waż Dawid Buckinghami47 potrzebę umiejscowienia badań w kectnych warunkach społeczno - politycznych, ekonomicznych, ~iltekście zarówno nowej definicji dzieciństwa, jak też powracaeh odpowiedzi na nowe formy komunikowania. Wyniki badań alyicznych i sformułowane na ich podstawie wnioski dotyczące iąca, roli i wpływu telewizji na dziecko, w wielu przypadkach włerdzaj~ je również

polskie badania, wskazuje na wychowawcze aspekty oddziaływania telewizji, a także różne przebiegi, jakie ona stwarza. Ponadto s~ jednocześnie inspiracji do ten temat pisze: Ann Phoenix: Children and Television. "Developmental Psychology". 1987 July. British Film Institute. London 1987; W. Collins (ed.) Introduction to Development in Middle Childhood. Washington 1984, National Academy Press. Phoenix: op. cit. 1-lasid Buckingham: Children and Television. An Overview of the Research. (w:) Children and Television. London 1987, University of Exeter.

40

dalszych badań.

2. Poznawanie i przyswajanie kultury przez dziecko

Najbardziej charakterystyczne właściwości dziecka w wymiarze psychologicznym jest ciągły jego rozwój, dokonujący się głównie w procesie uczenia się pod wpływem oddziaływania czynników społecznych w środowisku rodzinnym i pozarodzinnym. Proces psychiczny jest bowiem dynamicznym, długotrwałym procesem: doprowadzającym do ilościowych i jakościowych przemian w całości kształcie działalności jednostki oraz w zakresie poszczególnych funkcji i czynności psychicznych. Przejawia się on w uzyskiwaniu przez dziecko coraz szerszej wiedzy o rzeczywistości, w doskonaleniu sprawności i umiejętności, powstawaniu nowych potrzeb, uczuć, krystalizowaniu zainteresowań i zamiłowań, w kształtowaniu nastawień i potrzeb.

U dzieci w okresie młodszym szkolnym dokonuje się zmiany w sferze umysłowej, społecznej, emocjonalnej, wzrastają jego możliwości intelektualne w zakresie poznawania i przyswajania kultury, rozszerza się zakres zainteresowań. Doskonali się procesy spostrzegania, dzięki czemu "dzieci są zdolne do bardziej usystematyzowanego i skoordynowanego wykorzystania bodźców, przede wszystkim wzrokowych", zwiększają się również możliwości koncentracji uwagi.

U dzieci 9-11 letnich poznanie faktów, zdarzeń, staje się coraz bardziej dokładne, analityczne, wielostronne, występuje coraz częściej tendencja do poznawania pośredniego, rośnie rola informacji słownej, zawierającej treści w dużym stopniu uogólniające i atrakcyjne. Odbiór ze zrozumieniem przez dziecko poznawanych treści opiera się głównie na procesach myślenia, analizie, syntezie, uogólnianiu nowych informacji, które w olbrzymim stopniu decydują o przebiegu tego procesu.

ItBM. Tyszkowa: Badania nad uspołecznieniem i osobowością dzieci jedynych i mających rodzeństwo. (w:) Rozwój dziecka w rodzinie i poza rodzin. Red. M. Tyszkowa v Poznań 1985.

l~sM. Przetacznikowa, T. Wróbel: Charakterystyka rozwoju dzieci i nauczanie w kła Bach niższych. (w:) Z zagadnień psychodydaktyki nauczania początkowego. Praca zbi« rowa pod red. M. Przetacznikowej i T. Wróbla. Warszawa 1977.

iso J. ~.empała: Edukacja i rozwój dzieci w młodszym wieku szkolnym. Prace Komisji Pedagog. i Psychologii. Warszawa 1989. Bydgoskie Towarzystwo Naukowe.

lsi J. 'I~empała: op. cit., s. 17.

is2M, przetacznikowi, T. Wróbel: op. cit.

~~~St. Gerstmann: Rozwój uczuć. Warszawa 1976.

~I

~,ozwój dziecka dokonuje się poprzez interakcję między nim c~. weniem, interakcje te z kolei dzięki aktywności dziecka ulek.,,jtt. wdowie, przekształcaniu5'. Różne formy aktywności dziec:k;~, Il(r)rw w rodzinie, nieco później w środowisku zewnętrznym, p<r ~dzinnym, umożliwiają gromadzenie przez niego doświadczeń które staje się tworzywem rozwoju indywidualnego. Na doirdczenie dziecka składa się doświadczenie przekazywane drogą, dziczenia, indywidualnie uzyskiwane przez dziecko w bezpo~ich kontaktach z otoczeniem oraz doświadczenie społeczne, `ane poprzez komunikację interpersonalni i przyswajanie kul doświadczenie jakie dziecko gromadzi w ci~gu swego życia jest altatem jego aktywności, uwarunkowanej z jednej strony wronymi właściwościami organizmu, z drugiej zaś środowiskowymi. I(r)gólnie istotnym składnikiem tego środowiska jest kultura, ~~, "kształtuje (...) pozostałe komponenty środowiska człowieka ~ekształca środowisko przyrodnicze, modeluje środowisko spońe, tworzy specyficznie ludzki świat wyobrażeń i wartości upoII'liający kontakt jednostki z otoczeniem"lss. Tylko ta część kuli jest czynnikiem kształtującym, który dziecko przyswaja, wł~w system swojej wiedzy i doświadczeń. W pierwszym etapie kadzenia doświadczeń dziecko, dzięki naśladowaniu dorosłych ~y pomocy w pierwszym rzędzie rodziców, zaczyna operować Id miotami i narzędziami. Drugi etap natomiast zwi~zany jest °xyswajaniem kultury symbolicznej i opanowywaniem jej podwowych systemów, a przede wszystkim języka werbalnego. Zaz~tkowuje to, jak pisze M. Tyszkowa "(...) powstanie specynej funkcji symbolicznej, do której mózg człowieka jest zdolny, która może się w pełni ukształtować jedynie w warunkach odwływań społeczno - kulturowych na jednostkę"15s. Te czynności ~boliczne zwi~zane z kodowaniem,

przetwarzaniem znaków, we esnej fazie rozwoju dziecka mają charakter uzewnętrzniony i izują się w postaci mowy, zabaw iluzyjnych.

Rozwój psychiczny dziecka, realizowany dzięki przyswajaniu ;ury, możliwy jest wówczas, gdy dziecko zgromadzi wiele dowdczeń zakodowanych symbolicznie w pamięci. Kodowanie i a,cowywanie doświadczenia, jakie ono zdobywa, może się doko

M. Tyszkowa: Doświadczenie, kultura i rozwój psychiczny jednostki. Poznań 1987,

8. ł~aM. Tyczkowa: op cit., s. 6. ł'sM. Tyczkowa: op. cit, s. 6.

41

nywać "(...~ dzięki przyporz~dkowaniu doświadczeniom jednostki znaków i symboli z zakresu kodów kulturowych. To z kolei pozwala na interpretację i waloryzację doświadczeń i przekazywanie ich do pamięci trwałej, gdzie przybierają postać zakodowanych neurofizjologicznych wzorów rzeczywistości"¹⁵⁷. przyswajanie nowych informacji przez dziecko oparte jest na wcześniej przyswojonych przez nie kodach informacjirs⁸. Szybko jednak zaczyna ono "manipulować wykrywanymi znaczeniami i eksperymentować z przyswojonymi regułami gry intelektualnej, a odstępstwo od znanych reguł i kodów staje się dla nich równie atrakcyjne, jak wykrywanie już znanych"¹⁵⁹. Istotną rolę w przyswajaniu nowych informacji odgrywa nie tylko zasób już posiadanych informacji, ale także stopień ich strukturalizacji, uporz~dkowania, podatność na ich reorganizacjęiso.

W trakcie oddziaływania telewizji dokonuje się proces poznawania i przyswajania przez dziecko przekazywanych treściilsr. Annn Przeclawskals² wskazuje na dwa główne elementy w tym procesie, s~ to: zrozumienie pojedynczych znaków komunikatu i umiejgtnośu przypisania im właściwego znaczenia społecznego. Jednak - jak za uważa autorka - "zrozumienie pojedynczych znaków nie jest wystarczające, ponieważ cały komunikat stanowi nie tyle sumę znaków, ile ich relację, tworząc pewne struktury. Tym strukturom także musi być przypisane właściwe, to znaczy aktualnie występujące znaczenie społeczne"^{1s3}. Natomiast osobista interpretacja komunikatu polega na "(...~ oznaczeniu przyjmowanych treści zabarwieniem emocjonalnym i akceptacji lub negacji intelektualni"^{1s~} 15'rM. Tyszkowa: op. cit., s. 6.

15sM. Tyszkowa: Metodologiczne problemy badań nad odbiorem sztuki przez dzieci (w:) Sztuka dla dzieci szkolnych. Red. M. Tyszkowa. Warszawa 1979, s. 85.

159M. Tyszkowa: op. cit., s. 85.

1soM, pleszewska: Struktura komunikatów językowych i ich skuteczność. "Przekazy . Opinie" 1979 nr 1.

Is1 Np. E. Wnuk-Lipiński wyodrębnia w procesie przyswajania informacji następując fazy: 1) postrzeganie, czyli rozumienie przekazu, 2) ocenianie, czyli klasyfikowanie p.. strzeganych przekazów symbolicznych w kategoriach wartościujących, 3) przyswajani , czyli włączenie nowej treści do zasobu wiedzy już posiadanej, 4) wykorzystanie, czyli modyfikacja, zmiana przekonań, postaw, zachowań. Szerzej w pracy: E. Wnuk-Lipiński Rozumienie kultury. Warszawa 1979.

Is2 A. przećławska: Rola środków masowego przekazu w kształtowaniu kultury st sunków międzyludzkich. (w:) Wychowanie i środowisko. Red. T. Pilch i B. Passim Warszawa 1979.

Is3A. Przećławska: op. cit. s. 329. tt~4A. przećławska: op. cit. s. 329.

43

Il,ozumienie komunikatu symbolicznego wymaga przyswojenia ka symbolicznego, co wijze się ze zrozumieniem treści komum1 2dolności~ do jego interpretacji. Nie jest to prosta czynność (r)ktualna, zwłaszcza dla dziecka. Co zatem ułatwić może przy~anie treści telewizyjnych przez dziecko?

proces przyswajania informacji zaczyna się od zwrócenia przez Cko uwagilss (celowo lub przypadkowo na informację docierado odbiorcy, czemu służyć może m.in. ciekawa treść, sposób, p jej przekazania, jak również tzw. kontrast, przejawiający się 'tst, że informacja wybija sig z otoczenia np. siły dźwięku, koloj Wymiarem, intensywności~lss. Głównym motorem ułatwiaj~

oznanie ukazywanej w telewizji rzeczywistości s~ zaciekawie . U podstaw ich funkcjonowania leży przeżywanie niepokoju nowości, również tej ukazywanej drogi telewizji. Nasilenie i

~j ciekawości, nazywanej przez A. Guryck~lsg badawczy w sto~~ do określonej dziedziny zjawisk i rzeczy, powoduje powstanie ~~~'esowania jako właściwości psychicznej, zwi~zanej z "faktem

Wolnego i samodzielnego poznawania jakiejś dziedziny rze~~ltości (sposrzeganie wybiórcze, badanie jej, czemu służ ~w często nazywane intelektualnymi, gdyż wi~ż~ się ze zdo

lem orientacji w świecie"169. Zainteresowanie, jakie dziecko Wia określony dziedzin, wydaje się być istotne dla procesu u treści telewizyjnych przez dziecko.

ie bez znaczenia dla omawianych tu kwestii s~ również wy _ uświadamiene motywy wyboru programu i określonej treści. ~logowiel7o słusznie zwracaj uwagę na rolę motywów, silnie

nych z działalności człowieka, a jednocześnie umożliwiają średnio poznanie zainteresowań i potrzeb dziecka.

Warunkiem oddziaływania wychowawczego sztuki jest zdolność dziecka przez niego silnych przeżyć emocjonalnych. Słone wywołującym określone reakcje u dziecka, mobilizujące do wysiłku intelektualnego, inspirujące do działania. W tym trybie rolę w poznawaniu i przyswajaniu przez dziecko treści

wej w pracach: S.L. Rubinsztein: Podstawy psychologii ogólnej. Warszawa 1964; (red.): Psychologia. Warszawa 1975.

Prace: Mechanizm przyswajania informacji. "Przekazy i Opinie" 1976 nr 4. Wzrost: Struktura i dynamika procesu wychowawczego. Warszawa 1979. Wzrost: op. cit.

Wzrost: op. cit., s. 218.

Wzrost: Niebrzydowski: Wpływ motywacji na uczenie się. Warszawa 1972; Z.

Wzrost: Pałczyński: Logiczne prawidłowości uczenia się i nauczania. Warszawa 1976. Wzrost: Rozwój uczuć. Warszawa 1976.

44

kultury odgrywają procesy naśladowstwa i identyfikacji. 2. Działanie mechanizmu identyfikacji wiąże się z wyszukiwaniem wzorów działań i zachowań, utożsamianiem się z nimi, dążeniem do ich naśladowania. Identyfikacja umożliwia dziecku współdziałanie z bohaterem, przeżywanie jego losów tak, jakby to były losy własne. Z kolei przy zjawisku projekcji dziecko w sposób zastępczy przeżywa określone dążenia, pragnienia, uczucia. Mechanizmy projekcji rozumiane są jako wyjście poza siebie, porzucenie codziennego, otaczającego go świata, "nierespektowanie granic czasu i przestrzeni miałoby miejsce tam, gdzie człowiek uznałby to, co proponuje mu telewizja za bardziej atrakcyjne od własnej sytuacji życiowej". Psychoanaliza upatruje w projekcji główną przyczynę i źródło emocjonalnego zaangażowania dzieci podczas oglądania niektórych widowisk telewizyjnych. Psychoanalityczne rozumienie mechanizmu projekcji można przyjąć wtedy, gdy podświadomość zajmie w psychice dziecka znaczny obszar, jednak tak nie jest, jak wskazuje badania. Dlatego też, doceniając niektóre ustalenia psychoanalityków, coraz częściej zwraca się uwagę na działanie mechanizmów czynności poznawczych, w myśl których "recepta dzieł sztuki opiera się na dążeniu człowieka do eksterioryzacji własnych doświadczeń jednostkowych i satysfakcji z odnajdywania ich poza własnym światem subiektywnym". S. Przejścia te pełnią rolę "struktur organizujących bądź reorganizujących schematy po znawcze odbiorcy".

Dzisiaj upowszechnienie i rozwój telewizji oraz innych nowych mediów spowodowało znaczne zmiany w kodach percepcji i rozwoju poznawczym dziecka. Ponadto komputeryzacja, w niektórych krajach niemalże powszechna, wspomaga czynności umysłowe dziecka, wpływa bardzo wyraźnie na poznawcze funkcjonowanie dziecka. Obok, oczywiście, niewątpliwych intelektualnych korzyści, jakie telewizja i inne nowe mass media dostarczają dziecku, nie można nie dostrzegać również potencjalnych zagrożeń, jakie

12 Badacze konstruując modele odbioru sztuki przez dziecko wskazują najczęściej na działanie w tym procesie dwóch podstawowych mechanizmów: identyfikacji i projekcji

13 Szerzej w pracy B. Puszczewicz: O wychowawczych i kształcących funkcjach telewizji (w:) Wychowanie i środowisko. Red. B. Passim i T. Pilch. Warszawa 1979. 14 Szeroko na ten temat pisze H. Rotkiewicz: Problemy pedagogiczne cywilizacji naukowo - technicznej. Wybrane aspekty poglądów M. McLuhana. "Kwartalnik Pedagogiczny" 1982 nr 2.

15 M. Tyszkowa: Metodologiczne problemy badań nad odbiorem sztuki przez dzieci (w:) Sztuka dla dzieci szkolnych. Red. M. Tyszkowa. Warszawa 1979, s. 83.

16 M. Tyszkowa: op. cit., s. 83.

17 r

18 twarzają, przejawiające się m.in. w zakłóceniu prawidłowego rozwoju biopsychospołecznego dziecka. W związku z tym ponownie Cku w procesie poznawania i przyswajania treści przekazywanej przez środki masowego przekazu, ze strony przede wszystkim rodziców, staje się niezbędna. Tym bardziej, że rola rodziny w tym procesie może być znaczna, co wynika głównie z tego, że wpływ rodzica na dziecko jest na ogół trwały i silnie zakorzeniony w sferze emocjonalnej.

W rodzinie - pisze K. Ferenc - kształtuje się "gotowość emocjonalna do przyjmowania wartości kultury, kształtuje się również sposób poznawania i przyswajania" (1977). Rodzina stanowi dla dziecka pierwszą pozytywną grupę odniesienia, rodzice zaś funkcjonują w tej grupie jako wzory osobowe dla dziecka, których odwołanie dokonuje się na drodze uczenia poprzez obserwację. Dziecko naśladuje bardzo chętnie rodziców, co jest podstawą i jednocześnie warunkiem identyfikacji i internalizacji przekazywanych wartości. Przekazywane bowiem dziecku przez rodziców wartości silnym zabarwieniem emocjonalnym internalizują się i stają się wzorami kształtującymi określone zachowania, drżenia. Istotni W tym procesie spełnia określony poziom aktywności środowiskowej, w szczególności siła interakcji pomiędzy rodzicami

Możliwość bardzo silnego i emocjonalnego oddziaływania rodziców na dziecko w kontaktach bezpośrednich może, jak wydaje się, warząc także szanse transferu w procesie funkcjonowania dziecka w życiu rodziny.

izia w rodzinie

Telewizor nierozdzielnie związany jest z codziennym życiem i jest najpopularniejszym domowym środkiem przekazu kulturalnym podstawowym narzędziem uczestnictwa rodziny w kulturze.

Kontakt dziecka z telewizją rozpoczyna się w domu rodzinnym i trwa przez długi okres jego życia, może dlatego wydawać się, że badań na ten temat jest dużo. Tymczasem, jak się wydaje, niewiele wiemy o rodzinnym - domowym odbiorze telewizyjnej funkcjonalności w rodzinie, przebiegu, uwarunkowaniach, itp. (Ferenz: Akulturacyjna funkcja rodziny współczesnej. (w:) Rodzina - przeszłość i przyszłość - przyszłość. Red. A. Tchorzewski. Bydgoszcz 1988, s. 308.

Miller: Różnicowanie się... op. cit.

Rembowski: Rodzina w świetle psychologii. Warszawa 1986.

46

skutkach tego codziennego, systematycznego procesu.

Niektórzy badacze, przy okazji analizy innych tematów, analizują również problemy dotyczące odbioru telewizji w rodzinie. Prace teoretyczne z zakresu kultury masowej uwzględniają aczkolwiek dość rzadko, zagadnienia związane z funkcjonowaniem telewizji w rodzinie. Podejmowane m.in. przez A. Kłoskowską¹⁸¹ A. Kumora¹⁸¹, J. Mikułowskiego-Pomorskiego¹⁸² dostarczają teoretycznych przesłanek dla badań empirycznych. Autorzy wyżej wymienieni analizują wybrane aspekty dotyczące telewizji w rodzinie.

Kłoskowska¹⁸³ wskazuje na inicjującą i inspirującą rolę rodziny w transmisji kulturalnej, zwraca uwagę na charakter mass mediów i konieczność kształtowania w rodzinie umiejętności wyboru i indywidualnej oceny. Realizacja tego postulatu dostarcza "(...możliwości kulturalnego oddziaływania w rodzinie, która przez swój indywidualizowany charakter jest zdolna skutecznie przeciwdziałać nadmiernie uniformizującym wpływom kulturalnym"¹⁸⁴. Rodzina może zapobiegać, jak zauważa A. Kłoskowska, kształtowaniu się, pasywnych postaw, które "(...uważa się za rezultat wyłącznego bezrefleksyjnego poddania się odbiorowi masowych przekazów"¹⁸⁵

Z kolei A. Kumora¹⁸⁶ analizuje zagadnienie dotyczące rodzinnego - domowego odbioru telewizji. Autor wskazuje na charakterystyczne cechy rodzinnego odbioru, możliwość utrwalania się więzi psychicznej między członkami rodziny podczas oglądania programów, oraz mechanizmy integrujące rodzinę.

Prowadzone natomiast badania empiryczne nad kulturą m.: , sowa, nad rodziną, w tym przede wszystkim nad kulturą środowiska rodzinnego, zróżnicowaniem rodzinnych środowisk kultur. wych, nad socjalizacją i wychowaniem dziecka w rodzinie, wymagały analizy problemów związanych z funkcjonowaniem telewizji w rodzinie. Widać się to z faktem, że telewizja stała się podstawowym środkiem uczestnictwa rodziny w kulturze, podstawowym, jak się

isoA. Kłoskowska: Kultura masowa. Krytyka i obrona. Warszawa; Rodzina - j, l" czynnik transmisji i twórczości kulturalnej. "Kwartalnik Pedagogiczny" 1971 nr n

! Rola rodziny w przekazywaniu kultury. "Problemy Rodziny" 1982 nr 1-2.

IsIA. Kumor: Telewizja. Percepcja. Wychowanie. Warszawa 1976 (rozdz. Telewizji, I grupy rodzinno - domowa).

182 J. 1-likułowski-Pomorski: Funkcja telewizji ze względu na sposób dystrybucji pri-kazu. "Oświata i Wychowanie" 1989 nr 14.

ie3A. Kłoskowska: Rodzina jako czynnik transmisji op.cit.

j', ~R4A. Kłoskowska: Rola rodziny w przekazywaniu ... op.cit., s. 35. ~A''A.Kłoskowska:

Rola rodziny ... op.cit., s. 35.

m;A. Kmnor: Telewizja ... op.cit.

47

,~, Sednarski "(...~ substytutem zaspokajającym deklarowane Earesowania kulturalne, trudne do zrealizowania"187, najczę

~ braku czasu, który w szerokim zakresie i stopniu wypełnia Ittie ogl~danie telewizji w domu.

pierwsze badania na temat telewizji w aspekcie odbioru jej dzieci zostały przeprowadzone przez J. Komorowsk~l8\$ na ~tku lat sześćdziesi~tych. W późniejszych pracachl89 J. Ko ewska także porusza istotne aspekty dotyczzrce funkcjonowania I~izji w rodzinie. "Jeżeli - pisze autorka - ogl~danie telewizji

t~a inne zajęcia i dezorganizuje dom rodzinny, jeśli dziecko ~ele godzin wchodzi w rolę biernego konsumenta programów ~otowywanych nie tylko dla młodocianych widzów, ale i ~(r)rosłych, wtedy przeważają zwykle ujemne skutki ogl~dania I~izji. Natomiast jeśli rodzice reguluje czas ogl~dania progra~ i umiejętnie je wykorzystuje dla wzbogacenia zainteresowań ~,, jeśli ma czas na przygotowanie go do odbioru tych pro~dw, na przedyskutowanie niektórych problemów nasuwaj~~ ~Ię w toku ogl~dania lub po seansie, jeżeli ponadto ma możliwość

rekompensowania bierności trwania przed ekranem przez orwanie zajęć pobudzających fizyczni i kulturalni aktywność to telewizja spełnia bardzo pożyteczni rolę"19o. Kowalczyk słusznie zauważa, że wspólny "odbior emit

~~~ przez telewizję programów może być wykorzystany przez ~dw jako narzędzie wychowawcze. Niezbędna jest jednak w przypadku kontrola rodziców nie tylko czasu odbioru telewi~e i treści ogl~danych przez dzieci oraz ukierunkowanie ich ~ru, między innymi przez rozmowy w czasie wspólnej recepcji ~~ie rodzinnym"191.

~Adnarski: Zróznicowanie rodzinnych środowisk kulturowych. Poznań 1987, . ~fomorowska: Telewizja w życiu dzieci i młodzieży. Warszawa 1963, cz. I, 1964

~omorowska: Czy telewizja wychowuje. Telewizja pomoc czy utrudnienie dla ~w. (w:) Twój czas. Red. Z. Skórzyńska. Warszawa 1977.

~(omorowska: Telewizja - pomoc czy utrudnienie. op.cit. s. 73.

Kowalczyk: Telewizja a problemy integracji rodziny. (w:) Rodzina - przeszłość ,njejszość - przyszłość. Red. A. Tchorzewski. Bydgoszcz 1988, s. 291.

48

Na udział telewizji w wychowaniu rodzinnym zwracaj uwagi tacy badacze jak: A. Przeclawskalsz, A. Zawadzka³, K. Ferenz⁴ J. Gajda⁵, M. Wawrzak-Chodaczek^{1ss}. Ujemne przejawy oddziaływania telewizji na dziecko, rodzinę s~ przedmiotem analiz prowadzonych przez J. Koblewski⁷, M. Braun-Gałkowski^{1ss}, M. Werwickiego^{1ss}, H. Stawniaka^{2oo}, J. Chrapka^{2o1}, p. Kossowskiego^{zoz~}

J. Rudzkiego^{2o3}. Sygnalizowany jest przez wielu badaczy wpływ telewizji na osłabienie bezpośrednich kontaktów między członkami rodziny, wzajemnego wyobcowania się rodziców i dzieci, ponadto wpływ na osłabienie kontaktów towarzyskich, osłabienie kulturalne i zanik tradycyjnych form spędzania czasu wolnego.

Większość badaczy zwraca uwagę na niewielki udział rodziny w organizowaniu domowego odbioru telewizji, w tym również w kształtowaniu preferencji tematycznych programów telewizyjnych. Rodzice - stwierdza A. Przeclawska - "(...) jeśli w ogóle ingeruje ~ kontakty telewizyjne swoich dorastających dzieci, ograniczają sig; przeważnie do wydzielenia czasu przeznaczonego na telewizję b~dz zakazuje ogl~dania audycji, przeważnie z niewielkim skutkiem. (1 wiele rzadziej można zauważyć sugestie pozytywne skierowując~~ uwagę dziecka na audycje uznawane za wartościowe, czy też falo podejmowania z młodzieży dyskusji, które mają na celu interprf~ tację przekazywanych treści"ZO4.

is2A, p~eclawska: Zróznicowanie kulturalne młodzieży a problemy wychowani:

Warszawa 1976 (rodzina s. 31-39~.

isaA. Zawadzka: Dziecko a zmienowość nauki szkolnej. Wrocław 1991. Is~K. Ferenz:

Wprowadzenie dzieci w kulturę. Wrocław 1993.

Is5 J. Gajda: Telewizja, młodzież, kultura. Warszawa 1987.

issM. Wawrzak-Chodaczek: Telewizja w czasie wolnym kobiet polskich mający. 1. dzieci w młodszym wieku szkolnym. (w:) Kobieta, jej czas wolny. Red. A. Zawadzk:~ Wrocław 1993.

is~ J. Koblewska: m.in. w pracach: Szkoła i środki masowego oddziaływania.

Warszaw, 1967; Środki masowego oddziaływania. Problemy społeczne, wychowawcze, propagan ' i dowe. Warszawa 1972.

IsBM. Braun-Gałkowska: Z zagadnień oddziaływania telewizji. Roczniki Filozoficzne, t. XIX, Is71.

IssM. Werwicki: Wpływ filmowych scen grozy i okrucieństwa na młodzież. "Kwart:G1 nik Pedagogiczny" 1976 nr 3.

2ooks. H. Stawniak SDB: Rodzice a mass media. "Słowo Dziennik Katolicki" 19!nI 22-24 IV.

2oi ks. J. Chrapek: Uwarunkowania recepcji programów telewizyjnych przez młodzi-. Lublin 1985, KUL.

zozP. Kossowski: Dziecko a reklama telewizyjna. "Problemy Opiekuńczo - Wycln, 'I wawcze" 1994 nr 3.

203 J, Rudzki: Zafascynowanie telewizją. Wrocław 1979. zo4 A, przeclawska: op. cit. s. 34.

I I

49

snym problemem badawczym, nie często zreszt~ podejmowajest kreowanie przez telewizję określonego obrazu rodziny. 4ria Jackowski2o5, analizując programy telewizyjne Polskiej izji, zauważa, że naczelni zasad, który kieruje się w więktwórcy programów o rodzinie, nie jest traktowanie człowieka podmiotowej osoby ludzkiej, rodziny jako wspólnoty osób, leczeństwa jako rodziny rodzin, ale interpretowanie mieszw Polski jako luźno przesuwającego zbioru przedmiotowych ~teli2os. Autorzo7 trafnie uważa, że powinno się tworzyć proI integrujące człowieka i rodzinę i podejmować problematykę ty we wszystkich aspektach dotyczących współczesnego czło

Przykładem takiej koncepcji może być emitowany raz w ~t;u program "Rodzina Rodzinie" z udziałem rodziców i ich którzy dzieli się ze słuchaczami swoimi przemyśleniami i

~dczeniami na konkretne tematy życia rodzinnego.

nadto, na łamach prasy pedagogicznej, społecznej publicystyki ukazują się w ostatnich latach artykuły sygnalizujące różne aspekty funkcjonowania telewizji w rodzinie. Autorzy tych artykułów wskazują na wiele niepokojących sytuacji wychowawczych związanych z nieracjonalnym korzystaniem w rodzinie z telewizji kablowej, satelitarnej, kaset video, gier komputerowych. Zwracają uwagę na zaskakujący wymiar czasu (ponad 4 godziny) poświęcony na oglądanie przez dzieci olbrzymiej ilości programów ukazujących sceny grozy i okrucieństwa, przemocy, przemoc dla dorosłych, również na brak opieki i kontroli rodziców nad odbiorem telewizji w rodzinie.

Ważne jest zauważyć, że prowadzone w Polsce badania nad telewizją w rodzinie mają nadal charakter wycinkowy, fragmentaryczny, obejmujący tylko zagadnienia, nie pokazujący w sposób całościowy funkcjonowania telewizji w rodzinie. Brak jest bowiem ujęć kompleksowo z jednej strony wartości wychowawczych i możliwości pozyskania telewizji w wychowaniu dziecka, a z drugiej zagrożenia, jakie ona stwarza rodzinie.

M. Jackowski: *Obraz osoby ludzkiej i rodziny w Telewizji Polskiej*. "Słowo katolickie" 1993 nr 216.

M. Jackowski: op. cit. M. Jackowski: op. cit.

M. H. Getka: *Dzieci przed telewizorem*. "Edukacja i Dialog" 1992 nr 7; M. Talwicz: *Dziecko przed telewizorem*. "Zagadnienia Wychowawcze a Zdrowie Psychiczne" 1987 nr 3; M. Sokołowski: *Telewizja wróg czy sojusznik wychowania*. "Edukacja i Dialog" 1994 nr 5; S. Stucki: *Dziecko przedszkolne a telewizja*. "Wychowanie Rodzinne" 1985 nr 6.

r., i

50

Przebieg badań prowadzonych w Stanach Zjednoczonych w Anglii nad telewizją w życiu rodziny wskazuje, że problematyka ta jest przedmiotem dość szerokich zainteresowań badaczy. Telewizja w rodzinach amerykańskich jest integralną ich częścią. Na przestrzeni lat zaobserwowano bardzo gwałtowne jej rozprzestrzenienie się, czego przykładem są dane mówiące, że w latach 50. tylko 9% amerykańskich domów posiadało telewizor, a w 1961 dużo więcej, bo 87,1%. Wzrósł również czas przeznaczony na oglądanie telewizji przez przeciętną amerykańską rodzinę z 4 godziny 35 minut w 1950 r. do 5 godzin 6 minut w 1960 i nie obserwujemy tendencji spadkowej. Badacze zauważają, że telewizja może oddziaływać na rodzinę jako grupę społeczną, na sposoby spędzania czasu wolnego przez członków rodziny i ich wzajemne oddziaływanie. Prawdopodobnie adoptuje ona pewne wzory wykorzystania czasu, które oglądają w telewizji.

Inny problem, często podejmowany w literaturze zachodniej dotyczy kontroli i zainteresowania rodziców odbiorem telewizji przez dziecko. Udział rodziców jest bardzo mały, jeżeli już rodzina ingeruje w ten proces, to dotyczy to najczęściej oglądanych przez dziecko programów, rzadziej czasu, jaki ono poświęca telewizji. Nieczęsto również rodzice dostarczają podręczników, wartościowych wzorów dotyczących rodzinno-domowego uczestnictwa w odbiorze programów telewizyjnych²¹³. Podobnie rzadko odbywają się rozmowy, dyskusje rodziców z dziećmi o programach telewizyjnych, chociaż mogłyby one pomóc dzieciom w zrozumieniu i przywojowaniu przekazywanej przez telewizję wiedzy, wzorów zachowania. Szczególnie potrzebne byłyby rozmowy dotyczące filmów grozy, okrucieństwa. Okazuje się, że wtedy, gdy rodzice wyjaśniają, tłumaczą

W pracy: Dolf Zillmann, Jennings Bryant, Aletha C. Huston: *Media, Children and the Family: Social Scientific, Psychodynamic and Clinical Perspectives*. N.Y. 1977. L. Erlbaum, G. Gerbner, G. Gross, L. Morgan, N. Signorielli: *Media and the Family Images and Impact*. Washington, D.C., White House Conference on the Family, National Research Forum on Family Issues, Washington 1980; R. Rogers (ed.): *Television and the Family*. London 1980, University of London Department of Extra-Mural Studies; J.P.

Margaret S. Andreasen: *Patterns of Family Life and Television Consumption From 1945 to the 1990s*. (w:) Dolf Zillmann, Jennings Bryant, Aletha C. Huston: *Media, Children and the Family*. op. cit.

²¹ Margaret S. Andreasen: *Patterns of Family Life...* op. cit.

²² Aletha C. Huston, Dolf Zillmann, Jennings Bryant: *Media Influence, Public Policy and the Family*. (w:) *Media, Children and the Family: Social Scientific Perspectives*... op. cit. Aletha C. Huston, Dolf Zillmann, Jennings Bryant: *Media and the Family*. (w:) *Media, Children and the Family: Social Scientific Perspectives*... op. cit.

51

rdzienne sekwencje programowe, jak np.: przedstawiony na ekranie usprawiedliwiony agresję, dzieci znajduje się pod mniej korzystnym wpływem tych scen niż wtedy, kiedy telewizyjne przedstawienia dzieci są im niewyjaśnione²¹⁴. Czas i częstotliwość oglądania telewizyjnych dzieci zależy w dużym stopniu od tego, jak rodzice przebywają po południu w domu, czy też dziecko jest samotne, również od stopnia zainteresowania rodziców odbiorem i oceną przez dzieci.

Tematem zainteresowania badaczy w wielu krajach na świecie zagadnienia związane z prezentowaniem przez różne stacje telewizyjne określonych portretów rodzin. Jaki obraz rodziny widzimy w telewizji, jaki wpływ te programy mają na zachowanie i funkcjonowanie członków rodziny - jest to pytanie jeszcze otwarte pro

Telewizja zadomowiła się w rodzinach, zaczęła odgrywać znaczącą rolę w budowaniu różnych reguł i rytuałów i jako wzrastająca osoba w relacji do rodziny powinna być przedmiotem systemowej analizy. Powstaje w związku z tym szereg pytań, jak np.: czy telewizja oglądana jest przez dziecko w rodzinie, z jakimi, ma wpływ na wychowawcze efekty jej oddziaływania, uwarunkowania tkwiące w rodzinie odgrywają znaczącą rolę w procesie, jak przebiega odbiór telewizji przez dziecko w ro-

le rolę pełni telewizja w rodzinie, w procesie wychowania dziecka: czy wspomaga, kompensuje ten proces, integruje, czy też odwrotnie dezintegruje jej członków i życie rodziny? Problemy te stanowią przedmiot analizy i empirycznej tej pracy.

Ehs C. Huston, Dolf Zillmann: Media and the Family. (w:) Media, Children and Family... op. cit. Telewizja w życiu dzieci (badania włoskie). "Przekazy i Opinie" 1985 nr 1/2. str. 5-12.

Andreasen: Patterns of Family Life and Television Consumption From the 1950s to the 1990s; Thomas Sill: Family Images and Actions. (w:) Media, Children and Family... op. cit.

52

III. Teoretyczne i metodologiczne podstawy badań

1. Uzasadnienie przedmiotu badań

Dziecko żyje dziś w świecie, który poznaje za pomocą swojej średniej percepcji otaczającego go rzeczywistości oraz poprzez media, drogą pośredniego poznania różnych zjawisk, procesów, faktów spostrzeganych i przekazywanych przez inne osoby. Charakterystyczne przy tym jest i to, że dziecko obcuje z "rzeczywistymi światami medialnymi" codziennie, przeznaczając jej coraz więcej swojego czasu.

Kontakt dziecka z telewizją rozpoczyna się w rodzinie od pierwszych lat jego życia, przybierając charakter codziennego, permanentnego obcowania z tym środkiem. Wynika to m.in. z tego, że telewizja jest nierozdzielnie związana z codziennym życiem rodziny², jest centralną i integralną częścią rodzinno-domowego życia, stając się najpopularniejszym domowym środkiem przekazu informacji, wiedzy, rozrywki, uczestnictwa w kulturze, towarzyszy ona rodzinie w dni powszednie i święteczne, wypełniając im czas wolny, a także czas różnych zajęć i prac domowych³. Rodzina stała się dla dziecka naturalnym środowiskiem odbioru telewizji nie tylko w okresie wczesnego dzieciństwa, ale także szkolnym i pozaszkolnym. Domowość telewizji - charakterystyczna jej cecha, powoduje, iż

1. Przegląd badań na ten temat rozdział II. I.,

2. Aletha C. Huston, Dolf Zillmann, Jennings Bryant: Media, Children and the Family: Social Scientific, Psychodynamic and Clinical Perspectives. NY 1994. Edycja: J. Bryant (ed.):

Television and the American Family. Hillsdale. NY 1990; David M. Ley: Family Television: Cultural Power and Domestic Leisure. London, Comedia, 1991; Margaret S. Andreasen: Patterns of Family Life and Television. Consumption From 1945 to the 1990s. (w.): Media Children and the Family: Social Scientific, Psychological and Clinical Perspectives. Aletha C. Huston, Dolf Zillmann, Jennings Bryant NY 1994.

3 A. Kłoskowska: Kultura masowa. Krytyka i obrona. Warszawa 1980. J. Bednarz i Zróznicowanie rodzinnych środowisk kulturowych. Poznań 1987.

r~ ~;

Telewizja odbywa się w zasadzie w gronie rodziny, i~k się wydaje ma istotne znaczenie dla procesu socjalizacji i kształtowania dziecka w rodzinie. Procesy te bowiem przebiegają w rodzinie nie tylko pod wpływem oddziaływania członków i~ny na siebie, ich wzajemnych interakcji, ale także dzięki środowiskowemu przekazowi.

Telewizja i nowe mass media zmieniają zasadniczo proces socjalizacji i wychowania dziecka w rodzinie już od najmłodszych lat, stwarzając nowe możliwości przygotowywania go do życia~2nawania norm, wartości, wzorów postępowania, drogi potłego oddziaływania, z ekranu telewizyjnego.

~ ostatnich dziesięcioleciach telewizja - czytamy w Orędziu ~ Pawła II - "odegrała decydując~ rolę w rewolucji, która doko. się w dziedzinie środków przekazu i wywarła głęboki wpływ pycie rodzinne"s. Przejawem tej rewolucji jest bardzo szybki rdj różnych elektronicznych mass mediów, szczególnie dynam~lemu rozwojowi ulega telewizja, czego wyrazem s~ powstające media, tj. telewizja satelitarna, kablowa, magnetowidy, !elektronika.

~technika7 poprzez m.in. telewizję i inne mass media wkracza li~o intensywnie we wszystkie dziedziny życia indywidualnego i ~znego, w tym przede wszystkim do rodziny, wywołując jakże ~o u dzieci i dorosłych fascynację ich atrakcyjności, blaskami, dnieniami, ale także niepokój i obawy zwi~zane z ich zabor31~ i przejawami ujemnego wpływu na życie rodzinne. ~,Odzina współczesna jest więc uwikłana w wielorakie oddziaa~ia mediów, a ich wpływ, w szczególności telewizji (krajowej, ~tarnej.~ na rodzinę jest, jak należy przypuszczać, wielostronny, ~dnak często charakter ambiwalentny. Oferuje ona unikalni lwość ogl~dania świata postrzeganego przez innych, stwarzając wy~tkowo silne bodźce rozwojowe, a wykorzystywana

(:hrapiek CSMA: Uwarunkowania recepcji programów telewizyjnych przez młoLublin 1985, KUL, s. 90.

ósczapański: Elementarne pojęcia socjologii. Warszawa 1970; Z. Tyszka: Socjoł~dziny. Warszawa 1974; W. Kłoskowska: Rola rodziny w przekazywaniu kultury. Hemy Rodziny" 1982/nr 2.

łdzie Jana Pawła II na XXVIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu (w:) "Słowo Dziennik Katolicki" 13-14 V 1994.

foko na ten temat: J. Gajda: Edukacja bez granic, op. cit.; H. Wistuba: Człoitultura, znaki życia. Olsztyn 1989; H. Wistuba: Na styku kultury i techniki w #owaniu pełnego człowieka. (w:) Nieobecne dyskursy. Red. Z. Kwieciński. Toruń

54

w sposób modry w rodzinie może, jak się wydaje, wnieść istotny wkład w proces socjalizacji i wychowania dziecka, wzbogacać życi. rodzinne, zbliżać i integrować członków rodziny, być może staw<n się coraz skuteczniejszym sposobem pomagania rodzicom w wy pełnianiu funkcji jakie mają do spełnienia jako rodzice.

Trzeba jednak zauważyć, że telewizja stwarzać może równi<~ potencjalne zagrożenia dla życia rodziny i rozwoju osobowości dzieu cka. Propagując bowiem społeczne normy, wzory postępowania może ona stać się instrumentem szerzenia wypaczonej wizji życi, rodzinnego, społecznego, powodować dezintegrację rodziny8.

Spostrzeżenia te sugeruj, że telewizja może nieść potencjalni zagrożenia dla prawidłowego funkcjonowania rodziny, ale taki jak sadzę, stawać się sojusznikiem wspomagającym wychowani dziecka w rodzinie. Jest to, jak się wydaje, istotny problem p~ dagogiczny i społeczny, wskazuje bowiem na niebezpieczeństwa . trudności, jakie telewizja może wywołać, ale także na pewne n;~ dzieje pozyskania jej w procesie wychowania dziecka.

Te szanse tkwią nie tylko w samej telewizji, ale - jak należ; łoby przypuszczać - przede wszystkim w specyficznym charakterr~ rodzinno - domowego jej doboru. Wspólny rodzinno - domowy o~l biór telewizji stwarza okazję do tworzenia i umacniania się wią,~~ między członkami rodziny, więzi stanowiącej istotny czynnik wzn jemnego oddziaływania na siebie, co potęguje możliwość pozyska nia telewizji jako kształtującego instrumentu w wychowaniu r~~ dzianym.

Choć jest oczywisty spraw, że rodziny nie zast~pi żadna in ma instytucja, ponieważ jest ona mimo przeżywanych trudności n:n! dal podstawowym środowiskiem rozwoju i wychowania dziecka" to jednak, co trzeba podkreślić, coraz częściej wymaga ona W dz~ siej szych czasach wsparcia i pomocy w rozwi~zywaniu różnych pr~· blemów wychowawczych, ze

strony różnych środowisk i instytucji, w tym, jak się wydaje, przede wszystkim od telewizji, która towarzyszy stale, na co dzień rodzinie.

Należy zauważyć, że o ile dorobek empiryczny dotyczący telewizji w życiu młodzieży czy ludzi dorosłych jest dość bogaty; to nadal do najmniej zbadanych w polskiej pedagogice społecznej składników dziecięcego środowiska wychowawczego należy sfera:

sKs. H. Stawniak: Rodzina a mass media. "Słowo Dziennik Katolicki", 22 - 24 I - 1994.

s W pracach: M. Ziemskiej, FR. Adamskiego, Z. Tyszki, H. Izdebskiej, A. Tchorzeckiego, J. Komorowskiej, T. Kukołowicz, St. Kawuli.

r~ r~

analizowania telewizji na dzieci do 10-11 roku życia. Zwłaszcza, w odniesieniu do funkcjonowania telewizji w rodzinie w aspekcie wykładania jej w procesie wychowania dziecka, w dotychczasowym literaturze teoretycznym i empirycznym tej dyscypliny naukowej wyrażono sporadycznie, dlatego wiedza na ten temat jest fragmentarna, niespełna i niepełna. Wiele bowiem interesujących pytań zostało w dalszym ciągu bez odpowiedzi, ale również wiele dotyczących relacji między telewizją a dzieckiem, telewizją a rodziną nie zostało w ogóle postawionych.

Niepokojące staje się to wobec faktu permanentnego, bardzo dynamicznego rozwoju w ostatnich latach telewizji i jej elektroelektrycznych pochodnych, a także masowego ich upowszechnienia i wstąpienia w rodzinie. Na skutek tego rodzaju postępu, telewizyjowa i satelitarna, przewodowa, lokalna, publiczna i prywatna, magnetowidy i kamery, stworzyły nowe źródła i możliwości wykorzystania ich w procesie wychowania rodzinnego dziecka. Ostrzegając więc nowe elementy w dotychczasowych badaniach

teoretycznych i empirycznych poświęconych telewizji w rodzinie i wychowaniu dziecka i rodziny, a także względy natury praktycznej i politycznej, podjęłam próbę analizy zagadnienia, które dotyczy funkcjonowania telewizji w rodzinie w aspekcie wychowawczych możliwości, ale także zagrożeń, jakie ona stwarza rodzinie w procesie wychowania dziecka.

Rodzina - podstawowe środowisko wychowawcze, urowe, swoista wspólnota ludzi nauk pedagogicznych i socjologicznych, rodzinę ujmuje się najczęściej jako grupę społeczną, środowisko wychowawcze, śródokulturowe, jako instytucję wychowawczą system społeczno wychowawczy, co pozwala na pokazanie społecznych, wychowawczych aspektów rodziny, wewnątrzrodzinnych

problem ten sygnalizują badacze zachodni, m.in. Dawid Morley: Family Television and Power and Domestic Leisure, London, Comedia 1986; Patricia Palmer: The Family Audience.

Sydney Allen 1986; w pracach polskich badaczy np. J. Komorowska: Telewizja w życiu dzieci i

młodzieży. Warszawa 1963 cz. I, 1964 cz. II; A. Kumor: *Teoria, percepcja, wychowanie*. Warszawa 1976; D. Kowalczyk: *Telewizja a integracja rodziny*. (w:) *Rodzina - przeszłość - teraźniejszość - przyszłość*. A. Tchorzewski. Bydgoszcz 1988. W problem ten sygnalizują: Ray Brown w pracy: *Children's Uses of Television* (w:) *Children and Television*, London 1976.

56

mechanizmów jej funkcjonowania oraz relacji między rodziną a innymi grupami i instytucjami wychowawczymi.

Zdefiniowanie dzisiaj pojęcia rodziny i nakreślenie jej społecznego obrazu, a więc to czym jest i czym powinna być współczesna rodzina, nie jest łatwe. Niektórzy badacze, np. amerykańscy¹², analizują te trudności i zauważają, że rodzina, podobnie jak np. mass media, jest bardzo złożonym obiektem analizy. W przeszłości rodzina była określana bardzo często jako grupa osób (para małżeńska i ich dzieci), których łączy stosunek małżeński i rodzicielski¹.

Tradycyjne więc ujmowanie rodziny nuklearnej zakłada wspólne życie mężczyzny i kobiety, którzy są małżeństwem i którzy wychowują swoje dzieci, a przy adopcji stają się rodzicami dla innych dzieci, przysposobionych przez nich. Ten "conceptualization of family" we współczesnych czasach ulega przekształceniu, zmienia się, często dramatycznie¹⁴. Coraz więcej jest rodzin niepełnych z jednym rodzicem, zaistniałych na skutek śmierci rodzica, separacji czy rozwodu między małżonkami, również rodzin czasowo niepełnych¹⁵ spowodowanych charakterem pracy ojca lub matki; wyjazdem za granicę w celach zarobkowych, długotrwałym przebywaniem w więzieniu czy na leczeniu szpitalnym, a także rodzin samotnej matki lub samotnego ojca. Są to coraz częściej występujące dzisiaj różne formy lub typy rodzin, które zyskały akceptację społeczną, a niektóre z nich prawnie uregulowane podstawy.

W świetle zachodzących zmian zarówno w strukturze jak też w funkcjonowaniu wewnątrzrodzinnym, słusznie zauważają badacze amerykańscy¹⁷, że bezpieczniej byłoby zaniechać idealizacji wskazywanej

¹²Dolf Zillmann, Jennings Bryant, Aletha C. Huston: *Media, Children and the Family: Social Scientific, Psychodynamic and Clinical Perspectives*. Hillsdale, NY 1994. 13 J. Szczepański: *Elementarne pojęcia socjologii*. Warszawa 1970.

¹⁴Aletha C. Huston, Dolf Zillmann, Jennings Bryant: *Media Influence. Public Policy and The Family*. (w:) *Media, Children and the Family: Social Scientific Psychodynamic*

I, I and Clinical Perspectives. (ed.~ Dolf Zillmann, Jennings Bryant, Althea C. Huston. N' 1994.

15T. Dyoniziak: Sytuacja psychospołeczna rodzin, których główni żywicieli pracują okresowo za granicą. Kraków 1985; Z. Janiszewski: Rodzina marynarzy, rybaków m... I skich. Studium socjologiczne. Warszawa 1976; R. Grochocińska: Psychospołeczna w tuacja dzieci w rodzinach rozbitych. Gdańsk 1990.

16 E. Kozdrowicz: Sytuacja dziecka w rodzinie matki samotnej. Warszawa 19~~ J.Pielka: Rodzina samotnej matki jako środowisko wychowawcze. Katowice 1983; I ~', i! Graniewska K. Krupa B. Balcerzak - Paradowska: Samotne matki - samotni ojcowi.

O rodzinach niepełnych w Polsce. Warszawa 1986. .

' ` l~Piszą o tym: Althea C. Huston. Dolf Zillmann, Jennings Bryand: Media Infuuen~ II Public op.cit.

Fr7

opcji rodziny a korzystniej tworzyć taki koncepcję rodziny, 1 umożliwiłaby umiejscowienie rodziny w konkretnych realia.cl~ ~Iczesnej sytuacji większości rodzin. Przyjęte założenia i prótry ~iowania rodziny przez badaczy amerykańskichl8 wydaje się ~itotne. Ujmuje oni rodzinę jako współżyjące (cohabitational) ~y dorosłych i dzieci, w których dorośli przyjmuje legalni odlidzialność za byt materialny i wychowanie dzieci. Definicja ta ~rcawia nuklearni rodzinę w terażniejszości i przyszłości.

dla naszych tu rozważań, ze względu na przedmiot i cel pracy, Ia jest określenie rodziny jako środowiska wychowawczego, kullVego oraz swoistej wspólnoty ludzi sobie bliskich emocjonal~lajpierw jednak należałoby spojrzeć na rodzinę jako grupę jmując rodzinę w kategoriach grupy społecznej podkreśla się, i~E to grupa podstawowa (pierwotna), naturalna, najważniejs4 niezast~piona w życiu dziecka. Badaczel9 zaliczają rodzinę łączy grup społecznych, w skład której wchodzi niewielu jej łutów, między którymi istnieje bezpośrednia interakcja, posiad~ni wspólne cele, ustalone normy moralno - społeczne, a jed(r)inie wyraźnie odczuwają poczucie odrębności swojej grupy ~~lunku do innych grup. W tej małej grupie stosunki emocjo

i społeczne s~ względnie rwa e, c arakteryzuj~ się sponta~ości~, oparte na wzajemnej pomocy i opiece.~W literaturze omiotu zauważyć moim komplementarne ujęci rodziny jako ~y i jako instytucji społecznej. Z instytucjonalnym charakte~(r)dziny wi~ż~ się przede wszystkim funkcje, jakie ona spełnia ~AUnku do społeczeństwa i w stosunku do swoich

członków, ~zące wychowania dzieci nie tylko dla rodziny i ich osobistego l~lcia, ale także przygotowania ich do życia w społeczeństwie,

~1(r)tha C. Huston, Dolf Zillmann, Jennings Bryant: Media Influence, Public Policy ~ Family. (w:) Media, Children and the Family Social. op.cit.

ychologowie rodzinę często określają jako "psychogrupę", analizując przede f~titim takie zagadnienia jak: stosunki interpersonalne w rodzinie, konflikty we~eodzinne, postawy rodzicielskie, rozwój psychiczny dziecka w rodzinie, więzi ~onalne w rodzinie, interakcje itp. Szerzej w pracach: St. Mika: Psychologia spo~. Warszawa 1981; M. Ziemska: Postawy rodzicielskie. Warszawa 1969, Rodzina nowość Warszawa 1975; M. Tyszkowa: Rozwój dziecka w rodzinie i poza rodziną. (11i 1985; J. Rembowski: Rodzina w świetle psychologii. Warszawa 1978. Socjoile z kolei określają rodzinę jako "socjogrupę", analizując jej strukturę, zadania, ~oleczne w rodzinie, poza rodzin, wzajemny układ ról społecznych w rodzinie, slti bardzo rozliczne ze świstem zewnętrznym. Z. Tyszka: Z metodologii badań ł~o`icnych nad rodziną. Bydgoszcz 1988.

58

do pełnienia w nim określonych ról społecznych^{2°}. Ponadto, okr~~ ślając rodzinę jako instytucję społeczną "(...~ zawsze mamy na my

śli jej formalne ustanowienie i funkcjonowanie według określonyel norm społecznych w ramach danego systemu społecznej kontroli" Osobowość kształtuje się w interakcjach jednostek ze społu czeństwem i kultur~22, dzięki złożonym i bogatym formom funl; cjonowania i oddziaływania ludzi i stosunków społecznych tworzących środowisko²³ społecznez⁴. Pierwszym środowiskiem społecznym dziecka jest rodzina określana jako podstawowe środowisk. wychowawcze^{2s}.

2o Szerzej: J. Szczepański: Elementarne pojęcia socjologii. Warszawa 1970; A.l\1

Tchorzewski: Funkcjonowanie wychowawcze a problemy edukacyjne rodziny. (w:) R.. dzina - przeszłość - przyszłość. Red. A.Tchorzewski, Bydgoszcz 1988; A.M. Tchorzevo ski:

Funkcje edukacyjne rodziny. Bydgoszcz 1990; Fr. Adamski: Socjologia małżeństw i rodziny, Warszawa 1984' H. Stasiak: Kształty i wnętrza rodziny, Warszawa 19. ' . A. Kwak: Rodzina jako środowisko wychowawcze. (w:) Pedagogika społeczna, pod ru~ I T. Pilcha i I.

Lepalczyka, Warszawa 1993; Z. Tyszka: Z metodologii badań socjologu r nych nad rodziną, Bydgoszcz 1988.

zi F. Adamski: Socjologia małżeństwa i rodziny. Warszawa 1984, s. 22.

zzK. Przeclawski: Instytucje wychowania w wielkim mieście, Warszawa 1971 s. 1 I 2a W naukach społecznych dominuje tendencja do ujmowania środowiska jako całości, kształtu warunków i składników struktury otaczającej człowieka, które działają jako system bodźców i wywołują określone reakcje, przeżycia (R. Wroczyński: Pedagogika społeczna, Warszawa 1974, s. 76); Przyjmując za podstawę rodzaj bodźców środowiskowych, wyróżnia się zwykle środowisko: naturalne, społeczne, kulturowe, które ściśle ze sobą powiązane stwarzają możliwości oddziaływania na jednostkę. Pedagodzy, zazwyczaj przez środowisko rozumieją elementy otaczającej struktury przyrodniczej i, społecznej, kulturowej, które działają na jednostkę stale lub krótko, lecz ze znaczną siłą, jako samorządny lub zorganizowany, intencjonalny system bodźców. (Szerzej pracach: R. Wroczyński: Pedagogika społeczna. Warszawa 1974, s. 76; A. Kamiński Funkcje pedagogiki społecznej, Warszawa 1972, s. 34).

z4 Środowisko społeczne określa się najczęściej jako układ złożonych i bogatych form wewnętrznego funkcjonowania i oddziaływania społecznego; środowisko społeczne tworzą ludzie i stosunki społeczne otaczające ich. (R. Wroczyński: Pedagogika społeczna Warszawa 1974, s. 78); Środowisko społeczne tworzą ogół grup i jednostek, z którymi człowiek styka się w ciągu swojego życia prywatnego bądź publicznego, bezpośrednio lub pośrednio, trwale lub przelotnie, osobiście lub rzeczowo (F. Znaniecki: Socjologia wychowania, T.I, Wychowujące społeczeństwo, Warszawa 1988).

z50 określenie pojęcia środowiska wychowawczego w pracach: F. Znaniecki: Socjologia wychowania, t.I. Wychowujące społeczeństwo, Warszawa 1988; J. Pieter: Poznawanie środowiska wychowawczego, Warszawa 1960, s. 49; St. Kowalski: Socjologia wychowania w zarysie, Warszawa 1990; R. Miller: Proces wychowania i jego wyniki, Warszawa, s. 58-66; K. Przeclawski: Instytucja wychowania w wielkim mieście, Warszawa 1970, s. 11; H. Izdebska: Funkcjonowanie rodziny a zadania opieki nad dzieckiem Wrocław 1967; M. Ziemska: Wpływ przemian funkcji rodziny na socjalizację dzieci, (w:) Rodzina i dziecko, red. M. Ziemska, Warszawa 1974; R. Wroczyński: Pedagogika społeczna, op.cit.; A. Kamiński: Funkcje pedagogiki społecznej, op.cit.; K. Sośnicki: Istota i cele wychowania, op. cit. J. Pieter, określając pojęcie środowiska wychowawczego.

z51 określenie środowiska wychowawczego w literaturze przedmiotu dane jest w dwóch ujęciach: szerokim i wąskim. W wąskim ujęciu pedagogicznych nad-rodziny używa się terminu "środowisko wychowawcze" w ujęciu węższym i wyodrębnia się w nim

! działań o charakterze wychowawczym i wyodrębnia się w nim wyodrębnione zadania i pomiaru elementów środowiska. Szczegółowe określenie

elementów rodzinno-domo wyćlówania umożliwia wprawdzie pełniejszy i głębszy dia i jest na pewno niezbędne dla badań empirycznych, "gdyż y z elementów podlega ocenie według określonego kryterium i wadzonej skali ocen"2', to jednak kryje w sobie również pewne ~pieczeństwa zwi~zane z badaniem tych składników. Zwra~a to uwagę niektórzy pedagogzy28. J. Nikitoro_w_icz pisze, że nrębnienie poszczególnych elementów sio Qw~a wy~hpw.~w11 analizowanie-ich jako~odrębnie działających bodźców, może ~dzić do płytkich i powierzchownych wniosków"29. ° ww podkreśla, że odnosi się ono do zespołu bodźców i warunków rozwojowych, Iwarzają młodej generacji dorośli. Psychologowie ujmują środowisko wychowaw~ układ bodźców wywierających na wychowanka określony wpływ ("bodziec ."). W naukach socjologicznych zaś akcentuje się społeczną kontrolę i regulację I~w wychowawczych, które umożliwiają skuteczną realizację zadań wychowaw~,olę tych regulatorów podkreślił F. Znaniecki, który jako jeden z pierwszych ~dw zdefiniował pojęcie środowiska wychowawczego, traktując je jako odrębne y(eko społeczne, tworzone przez grupę dla osobnika, który ma zostać jej członkH odpowiednim przygotowaniu. Nieco szerzej, bowiem w aspekcie nie tylko spo~11 wpływów, ale także kulturowych, geograficznych, określa pojęcie środowiska Wawczego St. Kowalski. Zdaniem autora jest to społecznie kontrolowany i nastatta realizację celów wychowawczych system bodźców społecznych, kulturowych fedniczych. Wielu zaś pedagogów (np. R. Wroczyński, A. Kamiński) podkreśla !~erly, ukierunkowany na osiągnięcie określonych celów wychowawczych system 3w tworzących środowisko wychowawcze. Natomiast K. Sośnicki (Istota i cele wiania, Warszawa 1964, s. 72) przyjmuje szersze określenie pojęcia środowiska wdwczego, określonego przez autora jako ogół sytuacji wychowawczych, zawieoh zarówno wpływy i bodźce środowiskowe celowo organizowane, jak też samookazjonalne.

ile pomiaru środowiska rodzinnego zastosowali m.in. B. Butrymowicz: Pomiar y jako środowiska wychowawczego. (w:) Metodologia pedagogiki społecznej. Red. ąc:zyński, T. Pilch. Warszawa 1974; M. Grochociński: Przygotowanie do racjoo wykorzystania czasu wolnego. Warszawa 1979; J. Nikitorowicz: Uczeń w sy~h szkolno-domowych. Białystok 1979; Z. Giereluk-Lubowicz: Wychowanie w h wielkomiejskiej. Warszawa 1979. Nikitorowicz: Socjalizacja i wychowanie w zróżnicowanych wyznaniowo i etnicz(filnch Białostocczyny. Białystok 1992, s. 54.

i. H. Izdebska: Funkcjonowanie rodziny a zadania opieki nad dzieckiem. Wrocław ~: ~likitorowicz: Socjalizacja i wychowanie op.cit. s. 51.

Dla potrzeb podjętych przez mnie badań, w świetle zaszygna lizowanych wyżej różnych stanowiska rodzinę ujmuję. jako środo wisko wychowawcze Wic.-ana.ezeniu szeroko ro~urilianego środowisk.. życia dziecka, w którym mają miejsce zarówno oddziaływania w~ chowawcze zamierzone, jak też wpływy. samorzutne, w charakterr.~ dodatnim,,~oz~tyswnym, ~ak_tń~ież~jemnym^{3°}. Oddziaływani.. wychowawcze zamierzone, planowe, zorganizowane w rodzinie ja h też okazjonalne, samorzutne, niezamierzone, niezorganizowane, ~ różnym charakterze, natężeniu i sile wpływu na dziecko, tworzi; i środowisko wychowawcze rodziny. Niektóre z tych oddziaływam najbardziej pozytywne z punktu widzenia społecznego i pedagog~ gicznego, świadczy o sile i wartości rodziny jako środowiska wy chowawczego.

Rodzina jest dla dziecka środowiskiem w którym odbywa si.,. próces wyc"hówańia naturalnego, w odróżnieniu od środowisk ch;n rakteryzujących się instytucjonalnymi, celowymi oddziaływaniami wychowawczymi jak: szkoła, placówki opiekuńczo - wychowawczy . kulturalno - oświatowe³¹. Dziecko uczestnicząc w naturalnych sy tuacjach życia rodzinnego, w bezpośrednich interakcjach międ~> członkami rodziny, przyswaja elementarni wiedzę o świecie, wa.r tości, normy moralno - społeczne, kulturę domu rodzinnego, p.. maje sposoby zaspokajania potrzeb, ro2wijania indywidualnych zainteresowań.

W środowisku wychowawczym, jakim jest rodzina odbywa si~, proces dwustronnego komunikowania się³² wychowawcy (rodziców I z wychowankiem (dzieckiem), zachodzi określone relacje w pr~ cesie wychowania rodzinnego. Wychowawca - pisze A. Przecl~ ska - "(...) jest organizatorem środowiska wychowawczego, jest v pewnym sensie odpowiedzialny za to, aby stworzyło ono jak na.,j lepsze możliwości kształtowania przez wychowanka swego system ~ wartości"³³. Przy czym wpływ środowiska wychowawczego rozn mie autorka nie jako mechanizm behavioralny, wywołujący reakcj~ na bodźce, ale jest on indywidualnym przeżyciem, powstającym v

3o porównaj: H. Izdebska: op.cit.

al przyjmuję klasyfikację instytucji wychowawczych opracowaną przez E. Trempal~; Edukacja równoległa. Flmlcejonowanie i kierunki rozwoju edukacji równoległej w p,~l skitu systemie oświaty i wychowania. Red. E. Trempała, Bydgoszcz 1990.

a2 Zagadnienie dotyczące kształtowania środowiska wychowawczego, relacji międ~s ludźmi w procesie wychowawczym omawia A. Przeclawska: Wychowanie jako spotk;~ nie. (w:~

Relacje między ludźmi jako przedmiot badań pedagogicznych. Red. A. Przeclawska.
Warszawa 1993.

aaA, p~eclawskn: op.cit., s. 15.

fi 1

~(r)wanku, od niego przede wszystkim zależnym, a relacja między Wychowankiem a środowiskiem wychowawczym nie jest tylko ~rem, ale również współtworzeniem. Lotnym składnikiem środowiska wychowawczego rodziny jest ~zja, będąca stałym elementem życia rodzinnego poprzez fakt ~l~ia~ej w rodzinie i permanentnego, niemalże codziennego "wzajemnego oddziaływania" z niej przez członków rodziny. W ten sposób stwa~f~la w rodzinie sytuacje, w których zachodzi relacje wycho~se między rodzicami i dziećmi, możliwość ich umac aa-się ~i określonego funkcjonowaniu telewizji w rodzinie. `Telewizyjny` omytu- c różną _p~ogramac, _ może-. -v~rpro~radzić dzieci--au..świąt ci, wzorów postępowania, obowia~zujących norm moralno znych;-ale...że stwarzać zagrożenia dla procesu wycho

godzinnego. f~. . ..._... _ . __ ... ; ~jmując więc rodzinę w kategorii środowiska wychowawczego, ~lę zwrócić uwagę na miejsce i rolę, jaką telewizja spełniać ~ w rodzinie, w procesie wychowania dziecka. działalność wychowawcza ściśle łączy się ze środowiskiem kulturalnym, ponieważ dziecko żyje w świecie kultury i podlega jej ~twom, kształtowaniu. Środowisko kulturalne34 dziecka tworzy różne dobra, wartości materialne i duchowe przekazywane, udo~lane mu przez osoby, grupy społeczne, instytucje w celach poWtzych, rekreacyjnych, zmierzających do wywołania u dziecka ~lonych przeżyć, reakcji, postaw.

~rodowisko kulturalne, które zgodnie z koncepcją kultury S. ~nowskiego35 ma charakter obiektywny, oddziałuje wychowawczo dopiero wtedy, kiedy staje się środowiskiem subiektywnym, docierające bodźce "ze środowiska obiektywnego zostają ode~e i przeżyte przez człowieka"36. Zależy to z kolei w dużym niu od powszechności i dostępności treści kultury, ale "przede wszystkim od umiejętności uczestnictwa w kulturze, od pełnej i okiej recepcji treści kultury, recepcji, która jest istotą uczestwa kulturalnego"37. W procesie tym wiodąc~ rolę powinny odekontakty wychowawcze mniej sformalizowane, nieinstytucyjne (r)k:eslenie pojęcia środowisko kulturalne w literaturze przedmiotu oparte jest na pienu terminu kultura - jako zespołu zobiektywizowanych elementów historycznego dorobku człowieka, zarówno materialnego jak też duchowego.

~. Czarnowski: Kultura. Dzieła. t.I, Warszawa 1966. Pow. za A. Przeclawską: Rel=etiędy ludźmi jako przedmiot badań pedagogicznych, Warszawa 1993, s. 15.

~. Przeławska op.cit., s. 15. p. Przeławska: op.cit., s. 17.

E

60

Dla potrzeb podjętych przeze mnie badań, w świetle zaszygowa~nizowanych wyżej różnych stanowisk~_rodzinę ujmuję ja.kc> śrocl~~ wistrowychowawcze w zn~zeniu szeroko rQ~uinianego środowisla" życia dziecka, w którym mają miejsce zarówno oddziaływania wv chowawcze zamierzone, jak lei wpływy, samorzutne, w charakterr~dadatmm., "~o~ywnym, jak r~~rież--uje~nl~!m3°. ~ddziaływaoi~ wychowawcze zamierzone, planowe, zorganizowane w rodzinie j:~l też okazjonalne, samorzutne, niezamierzone, niezorganizowane, różnym charakterze, natężeniu i sile wpływu na dziecko, tworzą środowisko wychowawcze rodziny. Niektóre z tych oddziaływa n najbardziej pozytywne z punktu widzenia społecznego i pedag~~gicznego, świadczy o sile i wartości rodziny jako środowiska ws chowawczego.

Rodzina jest dla dziecka środowiskiem w którym odbywa ~n proces wyc~ó va,riia naturalnego, w odróżnieniu od środowisk ch;~ rakteryzujących się instytucjonalnymi, celowymi oddziaływaniami wychowawczymi jak: szkoła, placówki opiekuńczo - wychowawc~~ kulturalno - oświatowe31. Dziecko uczestnicząc w naturalnych sy tuacjach życia rodzinnego, w bezpośrednich interakcjach między członkami rodziny, przyswaja elementarni wiedzę o świecie, wn~ tości, normy moralno - społeczne, kulturę domu rodzinnego, p. : ma je sposoby zaspokajania potrzeb, rozwijania indywidualny l zainteresowań. W środowisku wychowawczym, jakim jest rodzina odbywa cif proces dwustronnego komunikowania się32 wychowawcy (rodziców z wychowankiem (dzieckiem), zachodzi określone relacje w pr~~cesie wychowania rodzinnego. Wychowawca - pisze A. Przeławska - "(...) jest organizatorem środowiska wychowawczego, jest ~s pewnym sensie odpowiedzialny za to, aby stworzyło ono jak na,i lepsze możliwości kształtowania przez wychowanka swego system n wartości"33. Przy czym wpływ środowiska wychowawczego rozn mie autorka nie jako mechanizm behavioralny, wywołujący reakc,j~ na bodźce, ale jest on indywidualnym przeżyciem, powstającym u

30 porównaj: H. Izdebska: op.cit.

31 przyjmuję klasyfikację instytucji wychowawczych opracowaną przez E. Trempal.; Edukacja równoległa. l ·hncjonowanie i kierunki rozwoju edukacji równoległej w p..l skitu systemie oświaty i wychowania. Red. E. Trempała, Bydgoszcz 1990.

3z Zagadnienie dotyczące kształtowania środowiska wychowawczego, relacji między ludźmi w procesie wychowawczym omawia A. Przeławska: Wychowanie jako spotkanie. (w:) Relacje między ludźmi jako przedmiot badań pedagogicznych. Red. A. Przeławska. Warszawa 1993.

a3A_ przeławska: op.cit., s. 15.

61

~lwanku, od niego przede wszystkim zależnym, a relacja między wychowankiem a środowiskiem wychowawczym nie jest tylko tem, ale również współtworzeniem.

Inym składnikiem środowiska wychowawczego rodziny jest a, będąca stałym elementem życia rodzinnego poprzez fakt

hej w rodzinie i permanentnego, niemalże codziennego ~ltania" z niej przez członków rodziny. W ten sposób stwa~1~ w rodzinie sytuacje, w których zachodzą relacje wycho~1 między rodzicami i dziećmi, możliwość ich umacn.~a,ni~~sle

skreślonego funkcjonowaniu telewizji w rodzinie. Telewi

ilu' c różn.~ptogra.my, może-zaprowadzić dzieci.._~.ś~stiat ei, wzorów postęp_owania, obowi,~zujących norm moralno'

~rých; ale..s~e, stwarzać zagrożenia dla procesu wycho~odzinnego..~ ~ .. _.. _.. , _.. _..

~jmując więc rodzinę w kategorii środowiska wychowawczego, ~ zwrócić uwagę na miejsce i rolę, jaki telewizja spełniać w rodzinie, w procesie wychowania dziecka.

~iałość wychowawcza ściśle łączy się ze środowiskiem kul~ym, ponieważ dziecko żyje w świecie kultury i podlega jej Wom, kształtowaniu. Środowisko kulturowe³⁴dziecko tworzy one dobra, wartości materialne i duchowe przekazywane, udo~ane mu przez osoby, grupy społeczne, instytucje w celach po:yich, rekreacyjnych, zmierzających do wywołania u dziecka ~snych przeżyć, reakcji, postaw.

~rodowisko kulturowe, które zgodnie z koncepcji kultury S. ~owskiego³⁵ ma charakter obiektywny, oddziałuje wychowaw(opiero wtedy, kiedy staje się środowiskiem subiektywnym, locierające bodźce "ze środowiska obiektywnego zostanąc ode~ i przeżyte przez człowieka"³⁶. Zależy to z kolei w dużym liu od powszechności i dostępności treści kultury, ale "przede ~tkim od umiejętności uczestnictwa w kulturze, od pełnej i ~kiej recepcji treści kultury, recepcji, która jest istoty uczest'a kulturalnego"³⁷. W procesie tym wiodąc~ rolę powinny odekontakty wychowawcze mniej sformalizowane, nieinstytucjo

~treślenie pojęcia środowisko kulturowe w literaturze przedmiotu oparte jest na Tleniu terminu kultura - jako zespołu zobiektywizowat~ych elementów historycz1 dorobku człowieka, zarówno materialnego jak też duchowego.

~. Czarnowski: Kultura. Dzieła. t.I, Warszawa 1966. Pow. za A. Przeclawska: Re~ l~fiędzy ludźmi jako przedmiot badań pedagogicznych, Warszawa 1993, s. 15.

~. Przeclawska op.cit., s. 15. ~. Przeclawska: op.cit., s. 17.

c: . : : : . _ . ~ ____

62

nalne, bardziej spontaniczne. Tego rodzaju kontakty mają miejsce głównie w rodzinie, która stanowi swoiste środowisko kulturowe

Rodzina stwarza własne środowisko kulturowe³⁸, które ~» przez styl życia, zwyczaję, nawyki, tradycje, kształtuje osobowość dziecka, wprowadzając go w świat kultury, przekazując normy wartości, wzory postępowania, stymuluje rozwój kulturalny dziecka³⁹.

Zgodnie ze stanowiskiem niektórych badaczy⁴⁰, środowisko k~ turowe rodziny tworzy złożona struktura materialna, społecz~ kurowa (tj. czynności kulturowe i ich rezultaty o charakterze a~ totelicznym, zwi~ zane z kulturowym symbolicznym) oraz pełnione przez rodzinę funkcje zwi~ zane z przyjmowaniem, współtworzeniem i przekazywaniem określonych norm, wartości, wzorów kultury.)', jęcie środowiska kulturowego rodziny można odnieść do środowiska zewnętrznego rodziny, jak też do wewn~ trzrodzinnego, tworzonego, przez rodzinę, która wykorzystując różne możliwości i sposoby przygotowuje dzieci do uczestnictwa w kulturze.

W pracy tej stosuję węższe rozumienie terminu środowisko kulturalne rodziny i odnoszę do tych zachowań członków rodziny, które mają charakter autoteliczny i związane są ze sferą kultury symbolicznej i uczestnictwem w kulturze masowej⁴¹.

Za istotny z punktu widzenia wychowawczego element środowiska kulturowego rodziny przyjmuję telewizję oraz inne media masowe. Prowadzone w Polsce badania nad rodziną w aspekcie środowiska kulturowego wskazują na zmiany, jakie zachodzą w rodzinie na rozmiar i kierunek tych zmian, a także mechanizmy powo~ l~ juce, że rodzina przestaje być tym, czym była w przeszłości, jn chodzi o jej rolę kulturotwórczą⁴².

³⁸ Szerzej na ten temat pisze: J. Szczepański: Elementarne pojęcia socjologii. Warszawa 1970, s. 302.

³⁹ Szerzej w pracach: J. Szczepański: op. cit.; M. Ziemska: Rodzina a osobowość Warszawa 1975; J. Komorowska: Współczynnik humanistyczny w badaniu kultury rodziny. (w:) Metodologiczne problemy badań nad rodziną. Red. Z. Tyszką. Poznań 1971; J. Rembowski: Rodzina w świetle psychologii. Warszawa 1986; K. Ferenc: Akulturowanie rodziny współczesnej. (w:) Rodzina - przeszłość - teraźniejszość - przyszłość. Bydgoszcz 1988.

40 J. Bednarski rodzinę ujmując jako złożoną rzeczywistość społeczno - kulturową i w całościowo pojętym jej środowisku kulturowym wyróżnia trzy podstawowe jej wymiary: materialny, społeczny i kulturowy (w węższym znaczeniu). Szerzej na ten temat: J. Bednarski: op. cit., s. 4-6.

@1 Szerzej: A. Kłoskowska: Społeczne ramy kultury. Warszawa 1972, Socjologia kultury. Warszawa 1981.

42 powtarzam za: K. Ferenz: Akulturacyjna funkcja rodziny współczesnej. (w:) II 63

N(r)ówczesna rodzina jako środowisko kulturowe może być - jak M. Bednarski - "ujmowana jako obszar występowania tego co w nim nowe i wywołane warunkami zmieniającej rzeczywistości społeczno - kulturowej, jak i tego, co pochodzi

(r)włości lub do niej nawraca. Nowe przede wszystkim, dzięki którym rodzina współuczestniczy w kulturze"43. A kultura - pisze K. Ferenz - nie zanika, ale zmienia kształt, co dzieje się za sprawą środków masowego przekazu, w tym głównie telewizji, miejsca, jakie zajmuje ona w tym uczestnictwie kulturalnym44.

~mając rodzinę także jako środowisko kulturowe, pragnę wskazać miejsce telewizji w rodzinie w aspekcie uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze masowej poprzez odbiór programów telewizyjnych

~, na proces recepcji treści telewizyjnych. Interesuje mnie i charakter odbioru telewizji w rodzinie, więź psychiczna i jej rola w czasie odbioru programów telewizyjnych. ~owanie natomiast rodziny jako specyficznej wspólnoty ludzkiej na pokazanie istoty rodziny i życia rodzinnego. Przez

wspólnoty rozumie się "naturalne zespolenie ludzi (szczęśliwe ze względu na wspólnie odczuwany cel, podobne wrażliwości i naturalne wspólne drżenie"45. Rodzina jako wspólnota pisze F. Adamski - wypływa z natury ludzkiej, wymaga

całkowitego integralnego zespolenia celów i drżeń, kieruje (r)wci, daje "(... swym członkom wiele radości i przyjemności

~totnie wspólnotowych, zupełnie różnych od radości i przyjemności gwarantowanych przez inne grupy społeczne; uspołecznia

~ i drżenia swych członków tak, że czuje się oni zespoleni do celu i gotowi są zrezygnować z swobody indywidualności na rzecz grupy rodzinnej"46. Jest to więc szczególna forma najbliższych sobie ludzi, różni się zasadniczo od innych wspólnot swej genezy, rozwojem, wewnątrzrodzinnym funkcjonowaniem. Rodzina jest początkiem i źródłem autentycznych więzi międzyludzkich, pierwszych więzi psychicznych dziecka licami i

rodzeństwem, interakcji między nimi. Ma ona swój ~y, wewnętrzny świat, niepowtarzalny i różnicy j~ od innych

~neszłość - terażniejszość - przyszłość. Red. A. Tchorzewski. Bydgoszcz 1988. ~ldnaiski: op. cit. s. 118.

hej: K. Ferenz: Wprowadzenie dzieci w kulturę. Wrocław 1993; Akulturacyjna ~ T~dziny... op. cit.

Adamaki: Socjologia małżeństwa i rodziny. Wprowadzenie. Warszawa 1984, s. 25. Adamaki: Socjologia... op.cit. s. 26

64

rodzin, posiada swoisty strukturę i specyficzne funkcjonowani<~' Rodzinę wyróżniają spośród innych wspólnot ludzkich takie m.iiu cechy jak: intymność stosunków rodzinnych, nieograniczone rro ~~ liwości indywidualnych kontaktów, spontaniczne, bezpośrednie i~~ interakcje pomiędzy członkami rodziny, tworzenie się bardzo sp~ cyficznych, silnych więzi emocjonalnych, wspólne tradycje, ol~t

czaje, normy, wartości, wzajemna odpowiedzialność za siebie, p~ moc dziecka w zaspokajaniu potrzeby bezpieczeństwa, zdrowi miłości, akceptacji48. W rodzinie tkwii najsilniejsze czynniki enn cjonalnego rozwoju dziecka, co stwarza możliwości skuteczn<v pozyskania ich w procesie różnych oddziaływań wychowawczy l również tych skierowanych z zewn~trz "ku rodzinie", np. poprz~ telewizję.

Rodzinę - jako swoisty wspólnotę ludzi - tworzy: "wspólnot,ł kulturowa (tradycje, obyczaje, zwyczaje, styl życia, normy m~

ralne), "wspólnota" zamieszkania (dom rodzinny z cały swe atm~~~ fer~ i klimatem życia rodzinnego), "wspólnota" maj~tkowa (w. ruryki materialne, mieszkaniowe, wspólna własność maj~tkowa). / Rodzina pomimo przeżywanych obecnie trudności jest cią.~~,l

wspólnoty trwał, nie do zast~pienia w zaspokajaniu podstaw. wydr potrzeb jej członków. Jest ona szczególnym miejscem obn~ wania członków rodziny. To obcowanie odbywa się na płaszcza;

,~~""; ,cąc~ bezpośrednich, spontanicznych, bardzo swoistych kontakt~~ między rodzicami a dziećmi, między rodzeństwem, poprzez cią.k~,

trwający dialog między nimi. W daje się, iż obcowanie to mojr by nazwać rodzinnym obcównem wyc owawczym, spełniając,y~ się codziennie w życiu rodziny, podczas wykonywania przez czł~ n

ków rodziny czynności obowiązkowych, ale także w czasie wolnym w tym również podczas wspólnego rodzinnego oglądania telewizji

4-Szerzej w pracach: J. Chrapek CSMA: Uwarunkowania recepcji programów t.a wizyjnych przez młodzież. Lublin 1985, KUL; J. Rembowski: Rodzina w świetle psychologii. Warszawa 1986; A. Kłoskowska: Rodzina w Polsce Ludowej. (w:) Przemiany społeczne w Polsce Ludowej. Warszawa 1985; A. Kłoskowska: Rodzina jako czynnik transmisji i twórczości kulturalnej. "Kwartalnik Pedagogiczny" 1971 nr 4.

48 W.H. Janke: Wychowanie rodzinne - kluczowe pojęcie pedagogicznych rozważań nad rodzinnym. (w:) Wychowanie w kontekście teoretycznym. Red. A. Tchorzewski. Bydgoszcz 1993; A. Tchorzewski: Funkcjonowanie wychowawcze a problemy edukacji rodziny. (w:) Rodzina - przeszłość - teraźniejszość - przyszłość. Red. A. Tchorzewski» Bydgoszcz 1988.

65

ie rodzinne

Proces wychowania dziecka rozpoczyna się w rodzinie i przez całe jego życie realizuje się przede wszystkim poprzez bez

pośrednie kontakty z najbliższymi emocjonalnie mu osobami. Całkowicie, stałe obcowanie rodzinno-domowe członków rodziny, ciągły dialog pomiędzy nimi i rodzinnymi interakcjami stwarza specyficzny klimat wychowania rodzinnego. Oddziaływanie w rodzinie ma różny charakter, określane są procesy socjalizacyjne, wychowawcze lub socjalizacyjno-wychowawcze. W fazie częściowej badacze sygnalizują trudności związane z ich realizacją, odróżnieniem w praktyce. Słusznie podkreśla się, że socjalizacji i wychowania w rodzinie zachodzi jednocześnie proces, uzupełniając się nawzajem i nie ma chyba potrzeby

ich oddzielania, ponieważ w życiu rodziny praktycznie takich sytuacji, które byłyby wychowawczo obojętne. Natomiast wyróżnić pewne odmiany - rodzaje oddziaływań poświęcone problematyce socjalizacji w rodzinie np: Z. Tyszka: Socjologia rodziny 1978; Społeczna przynależność rodziny a sytuacja rodzinna dziecka.

inna i dziecko. Red. M. Ziemska. Warszawa 1979; J. Szczepański: Elementy socjologii. Warszawa 1970; A. Kłoskowska: Z historii i socjologii kultury. Warszawa 1989; A. Tchorzewski (red.): Wychowanie w kontekście teoretycznym. Bydgoszcz 1993; T. Kukołowicz:

Komplementarność psychosocjologiczna podejścia w analizie socjalizacyjnej rodziny. (w:) Metodologiczne problemy badań nad rodziną.

Wyszka. Poznań; Fr. Adamski: Socjologia małżeństwa i rodziny. Warszawa 1975; S. Kosiński: Wprowadzenie do socjologii wychowania. Lublin 1978; 3 Socjalizacja -

wychowanie - psychoterapia. Warszawa 1981; St. Kowalski ~8 Wychowania w zarysie. Warszawa 1986.

Et/więcone problematyce wychowania np: A. Przeclawska: Wychowanie jako ~ = kilka pytań zamiast wstępu. (w:) Relacje między ludźmi jako przedmiot t~dagogicznych. Warszawa 1993; T. Godczem: Wychowanie jako spotkanie osób. W A36; R. Miller: Proces wychowania i jego wyniki. Warszawa 1966; R. Wior ~'sdagogika społeczna. Warszawa 1974; K. Sośnicki: Istota i cele wychowania. IA~ 1964; St. Kawul~: Rodzina wiejska a wychowanie. Toruń 1973; F. AdamAwiek - wychowanie - kultura. Kraków 1993; Wychowanie w rodzinie. Krall; A. Tchorzewski (reda: Wychowanie w kontekście teoretycznym. Bydgoszcz ~Ćunowski: Podstawy współczesnej pedagogiki. Warszawa 1993 (część III Prohowawczego rozwoju człowieka; Z. Tyszka: Społeczna przynależność rodziny a I rodzinną dziecka. (w:~ Rodzina i dziecko. Red. M. Ziemska. Warszawa 1979. 'itej o procesie socjalizacji i wychowania w rodzinie pisze J. Nikitorowicz: So~ ! wychowanie w zróżnicowanych wyznaniowo i etnicznie rodzinach Białostoc~iałystok 1992.

66

i sytuacji, które je wywołuj~51, jak: oddziaływania niezamierzonych wynikające z całokształtu warunków życia domowego, zwi~zan z obiektywnymi czynnikami społeczno - ekonomicznymi rodzi~ niezamierzone, sytuacyjne wynikające z naturalnego uczestnictwa w życiu rodziny, zamierzone oddziaływania wychowawcze rodr.~ ców zorientowane na realizację celów rodziny jako grupy społecr nej oraz "zorientowane na realizację celów wyznaczonych rodzinie w ogólnospołecznym i lokalnym systemie wychowania"52. Trudu jest więc oddzielić w wychowaniu rodzinnym działania, które ma,~ charakter planowy, Zamierzony od tych, które s~ niezamierzom okazjonalne, ponieważ, jak zauważa St. Kawula, wychowanie r~ dzinne może mieć charakter celowy, planowy, świadomy (reflnh syjny~ oraz "może odbywać się w sposób przygodny i okoliczni ściowy (bezrefleksyjny"53. Samo pojęcie wychowania54, o czym należałoby tu wspomnim ujmowane jest, w zależności od określonej orientacji teoretyczne bardzo różnie, jako działanie, czynność, proces, efekt. W soc,j~ logii wychowania traktowane jest jako działanie zamierzone, pl~i nowe, mające na celu przygotowanie członków danej grupy syn łącznej do pełnienia różnych ról społecznych w życiu, do zaspokajama własnych potrzeb. W pedagogice zaś tradycyjnej wychow:~ nie określane jest jako proces zmierzający do uzyskania określ nych efektów. Nowe kierunki w pedagogice55 jak: pedagogika Im manistyczna, alternatywna, również personalistyczna, poszuki,j,~ odpowiedzi na pytanie czym jest wychowanie, odchodzi od ~~~ zytywistycznego

rozumienia tego terminu jako przygotowywania jednostki do życia w społeczeństwie, do pracy, uczestnictwa w kulturze, kształtowania pełnej, wszechstronnie rozwiniętej jednostki. Akcentuje natomiast istotę wychowania "konkretnej" jednostki, całym bogactwem odczuwanych przez nią potrzeb, zainteresowań

slpów. za J. Nikitorowiczem: op. cit, s. 69, Szerzej: Z. Tyszcza: Socjologia rodzin Warszawa 1974, s. 168-170.

s2 J, Nikitorowicz: op. cit., s. 69.

53 St. Kawula: Rodzina wiejska a wychowanie. Toruń 1973; s. 35.

54 Różne ujęcia definicyjne wychowania, wyjaśnienie pojęć: wychowanie, socjalizm ~ edukacja, podaje A. Tchorzewski: Wychowanie i jego właściwości. (w: ~ Wychowanie kontekście ... op.cit.

55 Alternatywna pedagogika humanistyczna (praca zbiorowa. Wrocław 1990; Ku ~. dagogice pogranicza. Red. Z. Kwieciński i L. Witkowski. Toruń 1990; T. SzukdlarnA B. Sliwerski: Wyzwanie pedagogiki krytycznej i antypedagogiki. Kraków 1991; Hul~. tus von Schoenebeck: Antypedagogika w dialogu. Toruń 1991; G. Kupisiewicz: K~~~ cepeje reform szkolnych w latach osiemdziesiątych. Warszawa 1991.

67

~ji, z zachowaniem i poszanowaniem jej autonomii, godności, i do wolności. W tym kontekście Z. Kwieciński wychowanie

jako przeżywanie "(..~ dzieciństwa i młodości oraz uczestni~ młodzieży w życiu publicznym, przestrzegania jej praw do H'u, szczęścia, do samostanowienia o sobie5s.

~~we próby zdefiniowania tego pojęcia idy w kierunku rol~ia wychowania "jako swoistego" rodzaju spotkania. Słowo ~te,nie" - pisze A. Przeclawska57 - ma w sobie wymowę czegoś D/redniego i osobistego, nadaje podmiotowy charakter działawychowawcy i wychowanka.

Wychowanie jako spotkanie odmożna, jak sadzę, również do wychowania rodzinnego, gdzie ilejsce ci~głe, codzienne spotkanie dziecka nie tylko z samym

ze światem wartości, wyobrażeń i marzeń dziecięcych, ale ie wszystkim spotkanie dziecka z matka z ojcem, a więc z ~, bardzo bliski, "silniejszy", w której dziecko znajduje opar~iłość, poczucie bezpieczeństwa8.

~V duchu pedagogiki humanistycznej, istotę i zadania wycho~ rodzinnego przedstawia A. Tchorzewski59. Według autora, Awanie rodzinne jest "(...~ pewni ustawiczni propozycji wy!~j&cego (rodziców, starszego rodzeństwa, dziadków i innych dych budź powinowatych skierowani na wychowanego, który pn zaakceptować lub odrzucić"6°. W myśl tej definicji, dziecko podmiot wychowania rodzinnego ma prawo do autonomii, Olku, wolności,

współdecydowania w rodzinie. Wychowanie cne w świetle filozofii personalistycznej jest kształtowaniem 'iska, każdego indywidualnie człowieka, kształtowaniem osoby ychodząc z określenia, że wychowanie rodzinne jest to długoprocess "(...~ różnorodnych wpływów, tkwiących swymi podni w samej rodzinie, ale także poza nil, umożliwiający jedni tworzącym rodzinę (jej członkom kształtowanie się jako ski ludzkie"61, przyjmuję w pracy następujące założenia:

Kwieciński: Socjopatologia edukacji. Warszawa 1992.

Przećławska: Wychowanie jako spotkanie - kilka pytań zamiast wstępu. (w:~ ~a między ludźmi jako przedmiot badań pedagogicznych. Red. A. Przećławska. awa 1993.

Przećławska: op. cit.

. Tchorzewski: Funkcje edukacyjne rodziny. Bydgoszcz 1990. , Tchorzewski: op.cit.. s. 10.

W. Janke: Wychowanie rodzinne - kluczowe pojęcie pedagogicznych rozwałd rodziną. (w:~ Wychowanie w kontekście teoretycznym. Red. A. Tchorzewski, racz 1993, s. 180.

68

1) wychowaniem roc~Tinnym obejmuję zarówno wpływy celowe, z.~ mierzone, refleksyjne jak też przypadkowe; okolicznościowe, nier.~ mierzone; 2) wychowanie rodzinne dotyczy zarówno oddziaływ:~~ wewn~trrodzinnych, jak też skierowanych z zewn~trz "ku rodr~ nie" (np. telewizja) oraz oddziaływań rodziny "na zewn~trz", n~ rzecz środowiska pozarodzinnego62. Badania moje, przedstawiom w tej pracy, koncentruje się na oddziaływaniach zewnętrzno - <I~~ środkowych, których egzemplifikacji jest telewizja, co obrazuje 1»~ niższy schemat graficzny.

Rys. 1.

Oddziaływania zewnętrzno - dośrodkowe telewizji "ku rodzinie"

o S t r V k f ~ó Stacje

Ć O 9~

oddziaływania ~, "ku rodzinie"

mikrostruktura Rodzina

CTV

W literaturze przedmiotu używa się często zamiennie term nów wychowanie w rodzinie63 lub wychowanie rodzinnes4. Wyd;~ ~

szA.W. Janke wyróżnia trzy rodzaje oddziaływań wychowawczych w rodzinie: 1) v~ wnątrrodzinne wpływy wychowawcze; 2) zewnętrzne - dośrodkowe wpływy ("ku .. dzinie"); 3) odśrodkowo - wewnętrzne wpływy wychowawcze ("od rodziny" ku iny. grupom

społecznym, instytucjom środowiskowym). Szerzej: A.W. Janke: Wychowam rodzinne - kluczowe pojęcie pedagogicznych rozważań nad rodziną. (w:) Wychowanie w kontekście teoretycznym. Red. A. Tchorzewski, Bydgoszcz 1993.

saNp, przez: Z. Giereluk-Lubowicz: Wychowanie w rodzinie wielkomiejskiej, w'~~~ szawa 1979; Z. Kotłowski: Filozofia wartości a zadania pedagogiki. Wrocław 1968. s~Np. przez St. Kawulę: Rodzina wiejska a wychowanie. Toruń 1973; A. Tchorz~ ~, ski: Funkcje edukacyjne rodziny. Bydgoszcz 1990; A.W. Janke: Wychowanie rodzin~ op.cit. fi!!

dla naszych rozważań termin wychowanie rodzinne miu ściąnie istotę rodzinno - domowego obcowania członków rur t.worzących, jak ustaliliśmy wyżej, swoisty wspólnotę ludzi.

pcilnota ludzi sobie najbliższych tworzy płaszczyznę wycho;ych oddziaływań poprzez rodzinne obcowanie dzieci i rodziEnprzez ci~gły, codzienny dialog między nimi. Jednym z wyw tego swoistego obcowania jest rodzinno - domowy odbiór

zinny odbiór telewizji

~lewizja jest ściśle zwi~zana z życiem rodzinnym, stała się ~~;ralnym składnikiem.

Wtargnęła ona - jak pisze J. Gajdas5 Mikroświata codziennych spraw poszczególnych ludzi i została orla w obowi~zki dnia powszedniego i wypoczynku świ~tecz~najduje się ona niemalże w każdym polskim domuss i towa~ członkom rodziny stale, podczas wykonywania przez nich ~h prac oraz czynności czasu wolnego. Dla bardzo wielu roelewizja jest atrakcyjnym środkiem umożliwiającym łączenie wki, odpoczynku, zdobywania wiedzy, wykonywania jedno~ różnych czynności instrumentalnych "(...) we własnej prze; i zamieszkaniej, co czyni ten środek przekazu wobec innych laezkonkurencyjnym"67.

elewiz ja cieszy się wśród większości dzieci i rodziców ogromni ~rności~, chętnie jest przez nich ogl~danas8. Poświęcaj oni ~xiennie znaczni ilość swojego czasu, co nie pozostaje) jak się j~ bez określonych skutków dla życia rodziny i jej członków. ~ja, wia się w zwi~zku z tym pytanie dotyczące roli, jaki te~, spełnia w życiu dzieci, młodzieży, ludzi dorosłych. Zagadto rozpatrywane jest w literaturze głównie poprzez analizę ii telewizjis9.

9Cbe o tym J. Gajda w swoich pracach, np. Telewizja, młodzież, kultura. Warszawa edukacja bez granic. O środkach masowego przekazu. Lublin 1992.

~zej pisze: J. Mikułowski-Pomorski: Funkcja telewizji ze względu na sposób kucji przekazu. "Oświata i Wychowanie" 1989, nr 4.

bednarski: Zróżnicowanie rodzinnych... op.cit., s. 54. rtliki badań - przegląd: rozdz. II.

3lkeja definiowana bywa jako "działanie" określonego schematu w układzie, do (r) dw element naleią, prowadzące do realizacji zaplanowanego celu, działanie roIt jest tu jako

aktywność ukierunkowana, prowadząca do pewnych zmian. Takie i~je pojęcia funkcja oznacza występowanie pewnych zmiennych oraz zależności W imi. (W. Pisarek: O pojęciu funkcji w prasoznawstwie. "Przekazy i Opinie"

70

gadacze zajmujący się problematyki telewizji opracowuje różn~ (jeśli chodzi o zakres, kryteria podziału klasyfikacje funkcji tel~ wizji, literatura na ten temat jest bogata, przytaczanie jej w tym miejscu nie wydaje się być zasadne70.

Zauważyć jednak należy, że w literaturze przedmiotu nie zn:~ ~ dujemy wyodrębnionych oddzielnie klasyfikacji, jakie pełni telem zja w rodzinie. Chociaż sprawi oczywisty jest, że istniejące klasy fikacje funkcji dotyczy odbiorców, a więc również rodziców i dzif·m to jednak brak jest klasyfikacji funkcji telewizji ze względu na rol~; jaką spełnia ona w wychowaniu rodzinnym. Posługiwać się b~~l~ zarówno pojęciem "rola", jak też "funkcja".

Nie utożsamiam jwl

nak obu tych terminów, mają one bowiem nieco inne znaczenie. ~ ile funkcja jest to działanie (zgodnie z postawionymi zadaniami) prowadzące do określonego skutku, to rola wydaje się mieć zm.~ czenie szersze, nadrzędne w stosunku do funkcji i oznacza miej~~ w określonym układzie czy systemie, miejsce narzucające pewni

funkcje, pewne działanie'1. Przyjmując takie rozumienie tych ~»~ jęć, badam np. rolę wychowawczy (wspomagając~ telewizji w r~~

dzinie poprzez analizę funkcji, jakie pełni telewizja w życiu dzieci h (poznawczy, rozrywkowa odpoczynku i rodziców (przekazywani rodzicom wiedzy pedagogicznej, psychologicznej, inspirowanie m dziców do wykorzystywania tej wiedzy w konkretnych sytuacja.)

wychowawczych w rodzinie. W pracy tej analizuję również rmli integrując~ oraz kompensując~ telewizji w rodzinie.

1976, nr 4). Szczegółową analizę pojęcia funkcja w aspekcie teoretycznych i m~n dologicznych podstaw jej badania na przykładzie rodziny przedstawił Z. Tyszk;~ metodologii badań socjologicznych nad rodzin. Bydgoszcz 1988; Teoretyczno - n~ todologiczne podstawy badań funkcji rodziny współczesnej. (w:) Rodzina i strukr~~~ społeczna. Red. Z. Tyszka, Bydgoszcz 1984. Autor wyróżnił w ramach funkcji trzy ~ I menty: zadania, działanie i efekt działania; B. Malinowski koncepcję funkcji wyw~~~l z teorii potrzeb (Szkice z teorii kultury, Warszawa 1958). Różne ujęcia tego terminu przedstawiam w pracy: J. Izdebska: Miejsce i funkcje wychowawcze środków masow~ e oddziaływania w czasie wolnym dzieci. Białystok 1961, s. 87-102.

~Np. J. Gajda wyróżnia funkcje podstawowe (główne) i funkcje towarzyszące ~
(pochodne) telewizji. Do głównych zalicza: upowszechnianie różnorodnych treści, k~ tyczna,
stymuluj\$ca, wzorotwórcza, interpersonalna. Szerzej w pracy: J. Gajde: T~I wizja,
młodzież, kultura. Warszawa 1987; A. Kumor wyróżnia funkcję edukacyjną, si~ łączn~,
artystyczną, oświatowo - wychowawczą środków masowego przekazu. (A. 1~ mor: Radio.
Telewizja. Edukacja. Warszawa 1986). Klasyfi)cacje funkcji telewizji ni w pracach: J.
Koblewska: Szkoła i środki masowego oddziaływania. Warszawa l~n'~ A. Przećławska:
Zróźnicowanie kulturalne... op.cit.; J. Izdebska: Miejsce i funkcj~ op.cit., s. 117-130; K.
Mrozowski: Funkcja telewizji w społeczeństwie ze względu na ~ zawartość treściową.
"Oświata i Wychowanie" 1989, nr 14.

m I. Tetelowska: Szkice prasoznawcze. Kraków 1972.

71

(Maci i rodzice coraz chętniej czas wolny spędzaj w domu ~tym, gdzie oprócz telewizji
krajowej mog~ również niektci~lerać programy telewizji satelitarnej, przewodowej, w wielu
liach także kasety video, gry komputerowe czy filmy nagry~Hle,en~ kamer~72. Dzieci, jak
też rodziców, przyci~gaj~ nowe, ~iczne urz~dzenia, korzystaj z nich organizując czas wolny
fiu.

obiór telewizji w rodzinie odbywa się więc przede wszystkim ile wolnym73, w którym dzieci
i rodzice mog~ dobrowolnie, ~riie ogl~dać wybrane przez siebie, zgodnie z zainteresowa
określone programy telewizyjne, ustalać czas, częstotliwość,

~l~dania. Różne czynności wypełniające czas wolny domowf w tym również ogl~danie
telewizji, określane jako czynno~izacyjne symboliczne budź też realizacyjne bezpośrednio74,
l~zające poza minimum zaspokojenia kategoriycznych potrzeb

~fmu, mają charakter autoteliczny, samo bowiem wypełnie*~lizacja) tych zajęć jest już dla
dzieci, rodziców satysfak~fi,ca. Czas wolny wyznacza więc specyficzny sposób kontaktu
!y z telewizją, co nie jest bez znaczenia dla efektywnego, wyhvczego jej oddziaływania75.

Idnak szansę pozyskania telewizji w wychowaniu dziecka na~y rozpatrywać przede
wszystkim w tym, że jej odbiór od

~ię w domu rodzinnym, najczęściej w gronie najbliższych seób.

,~dzina stanowi naturalne środowisko odbioru telewizji, odktory, o czym pisałam wyżej,
odbywa się w domu rodzin

najczęściej razem w gronie najbliższych sobie osób. Rodzina,

Cajda: Edukacja bez granic. O środkach masowego przekazu; Lublin 1992. ~: Środki
masowego przekazu w wychowaniu. Lublin 1988.

temat czasu wolnego dzieci np. w pracach: A. Kamiński: Czas wolny i jego pro(y~esspołeczno- wychowawcza. Wrocław 1965; Z. Kwieciński (red.): Organizacja IYOlnego dziecka wiejskiego. Warszawa 1976; A. Zawadzka: Dziecko a Zmianofuki szkolnej. Wrocław 1991; M. Winiarski: Organizacja czasu wolnego dzieci i /a~y w rejonie zamieszkania. Warszawa 1979; Z. Dąbrowski: Czas wolny dzieci i (gity. Warszawa 1966; J. Izdebska: Czas wolny dzieci miejskich i wiejskich. (w:) Iblny dzieci i młodzieży w Polsce. Red. K. Przeclawski, Warszawas 1978; J. Iz~t Czas wolny dzieci wiejskich w nowym modelu edukacji narodowej. "Zbiorcza Wminna" 1976 nr 3.

Kłoskowska: Kultura masowa. Krytyka i obrona. Warszawa 1980.

~leoko na ten temat w pracach: J. Izdebska: Uwarunkowania efektów oddziaływybranych cykliczr~ych programów TV na dzieci. Białystok 1991; J. Izdebska: ! i funkcje wychowawcze środków -masowego oddziaływania w czasie wolnym Białystok 1981.

72

jako wspólnota emocjonalna, wytwarza więc określony atmosfer która sprzyja oddziaływaniu telewizji na dziecko. O tej atmosl~ rze decyduje więc uczuciowa między dziećmi a rodzicami, wzm.n niana poprzez wspólne rodzinne spędzanie czasu wolnego przed n lewizorem. Na skutek wspólnej recepcji programów telewizyjny. "zachowania członków rodziny ulegaj w swoisty sposób stancl.~ ryzacji, wytwarzaj sig nawyki wspólnego odbioru treści"76. Trw;~ łość zaś grupy rodzinnej staje się ważnym czynnikiem ujednolica jacy m upodobania telewizyjne77, a możliwość ci~głego utrzyny wania kontaktów śródgrupowych w czasie ogl~dania program... ma, jak należy przypuszczać, istotne znaczenie dla skutecznos~ wychowawczej oddziaływania telewizji na dziecko.

Zakładam, że rola, jaki spełnia telewizja w wychowaniu r~~ dzianym zależy przede wszystkim od tego, jakie miejsce zajmy telewizja w rodzinie, w jakim zakresie jest ona wykorzystywa m przez domowników, w jaki sposób jest odbierana w rodzinie. I >I: określenia tych zagadnień przyjął termin: rodzinno - domowy odbiór telewizji; rodzinny, ponieważ telewizja ogl~dana jest prr~v członków rodziny, w gronie najbliższych emocjonalnie osób - r·. dżiców i ich dzieci; domowy dla podkreślenia miejsca odbioru, spcyficznej atmosfery domu rodzinnego, w którym odbywa się odhi~~ telewizji.

Przyjmuję, że rodzinno - domowy odbiór telewizji ma mieja~ ~ wtedy, gdy rodzice lub jedno z nich (w czasie nieobecności z pr~v czyn obiektywnych drugiego rodzica lub gdy przebywa on w dom~~ ale nie może wspólnie ogl~dać z dzieckiem telewizji wspólnie dzieckiem ogl~daj~ telewizję, gdy łączy ich określony cel i motyw wyboru programów, zbliżone

zainteresowania telewizyjne, odmiennie ma charakter selektywny, aktywny, jeżeli pomiędzy nimi w eza.,n oglądania istnieje więź psychiczna.

Dla określenia poziomu rodzinno - domowego odbioru telewizyjnego przyjęłam dwa jego parametry: zakres i charakter. Zakres wyznaczają: częstotliwość i pora wspólnego rodzinnego odbioru telewizyjną tematyka oglądanych programów oraz zainteresowania telewizyjnymi, dziećmi i rodziców. Wskaźnikami określającymi charakter rodzimej - domowego odbioru telewizji są: motywy skłaniające członków;

76D. Kowalczyk: Telewizja a problemy integracji rodziny. (w:) Rodzina - przeszłość - teraźniejszość - przyszłość. Red. A. Tchorzewski, Bydgoszcz 1988, s. 283.

7~Szeroko na ten temat: A. Kumor: Telewizja. Teoria. Percepcja. Wychowanie. W... szywa 1976.

~80kreślenie to stosuje A. Kumor: Telewizja ... op.cit.

7a

I-y do wspólnego oglądania telewizji, sposób wyboru i rodziców~~ określonych programów telewizyjnych oraz p

l~lewanie się (słowem, gestem, wzrokiem) w czasie oglądania.. !Iwmu i po jego emisji. oparciu o literaturę przedmiotu i w świetle powyższych roz~ przyjęłam w pracy tej następujące założenia teoretyczne, i~wiające mi analizę i wyjaśnienie badanych zagadnień doty'~h funkcjonowania telewizji, a szczególnie roli, jaką spełnia V wychowaniu rodzinnym dziecka.

~dzinę ujmuję jako swoisty wspólnotę⁷⁹, która jest źródłem ltycznych i specyficznych kontaktów międzyludzkich, silnych Mych więzi emocjonalnych między rodzicami i dziećmi; ale jako środowisko wychowawcze i środowisko kulturowe, w któWystępują~ różne zjawiska społeczne, wychowawcze zwi~zane też z funkcjonowaniem telewizji w rodzinie.

pośród trzech wyróżnionych przez badaczy⁸⁰rodzajów oddzia socjalizacyjno - wychowawczych w rodziniesl, tj. l~ we 'zno - rodzinne, 2~ zewnątrzno - dośrodkowe i 3~ odśrodkowo t~trzne, koncentruję się na drugiej grupie oddziaływań, czyli ~trzo - dośrodkowych, których egzemplifikacją jest telewizja..

Jewizja jest ;nstytucj~, która znajduje się poza rodzin, " na ~trz". W zwi~zku z tym na kształt merytoryczny i artystyczny ~vanych programów w zasadzie rodzina nie ma wpływu (poza Izj~ kablowi) i telewizja, co trzeba zauważyć, niezależnie od ~y kieruje swoje działania "ku rodzinie". Z drugiej zaś strony. ~,zja jako środek przekazu z całej swe aparatur~ technicznej uje się w domu rodzinnym dziecka i tylko od rodziny zależy, j oddziaływanie w ogóle będzie możliwe, czy nadawane proI bę~ oglądane przez członków rodziny, czy też nie.

~zej, patrz A.W. Janke: Wychowanie rodzinne - kluczowe pojęcie pedagogicz~zważań nad rodziną. (w:) Wychowanie w kontekście teoretycznym. Praca pod ~; Tchorzewskiego. Bydgoszcz 1993.

uW. Janke: Wychowanie rodzinne... op.cit.

jlculo na temat pojęcia socjalizacja - wychowanie w pracach: Z. Tyszka: So~l rodziny.

Warszawa 1978; J. Szczepański: Elementarne pojęcia socjologii, Wari 1970; St. Kowalski:

Socjologia wychowania w zarysie. Warszawa 1981; Z. Skorny: ~ socjalizacji dzieci i

młodzieży. Warszawa 1977. H. Izdebska: Szczęście dziecka. jlwa 1979; A. Tchorzewski:

Wychowanie - socjalizacja - edukacja. (w:) Wychow kontekście teoretycznym. Red. A.

Tchorzewski, Bydgoszcz 1993; St. Kawula: ~a wiejska a wychowanie. Toruń 1973; J.

Nikitorowicz: Socjalizacja i wychowanie Nicowanych wyznaniowo i etnicznie rodzinach

Białostoczczyzny. Białystok 1992; ~anke: Wychowanie rodzinne - kluczowe pojęcie... op.cit.

74

Przyjmujacc za A.M. Tchorzewskim⁸² humanistyczne ujęcie w~ chowania rodzinnego jako ustawiczni propozycję rodziców skien~ want na dziecko, który może ono zaakceptować lub odrzucić, z:~ kładcem, żejao co telewizja może zrobić w rodzinie zależy w główni mierze od podmiotu wychowanias³, a więc od dziecka, ale także ~~~ rodziców, którzy zgodnie z poczuciem autonomii własnej, dobn~ wolności wyboru, określonych programów uczestnictwa w odbi~~ rze, mog~ zaakceptować lub odrzucić treści programów telewizyjnych emitowanych z myśli o odbiorcy, o dzieciach i ich rodzica< I~ Wydaje się, że na tym m.in. polega specyfika funkcjonowania t~ lewizji w rodzinie.

Rozwój i kształtowanie osobowości dziecka w rodzinie, o czyn pisałam wyżej, dokonuje się poprzez bezpośrednie kontakty mi· dzy członkami rodziny, ale także na skutek oddziaływań pośred<~~~I nich, których przykładem jest telewizja. Interesujący mnie w tyn względzie problem można przedstawić w formie graficznej.

Rys. 2.

Oddziaływania bezpośrednie i pośrednie w rodzinie

G~o~anie ~oa~~ i

e ć

Dz I?

\~q'l. bezpośrednio /

Dz - dziecko R - rodzice

82 Szerzej: A. Tchorzewski: Funkcje edukacyjne rodziny. Bydgoszcz 1990; A. Tchorzewski (red.): Wychowanie w kontekście teoretycznym. Bydgoszcz 1993.

3 Zagadnienia dotyczące istoty i zakresu podmiotowości w wychowaniu, podmiotowości wychowania analizują np. E. Kubiak - Jurecka, A. Molesztak: Podmiotowość i podmioty wychowania. (w:) A. Tchorzewski (red.): Wychowanie... op.cit.

ewizja oddziałując na dziecko, rodziców, pośrednicząc, imocy i dzięki innym osobom, zdarzeniom, faktom ukazywa. w szklanym ekranie, może wywołać reakcje bezpośrednie, iu t między członkami rodziny. Ma tu miejsce "zetknięcie się" rodzajów wpływów, różniących się między innymi źródłem, o pochodzi, drogi przekazywania doświadczeń, uświadamianą nieświadomą intencji, charakterem oddziaływania

~ i na ile działania telewizji o charakterze pośrednim wyi wzmacniają bezpośrednio kontakty między rodzicami i i w jakim zakresie oddziaływania bezpośrednio w rodzinie wpływ na rolę, jaki telewizja pełni w rodzinie, w wychowaniu wydaje się być problemem interesującym dla podjętych tu

ka badawcza

(I~rdzo rzadko podejmowano badania nad telewizji w rodzi~ także nowa sytuacja odbioru telewizji w rodzinie na skutek I~u i upowszechnienia w domach telewizji satelitarnej, kablo~et video, stwarza potrzebę systematycznego rejestrowania adze badań empirycznych różnych zagadnień związanych z honowaniem telewizji w rodzinie.

~ podjętych badaniach zamierzałam ustalić, czy telewizja pomóc rodzicom w procesie wychowania dziecka, w zwi~zku 1, jaki rolę w tym zakresie pełni, a także jakie zagrożenia ~ ona w wychowaniu rodzinnym dziecka. Interesowało mnie ~onowanie wychowawcze i destrukcyjne telewizji w rodzinach [~owanych społecznie i kulturowo.

`fik sformułowany cel poznawczy wymagał określenia problebadawczych, a w ich obrębie szczegółowych, wskazujących locześnie ograniczających zakres podjętej przeze mnie pro~tyki badawczej. Problemy dotyczy trzech grup zagadnień, Ch treść przedstawiam poniżej.

Vepólny, rodzinny odbiór telewizji jest, jak się wydaje, jed~ czynników warunkujących udział telewizji w wychowaniu dnym dziecka, co wskazuje na potrzebę jego poznania na droadań empirycznych.

J. Koblewska: Szkoła i środki masowego oddziaływania. Warszawa 1967, te; A. Kumor: Telewizja. Teoria. Percepcja. Wychowanie. Warszawa 1976.

1. Jaki jest obraz rodzinno - domowego odbioru telewizji? - Jaki jest zakres rodzinnych kontaktów telewizyjnych? Chodziło mi o uzyskanie informacji na temat częstotliwości i pory wspólnego (rodzica z dziećmi) oglądania telewizji, rodzaju oglądanych programów, ich tematyki; zainteresowania telewizyjnymi domownikami (rodziców i dzieci).

- Jaki charakter ma rodzinno - domowy odbiór telewizji: jakie motywy skłaniają członków rodziny do wspólnego oglądania telewizji, czy wspólnie dokonuje wyboru programów, jak się zachowują podczas odbioru programu, czy porozumiewają się między sobą, czy rozmawiają o programie telewizyjnym - Czy i jaki jest udział rodziców w organizowaniu rodzinnego - domowego odbioru telewizji: Czy rodzice zachęcają do wspólnego oglądania, czy troszczy się o odpowiedni czas, porę oglądania, czy inspiruje do rozmowy, czy wyjaśniają niezrozumiałe kwestie?

Biorąc pod uwagę dotychczasowy dorobek teoretyczny i empiryczny dotyczący telewizji, podjęłam próbę sformułowania ogólnych wniosków na temat głównego problemu, zakładając hipotetycznie następujące zależności między badanymi zmiennymi.

Rodzinno - domowy odbiór telewizji w badanych rodzinach... jest zróżnicowany ze względu na jego zakres i charakter, w niektórych jest on racjonalny, korzystny z punktu widzenia wychowawczego, w innych budzi zastrzeżenia i niepokój. Podobnie udział większości rodziców w organizowaniu rodzinnego - domowego odbioru telewizji jest dość mały i niski. To zróżnicowanie rodzin

domowego odbioru telewizji uwarunkowane jest przede wszystkim sytuacją społeczno - kulturalną rodziny.

Rodzinno - domowy odbiór telewizji (zmienna zależna) określają: a) zakres rodzinnych kontaktów telewizyjnych wyznaczony przez częstotliwość, czas, porę wspólnego oglądania rodziców z dziećmi odbioru telewizji, rodzaj i tematykę oglądanych wspólnie programów, zainteresowania telewizyjne domowników oraz b) charakter rodzinno - domowego odbioru, którego wyznacznikami są: motyw skłaniający członków rodziny do wspólnego oglądania telewizji, wybór programów (selektywny, wybiórczy, przypadkowy), zaangażowanie się członków rodziny w czasie odbioru, rozmowy rodzinne po obejrzeniu programu, wyjaśnianie dziecku niezrozumiałych kwestii. Poziom rodzinno - domowego odbioru telewizji warunkują

in

!~, społeczna rodzina (zmienna niezależna): miejsce zamieszkania (miasto, wieś), wielkość rodziny (mała 1-2 dzieci, i więcej dzieci), struktura rodziny (pełna - dwoje rodziców).

ta - 1 rodzic, czasowo niepełna - czasowy brak jednego z rodziców z powodu wyjazdu za granicę w celach zarobkowych) oraz ;j~ kulturalna rodziny (wykształcenie rodziców).

Widnie z przyjętym celem badawczym, istotni sprawi było określenie roli, jaką telewizja pełni w wychowaniu rodzin ~iecka, co wymagało najpierw sformułowania szeregu pytań, ~t:ych następną grupę problemów.

Óczy i w jakim zakresie telewizja może wspomagać rodziców w wychowaniu dziecka, jaką rolę pełni ona w tym zakresie?

Jakie funkcje telewizja pełni w życiu dzieci, czy jest dla nich ~ródłem wiedzy, wzorów wychowania, czy rozbudza zainteresowania, inspiruje do nowych działań, czy jest odpoczynkiem, ~ozrywk~?

Czy telewizja stanowi dla rodziców źródło wiedzy pedago~icznej, psychologicznej dotyczącej zagadnień z zakresu wy~owania dziecka, czy inspiruje ich do podejmowania określo~ych działań wychowawczych?

W jakich okolicznościach, kiedy, w jakim zakresie telewizja #oże integrować rodzinę, czy stwarza możliwość tworzenia i umacniania się więzi psychicznej między członkami rodziny?

Czy i w jakim zakresie telewizja pełni rolę kompensując~ w wychowaniu rodzinnym, w czym się ona przejawia?

~Ł~zyjmuję, że telewizja pomaga rodzicom w procesie wycho~ przez pełnienie określonej roli w życiu dziecka i całej rodziny. ujęć różne programy, w tym cykliczne programy telewizyjne (cieci i młodzieży, staje się ona dla nich źródłem wiedzy, wzo~achowań, inspiracji do nowych działań, a także rozrywki, nzynkiem. Zakładam, że telewizja (przede wszystkim poprzez Pamy edukacyjne dla rodziców) umożliwia rodzicom zdoby~ wiedzy pedagogicznej, psychologicznej dotyczącej różnych mień zwi~zanych z wychowaniem dziecka, a także mobilizuje Ij wykorzystywania w konkretnych działaniach praktycznych. puszczam, że wspólny rodzinno - domowy odbiór⁸⁵ telewizji wskaźników dla tej zmiennej podałam wyżej, omawiając hipotezę pierwszą.

78

może integrować rodzinę poprzez umacnianie więzi psychicznw' między rodzicami i dziećmi podczas ogl~dania programów, stN rzając okazję do przebywania razem, współprzeżywania odbic~n ych treści, porozumiewania się między sob~ w trakcie program i po jego obejrzeniu. Uważam, że telewizja kompensuje braki śn dowiska rodzinnego oraz lokalnego poprzez wyrównywanie i re:~l zowanie pośrednio tych potrzeb poznawczych, kulturalnych

czynków rodziny, które z przyczyn obiektywnych lub subiektywnych nie mogą być zaspokojone przez te środowiska.

Zakładam, iż udział telewizji w procesie wychowania rodzinnego (poprzez pełnienie w/w roli w rodzinie) jest zróżnicowany w niektórych rodzinach większy, w innych zaś bardzo mały, na który wpływ ma przede wszystkim: zakres i charakter rodzinnego odbioru telewizji, sytuacja społeczna rodziny (miejsce, rodzaj mieszkania, wielkość i struktura rodziny) oraz wykształcenie rodziców.

Przedmiot podjętych badań wyznaczył następną grupę problemów dotyczących potencjalnych zagrożeń, jakie telewizja stawia rodzicom w procesie wychowania dziecka. Treść ich przedstawię poniżej.

3. Jakie zagrożenia stwarza telewizja w procesie wychowania dziecka w rodzinie?

- Czy i w jakim zakresie telewizja dezorganizuje strukturę budżetu czasu zajęć dziecka i rodziców?

- Jakie są ujemne przejawy oddziaływania telewizji na sferę biologiczną (zdrowie), poznawczą, emocjonalną, motywacyjną i osobowości dziecka?

- W jaki sposób telewizja dezintegruje rodzinę, w czym przejawia się jej dezintegrujący wpływ?

- Czy telewizja "zastępuje" rodziców w pełnieniu przez nich niektórych funkcji opiekuńczo-wychowawczych, czym jest to uwarunkowane?

Podstawą do sformułowania hipotezy głównej i częściowych były przede wszystkim wyniki dotychczasowych badań na temat destrukcyjnego oddziaływania telewizji na dzieci i młodzież.

W korzystając więc z dorobek naukowy w tym zakresie, zakładam, że

Opis przyjętych przez mnie wskaźników do zmiennej - więź psychiczna w rodzinie

Telewizja w wielu badanych rodzinach stwarza pewne niebezpieczeństwa, zakłócające prawidłowy przebieg procesu wychowania, w rodzinie:

Ewolucja ona wśród zdecydowanej większości badanych dzieci - ujemne z punktu widzenia wychowawczego zmiany w strukturze

odejmowanych przez nich w ciągu dnia czynności obowiązkowych i czasu wolnego.

Wzrost na skutek nieracjonalnego odbioru przez dzieci może kłócić trudności w recepcji odbieranych przez nich treści i wywoływać negatywne, bardzo silne przeżycia emocjonalne,

motywację do zachowań aspołecznych przez naśladowanie i identyfikację postaciami ekranowymi (przede wszystkim występującymi bohaterami, grozy, przemocą, okrucieństwa).

f-puszczam, że w wielu badanych przypadkach telewizja dez~lże rodzinę, nie stwarza bowiem możliwości utrwalania sig psychicznej pomiędzy rodzicami i dziećmi w czasie ogl~dania ~mów telewizyjnych, czego przejawem jest brak porozumie~ się między nimi. t~ddam, że w niektórych rodzinach występuje przejawy "za~wania", "wyręczania" przez telewizję rodziców w pełnieniu ących funkcji opiekuńczo - wychowawczych⁸⁷.

~zyczyny destrukcyjnego funkcjonowania telewizji w rodzi twi~ przede wszystkim w nieracjonalnym⁸⁸ odbiorze telewizji poszczególnych członków rodziny, w niskim poziomie wy

ącenia rodziców (wykształcenie podstawowe, zawodowe zacze), w niepełności rodziny, w czasowej niepełności, a nietakże w wielodzietności rodziny (3 i więcej dzieci).

!V celu zweryfikowania w/w hipotez (rozdział empiryczny doGych destrukcyjnego wpływu telewizji na proces wychowa~dzinnego dziecka, posłużyłam się wynikami

przeprowadzoprzeze mnie badań, ale również częściowo, analizując niektóre ~ólowe zagadnienia, jak: ujemny wpływ telewizji na sferę pocz~, emocjonalna motywacyjni osobowości dziecka, wykorzy~n badania prowadzone przez psychologów i pedagogów.

~Elcszniki dla tej zmiennej w rozdziale VI empirycznym.

!~yjęłam następujące wskaźniki określające nieracjonalny odbiór telewizji w roI każdy z domowników ogl~da najczęściej sam, o bardzo różnej porze, często o~l~dają telewizję bardzo długo (3 godz., 4 godz. lub ponad 4 godz.), późnym ~tetn, w nocy, nie ł\$czą członków rodziny motywy, cel odbioru, zainteresowa?Eiloną, wartościową wychowawczo, poznawczo tematyls~ telewizyjną, w czasie ~tli8 telewizji brak jest porozumiewania się między nimi, rozmów o programie, llania dziecku niezrozumiałych mu kwestii.

80

6. Procedura badań: metody i techniki badawcze, d.· bór próby badawczej

Uchwycenie roli telewizji w rodzinie łączyć się może z pewny metodologicznymi trudnościami o charakterze ogólnym. Wynik; I one m.in. z tego, że różne sytuacje występujące w naturalnym śn dowisku wychowawczym, jakim jest rodzina, s~ często prawie n~~ możliwe do obserwacji, analizy, pomiaru⁸⁹, ponieważ - jak pi~~ A. Przeclawska - mog~ się one "(...) kształtować różnie w zależni ści od statusu społecznego, a także charakteru środowiska lok.. nego, w którym jednostka żyje, zawsze jednak przebiegaj w sp~ sób najmniej sformalizowany, a więc wymykający się spod kryn· riów empirycznych"⁹⁰.

Trudności badawcze spowodowane s~ rn~~ niez olbrzymim zróżnicowaniem czynników zarówno materialny~~ I jak też społeczno - kulturalnych, wychowawczych rodzin

żyje w konkretnej rzeczywistości społecznej, poddana jest oddziaływaniom różnych środowisk, instytucji, grup społecznych, o... prywatnych, których wpływy na badane przez nas zależności m. ~! być wieloaspektowe i wielokierunkowe. Uchwycenie i rejestrowanie tych czynników, tkwiących w samej rodzinie, jak też w środowisku makrostrukturalnym, może stwarzać niebezpieczeństwo powolnego i płytkiego ich przedstawienia.

Należy również wspomnieć i o tym, iż badanie efektów, oświeślnych zmian, jakie wywołuje telewizja w rodzinie, w życiu dzieci jest zawsze dość trudna ze względu na brak możliwości jednoznacznej wykazania, która ze współwystępujących przyczyn wywołała efekt, będący przedmiotem zainteresowania. Nie ułatwia też przyjęcia określonej strategii badawczej istniejąca w literaturze przedmiotu mnogość różnych koncepcji, teorii, modeli komunikacji masowego, odmienność stanowisk, poglądów na temat wpływu telewizji na odbiorcę.

Mając świadomość tych trudności przyjęłam w badaniach następujące założenia:

1. Przecławka: Zróżnicowanie kulturalne młodzieży a problemy wychowawcze Warszawa 1976; J. Bednarski: Zróżnicowanie rodzinnych środowisk kulturalnych. Warszawa 1987.

2. Przecławka: Zróżnicowanie kulturalne młodzieży a problemy wychowawcze Warszawa 1976, s. 31.

3. Kossowski: Dziecko i reklama telewizyjna. "Problemy Opiekuńcze - Wychowawcze" 1994 nr 3.

4. Analiza różnych teorii komunikowania masowego w pracy: T. Goban-Klas: Komunikowanie masowe. Kraków 1978.

5.

6. Ujmuję kompleksowo funkcjonowanie telewizji w rodzinie, «Ergonomiczne badanie telewizji do środowiska mikrospołecznego, „jakim rodzina i do określonych kategorii rodzin, zróżnicowanych społecznie i kulturowo, co pozwoliło, jak sądzę, w miarę całościowo pewne wartości, ale także zagrożenia jakie stwarza telewizja w procesie wychowania dziecka. Sformułowanie problemów i szczegółowych, dobór wskaźników do zmiennych umożliwiło zarysowanie ram tematyki badań i analizy.

7. Telewizję traktuję instrumentalnie, jako jeden ze środków Węgo przekazu umożliwiający osiągnięcie społecznie ważnych celów, ale także zagrażający i stwarzający niebezpieczeństwa w nie wychowania rodzinnego dziecka. Analizując ten problem odwołuję się w pewnym stopniu do teorii uczenia się, przyjmując, że wybrane drogi telewizyjnej treści, które docierają do dzieci, mogą być przez nich przyswojone, zaakceptowane, włączane do systemu posiadanej już wiedzy, mogą stanowić podstawę kształtowania postaw, zainteresowań, aspiracji, systemu wartości. 8. Pochwycenie bowiem telewizji - jak pisze M. Tyszkowa -

spawało znaczne zmiany w kodach percepcji i funkcjonowania bxcwego dzieci, rozwijając czynności umysłowe. Przyjmuję, hecko uczy sig z telewizji w podobny sposób jak obserwuWeich rodziców, rodzeństwo, kolegów, chociaż, co trzeba zayĆ, jest to o tyle wyj~tkowe doświadczenie, ponieważ dziecko ~ udział w różnych procesach socjokulturowych, w których ~xestniczyłoby, gdyby nie telewizja95

Vc~bec zasygnalizowanych wyżej niektórych trudności uchwypływu telewizji, analizowano zawartość merytoryczni wy'ch programów telewizyjnych dla dzieci i młodzieią, emitoch w okresie trzech miesięcy (marzec - maj 1993 roku) oraz Wiedzi pisemne i ustne samych respondentów, wykorzystując techniki badawcze, wzajemnie się uzupełniające.

V przeprowadzonych badaniach zastosowałam metodę sondiagnostycznego oraz elementy procedury studium indywiach przypadków.

fyjmuję za: M. Kaplan: Leisure. Theory and Policy. New York - London - Sydney ~ta. 1975.

Tyszkowa: Doświadczenia, kultura i rozwój psychiczny jednostki. Poznań 1987. Cdon L.

Berry, Jou Keiko Asamen: Children and Television. Images in Learning. lltural World.

London 1993, Sage Publications International Educational and Ionel Publisher; David

Buckingham: Children and Television. An Overview of lesrch. London 1987, University of

Exeter; A. Kłoskowska: Rola rodzimy w ywaniu kultury. "Problemy Rodziny" 1982 nr 1-2.

82

Metoda sondażu diagnostycznego96 pozwoliła na opis i wyi.~ śnienie istotnego dla wychowania zjawiska społecznego, jakim j~v i funkcjonowanie telewizji w rodzinach zróżnicowanych społeczni kulturowo w aspekcie procesu wychowania dziecka; na ustalemeE poziomu (badając zakres i charakter rodzinno - domowego <nl Moru telewizji, poprzez badanie pogl~dów, opinii, zachowań dzi~'~ i ich rodziców.

Metoda indywidualnych przypadków97, polegająca na analizie konkretnych zjawisk natury wychowawczej poprzez pryzmat jc~I nostkowych biografii ludzkich, umożliwiła opracowanie charakt~~ rystyki wybranych rodzin w aspekcie rodzinno - domowego odbio~· telewizji, wychowawczego oraz destrukcyjnego funkcjonowania _j~ w rodzinie. Metoda biograficzna98 - jak pisze T. Pilch - przeżywE dziś na Zachodzie swój renesans, polega na tym, że "(...~ ludzie p~~ przez swobodni rekonstrukcję centralnych zdarzeń swojego żyr i:~ nadaje sami z siebie ważność i rangę tym zdarzeniom, kształtu;j;u w ten sposób ich indywidualny sens. Zadaniem badacza jest · ~« sens i znaczenie odszyfrować, wyjaśnić przy tym strukturę dzi.~ łania i zachowania człowieka"99. Metoda biograficzna i badam: dnia codziennego100 zakładaj, że najpierw należy przyj~ć "(. w sposób możliwie nie

znieskształcony doświadczenia życiowe człowieka, a następnie, w świetle indywidualnego sensu nadanego przez człowieka, poddać je interpretacji. Metody te szczególnie zastosowanie mogą znaleźć w badaniach z zakresu problematyki.

96 Szerzej: T. Pilch: Zasady badań pedagogicznych. Wrocław 1977; S. Nowak: Met... badań socjologicznych. Warszawa 1965; I. Muchnicka: Metoda sondażu w pedagogice empirycznej. (w:) Metodologia pedagogiki społecznej. Red. R. Wroczyński, T. Pil Wrocław 1974.

97 T. Pilch: Zasady badań pedagogicznych. Wrocław 1977; R. Janeczko: Niektóre błędy diagnostyki pedagogicznej w metodzie indywidualnych przypadków. (w:) Metodologia pedagogiki... op. cit.

98 Szerzej o metodzie biograficznej w pracach: J. Włodarek, M. Ziółkowski (red.): Historia biograficzna w socjologii. Warszawa 1990; E. Zakrzewska: Badanie życia codziennego. (w:) Badanie i działanie. W poszukiwaniu metod organizowania środowiska w wychowawczym. Warszawa 1988; M. Ziółkowski: Konferencja na temat metody biograficznej we współczesnej socjologii. "Studia Socjologiczne" 1986 nr 4; B. Smolińska-Tłn, (red.): Badanie i działanie. (w:) W poszukiwaniu op. cit.

99 D. Lalak, T. Pilch: Strategie badawcze i funkcje użyteczne badań w pedagogice społecznej. (w:) Pedagogika społeczna. Red. T. Pilch, I. Lepalczyk. Warszawa 1993 s. 39. i o metodzie tej piszą: D. Lalak, T. Pilch: Strategie badawcze i funkcje użyteczne badań w pedagogice społecznej. (w:) Pedagogika społeczna. Red. T. Pilch, I. Lepalczyk. Warszawa 1993.

100 D. Lalak, T. Pilch: op. cit. s. 39.

H; i

logiki społecznej, w tym również w badaniach dotyczących funkcjonowania telewizji w rodzinie.

~E Zjmując humanistyczne podejście, dane dotyczące rodziny ujmuję w perspektywie podmiotowej, zgodnie z wypracowaną przez F. Znanieckiego koncepcją badania zjawisk. Według autora "(...) dane nauk o kulturze nie są zjawiskami uchwytnymi dla badaczy na drodze samego tylko zewnętrznego, lecz najpierw zjawiskami ujmowanymi i interpretowanymi przez doświadczających i działających świadomie ludzi, a później jako dane tychże działających ludzi". Wybór użytych metod związany był z przedmiotem i celem badań. ~wzglądniąc w badaniach własnych jedni z zasad postępowania badawczego, mówiąc o jednoczesnym posługiwaniu się różnymi technikami badawczymi, zastosowałam kilka nawzajem uzupełniających się technik. Badając dzieci wykorzystałam:

Wywiad przeprowadzony z każdym dzieckiem osobno według przygotowanego kwestionariusza. Za pomocą wywiadu stało się uzyskać informacje na temat wykorzystania czasu wolnego przez dziecko, miejsca telewizji wśród innych sposobów spędzania tego czasu, zakresu kontaktów telewizyjnych: Częstotliwości i pory oglądania telewizji, motywów odbioru programów, zainteresowań telewizyjnych, tematyki oglądanych programów.

analiza wytworów działalności dziecka:

~ rysunki wykonane przez dzieci na temat: Narysuj swoje rodzinę przed telewizorem.

Co najbardziej interesuje Cię w telewizji i podpisz to, co lubiłaś.

O czym dowiedziałeś się ostatnio z cyklicznego programu telewizyjnego dla dzieci (wybierz dowolny program. Podpisz rysunek.

Komorowska: Współczynnik humanistyczny w badaniu kultury rodziny. (w:) Długie problemy badań nad rodziną. Poznań 1980, red. Z. Tyszka, s. 126-128. Sznajder: Wstęp do socjologii. Poznań 1922.

Sznajder: op. cit. s.33, powtarzam za J. Komorowską: op. cit., s. 127.

Tyszka: Metoda wieloaspektowej integracji analizy życia rodzinnego. (w:) Spokojne konsekwencje integracji i dezintegracji rodziny. Red. M. Ziemska. Warszawa

~. Maccoby i N. Maccoby formułują szereg warunków dobrego przeprowadzenia idu z dzieckiem. Szeroko na ten temat w pracy: J. Komorowska: Telewizja w Polsce i młodzieży. Warszawa 1983, część I, s. 22.

84

Rysunek⁷ może być bogatym źródłem wiedzy o dziecku: z... siebie umysłowym, stanach psychicznych, pragnieniach. 13.. dane przez mnie dzieci wykonały trzy (na wyżej wymienione tematy) rysunki, których analiza dostarczyła danych na temat rodzinno - domowego odbioru telewizji, tematy 1. najbardziej interesującej dzieci w programach oraz korzyści, poznawczych jakie czerpu one z telewizji.

b) test niedokończonych zdań.

Uzupełnieniem wywiadu z dzieckiem był test niedokończony. I zdanie⁸, który dzieci wypełniały na lekcji języka polskiego. S i n żył on uzyskaniu informacji o tym, jakie wiadomości⁹ uzyskał: I dzieci z cyklicznych programów telewizyjnych takich jak: Teler: nek, Ciuchcia, Tik - Tak, 5-10-15, Kwant, co ich zainteresowało"" jakie podjęły działania) pod wpływem oglądania wyżej wymienionych programów.

c) wypracowanie na temat: Telewizja w mojej rodzinie. VI'y pracowanie pisały dzieci jako zadanie przez nauczyciela pracę ~I~

mowy. Prowadząc badania wśród rodziców zastosowałam następujące techniki:

1) Pomiar funkcjonowania telewizji w rodzinie wg przygotowanej skali umożliwiającej określenie:

a) poziomu rodzinnego - domowego odbioru telewizji,

b) roli, jaką telewizja spełnia w wychowaniu rodzinnym, c) kompensacyjnej roli telewizji.

lo-Szerzej na temat rysunku dziecka w pracach: J. Rembowski: Metoda projekcyjna w psychologii dzieci i młodzieży: zarys technik badawczych. Warszawa 1986; B. Nowski: Badania nad rozwojem psychicznym dzieci i młodzieży na podstawie rysunku postaci ludzkiej. Wrocław 1982; PhiHpe Wallon, Anne Cambier, Dominique Engenh;u Rysunek dziecka. Warszawa 1993.

ioeA, Zawadzka zastosowała test niedokończonych zdań w badaniu zajęć czasu wolnego dziecka (w:) Dziecko a zmienność nauki szkolnej. Wrocław 1991.

iospo obejrzeniu programu Teleranek dowiedziałem się o ... Po obejrzeniu Ciuchci dowiedziałem się o ...

Po obejrzeniu 5-10-15 (itd Tik, Tak; Kwant) dowiedziałem się o ....

11o Oglądany przeze mnie program Teleranek zainteresował mnie... ; Oglądany przeze mnie program Kwant (Ciuchcia, Tik - Tak) zainteresował mnie ...

m1Oglądany przeze mnie program Teleranek (Kwant itd.) zachęcił mnie .1 wykonania...

m20mawiam w kolejnych rozdziałach empirycznych, analizując poszczególne zagadnienia.

Badania za pomocą skali pomiaru przeprowadziłam w 175 rodzinach miejskich i w 170 wiejskich.

H t~

/~Inaliza treści:

(~) dzienników tzw. zapisków rekonstruujących "życie codzienne" rodziny przed telewizorem, sporządzanych przez rodziców (45 z miasta i 28 ze wsi) codziennie w ciągu dwóch tygodni. Technika ta umożliwiła zebranie informacji na temat obrazu rodzinnego odbioru telewizji w rodzinach ITÓŻnicowanych społecznie i kulturowo. "Zapiski" te wskazują bardzo wiele różnych aspektów funkcjonowania telewizji w rodzinie (zakres, charakter odbioru, preferencje tematyczne). b) pisemne, dłuższe wypowiedzi rodziców na temat: miejsce i dola telewizji w mojej rodzinie. Wielu rodziców opisało bardzo szczegółowo rodzinę podczas codziennego oglądania telewizji, panujące zwyczaje i atmosferę,

sygnalizowali oni zagrożenia, jakie telewizja stwarza w wychowaniu dziecka w rodzinie.

Otrzymałam pisemne wypowiedzi od 72 rodziców z miasta i 1 ze wsi).

Nywiad z rodzicami dotyczył zebrania informacji na temat odbioru telewizji przez dzieci, ilości czasu, jaki przeznaczają na oglądanie telewizji, możliwości pozyskania telewizji w wychowaniu rodzinnym, zagrożeń, jakie ona stwarza rodzinie. Zebrany materiał pozwolił również na określenie udziału rodziców w organizowaniu rodzinnego odbioru telewizji i roli ich w przygotowaniu dzieci do uczestnictwa w kulturze masowej. (Wywiad przeprowadzony został z 175 rodzicami z miasta i 170 ze wsi).

Wybrane za pomocą w/w technik badawczych dane empiryczne ułam analizie. Zastosowałam analizę ilościową i jakościową tych danych. Analiza ilościowa polegała na statystycznym, ilościowym opisie interesującej mnie problematyki, zgodnie z przyjętą koncepcją badań zakresem zagadnień, a więc do zaprezentowania uogólnionej charakterystyki miejsca i roli, jakie telewizja w życiu dzieci i rodziny. Analiza jakościowa zaś dotyczy szczegółowego opisu domowego - rodzinnego odbioru telewizji

1 temat badania "życia codziennego" w pracy: E. Zakrzewska: Badanie życia codziennego. (w:)

Badanie i działanie. W poszukiwaniu metod organizowania środowiska wczesnego. Red. B. Smolińska-Theiss. Warszawa 1988.

Tyzska: Metoda wieloaspektowej integracji analizy życia rodzinnego. (w:) Społeczne konsekwencje integracji i dezintegracji rodziny. Red. M. Ziemska, t.1. Warszawa

86

w wybranych rodzinach, zmierzano do przedstawienia pogłębionej charakterystyki funkcjonowania telewizji w rodzinie w aspekcie jej wartości wychowawczych oraz zagrożeń, jakie ona stwarza rodzinie w procesie socjalizacji i wychowania dziecka.

Dobór próby badawczej miał charakter celowy i losowy, podjętym celem i zakresem problematyki badawczej, dotyczył funkcjonowania telewizji w rodzinie. Kryteria doboru celowego dotyczyły wieku dziecka (9 - 10 lat), liczby badanych dzieci i rodziców oraz miejsca zamieszkania rodziny (środowisko małomiasteczkowe i wiejskie). Dobór losowy zastosowałam przy typowaniu w 12 szczególnych szkołach dzieci i jednocześnie ich rodziców, którymi objęłam badaniami. Wzięłam również pod uwagę inne zmienne niezależne, jak wykształcenie rodziców (podstawowe, zasadnicze zawodowe, średnie, wyższe), zakładając, że jego wpływ na badania zależności może być istotny. Wytypowane do badań rodziny zróżnicowane były także pod względem wielkości (małodzieta z 1 i 2 dziećmi, wielodzietne - 3 więcej dzieci) oraz struktury (pełne, ujemne, czasowo niepełne z powodu

wyjazdu jednego z rodziców granicę w celach zarobkowych), czynniki te wzięłam pod uwagę w 4 analizach materiału empirycznego.

Sytuację społeczni rodziców badanych określiły więc takie czynniki (będące zmiennymi niezależnymi) jak: wiek dziecka (9 - 10 lat i miejsce zamieszkania rodziny (małomiasteczkowe środowisko i wiejskie), wielkość rodziny (małodzienna z jednym lub dwojgiem dziećmi - wielodzietna z 3 i więcej dzieci), struktura rodziny (pełna, a - pełna, czasowo niepełna). Wyznacznikiem sytuacji kulturalnej rodziny jest wykształcenie rodziców. Poziom świadomości wykluczenia rodziny określony został w badaniach przez wykształcenie rodziców oraz udział rodziców w organizowaniu rodzinno - domowego odbioru telewizji (15).

Badania przeprowadzone zostały w latach 1993, 94 oraz w okresie styczeń - marzec 1995 r. na terenie województwa białostockiego i suwalskiego, w dwóch różnych środowiskach życia rodzim w małym mieście, typu dawnych miast powiatowych, w których infrastruktura kulturalna środowiska jest uboga (kina, biblioteka, czytelnia, w niektórych miastach dom kultury) oraz wiejskich, w których istnieje tylko szkoła, brak jest natomiast instytucji kulturalno - oświatowych.

15 Wskaźniki do tej zmiennej - rozdz. IV.

HI

Badaniami objęłam dzieci w wieku 9 - 10 lat i wybór tej grupy nie był przypadkowy, odpowiadał założeniom, jakie sformułowałam w pracy. Dzieci w tym wieku stanowią bowiem najbarłziej grupę telewidzów ze względu na czas poświęcany telewizyjnym mass mediom, częstotliwość oglądania telewizji, szeroki zainteresowań tematyki telewizyjnej. Codzienny, wielogodzinny kontakt dziecka z telewizją (polski, satelitarni, kasetami video) nie pozostaje bez określonych skutków dotyczących jego osobowości, dlałwałam, że potrzeba badania różnych aspektów oddziaływania telewizji, zwłaszcza w odniesieniu do tej grupy wiekowej, jest szczególnie zasadne.

dając na uwadze zastosowani w badaniach, oprócz metody diagnostycznej, również metodę indywidualnych przypadków, nie przyjąłam zbyt dużej próby badawczej, ustaliłam taki sam liczebność respondentów (rodziców i ich dzieci), która umożliwiła mi zebranie wielostronnych i wiarygodnych danych oraz podjęcie ich szczegółowej analizy. Badaniami objęłam 345 rodziców i 45 dzieci. Poniższa tabela przedstawia statystyczny charakter badanych rodzin ze względu na badane czynniki.

La i.

Liczba badanych rodzin. Dane w liczbach bezwzględnych

Wykształcenie rodziców Wielkość rodziny Struktura rodziny odst. I zasadn. I średnie I wyższe
I małodz. I wielodz. I pełna ~iepei.~ cz.niep.

175 20 40 55 60 113 62 135 26 14 170 I 74 I 47 (30 I 19 I 54 I 116 I 144 I 16~ 10 345 94 87
85 79 I 167 178 279 42 24

~o napisania tej pracy posłużyły mi badania, jakie przepro~iłam w latach 1993 - 1994 na terenie województwa białostockiego i suwalskiego, a także wcześniejsze badania o charakterze 5kiego pilotażu, prowadzone w latach 1990-91. Wykorzystałam w pewnym stopniu również wyniki moich baria temat: struktura i wykorzystanie czasu przez dzieci, realizoych w ramach CPBP.08.14. V grupy tematycznej koordynowaIrzez prof. dr hab. Jerzego Niemca: Uwarunkowania organizacji 4gnięć szkolnictwells. Wzięłam też pod uwagę niektóre wyniki . Izdebska: Czynniki różnicujące strukturę budżetu czasu uczniów klas IV-VIII.

88

przedstawione w pracach magisterskich powstałych w Zakładz~~ Pedagogiki Społecznej pod moim kierunkiem I 17. Wykorzystałam również wyniki, ustalenia innych badaczy, głównie pedagogów, s~~ cjologów, psychologów polskich i zagranicznych, zajmujących ~~~ problemem telewizji w rodzinie i w życiu dziecka. S~ one nie tylk~ punktem odniesienia i porównania dla wyników moich badań, :~I, przede wszystkim źródłem wiedzy dopełniającej, uzupełniają~' przedstawiony obraz funkcjonowania telewizji w rodzinie.

Białystok 1990; J. Izdebska: Czynniki warunkujące struktury budżetu czasu uczni (w:~ Uwarunkowania osiągnięć szkolnictwa. Praca pod red. J. Niemca. Białystok I ~n J. Izdebska, J. Niemiec, J. Nikitorowicz, Z. Wolańska: Strukturabudietuczasuuczni~. szkół podstawowych, Białystok 1990.

117Np. A. Bogucka: Wpływ filmowych scen grozy, okrucieństwa na dzieci i mło~lvn Praca magisterska, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Filia UW w Białymstoku I'~' M. Halicka: Przyczyny i przejawy ujemnego oddziaływania telewizji na dzieci. Y~: magisterska, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Filia UW w Białymstoku 1995; A. mochowska: Swiadomość wychowawcza rodziców a czas wolny dzieci w środoH-n. miejskim i wiejskim. Wydział Pedagogiki i Psychologii Filii UW. Białystok 1995.

H~I

zimno - domowy odbiór programów wizyj mych
s i charakter rodzinno - domowego odbioru zji

~lewisja, nierozzerwalnie zwi~zana z codziennym życiem ro(r)taje się dominującym sposobem spędzania czasu wolnego dzieci i rodziców¹, najpopularniejszym domowym środkiem I~iu kultury². Zawładnęła ona czasem domowników, podpo'wała sobie inne czynności i zajęcia występujące w strukturze tu ich dnia.

~zeprowadzone badania³ wykazały dość ubogi i monotony treści i formach sposób wykorzystania czasu wolnego przez ~w rodziny, ograniczony ,r~ajczgściej do spędzenia tego czasu

~u przed telewizorem (~1,3%), rzadziej natomiast poprzez !ie ksi~żek (32%), czasopism (23,1%), słuchanie radia (21,6%), ~ttie do kina (5,6%), do teatru (4,1%) uprawianie zajęć sporrekreacyjnych (5,1%) itp.

~lewisja skupia codziennie wokół siebie członków rodziny i ma y wpływ na organizację pracy i wypoczynku w rodzinie. Dość

zdarza się również, że pełni ona rolę wizualnego "tła", toząc spotkaniom, uroczystościom odbywającym się w domu, ;yjnie już wspólnym posiłkom, a niektóre programy telewi

na to badania A. Przecławskiej, A. Kłoskowskiej, A. Zawadzkiej,

E(r)n temat szerzej w pracach: A. Kłoskowska: Rola rodziny w przekazywaniu "Problemy Rodziny" 1982 nr 1-2; J. Komorowska: Telewizja w życiu dzieci

(lcy, Warszawa 1963, cz.I, 1964, cz. II; A. Kumor: Telewizja. Teoria. Percep~owanie,

Warszawa 1973; J. Bednarski: Zróznicowanie rodzinnych środowisk wydr, Poznań 1987.

dniami objęłam w I etapie badań 650 rodzin w mieście i na wsi.

90

zyjne, jak np. sportowe, rozrywkowe, seriale filmowe, wyznaczaj. rytm życia rodziców i ich dzieci⁴.

W wielu rodzinach telewizor włączony jest zawsze po przy i ściu domowników z pracy, ze szkoły i "gra" podczas wykonywania różnych prac domowych, odrabiania przez dzieci zadań lek cyjnych, wył~ezany po ostatnim punkcie programu. Słusznie wi~;, zauważayJ. Gą~da~!, że telewizja wtargnęła do mikroświata Godzien pych spraw poszczególnych ludzi i została wtopiona w Godzien m obowi~zki dnia powszedniego i wypoczynku świ~tecznego. Odbim pik telewizyjny stwarza więc warunki ł~ezania życia domowe~~~ z odbieraniem i przeżywaniem ciekawych treści, jakie niesie ze sol~E przekaz telewizyjny⁷.

Charakterystyczne dla współczesnych rodzi jest również i to, że pojawiające się coraz częściej w rodzinach m~ wych mediów takich jak telewizja satelitarna, przewodowa, vidn~~ a także coraz bogatsza oferta programowa i filmowa telewizji po~~· duje większy mediatyzację czasu

wolne o w rodzinie, co powinni skłaniać rodziców do większej niż do tej pory czujności i opieki nad odbiorem treści płynących ze szkła go ekranu,

W tej sytuacji interesującą sprawą jest poznanie obrazu rodzinnego odbioru telewizji. Należy bowiem przypuścić, że funkcjonowanie telewizji, jeśli chodzi o zakres i charakter jej odbioru, jest nieco odmienne w poszczególnych rodzinach, i nie jest determinowane całokształtem warunków społecznych, kulturowych, wychowawczych każdej rodziny z osobna.

Nie zawsze jednak - na co zwracają uwagę badacze - bywanie w tym samym pokoju razem przed telewizorem oznacza wspólny rodzinny - domowy odbiór telewizji. Badania A. Zawadzkiej wskazują, że ponad 70% rodziców (dzieci 9-letnich) deklaruje, że ogląda telewizję razem z synem, z córką, ale "bardzo często" oznaczało to jedynie przebywanie w czasie wyświetlania program w tym samym pokoju, trudności w odizolowaniu dziecka w zbytniej bliskości. Piszą o tym: J. Gajda: Telewizja - młodzież - kultura. Warszawa 1987; B. Górnica: Dziecko przed telewizorem. "Edukacja i Dialog" 1992 nr 7; M. Wawrzak - Chodaczek: Telewizja w czasie wolnym kobiet polskich mających dzieci w młodszym wieku szkolnym (w:) Kobieta i jej czas wolny. Red. A. Zawadzka. Wrocław 1993; J. Mikołowski - Pomorski: Funkcje telewizji ze względu na sposób dystrybucji przekazu. "Oświadczenia i Wychowanie" 1989 nr 4. Zagadnienie to sygnalizuje również J. Mikołowski - Pomorski: op. Cit. s. J. Gajda: Telewizja... op. Cit.

Porównaj: M. Wawrzak - Chodaczek: Telewizja w czasie... op. Cit. 8 Np. A. Kumor, A. Zawadzka.

W mieszkaniu, bądź też oglądanie telewizji nie tylko wspólnie, ale i obok siebie

Przyjęłam dla potrzeb moich badań, że rodzinnym - domowym odbiorem telewizji występował wtedy, gdy rodzice (lub jedno z rodziców) i dziecko oglądali telewizję, gdy łączył ich ściśle określony typ wybranych programów - bliźniacze

związki, sekwencyjne i aktywne, Odwołując się do Jezińskiego, o odbiór telewizji istniała więź psychiczna. Częstościowo określiłam jako wspólny rodzinny - domowy odbiór telewizji.

W celu określenia poziomu rodzinnego - domowego odbioru telewizji przyjęłam następujące wskaźniki charakteryzujące zakres odbioru telewizji w rodzinie.

rodzinnych kontaktów telewizyjnych - warunki odbioru telewizji w rodzinie:

warunki mieszkaniowe

wyposażenie domu w mass media

Dotyczy to i pora wspólnego, rodzinnego odbioru telewizji, rodzaj, typ wspólnie oglądanych programów, tematyka programów i zainteresowania telewizyjne, i charakter rodzinnego - domowego odbioru telewizji i wyrodziny = domowego odbioru telewizji; i charakter programów telewizyjnych i jego charakter, i Kowalewski i członków rodziny w czasie oglądania telewizji i umiarkowanie się. atrakcyjności i popularności telewizji w rodzinie decydują o stopniu dogodnych warunków zewnętrznych jej odbioru, nie wykluczających wychodzenia z domu, wydatków finansowych itp. i godzinny stwarzać może komfort odbioru telewizji, czemu sprzyjają wygodne warunki zewnętrzne i dogodny strój, pozycja, moda, ruch, możliwość jedzenia w czasie projekcji itp. Ponadto omy telewizyjne oglądane są w tym samym miejscu, pokoju, w którym znajduje się odbiornik, w tej samej scenerii mebli, wystrój, co zapewne również stwarza określony nastrój: Zewnętrzne i wewnętrzne: Dziecko a zmienność nauki szkolnej. Wrocław 1991, s. 123. i U drugiej osoby (ojca lub matki) nie było w domu, lub z innych przyczyn i tych nie mogła wspólnie oglądać telewizji. i dniem to sygnalizuje np. D. Kowalczyk: Telewizja a problemy edukacji (w: Rodzina - przeszłość - przyszłość, red. A. Tchorzewski, Bydgoszcz 1988,

92

warunki odbioru telewizji w domu wytwarzają w pewnym stopniu określony, specyficzny klimat funkcjonowania telewizji. i Mieszkanie, ze względu na spędzanie w nim większości czasu i możliwość urządzania go, dbania o estetykę, wyposażenie w sprzęt; umożliwiające realizację wielu funkcji, a nade wszystko jednak u względu na możliwość codziennego spotykania się, obcowania i członków rodziny, jest jednym z istotnych czynników funkcjonowania wychowawczego rodziny. i Wielkość mieszkania, liczba izb, wygodne meble, osobny pokój przeznaczony tylko na odpoczynek, w którym znajduje się aparat, telewizyjny i inne urządzenia audiowizualne, mają istotny wpływ na odbiór telewizji w rodzinie. i Złe warunki mieszkaniowe, małe mieszkanie, nadmiernie zagęszczone, powodują, że pokój, w którym stoi telewizor służy również domownikom do spania, wykonywania różnych prac domowych, dzieciom do odrabiania lekcji i Takie warunki nie zapewniają możliwości właściwego funkcjonowania telewizji w rodzinie.

W celu określenia warunków mieszkaniowych badanych rodzin zastosowałam trzystopniową skalę, która pozwoliła otrzymanym od rodziców informacjom przyznać wartości liczbowe, oceniając za pomocą punktów od 2 do 0 (dobre 2 punkty, dostateczne 1 punkt, niedostateczne 0 punktów) warunki mieszkaniowe w rodzinach. Przyjęłam następujące wskaźniki określające warunki mieszkaniowe jako dobre: na jednego członka rodziny przypada więcej niż jeden pokój, telewizor znajduje się w tzw. gościnnym pokoju (nie służy on jako sypialnia, jadalnia, pokój do odrabiania lekcji itp.), umeblowane mieszkanie ma bieżącą wodę, łazienkę i rurociągi (w mieście c.o.), umeblowane; dostateczne: jeden pokój przypada na dwóch członków rodziny, telewizor znajduje się w pokoju, który służy jako sypialnia, w mieszkaniu znajduje się woda bieżąca, łazienka (w mieście c.o.); niedostateczne: trzech i więcej członków w rodzinie przypada na jeden pokój, telewizor znajduje się w pokoju który służy jako jadalnia, sypialnia, miejsce odrabiania lekcji, wykonywania różnych prac domowych, brak wody bieżącej, łazienki.

Zbierając informacje od rodziców na temat zewnętrznych warunków odbioru telewizji, służyłam się opracowanym przeze mnie tekstem skali badającej funkcjonowanie telewizji w rodzinie. Rodzice (lub jedno z nich wraz z dzieckiem podali jedną z trzech przedstawionych im odpowiedzi, charakteryzującą warunki dobre, dostateczne, niedostateczne. Jeżeli żadne z podanych określeń warunków zewnętrznych odbioru telewizji nie odpowiadało ściśle rzeczywistym warunkom w badanych rodzinach, wtedy wybrano określenie najbliższe prawdzie.

Warunki mieszkaniowe w badanych przez mnie rodzinach różniły się od miejsca zamieszkania.

Na podstawie

oceny, jaką uzyskałam od rodziców, lepsze były w rodzinach miejskich (dobre 62,8% rodzin, dostateczne 34,8%, niedostateczne 2,4%), nieco gorsze na wsi (dobre 53,5% rodzin, dostateczne

niedostateczne 1,8%)¹³ W wielu rodzinach na wsi warunki mieszkaniowe zostały przez respondentów ocenione jako tylko dostateczne, umożliwiające w zasadzie wspólny odbiór telewizji, ale nie odpowiadające od komfortowych, bardzo wygodnych. Należy jednak być, że we wszystkich niemalże rodzinach w mieście, jak też na wsi, warunki mieszkaniowe, aczkolwiek dość różne w poszczególnych rodzinach, lepsze lub gorsze, jednak umożliwiały rodzinom odbiór telewizji.

Większość współczesnych rodzin podstawowym i niezbędnym wyposażeniem mieszkania staje się telewizor. Często jest jednym z pierwszych zakupów, jakie robią młode małżeństwa rozpoczynając urządzenie swojego domu.

~yposaż_ eyę mieszkania w środki przekazu, tj. telewizor, ra"A'~~zacji, czasopisma, magnetowid, kamera, umożliwia uczestlie w kulturze masowej człozrkom~odzi<z#3cr wspólnę spędzanie ~volnegti- w domu. Standard zaś aparatury technicznej ma rne wpływ na jakość, komfort odbioru, zachęcając do przełia przed szklanym ekranem.

~ względu na przedmiot analizy zawartej w tej pracy, dotytelewizji, interesowało mnie wyposażenie mieszkania w na(ące mass media: aparat telewizyjny, umożliwiający odbiór ~ji krajowej, satelitarnej, w magnetowid, radio także kompu~merę. Zebrane od rodziców dane umożliwiły ocenę wyposamieszkań w wyżej wymienione urz~dzenia. Przyjęłam w tym lastępujące wskaźniki: bardzo dobre wyposażenie mieszkań ~e media: aparat telewizyjny kolorowy umożliwiający odbiór s~ji krajowej, satelitarnej, lokalnej, magnetowid, radio, także być komputer, kamera; dobre: telewizor kolorowy umożli: y odbiór telewizji krajowej, satelitarnej, radio; dostateczne: tor czarno - biały umożliwiający odbiór tylko programów tji krajowej, radio.

~ ocenę rodziców otrzymały warunki mieszkaniowe w rodzinach wiejskich, ze na niewielką powierzchnię mieszkaniową, brak łazienki, kanalizacji, c.o.

94

TABELA 2.

Wyposażenie mieszkań w mass media w rodzinach miejskich i wiejskich a wykształcenie rodziców Dane w procentach

Wykształcenie rodziców	Wyposażenie w mass media					
	bardzo dobre		dobre		dostateczne	
	miasto	wieś	miasto	wieś	miasto	wieś
Podstawowe	5.5	12.5	16.7	40.3	66.7	68.9
Zasadnicze zaw.	22.9	12.5	21.7	33.3	33.0	31.1
Średnie	36.7	50.0	25.0	13.9	-	-
Wyższe	34.9	25.0	36.6	12.5	-	-

Z danych, jaki otrzymałam, wynika, że niektóre badane r~~ dziny posiadały dwa odbiorniki telewizyjne (19% w mieście i 7,2"i na wsi), z których jeden stał w tzw. "dużym pokoju", a drop, w kuchni lub w dzieciennym. Bardzo dobre wyposażenie dom~~~w w mass media było w zdecydowanej większości rodzin miejskich I (62,3), w niewielu wiejskich (23,5).

Wyposażenie domu w mn.: media ocenione jako dobre wyst~piło w wielu rodzinach miejski. I (34,3%) również w wiejskich (34,2%). Zauważyć można było w wi~~l rodzinach wiejskich

(34,2%) bardzo skromne wyposażenie w m:m, media, składające się tylko z telewizora czarno-białego, w niektórych także radia.

Wyższy standard posiadały rodziny, w których rodzice mieli wyższe -lub średnie, co świadczyć może o tym, że wykształcenie wyznaczyło wyższy poziom materialny rodziny, i o tym, że rodzice byli zainteresowani wyposażeniem domu w nowoczesny sprzęt audiowizualny, zapewniający rodzinie spędzenie czasu wolnego w domu.

Otrzymane wyniki wykazują, że w zdecydowanej większości badanych rodzin, szczególnie miejskich, wyposażenie mieszkań a także media tj. telewizor kolorowy (z możliwością odbioru stacji telewizyjnych, telewizji kablowej), magnetowid, radio (czasami komputer) było korzystne i sprzyjające organizowaniu rodzinno-domowego odbioru telewizji. Wydaje się jednak, iż niektórzy rodzice swoje rolę w tym procesie, ograniczali do zapewnienia członkom rodziny odpowiednich warunków materialnych, wyposażenia mieszkania w dobry lub bardzo dobry sprzęt audio-wizualny. Kupują

i)

Decyzyjny sprzęt audiowizualny rodzice często kieruje się nie tylko dobrane potrzeby wykorzystania tego sprzętu w procesie edukacji ich dzieci, lecz także pojmowanym prestiżem, a więc tym,

danym środowisku zamieszkania wypada mieć reklamowanej telewizor, magnetowid, antenę satelitarną, komputer. Wielu rodziców nie uświadamia sobie potrzeby kierowania do domowym odbiorem telewizji, podejmowania systematycznych działań prowadzących do właściwego funkcjonowania tele

w rodzinie. Postawy, jakie w tym zakresie przyjęli niektórzy rodzice mogą budzić wiele zastrzeżeń, na co wskazuje przedstawię niżej wyniki badań.

Najczęstszym zajęciem w czasie wolnym dzieci i rodziców, jak pisałam wyżej, jest oglądanie programów telewizyjnych. Wynika z danych na przestrzeni lat (1984, 1988, 1992)14 tendencje do zwiększania się czasu oglądania programów telewizyjnych w rodzinach, powadzące, jak pisze A. Za wadzką, przedkładanie oglądania telewizji nad inną formę wykorzystania czasu wolnego.

Programy telewizyjne w domu oglądane są w gronie rodzin albo przez same dzieci lub tylko przez rodziców. Wszyscy rodzice przyznał mi, że wspólnie z dziećmi oglądają telewizję. Trzeba jednak zauważyć, że częstotliwość wspólnej oglądania telewizji i czas trwania są bardzo różnymi.

czas jaki przeznaczali członkowie rodziny na ws, ólne-o~l~, ~-C~Iewiz'i w nióst z odnie z deklarac'ami ro~zlcow Brednio J Y ~ ~ J

~_z. w dñl robocze i 3 pół godziny W dni wolñe od pracy (przedlecne, świ~teczne).

Rozmiary tego czasu uwarunkowane s~ ~o wyraźnie miejscem zamieszkania, na wsi jest on nieco krótrórednio w dni powszečne 1 godz. 15 minut, 3~ godz. w dni Eeczne), w mieście natomiast domownicy więcej czasu poświę~telewizji (średnio 2 godz. 30 minut do 3 godz. w dni powsze4 godz. w dni wolne).

(dania M. Wawrzak - Chodaczek, prowadzone w latach 1984, 1988, wykazały wzrost czasu przeznaczanego telewizji przez matki: średnio 1984),2h29~(1988),3h04~(1992) w dni powszednie i 3h40',3h50~,4h27~ w dni Cene. Szerzej w pracy: Telewizja w czasie wolnym kobiet polskich mających dzieci drzym wieku szkolnym, (w:) Kobieta i jej czas wolny. Red. A. Zawadzka. Wro

badań A. Zawadzkiej wynika, że tylko 18,2% rodziców oglądało programy tele~e wspólnie z dziećmi. Uczestnictwo rodziców w zajęciach stymulujących rozwój ality - zauważa autorka - stanowiło w badanej grupie dziewięciolatków jego najslabszy. (w:) A. Zawadzka: Dziecko a zmianowość ... op. cit.

96

Wspólne oglądanie telewizji częściej występowało w ro,~,~i~ac I wyżej wykształconych niż w pozostałych, na skutek większego zn

`nterесowania i troski rodziców wykształconych rodzinnym odbi~ rem telewizji, by,~,~Cr~.~równie~dysponowaniem przez nich większ,i lości~ czasu wolnego, ale nade wszystko, jak się wydaje, uświadn

miana przez nich, potrzeb~ ogl~dania telewizji z dzieckiem. Waru również zwrócić uwagę, że dzieci częście~.gl~dały~.,p>~zma~ niż z ojcem,, który w domu piżebywał krócej ze względu mE

charakter pracy zawodowej, dodatkowe różne prace zwi~zane z k.. nieczności~ utrzymania rodziny lub też z innych powodów nie byle go w domu. Pisały o tym dzieci w swoich wypracowaniach na i mat: Moja rodzina przed telewizorem. Oto wybrane fragmenty w> powiedzi:

"Najczęściej telewizję oglądam tylko z siostrą, a z rodzicami w nm dzielą. Mama natomiast dopiero po dzienniku ogląda filmy z nami. 7'mn wraca bardzo późno do domu, bo musz przywieść towar z odległych miej.,... wości" (Jurek, lat 9, rodzina pełna, wykształcenie matki zasadnie: zawodowe, ojca podstawowe).

"Zwykle oglądam telewizję z mamą, bo tata studiuje i musi po p~a~1 czytać książki do egzaminów. Cały czas albo sprawdza zeszyty uczniów n~~~ przygotowuje sig do egzaminów. Tata mówi, że nie ma czasu na telewi. ~, (Ania 10 lat, rodzina pełna, matka wykształcenie wyższe, oj< ~~ średnie, dwoje dzieci). i

"Bardzo lubię ogl@dać telewizję x mamą, róże programy, filmy, m rywkowe, konkursy. Taty często nie ma w domu, późno przychodzi i ~~~ sami jest podbity, idzie spać, nie ogląda telewizji" (Agnieszka 10 I,~i rodzina pełna, dwoje dzieci, wykształcenie rodziców: zasadniczy i

TABELA 3.

Ilość czasu przeznaczana na rodzinno-domowe oglądanie telewizji w dni powszednie w rodzinach miejskich i wiejskich Dane w procentach

Rodziny	Ilość czasu w godzinach					Ogółem
	1	2	3	4	5	
miejskie	10.1	21.2	45.4	19.1	4.4	100.0
wiejskie	12.7	34.3	37.0	5.1	-	100.0

4.

! czasu przeznaczana na rodzinno-domowe oglądanie Wizji w dni świąteczne w rodzinach miejskich i wiejskich

Dane w procentach

Ilość czasu w godzinach

godziny I 1 ~ 2 I 3 I 4 I 5 I 6 I 7 I Ogółem

miejskie ~ 2.7 ~ 4.5 ~ 27.1 ~ 38.1 ~ 20.1 ~ 5.1 ~ 2.1

2.5 I 19.8 I 4.6 I 27.1 I 2.1

100.0 100.0

!~7

W niektórych rodzinach dało się zauważyć, że ilość czasu, jaki ~naczej~ członkowie rodziny na ogl~danie telewizji, prze~raczas, jaki ma do własnej dyspozycji. Wynika to z faktu, ~~gramy telewizyjne ogl~dane były przy okazji wykonywania ~h czynności, tj. prasowania, szycia, przyrz~dzania posiłków, Inia itp. W badanych rodzinach telewizja była ogl~dana przez ai podczas odrabiania lekcji, majsterkowania, modelowania, Bania, rysowania, nawet słuchania nagrań (ze słuchawkami na ~h), podczas prasowania, sprz~tania, gotowania, przegl~dania E, czasopism. Często telewizja towarzyszyła domownikom w ów rozmowy rodzinnej, spotkań towarzyskich. fgz~stotliwosc ,_ spólnego ogl~dania telewizji w rodzinie, jak ka z badañ, fest dość z_różnicowanaa występuję_ono co_,dziennie, tylko

czasami lub bardzo rzadko. Wpływ na to zróżnicowanie larów xis~ wykształcenie rodziców, struktura, ,hak. lęi wielkość ~py. Wskazuje na to wypowiedzi pisemne rodziców i ich dzieci, 'Wspólne x dziećmi oglądamy programy telewizyjne prawie codzien~It telewizja nie jest w naszej rodzinie najważniejsza. Staramy się kie~ z mężem jej odbiorem. Wszyscy razem wybieramy te programy, które ~E wszystkim dziecko powinno oglądać i wspólnie oglądamy. Najczę!~A to programy wyświetlane w godzinach od 16 do 20 godz. (matka, (11a pełna, dwoje dzieci: 10 lat i 12 lat, rodzice oboje wykształ wyższe, miasto). ~\$ardzo rzadko ogl@dam telewizję z rodzicami, bo oni nie maj@ czasu, ~I@daj@ bardzo późno wieczorem a ja muszę iść wtedy spać" (Jacek, ~ rodzina wiejska, pełna, rodzice wykształcenie podstawowe).

98

TABELA 5.

Częstotliwość wspólnego (dzieci i rodziców) odbioru telewizji w rodzinie miejskiej a wykształcenie rodziców

7.

wość wspólnego (dzieci i rodziców) odbioru telewizji ie miejskiej a wielkość rodziny !)11

Kategorie Wielkość rodziny

Kategorie Wykształcenie rodziców odpowiedzi małodziejna wielodziejna

odpowiedzi podstaw. zasadnicze średnie wyższe

Prawie L 59 30

Prawie L 2 6 35 46 codziennie % 66.3 33.7

codziennie % 2.2 6.7 39.3 51.8 Od czasu L 49 22

Od czasu L 8 29 20 14 do czasu % 69.0 31.0

do czasu % 11.3 40.8 28.2 19.7 Bardzo L 5 10

Bardzo L 10 5 - - rzadko % 33.3 66.7

rzadko % 66.7 33.3 - -

2

X

= 7, 1261 df=2 p=0,0283 C=0,1978

XZ = 91, 6140? df=6 p<10(-6) C=0,5862

LA 8.

tliwość wspólnego (dzieci i rodziców) odbioru telewizji

winie wiejskiej a wielkość rodziny

TABELA 6.

Częstotliwość wspólnego (dzieci i rodziców) odbioru telewizji

Kategorie Wielkość rodziny

w rodzinie wiejskiej a wykształcenie rodziców

odpowiedzi małodziejna wielodziejna

Prawie L 25 10

Kategorie Wykształcenie rodziców codziennie % 71.4 28.6

odpowiedzi podstaw. zasadnicze średnie wyższe Od czasu L 19 87

12 do czasu % 17.9 82.1

Prawie L 3 2 18 Bardzo L 10 19

codziennie % 8.6 5.7 51.4 34.3 rzadko % 34.5 65.5

Od czasu L 55 37 7 7

do czasu % 51.9 34.9 6.6 6.6 ~ = 34 8707 df=2

$p < 10(-6)$ $C = 0,4126$

Bardzo L 16 8 5 -

rzadko % 55.2 27.6 17.2 - _ różnicowanie częstotliwości rodzinno - domowego

odbioru te-

i w zależności od wielkości rodziny wiejskiej osiągnęło poziom

$C = 0,5466$ ~tl statystycznie ($p < 10(-6)$, $X_z = 34,8707$, natomiast w rodzi-

4497 df=6 $p < 10(-6)$

2 - 72

. miejskich różnicowanie to okazało się niższe, na poziomie

x

,

Wykształcenie rodziców różnicuje w sposób wysoce istotnym przy $p = 0,0283$.

Określając zależność między badanymi

statystycznie ($p < 10(-6)$ częstotliwość wspólnego rodzimno - dom riami w rodzinie
miejskiej, wartość współczynnika $C = 0,1978$

o odbioru telewizji w rodzinach miejskich i wiejskich. Wart,~~a uje na korelację
niski i zależność prawie nic nie znacząc~ mię-

weg ąłkości~ rodziny a częstotliwości rodzinno - domowego od-

współczynnika $C = 0,58$ (rodziny miejskie) i $C = 0,54$ (rodziny wm

skie) wskazuje na korelację umiarkowaną, zależność istotną między = telewizji, co oznacza, że zarówno w rodzinach z 1 lub 2 dziećmi,

-
 badanymi zmiennymi. ~ wielodzietnych, częstotliwość rodzinnego odbioru telewizji

100

jest bardzo różna. Natomiast w rodzinach wiejskich, wielkość rodziny determinuje częstotliwość wspólnego oglądania telewizji, natomiast co wskazuje współczynnik $C=0,4126$, mówiący o korelacji umiarkowanej, zależności istotnej. W rodzinach młodzieżowych, częściej niż: w wielodzietnych, telewizja była oglądana wspólnie przez członków rodziny, co jak sądzę, wynika z organizacji życia i większym obciążeniem różnymi pracami domownikami w rodzinie dużej, wiejskiej. Oto wypowiedź jednej z matek na ten temat: "Moja rodzina składa się z siedmiu osób: 5 dzieci i ja, mąż i ja. Mamy duże gospodarstwo i dużo trzody chlewnej. Wstaję o 6 rano, życzę, wszystko obrządzić i gotuję śniadanie i tak cały dzień, praca w polu, .. gospodarstwie i w domu. Dzieci są za małe żeby pomóc, od 1 roku do 6 lat. Mąż oprócz pracy na roli dorabia trochę w lesie, przy drzewie. Jest... z mężem tak zmęczona często, że z dziećmi oglądam telewizję czasami .. niedzielę" (matka, 5 dzieci w wieku 1-12 lat, rodzina pełna, w kształceniu matki zasadnicze, ojca podstawowe. Zróżnicowanie rodzinno - domowego odbioru telewizji ze względu na strukturę rodziny (pełna, niepełna, czasowo niepełna) zostało przedstawione w tabelach 9 i 10. Zróżnicowanie to jest istotne statystycznie na poziomie $p < 0,05$, przy $X^2=69,6542$ (rodziny miejskie), $X^2=34,2857$ (rodziny wiejskie).

TABELA 9.

Częstotliwość wspólnego (dzieci i rodziców) odbioru telewizji w rodzinie miejskiej a struktura rodziny

Kategorie		
odpowiedzi		pełna
Prawie L	85	
codziennie	%	95.5
Od czasu	L	50
do czasu	%	70.4
Bardzo L	-	

Wielkość rodziny

niepełna I cz.niepełna

2.2 14 19.7 IÓ

rzadko % ~ - I 66.7 x2 = 69, 6542 df=4 p<10(-6) C=0,5336

2.3

7 9.9

5 33.3

lo.

otliwość wspólnego (dzieci i rodziców) odbioru telewizji ~zinie wiejskiej a struktura rodziny

Kategorie Wielkość rodziny odpowiedzi pełna I niepełna I cz.niepełna

Prawie L	35	-	
codziennie %	100.0	-	
Od czasu L	94	6	6
do czasu %	88.7	5.7	5.6
Bardzo L	15	10	4
rzadko %	51.7	34.5	13.8

X2 = 34, 28757 df=4 p<10(-6) C=0,4097

Współczynnik C=0,53 (miasto i C=0,40 (wieś) pokazuje na tttcję umiarkowana zależność istotni między badanymi czyn

i. Czyściej rodzinno - domowy odbiór telewizji występował idz'inaeli pełnych niż niepełnych lub czasowo niepełnych; ze sdu, jak wydaje się, na specyfikę wychowawczego funkcjonoi~ tych ostatnich. Ilustracji jest wypowiedź pisemna matki wy'ującej samotnie dwóch synów: Pracuję w zakładzie cukierniczym na trzy zmiany, również nocn@. i moje najczęściej ogl@dajg same Programy. Ja albo pracuję w zaie, albo Piorę, sprz@tam, gotuję, robię zakupy. Prawże zawsze jestem I. Razem z Jackiem i Arturem ogd@dam czasami w sobotę i niedzielę. dot~ ogl@damy rexem "Bewerli Hils 90,5" i film po godz. 20, w nie

"Smiechu wartę", "Dr Quin" i serial po dzienniku" (matka, ro niepełna, dwóch synów w wieku 9 i 14 lat, wykształcenie i: zasadnicze zawodowe).

codzienne, wspólne ogl~danie telewizji występuje w dość dużej ~ rodzin miejskich (50,8%), w których rodzice mają wykształcenie i wyższe, co wskazywałoby na ich udział i rolę w prokierowania odbiorem telewizji w rodzinie. Sporo jest rodzin, lie na wsi (62,3%), ale także w mieście, w których wspólny #' programów telewizyjnych występuje tylko czasami, w zależod możliwości czasowych rodziców, rytmu zajęć domowych, łsących w rodzinie zwyczajów itp. Charakter pracy rodziców stane z tym dość późne powroty ojców i matek do domu, kto obowi~zki zwi~zane z prowadzeniem domu powoduj, że

rodzice zaczynają oglądać telewizję dopiero w godzinach późniejszych, wieczorem, kiedy większość dzieci jest już w łóżkach. W niektórych rodzinach miejskich (8,6%) i w większej liczbie rodzin wiejskich (17,1%) wspólny rodziców z dziećmi odbiór telewizji ma miejsce bardzo rzadko, jedynie w soboty, w niedzielę, co związane jest głównie z charakterem pracy rodziców na roli, całodziennym systemem prac w gospodarstwie, dużym obciążeniem ich pracy fizycznej. Wydaje się, iż przyczyną może być również dość niski poziom świadomości pedagogicznej tych rodziców, niski poziom wykształcenia, brak nawyków rodzinnego oglądania telewizji, nieodczuwanie przez nich potrzeby wspólnego z dzieckiem spędzania czasu przed telewizorem.

Rys.3. Częstotliwość wspólnego (dzieci i rodziców) odbioru telewizji w rodzinach miejskich i wiejskich

d

Z kolei, jeśli chodzi o godzinę oglądania telewizji, widać, że na różne godziny: rano, po południu, wieczorem, ale także i w nocy.

Najliczniejszą grupę tworzą rodziny (42,8% miejskie, 58,8% wiejskie), w których rodzice z dziećmi oglądają programy telewizyjne o różnej porze dnia, a także zdarza się, że późnym wieczorem. W tych rodzinach, które uczęszczają na drugi zmianę do szkoły, oglądają również rano, co nie jest korzystne z punktu widzenia higieny pracy umysłowej¹⁸. W niewielu stosunkowo rodzinach miejskich (34,3%) i wiejskich (20,6%) pora dnia, w której wspólnie gromadzą się przed telewizorem jest najbardziej właściwa, ze względu na emitowane w tym czasie programy, Bieg dla dzieci (między 16⁰⁰ - 19³⁰). Rodzice w tej grupie, najczęściej z wykształceniem wyższym i średnim, troszczyli się o prawidłowy kontakt członków rodziny z telewizją o wspólne spotkania przed telewizorem. Niestety, jak wykazały badania, jest sporo rodzin (22,9% miasto, 20,6% wieś), w których oglądanie telewizji pada na późne godziny wieczorne, a także w nocy. Najczęściej to rodziny wychowawczo zaniedbane, w których rodzice legitymowali się głównie wykształceniem podstawowym lub zasadniczym

m. Pora rodzinno-domowego odbioru telewizji w rodzinach miejskich a wykształcenie rodziców

Kategorie Wykształcenie rodziców odpowiedzi I podstawowe i zasadnicze i średnie ~ wyższe
Z braku czasu rodziców, na skutek zmęczenia, ale także z braku zrozumienia swej istotnej roli w procesie odbioru telewizji, znaczna część rodziców pozostawiała dziecku całkowitą swobodę w

wybcn r programów i częstotliwości kontaktu z telewizja. Tak było g~~~~ nie w rodzinach niżej wykształconych. Sami rodzice zreszt~ - i~ pisze A. Zawadzka - "wykorzystując własny czas wolny, na cu~,f dość jednostronnie i rutynowo dawali przykład, który musiał n~ gatywnie rzutować na rozwój kultury ich potomstwa"ls.

isA. Zawadzka: Dziecko a zmianowość..., op. cit.

I~iajczęściej po południu	L	-	7	15	38
iv godz. 16-20%	-	11.7	25.0	63.3	
.ano, po południu,	L	10	15	36	14
Musami po 20.00	%	13.3	20.0	48.0	18.7
najczęściej wieczorem,	L	10	18	4	8
~0 20, lub późno w nocy	%	25.0	45.0	10.0	20.0

_, 61, 34 df=6 p<10(-6) C-0 50

Chrapek uważa, że większość dzieci i rodziców ogl~da telewizję wieczorem. (w:) ~apek CSMA: Uwarunkowania recepcji programów telewizyjnych przez młodzież, 1 1985. INdnienie to badała A. Zawadzka, wyniki badań w pracy: Dziecko a zmiano. op. cit. codziennie czasami b.rzadko (r) rodziny miejskie D rodziny wiejskie

104

TABELA 12.

Pora rodzinno-domowego odbioru telewizji
w rodzinach wiejskich a wykształcenie rodziców

Kategorie	Wykształcenie rodziców			
	odpowiedzi	podstaw.	zasadnicze	średnie wyższe
Najczęściej po południu L	-	6	15	14
w godz. 16-20 %	-	17.1	42.9	40.0
Rano, po południu, L 67	28	5	-	
czasami po 20.00 % 67.0	28.0	5.0	-	
Najczęściej wieczorem, L 7	13	10	5	
po 20, lub późno w nocy % 20.0	37.1	28.6	14.3	

$\chi^2 = 96, 41 \text{ df}=6 \text{ p}=0,00000179 \text{ C}=0,60$

Z rozkładu liczb przedstawionych w powyższych tabelach wy nikaj~ istotne różnice statystyc2ne. Wykształcenie rodziców różo cuje porę rodzinno - domowego odbioru telewizji zarownie w r~ dzinie miejskiej ($p<10(-6)$), jak też wiejskiej ($p=0,000001788$). ~~' rodzinach wykształconych częściej niż w pozostałych (wyksts;~ I cenie zasadnicze lub podstawowe)

rodzice z dziećmi oglądali telewizję po południu, kiedy emitowane są w większości programy adresowane do młodego odbiorcy. Poziom wykształcenia rodziców jest istotnie skorelowany z porą rodzinnie-domowego odbioru telewizji (C=0,50 korelacja umiarkowana, zależność istotna - w rodzinach miejskich, C=0,60 korelacja umiarkowana, zależność istotna w rodzinach wiejskich). Im wyższe wykształcenie rodziców, tym pora wspólnego oglądania telewizji w rodzinie była bardziej zróżnicowana z punktu widzenia wychowawczego i przypadła na godziny od 16-20. Na poziomie wysoka istotnym statystycznie uwzględniały się także inne badane czynniki jak: wielkość rodziny miejskiej (XZ = 11, 40 df = 2 p = 0, 0033359), rodziny wiejskiej (XZ = 13,10 df = 2 p = 0, 0014286); struktura rodziny (wiejskiej XZ = 27, 63 df = 4 p = 0, 000149, miejskiej XZ = 29, 57 df = 4 p = 0, 0000059). W wielu rodzinach wielodzietnych, również w rodzinach niepełnych, czasy oglądania i niepełnych, ze względu na obciążenie rodziców nadmiarem prac domowych, zawodowych przebywanie dłużej poza domem, wspólny oglądania telewizji często przypadło na godziny wieczorne, po głównym wydaniu wiadomości.

11)

Wypowiedzi pisemne rodziców na temat: Moja rodzina i telewizor, ilustruje występujące zależności pomiędzy okresem oglądania telewizyjnego a wykształceniem rodziców. Oto fragmenty wypowiedzi:

"Prawie codziennie cała moja rodzina: matka, dwoje dzieci i ja siadamy przed telewizorem, żeby oglądać programy, które wcześniej wybraliśmy

Oglądamy wspólnie z córkami telewizję nie dłużej jak 2 godziny do północy. Są to programy nadawane po południu od godz. 16 - 20, soboty i w niedzielę wybrane o różnych porach: rano, w południe lub po południu. Nasze dzieci nigdy nie oglądają filmów po dzienniku. Staliśmy się tłumaczyć, jakie filmy, programy trzeba oglądać a jakże nie dczego" (rodzice wiejscy, wykształcenie ojca i matki wyższe, rola nauczycielska, dzieci w wieku 7 i 10 lat).

"Mąż pracuje długo każdego dnia, bierze dodatkowe prace i wraca po zmierzchu. A ja mam w domu pracy bardzo dużo. Dzieci same oglądają telewizję. Razem wszyscy oglądamy tylko w sobotę wieczorem i w niedzielę. W robocze nie mamy na to czasu, chyba że czasami oglądamy filmy pasz. 20" (rodzina miejska, duża, pełna, rodzice wykształcenie średnie, troje dzieci w wieku: 3,7 i 10 lat).

stacje telewizji krajowej, satelitarnej, kasety video oferuje odcinając bardzo szeroki zakres tematyczny różnych programów, wyliczanych jednak wyraźnie pod względem poznawczym, artystycznym, wychowawczym. Większość badanych rodzin posiada możliwość wyboru, spośród

emitowanych na różnych kanałach, określonych programów zgodnie z zainteresowaniami i
pobierania członków rodziny.

Otrzymane wyniki pokazały, które programy najczęściej są wybierane przez
rodziców i dzieci oraz jaka tematyka telewizyjna odpowiada ich zainteresowaniom. Okazało się,
że zakres tematyczny oglądanych programów jest znacznie zróżnicowany, który określić można jako:
zdecydowanie korzystny, średnio korzystny, niekorzystny. Wynika z tego, że "korzystny"
zakres tematyczny oglądanych programów w rodzinie jest wtedy, gdy domownicy wspólnie wybierają
programy, zgodnie z zainteresowaniami, kierując się przede wszystkim wartościami poznawczymi, wychowawczymi,
artystycznymi; oglądają cykliczne programy telewizyjne dla dzieci i młodzieży,
przyrodnicze, popularno naukowe, informacyjne, muzyka, niektóre sportowe, dobre filmy
wyświetlane po godz. 20. Jest "niekorzystny" z punktu widzenia wychowawczego zakres
tematyczny programów charakteryzuje się tym, że rodzice i dzieci

106

107

tylko czasami wspólnie wybierają określone programy, wspólnie oglądają. Z rozkładu liczb
przedstawionych w tabelach wynika istotnie

oglądają zwykle programy rozrywkowe, sportowe, seriale filmowe, filmy fabularne. Wykształcenie rodziców (miejskich i wiejskich) różnicuje
zakres rodzinno - domowych kontaktów telewizyjnych

danych programów występuje wtedy, gdy każdy z członków rodziny ogląda na poziomie
($p=0,00001019$ rodziny miejskie, $p<10^{-6}$) ro-

dziny ogląda przypadkowo, "jak leci" program. Telewizor skupiny wiejskie) wysocenie
istotnym statystycznie. Siła związku między

domowników najczęściej przy filmach dla dorosłych, sensacyjnych z wykształceniem
rodziców a zakresem rodzinno - domowego

- kryminalnych, serialach obyczajowych, tzw. "tasiemcach", nocny program telewizyjny
zauważa się jako szczególnie istotny w rodzinach

oglądających programy rozrywkowych. W rodzinach wiejskich ($C=0,52$ korelacja
umiarkowana, zależ-

istotna), nieco mniejszy w rodzinach miejskich ($C=0,39$ korelacja
niska, zależność wyraźna, lecz mała). Podobnie inne czynniki:

TABELA 13.

Zakres rodzinno-domowych kontaktów telewizyjnych Mość rodziny¹⁹ oraz struktura rodziny^{2°} różnicuje na poziomie w rodzinach miejskich a wykształcenie rodziców ce istotnym statystycznie zakres tematyczny oglądanych programów telewizyjnych.

Badania pozwoliły wyodrębnić trzy grupy rodzin (A, B, C)

Zakres kontaktów Wykształcenie rodziców picowanych ze względu na zakres oglądanych programów telewizyjnych podstaw. zasadnicze średnie wyższe jriących i zainteresowania członków rodziny.

Zdecydowanie L 4 12 32 37

ELA 15

korzystny % 4.7 14.1 37.6 43.6 .

19 Zakres tematyczny oglądanych programów telewizyjnych

Srednio L 6 18 19 w rodzinach miejskich i wiejskich

0 30.6 30.6

8 29

% 9

.

.

korzystny

Niekorzystny L 10 10 4 4

Kategorie Zakres kontaktów Rodziny

% 35.7 35.7 14.3 14.3 rodzin telewizyjnych miejskie wiejskie

17 df=6 p=0,00001019 C=0,39 A Korzystny L 85 43

x² - 33

, 48.6 25.3

B Srednio L 62 87

TABELA 14

Zakres rodzinno-domowych kontaktów telewizyjnych korzystny % 35.4 51.2

w rodzinach wiejskich a wykształcenie rodziców C Niekorzystny L Z8 40

16.0 23.5

Zakres kontaktów Wykształcenie rodziców

z "Korzystny" zakres tematyczny oglądanych programów telewizyjnych reprezentowała duża grupa rodzin miejskich (48,6%), telewizyjnych podstaw. zasadnicze średnie wy

Zdecydowanie L 2 9 20 12 nie inteligentnych (rodzice posiadali wykształcenie wyższe lub

korzystny % 4.6 20.1 46.5 27.8 ~je)~ mniej natomiast rodzin wiejskich (25,3%).

Byli to ro-

Srednio L 47 28 5 7 wykształceni: lekarze, nauczyciele, urzędnicy, co potwierdza,

korzystny % 54.0 32.2 5.7 8.1 badanej grupie wykształcenie determinowało

zakres rodzin-

Niekorzystny L 25 10 5

kontaktów telewizyjnych.

% 62.5 . 25.0 12.5 _ yniki obliczeń statystycznych: miasto: $X^2 = 27,68$ $df=2$

$p=0,0000014$; wieś:

$16,33$ $df=2$ $p<10(-6)$

$X^2 - 0,57$ $df=6$ $p<10(-6)$ $C=0,52$ anto: $X^2 = 54,34$, $df=4$, $p<10(-6)$; wieś: $X^2 = 25,98$, $df=4$, $p=0,000032$)

108

Z wypowiedzi rodziców i ich dzieci wynika, że dbali oni o do bór programów, które wspólnie oglądali. Najczęściej oglądane były przez nich cykliczne programy telewizyjne, tj. "5-10-15", "TeIE` ranek" "Kwant" "Ciuchcia" "Tik-Tak" programy przyrodnicze.

>>, ,

"W świecie zwierzu", "Pieprz i wanilia", "Klub Pana Rysia", "% kamery wśród zwierzu",

informacyjne: "Panorama", "Wiadomości Wieczorne", "Sto pytań do...", "Ekspres

reporterów", "Sen sacje XX wieku", teleturnieje, koncerty muzyczne, niektóre filmy

fabularne, wybrane seriale jak np.: "S~siedzi", "Domek na prerii" Oceniając zakres

tematyczny oglądanych wspólnie programów telewizyjnych w tej kategorii rodzin, wydaje się, że jest on z punktu widzenia wychowawczego, poznawczego wartościowy, służyć może wychowaniu rodzinnemu.

Przedmiotem zainteresowania dzieci i rodziców były najczęściej losy postaci filmowych, bohaterów seriali, wydarzenia ukazwane w filmach, informacje bieżące z kraju, ze świata, muzyka~

"Średnio korzystny" zakres rodzinnych kontaktów telewizyjnych charakteryzował przede wszystkim rodziny (B) wiejskie, rolnicze (51,2%), ale także, aczkolwiek w mniejszej liczbie w mieście (35,4%). Najczęściej rodzice i dzieci oglądali filmy fabularne, programy rozrywkowe, sportowe, seriale filmowe. Chętnie też rodzice i z dziećmi oglądali seriale obyczajowe, t.j.: "Domek na prerii", "Szpital miejski", "Siedzi", "Miłość i dyplomacja", programy rozrywkowe jak: "Czar par", "Rebusy", "Zulu-Gula", "Koło fortuny", również transmisje sportowe, zwłaszcza piłki nożnej. Należy zwrócić uwagę, że niektóre programy niechętnie oglądane były przez badanych, jak np.: koncerty muzyki poważnej, widowiska teatralne, magazyny kulturalne, programy gospodarcze, publicystyczne²⁵. Wynikać to może z traktowania dość często telewizji jako rozrywki, łatwej, wygodnej, nie wymagającej większego wysiłku intelektualnego, zabiegów organizacyjnych, wydatków finansowych

21 Wyniki badań na temat miejsca i roli cyklicznych programów telewizyjnych w życiu dziecka w pracach: J. Izdebska: Miejsce i funkcje wychowawcze środków masowych; oddziaływanie w czasie wolnym dzieci. Białystok 1981 oraz: Uwarunkowania oddziaływania wybranych cyklicznych programów na dzieci. Białystok 1991.

22 Porównaj: M. Wawrzak-Chodaczek: Telewizja w czasie wolnym kobiet polski. 1. mających dzieci w młodszym wieku szkolnym. (w:) Kobieta i jej czas wolny. Rml A. Zawadzka. Wrocław 1993.

23 Wypowiedzi pisemne rodziców na temat: Miejsca i rola telewizji w mojej rodzinie

24 Informacje uzyskałam z wywiadów z dziećmi oraz analizując wypracowania dzieci

Moja rodzina przed telewizorem.

z Porów.: D. Kowalczyk: op.cit.

"Niekorzystny" zakres kontaktów telewizyjnych miał również mieszkańcy miast (16,0% miasto, 23,5% wieś), w których każdy członek rodziny najczęściej oglądał "sam", chociaż obok imienia domowników, "swoje programy", często zupełnie przypadkowo, bez ich selekcji i świadomego wyboru. Wymienione były te filmy jak: "Obcy", "Nico", "Mad Max"; "Karzeł", "Pluton", "Irminator", "Pola śmierci", "Martwe zło". Telewizor skupiał powników najczęściej przy filmach dla dorosłych, sensacyjno-kryminalnych, nocnych programach rozrywkowych. Programy te oglądane były najczęściej w sobotnie noce w rodzinach, w których rodzice posiadali niskie wykształcenie (podstawowe, zawodowe zawodnicze). Odbiór programów telewizyjnych o wrażliwej tematyce budzi niechęć i uzasadniony niepokój, ponieważ dzieci 9-10 letnie nie chcą oglądać tych programów ze względu na ich treść, sposób prezentowania tej treści, a także dlatego, że są one emitowane w godzinach wieczornych i w nocy.

O ile w pierwszej (A) i w drugiej (B) wyodrębnionej kategorii zakres kontaktów telewizyjnych był korzystny, o tyle w trzeciej grupie (C) funkcjonowanie telewizji w rodzinie wskazuje na prawidłowości, budzi niepokój wychowawczy ze względu na istniejące potencjalnie zagrożenie ujemnego oddziaływania telewizji

Charakter rodzinno-domowego odbioru telewizji.. w męcznym dniu, jak należałoby przypuszczać, zależy, od stopnia uświadomienia przez członków rodziny celu i motywów! które skłaniają do wspólnego oglądania programów. Motywy te, jak wykazały (anim były mniej lub bardziej uświadamiane przez domownika, co nie pozostało bez wpływu na charakter i poziom odbioru telewizji w rodzinie. Niestety, w niewielu rodzinach wiejskich (6%), za to w zdecydowanej większości rodzin miejskich (4%), rodzice i ich dzieci aktywnie uczestniczyli w odbiorze kramów telewizyjnych, łącząc ich wyraźny udział i cel iioru taki jak: chęć wspólnego spędzenia czasu wolnego, przebywania razem, przeżywania odbieranych treści, poznawania świata, także zbliżone zainteresowania telewizyjne. Jednym z motywów wspólnego oglądania telewizji w domu przez członków rodziny jest trzegana przez nich możliwość zaspokojenia poprzez telewizję lub potrzeb i zainteresowań kulturalnych, rozrywki, co w sytuacji braku czasu (przez dorosłych członków rodziny), stwarza szansę pośredniego poznawania różnych dziedzin

110

życia społecznego, nauki, uczestnictwa w kulturze²⁶. Te możliwości, w pewnym stopniu, wzmacniają wiara wielu odbiorców w telewizyjny przekaz, świadomość intencji nadawców, co czyni ich bardziej otwartymi na przekazywane treści, "co nie znaczy, że jest to... otwartość bezkrytyczna"²⁷.

Najwięcej jest jednak rodzin w mieście (43,4%) i na wsi (44,1%) i w których aktywny odbiór telewizji przez dzieci i rodziców, uświadomieni przez nich cel i motyw wspólnego oglądania telewizji występuje niestety tylko czasami, dlatego w rodzinach tych częściej odbiór telewizji ma charakter przypadkowy, właściwie tylko "pozornie wspólny", w rzeczywistości każdy ogląda oddzielnie te programy, które interesują nie wszystkich członków rodziny, ale każdego z osobna.

Najbardziej niekorzystna była z punktu widzenia analizowanego problemu trzecia grupa rodzin, gdzie odbiór telewizji bardziej często był bierny, bezkrytyczny, członkowie rodziny przebywają obok siebie, ale "każdy z osobna" oglądał telewizję, najczęściej bez żadnego wyboru treści, określonego celu. Niepokojąco dużo takich rodzin było na wsi (38,3%) ale także немало w mieście (17,2%) Przyczyn takiej sytuacji jest zapewne wiele, jak np. niski

pul,~p wykształcenia rodziców, brak czasu i charakter ich pracy, znn, czenie, być może wygodnictwo i istniejące "złe" nawyki bierncv~,~, ogl~dania telewizji w rodzinie.

TABELA 16.

Charakter rodzinno-domowego odbioru telewizji ze względu na uświadamiany przez członków rodziny cel i motywy odbioru a wykształcenie rodziców

Rodziny miejskie Rodziny wiejskie Charakter Wykształcenie rodziców Wykształcenie rodziców odbioru podst. awod. średnie wyższe podst. awod. średnie wyższe

Aktywny L - 10 31 28 - - 17 13 14.5 44.9 40.6 - - 56.7 43.3 Czasami L 10 15 21 30 49 12 13 6 aktywny % 13.2 19.7 27.6 39.5 58.7 16.0 17.3 8.0 Bierny L 10 15 3 2 30 35 - % 33.3 50.0 10.0 6.7 46.2 53.8 -

zspor. J. Bednarski: Zróżnicowanie...: op.cit.

z7 J. Chrapek: Uwarunkowania... op. cit., s. 170.

~,odziny miejskie: $X_9 = 49,5862$

$< \log(-s) \epsilon 0,46$

Rodziny wiejskie $xz = 118,2773$ $df=6$

$p < \log(-s) C=0,64$

Wykształcenie rodziców różnicuje na poziomie wysoce istot~ statystycznie ($p < 10(-6)$) charakter rodzinno - domowego od~t telewizji. Wartość współczynnika $C=0,46$, $C=0,64$ wskazuje, korelację umiarkowanil, zależność istotni. Im wyższe wykształ~ rodziców, tym odbiór telewizji w rodzinie jest bardziej ak;Eią, członków rodziny łączy cel, motywy odbioru, potrzeba prze nia razem i wspólnego ogl~dania telewizji.

`Głównym czynnikiem różnicującym charakter odbioru telewiW rodzinie okazało się i tu wykształcenie rodziców, na co wska`wyniki w tabeli 16, których ilustracji s~ wypowiedzi rodziców: "Oglądamy telewizję wtedy kiedy mamy czas, po pracy w gospodari. Nigdy nie ustalamy x dziećmi co będziemy oglądać. Jak jest czas, to domy taki program jaki idzie w telewizji. Ja lubię film ogl@dać a dzieci le programy" (matka, wykształcenie podstawowe, wieś, trójka I~i 4, 9, 11 lat).

"W naszej rodzinie codziennie oglądamy różne programy w telewizji. ~y ma swoje programy, które go interesują. Dzieci ogl@dajg różne filmy, tjętniej sensacyjne. Nigdy nie ustalamy, co każdy będzie ogl@dał. Jak łtras to siadamy z oglądamy różne programy" (ojciec, wykształcenie znicze zawodowe, miasto, dwoje dzieci 8 i 10 lat).

"W sobotę i w niedzielę lub w dni świąteczne często wspólnie z dziećmi damy telewizję. Mgż z synami ustalaj, które programy warto zoba Natomiast w dni powszednie każdy ogląda, kiedy ma czas" (matka l~tańczenie średnie, wieś, troje dzieci: 3, 9 i 10 lat).

"Telewizja w mojej rodzinie jest oglądana w sposób wybiórczy, tylko lamy wartościowe, które wspólnie x córką oglądamy, jak np.: Kwant, l~onek, programy przyrodnicze, niektóre filmy. Wspólnie ustalamy ż załamy w "programie tygodniowym" pozycje do obejrzenia" (ojciec, rxtańczenie wyższe, miasto, dwoje dzieci: 2 i 9 lat).

~lorąc pod uwagę następny~vskaźnik określający charakter ro

~o.. domowego odbioru telewlz~l: sma w or prze

~w i zleci o res o programow, podejmowanie wspólnych ~IGji dotyczących ogl~dania określonych programów, co wymaga ~~ kompromisu, wyróżniłam: 1) selektywny odbiór telewizji w f~ttie, 2) wybiórczy, 3) przypadkowy.

112

Przyjęłam, że selektywność odbioru telewizji ma miejsce wtedy gdy członkowie rodziny wspólnie zastanawiają się, rozmawiają n., temat programów telewizyjnych, które warto wspólnie ogl~dac a które nie, zapadają wspólne decyzje przy zachowaniu zasady kompromisu. Odbiór taki charakteryzuje~świadomy wybór progra mów, wybór wynikający z ukształtowanych zainteresowań członków rodziny, nastawień odbiorczych, ale także ze względu na war tości poznawcze, wychowawcze, artystyczne programów²⁸. Wyżce wymienione działania najczęściej podejmowały rodziny miejskie (41,1%), natomiast bardzo mało rodzin wiejskich (15,9%), co wsk:~ zuje na brak zainteresowania większości rodziców na wsi funkcj:~ jaki może spełnić w rodzinie telewizja, możliwościami jej pozy skania dla tworzenia i umacniania się więzi psychicznej między członkami rodziny, w procesie wychowania rodzinnego dziecka. By~ może również charakter pracy na roli i w gospodarstwie przyd~mowym uniemożliwia rodzicom traktowanie telewizji jako isten nego elementu w wychowaniu dziecka. Warto w tym miejscu zn uważać, że może zdarzyć się, że dla osób, które pragn~ z różny~ powodów samodzielnie odbierać określony program, wspólny r~ dzinny odbiór może stanowić poważne ograniczenie, ponieważ nm sza sami dostosować swoje upodobania do przeciętnych możliwo:~ percepcyjnych i potrzeb pozostałych osób zgromadzonych przml telewizorem²⁹. Przykładem selektywnego odbioru telewizji w r~~ dzinie jest fragment "dzienniczka" jednej z matek: "l.,IL95 w n~ dzinach 15.55 - 16.25 oglądaliśmy wcześniej wybrany program "Zwierzyn świata - władca głębin".

Zaraz po tym programie oglądaliśmy z dziećmi film "Cztery pancerni i pies". W mojej rodzinie jest zwyczaj ustalania piątek po południu, które programy będziemy wspólnie oglądać. Trwa przy tym czasami bardzo głośna dyskusja, ale zawsze jakoś potrafimy z mężem wytłumaczyć dzieciom, które programy są wartościowe i trzeba oglądać, a które dzieci nie mogą" (matka, rodzina pełna, dwoje dzieci, 9 lat i 11 lat, wykształcenie rodziców średnie.)

Następnie grupę tworzy rodziny, w których selektywny odbiór ma miejsce bardzo rzadko, częściej zaś przyjmuje charakter wybiórczy, co oznacza, że niektóre określone programy oglądane są w rodzinie wspólnie, ale bez wcześniejszego wspólnego zastanowienia

2s J. Gajdca wymienia dwa typy odbioru TV: a) dogłębny: spontaniczny i ukierunkowany (selektywny) oraz b) powierzchniowy (w tle mimowolny, okazjonalny). Szyn F w pracy: J. Gajdca: Telewizja, młodzież, kultura. Warszawa 1987.

29 Zagadnienie to sygnalizuje: J. Mikułowski-Pomorski: Funkcje telewizji ze względu na sposób dystrybucji przekazu. "Oświata i Wychowanie" 1989 nr 14.

rozmowy na ten temat i świadomego wyboru określonych programów. W ponad połowie rodzin wiejskich (54,1%) odbiór telewizji właśnie taki charakter, ale także w wielu rodzinach miejskich (7%).

Analogicznie więcej rodzin na wsi (30,0%) niż w mieście (21,1%) charakteryzuje przypadkowy odbiór telewizji, co oznacza, że odbiorcy oglądają programy jak leci, wtedy, kiedy mają czas i otę, bezkrytycznie, nie selekcionując programów³⁰. Odbiór taki osiąga również jako odbiór okazjonalny³¹, wcześniej nie zaplanowany, pozbawiony zaangażowania uczuciowego i intelektualnego. (fragment zapisu w "dzienniczku", wskazujący na przypadkowy charakter odbioru telewizji: "Telewizor w tym dniu (5.XI.199.) wgląd był cały dzień, mgz wstał pierwszy i wgląd. Każdy oglądał co chciał i miał czas. Wszyscy razem oglądaliśmy "Dynastię Collbach" (matka, rodzina pełna, troje dzieci, wykształcenie rodziców: średnie). 1 17.

Charakter rodzinno-domowego odbioru telewizji w rodzinach miejskich i wiejskich

Charakter	Rodziny	
	miejskie	wiejskie
Selektywny	72	27
	41.1	15.9
Wybiórczy	66	92
	37.7	54.1
Przypadkowy	37	51
	21.1	30.0

$\chi^2 = 26,8935$ $df=2$ $p=0,000002$ $C=0,2689$

zróznicowanie charakteru rodzinno-domowego odbioru telewizji zależności od miejsca zamieszkania rodziny (miasto, wieś) – było poziom wysoki statystycznie ($p=0,0000019$).

Wartość współczynnika C wskazuje na zależność wyraźną, choć małą. Odselektywny występował częściej w rodzinach miejskich niż wiejskich, natomiast przypadkowy odbiór programów telewizyjnych charakteryzował więcej rodzin wiejskich.

Getka zwraca uwagę, że często dorośli i dzieci oglądają w telewizji co chcą, bez racjonalnej selekcji: Dzieci przed telewizorem. "Edukacja i Dialog" 1992 nr 7. Źródło: op. cit.

114

TABELA 18

Charakter rodzinno-domowego odbioru telewizji w rodzinach wiejskich a wykształcenie rodziców

Charakter odbioru	Wykształcenie rodziców			
	podstaw.	zasadnicze	średnie wyższe	
Selektywny L -	3	10	14	
% -	11.1	37.0	51.9	
Wybiórczy L	47	26	14	5
%	51.1	28.3	15.2	5.4
Przypadkowy L	27	18	16	
%	52.9	35.3	11.8	

$\chi^2 = 73,20232$ $df=6$ $p<0,000001$ $C=0,5486$

TABELA 19.

Charakter rodzinno-domowego odbioru telewizji w rodzinach miejskich a wykształcenie rodziców

Charakter odbioru	Wykształcenie rodziców			
	podstaw.	zasadnicze	średnie wyższe	
Selektywny L -	10	26	36	
Q/o -	13.9	36.1	50.0	
Wybiórczy L	5	13	24	24
	7.6	19.6	36.4	36.4
Przypadkowy L	15	17	5	-
%	40.5	45.9	13.5	-

$x^2 = 70,72195$ $df=6$ $p<10^{-6}$ $C=0,5365$

Wykształcenie rodziców różnicuje w sposób wysoce istotny, statystycznie ($p<10^{-6}$) charakter rodzinno-domowego odbioru $\sim^\circ$ lewizji: selektywny, wybiórczy lub przypadkowy. Wartość współczynnika $C=0,54$ (wieś) $C=0,53$ (miasto) wskazuje na zależność istotną między tymi czynnikami. Im wyższe wykształcenie rodziców, tym odbiór programów telewizyjnych częściej ma charakter selektywny, najbardziej wartościowy z pedagogicznego punktu widzenia ponieważ służy "(... on rozwijaniu szerokich zainteresowań

i;

turalnych, wyrabianiu smaku estetycznego, kształtowaniu i młodych postaw i przygotowaniu do twórczego uczestnictwa w kulturze".³²

Umiejętność selektywnego odbioru telewizji w rodzinie, zwłaszcza dzisiaj, staje się wręcz niezbędna, ze względu na rozwój telewizji krajowej i satelitarnej. W wielu domach znajduje się dwa odbiorniki telewizyjne, magnetowid umożliwiający odtwarzanie nagrań wcześniej programów w dowolnym czasie i dlatego istnieje konieczność uczenia dzieci selektywnego odbioru telewizji. Telewizja pozwala członkom rodziny na utrzymywanie kontaktów w czasie oglądania, porozumiewanie się, wzajemne śledzenie mimiki, gestów, wymianę krótkich ocen, opinii o programie³³. Należy się spodziewać, że telewidzowie mogą sobie nawzajem spontrudnić odbiór i zrozumienie treści, lecz jednak

„... niekiedy więcej znaczy wymiana porozumiewawczych skojarzeń czy komentarzy niż stracone akurat słowa spikera czy niefortunne ujęcia filmowe”³⁴.

Dość często odbiorcy dzielą się uwagami na temat tego co oglądają na ekranie i to zarówno w czasie trwania programu, jak też jego emisji. Rozmowy mają istotne znaczenie, ponieważ, jak filie zauważa A. Kumor³⁵ - pozwalają głębiej przeanalizować i zrozumieć jego treść. W tym kontekście ciekawą wypowiedź rodziców, np. "Wszyscy, dzieci i ja z mężem, siedzieliśmy wygodnie w fotelach i oglądaliśmy wcześniej wybrany przez nas film "Cztery pancerni i ", W czasie oglądania piliśmy herbatę. Cała rodzina śledziła losy bohatera. Oglądaliśmy z wielkim zainteresowaniem. Od czasu do czasu padały śmiechy, śmieliśmy się. Po zakończeniu pierwszego odcinka, spytałam męża, co sądzi o filmie. Odpowiedział, że bardzo go ciekawi. Mógłby do wydarzeń historycznych drugiej wojny światowej. Paweł słuchał z zainteresowaniem" (matka, rodzina miejska, pełna, wykształcenie liceum średnie, jedno dziecko, 9 lat.

"Oglądaliśmy z dziećmi program "Zwierzęta świata". Córka spojrzała tuż przed emisją to na mnie, to na ojca i uśmiechała się. W momencie ukazującej agresję rekina przyskoczyła i usiadła

mi na kolana. Ojciec f, wxił jg za rękę i uspokoił j@. Po obejrzeniu filmu rozmawialiśmy iinach i innych zwierzętach morskich" (matka, rodzina wiejska,

Gajda: op.cit. s. 72.

óndnienie to jest szczegółowo analizowane w rozdz.V - Inte~acyjna rola TV w

. Kumor: Telewizja. Teoria. Percepcja. Wychowanie. Warszawa 1976. s. 230. Kumor: op. cit.

116

pełna, wykształcenie rodziców: wyższe, dwoje dzieci: 9 i 12 lat). W trakcie ogl~dania

telewizji - co wydaje się być istotne

punktu widzenia wychowawczego - rodzice mog~ obserwować swm.i~ dziecko, jego reakcje,

zapobiegać niepoż~danym stresom, pomag:n w rozwijaniu zainteresowań, w przyswajaniu

nowych treści, wy.j:~ śniając niezrozumiałe mu kwestie3s.

Rys.5. Porozumiewanie się członków rodziny

w trakcie oglądania programów telewizyjnych w rodzinach miejskich i wiejskich

ć a`

Częstotliwość porozumiewania się (r) rodziny miejskie D rodziny wiejskie

Kontakt psychiczny pomiędzy rodzicami i dziećmi w trak.. emisji programu telewizyjnego,

przejawiający się w porozumiev~a niu się słowem, gestem, występuje w wielu rodzinach

miejskich, niewielu natomiast na wsi, co wijze się przede wszystkim z h:n dzo zróżnicowani

częstotliwości wspólnego ogl~dania telewizji rodzinach, częściej miejskich, dość rzadko w

wiejskich. Pona~l~ przyczyni może być również brak nawyków, tradycji i nieodczuN~~ nie

potrzeby interakcji, porozumienia się podczas emisji program W rezultacie czego domownicy

ogl~dający program s~ "obok r.n bie", ale każdy ogl~da program sam, oddzielnie. W tym

kontek~~

3eNa ten temat m.in.: M. Sokołowska: Telewizja - wróg czy sojusznik wychowm~ "Edukacja

i Dialog" 1994 nr 5; M. Taraszkiewicz: Dziecko przed telewizorem: "ZaKfl nienia

Wychowawcze a Zdrowie Psychiczne" 1987 nr 3.

117

~6kterystyczna jest wypowiedź matki ze wsi, wykształcenie za. ifwe zasadnicze, troje dzieci

(5, 7 i 10 lat):

"Jeżeli mamy czas x mężem, to po obrxgdku w gospodarstwie siadamy Ćmi przed

telewizorem i oglgdamy film lub rozrywkę. Wtedy musi óyć ~j. Uspokajam dzieci, jak

rozmawiajg lub śmieję się. Jeżeli jest cisza IOina wszystko usłyszeć i zobaczyć".

odbior programów telewizyjnych w grupach rodzinno - domoh jest bardzo zróżnicowany, jeśli chodzi o "dyscyplinę" zachoir~ się poszczególnych członków, atmosferę panując~ w czasie dania. W literaturze przedmiotu podejmuje się próby wyodiienia pewnych typów grupowego odbioru widowisk telewizyjt. Myślę, że warto w tym miejscu przypomniepolię ro

o - domowego odbioru telewiz'i za A. Ku ,x.~::~.~::~_ .

~::~p°acl'~ ~""óci`zinno~ómowych, w których panuje wita swoboda w zachowaniu się przed telewizorem, a telewizja nia rolę niekiedy tła wizualno-dźwiękowego,

odbior w grupach rodzinno-domowych o umiarkowanej swoiie zachowania w czasie ogl~dania programów, np. niektórzy skowie wykonuje podczas ogl~dania telewizji różne inne czyn

odbior w grupach, które w miarę możliwości unikaj czyniW rozpraszających i śledzi uważnie akcję ekranowa

istnieje w rodzinie dyscyplina ogl~dania programów, zbliżona ~scypliny widzów kinowych.

Analiza (powyżej) wyników przeprowadzonych przeze mnie i~ń wskazuje na zróżnicowanie

rodzinno - domowego odbioru te~ji. Podstawi do określenia jego poziomu była skala

pomiaru. it tej skali składał się z pytań dotyczących: 1) zewnętrznych Inków odbioru telewizji

w rodzinie: a) warunków mieszkanioh (dobre, dostateczne, niedostateczne), b) wyposażenia

mieszA, w mass media (b. dobre, dobre, dostateczne); 2) zakresu innych kontaktów

telewizyjnych: a) częstotliwości rodzinno ~mowego odbioru telewizji (prawie codziennie, od

czasu do u, bardzo rzadko), b) pory ogl~dania (najczęściej w godz. 16-20

po południu, czasami po godz. 20, najczęściej po 20), c) Csu tematycznego ogl~danych

programów telewizyjnych (korny, średnio korzystny, niekorzystny); 3) charakteru rodzinno

nowego odbioru telewizji: a) ze względu na cel i motywy oda (aktywny, czasami aktywny,

bierny, b) ze względu na wy

Kumor: Telewizja... op. cit., s. 233.

czasami b.rzadKo

118

bór programów (selektywny, wybiórczy, przypadkowy), c) porom miewanie się członków

rodziny w czasie odbioru telewizji (częste czasami, bardzo rzadko. Każde pytanie zawierało

trzy kategorn sytuacji (w trzech stopniach) do oceny za pomocy punktów (2, I 0). Suma

punktów, jaki otrzymały badane rodziny, stworzyła ws nik umożliwiający ocenę poziomu

rodzinno - domowego odbioru telewizji i wyodrębnienie trzech kategorii rodzin reprezentujących~ poziom: wysoki, średni, niski³⁸.

TABELA 20.

Poziom rodzinno-domowego odbioru telewizji w rodzinach miejskich i wiejskich

Kategoria rodzin	Rodziny		Ilość			
	Poziom punktów		miejskie	miejskie	wiejskie	wiejskie
p	wysoki 11 - 16	84	48.0	42	24.7	
B	średni 5 - 10	66	37.1	87	51.2	
C	niski 0 - 4	25	14.9	41	24.1	
Ogółem:			175	100.0	170	100.0

XZ = 19, 32 df=2 p=0,000063 C=0,23

Zróznicowanie poziomu rodzinno-domowego odbioru telew. zji w zależności od miejsca zamieszkania rodziny (miasto, wi~ osiągnęło wysoki poziom statystyczny (p = 0,00006354), waru. współczynnika C = 0,23 mówi o zależności wyraźnej między I., danymi czynnikami.

3s Podstawą do określenia poziomu rodzinno - domowego odbioru telewizji była su..

punktów uzyskanych w badaniu: zewnętrznych warunków odbioru telewizji w rodzin zakresu rodzinnych kontaktów telewizyjnych, charakteru odbioru telewizji w rodzinie Im większ\$ liczbę punktów uzyskała rodzina, tym wyższy poziom rodzinno - domow~ i odbioru telewizji reprezentowała. Przyjęłam, że wysoki poziom rodzinno - domowa odbioru telewizji charakteryzowały rodziny, które uzyskały liczbę punktów od 1 I i średni od 5-10, niski od 0-4 punktów.

I IS)

Poziom rodzinno-domowego odbioru telewizji w rodzinach miejskich i wiejskich

miejskie

wiejskie

(r) poziom wysoki D poziom średni O poziom niski

Wykształcenie rodziców różnicuje w sposób wysoce istotny ~ystycznie poziom rodzinno - domowego odbioru telewizji w finach miejskich (x2 = 33, 77, df=6, p=0,0000068) i wiejskich c 48, 08, df=6, p<10(-6)). Współczynnik C=0,46 (rodziny wiej

i C=0,40 (rodziny miejskie) pokazuje, że określone wykształ,e rodziców (podstawowe,

zasadnicze, średnie, wyższe) jest ściEkorelowane z poziomem rodzinno - domowego odbioru

tele~i - zależność ta ma kierunek dodatni, im wyższy poziom wy~łcenia rodziców tym

większa wartość wychowawcza współ~ odbioru telewizji w rodzinie. Podobnie inne czynniki

takie struktura rodziny (pełna, niepełna, czasowo niepełna) i jej kość (małodzietna, wielodzietna) różnicuje na poziomie istotG statystycznie rodzinno - domowy odbiór telewizji³⁹

Wysoki poziom rodzinno - domowego odbioru telewizji reprezentowały te rodziny (A - mieszczy się w przedziale 11 - 16 punktów, w których zewnętrzne warunki odbioru telewizji: mieszkanie i wyposażenie domu w mass media stwarzały sprzyjające, to bardzo wygodne, niemalże komfortowe warunki dla rodzin odbioru telewizji; rodzicom i dzieciom przyświecał wyraźnie fsuktura rodziny: miejskiej $X^2 = 30,55$, $df=4$, $p=0,00000357$, $C=0,38$; wiejskiej: $X^2,80$, $df=4$, $p=0,012280$, $C=0,26$; wielkość rodziny: miejskiej $X^2 = 11,74$, $df=2$, 10281 , $C=0,25$; wiejskiej $X^2 = 17,01$, $df=2$, $p=0,0002015$, $C=0,30$.

0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100%

120

określony cel i motywy wspólnego oglądania programów; odbiór miał charakter aktywny, selektywny, członkowie rodziny wspólnie wybierali określone pozycje programowe; w trakcie ich oglądania porozumiewali się między sobą słowem, mimiką, gestem, istniała między nimi więź psychiczna. W mieście rodzin charakteryzujących się wysokim poziomem rodzinno - domowego odbioru telewizji było dwa razy więcej niż na wsi (48,0% w mieście, 24,7% wsi). W obu badanych środowiskach, w tej grupie (A), rodzice posiadali wykształcenie w przeważającej mierze wyższe lub średnie, co wyraźnie wskazuje, że wykształcenie rodziców, ich wiedza i zainteresowanie funkcjonowaniem telewizji w rodzinie, okazało się; głównym czynnikiem warunkującym zakres i charakter rodzinnego domowego odbioru telewizji. Oto przykład rodziny (kategoria n I w której rodzinno - domowy odbiór telewizji przedstawia wysoki poziom, bardzo korzystny wychowawczo, jeżeli chodzi o miejsce odbioru telewizji, zakres i charakter odbioru programów telewizyjnych w rodzinie⁴⁰: (Rodzina miejska, wykształcenie ojca i matki: wyższe, dwoje dzieci: 8 lat i 10 lat).

"Warunki mieszkaniowe rodziny są bardzo dobre: 70m², cztery łóżka. Wyposażenie mieszkania w mass media również bardzo dobre: telewizor kolorowy "Wzłaz", magnetowid "Diora", radio "Narew", telewizor czarno-biały "Biaxet", radiomagnetofon, gra komputerowa "Pegaz". Dziewczynki przeznacząją telewizji, ~ godz. do 2 i pół godz., w niedzielę: ~ godz. Najczęściej oglądają one cykliczne programy telewizyjne dla dzieci: "Ciuchcia" "Tik-Tak" "5-10-15" "Teleranek" "Kwant" "Ulica Sezam

>>>>> kowa", "Dobranoczek", "Ziarno", programy po południu nie dłużej niż do godz. 20 w sobotę, w niedzielę również rano. Prawie codziennie, z miarą systematycznie, rodzice z

dziećmi oglądaj wybrane programy telewizyjne np. "Familiada", "Gra", "Beverdy Hżłds", cykliczne programy i dewizyjne: "5-10-15", "Kwant", filmy przygodowe, przyrodnicze, niektóre rozrywkowe. Wspólne, rodzinne oglądanie telewizji najczęściej odbywa się w godzinach 17-20, w niedzielę rano, po południu. Rodzice z dziećmi wybierają te programy, które warto oglądać, zaznaczają je w tygodniowym programie telewizyjnym. W czasie oglądania telewizji porozumiewają się między sobą słowem, gestem, mimiką, wzrokiem. W razie potrzeby rodzice tłumaczą im.

4° Indywidualne charakterystyki rodzin reprezentujących określony poziom rodzinno-domowego odbioru telewizji sporządziłam na podstawie: a) zapisków dziennikarskich i tzw. zapisków rekonstruujących "życie codzienne rodziny przed telewizorem" sporządzonych przez rodziców, pisemnych dłuższych wypowiedzi rodziców na temat: miejsca i roli telewizji w mojej rodzinie oraz tekstu skali pomiaru rodzinno-domowego odbioru..., telewizji

121
tu niezrozumiałe mu kwestie, po zakończeniu emisji programu cztery wadzone rozmowy, dyskusje, wymiana wrażeń, odczuć. W rodzinach teści i rodzice bardzo chętnie wspólnie oglądają telewizję".

w rodzinach, które zaliczyłam do kategorii drugiej (B), posiadającej średni poziom rodzinno-domowego odbioru telewizji, warunki mieszkaniowe i wyposażeniowe domów w mass media nie komfortowe, ale umożliwiały dobry odbiór telewizji krajowej elitarniej w rodzinie. Pewien niepokój budzić natomiast może i charakter odbioru telewizji w tych rodzinach, co oznacza, że oglądanie telewizji dość często odbywa się w nieodpowiedniej porze dnia (późnym wieczorem lub w godzinach rannych, przed wyjściem dziecka do szkoły na drugi zmianę), a odbiór programów najczęściej miał charakter wybiórczy niż selektywny. Ponadto w tych tylko czasami rodzice wspólnie z dziećmi dowalili wyboru określonych pozycji programowych, a w trakcie emisji programu nie zawsze istniała między nimi więź psychiczna. W rodzinach, tylko od czasu do czasu członkowie rodziny rozmawiali o oglądanym programie telewizyjnym. Rodzin reprezentujących i poziom rodzinno-domowego odbioru telewizji było sto procent dużo na wsi (51,27%) nieco mniej w mieście (37,1%). Większości tych rodzin, w zasadzie istnieją obiektywne warunki materialne, społeczne i kulturalne dla racjonalnego wspólnego odbioru z telewizji, to jednak ze względu na być może charakter rodziców i związany z tym brak czasu, ale także jak wydaje się wygodnictwo i małe zainteresowanie rodziców tym procesem, w rodzinach - domowego odbioru telewizji budzi pewien niepokój wychowawczy. Oto przykład rodziny z tej kategorii rodzin "Rodzina miejska, pełna, wykształcenie rodziców średnie, troje dzieci w wieku: 24, 9 i 8 lat. Ojciec pracuje zawodowo, matka na emerytalnym dla bezrobotnych. Warunki mieszkaniowe rodziny

dobrze, akacje lokatorskie w powierzchni 60m², w bloku, na parterze. dużym pokoju znajdują się: telewizor kolorowy (z możliwości lotu stacji telewizji satelitarnej), radio stereo, magnetofon ze kawkami. Dzieci (8 i 9 letnie) uczęszczają na drugi zmianę do ily i przed wyjściem często wspólnie z matką oglądają rano programy telewizyjne. Wspólny rodzinny odbiór telewizji ma miejsce dość rzadko, najczęściej w sobotę i w niedzielę, co wynika z tego, że ojciec pracuje poza miejscem zamieszkania, codziennie jeździ do pracy, wraca dość późno wieczorem. Matka nie pracuje zawodowo, jednak telewizję ogląda najczęściej późnym wieczorem

122

lub rano. Tylko niektóre programy dzieci oglądają wspólnie z matką, jak np. "Dr (Ludwik)", "Familiada", "Kółko fortuny", z udziałem transmisje sportowe. Czasami członkowie rodziny naradzają się jakie programy należałoby obejrzeć i dlaczego. W czasie emisji programów najczęściej każdy ogląda sam, "oddzielnie", chociaż obok siebie. Interakcje słowne, gestyczne, mimiczne zachodzi w trakcie emisji niektórych programów wspólnie oglądanych, jak np. "Śmiechu warte", "Randka w ciemno", programy rozrywkowe".

Trzecią grupę (C) tworzyły rodziny o niskim poziomie rodzinno - domowego odbioru telewizji. Były to rodziny zarówno miejskie, głównie robotnicze, o wykształceniu zawodowym lub podstawowym (14,9%), ale głównie wiejskie, rolnicze (wykształcenie zawodowe i podstawowe). Tych ostatnich było dość dużo (23,5%) i co wynika z jednej strony zapewne z charakterem pracy rodziców w tym środowisku i organizacji dnia zajęć na wsi, z drugiej zaś z niskim poziomem wykształcenia rodziców, determinującym określony poziom ich świadomości pedagogicznej dotyczącej funkcjonowania telewizji w rodzinie. Niski poziom rodzinno - domowego odbioru telewizji wyznaczyły: 1) bardzo niekorzystne warunki zewnętrzne odbioru (mieszkaniowe oraz ubogie wyposażenie w sprzęt audio-wizualny); 2) nieracjonalny zakres kontaktów telewizyjnych (częstość wspólnego oglądania, pora dnia, rodzaj i typ oglądanych programów); 3) określony charakter odbioru: bierny, przypadkowy; bezkrytyczny, brak więzi psychicznej między rodzicami i dziećmi w czasie oglądania programów telewizyjnych.

Przykład rodziny charakteryzującej się niskim poziomem rodzinno - domowego odbioru telewizji.

"Rodzina wiejska, rolnicza, wykształcenie ojca: zasadnicze, matki podstawowe, czwórka dzieci w wieku: 4, 6, 9, 11 lat. Rodzina mieszka w drewnianym, parterowym domu o powierzchni 70m². W domu jest tylko radio i telewizor czarno-biały umieszczony w sypialni, włączony jest tylko pierwszy program TP. Telewizor włączony jest od godz 17 do

późnych godzin wieczornych. Każdy z domowników spędza średnio od 1 do 4 godzin przed telewizyjnym ekranem, w niedzielę dłużej. Zarówno dzieci jak też rodzice oglądają te programy, które aktualnie są emitowane, nie łącząc ich z zainteresowaniami telewizyjnymi, określony wspólny cel i motyw «wzrostu». Telewizja traktowana jest jako jedyna w rodzinie i w srodku wiejskim rozrywka, jako odpoczynek po pracy. Nie zauważa się w tej rodzinie żadnych symptomów wskazujących na wspólne

123

Winno - domowy odbiór telewizji, na emocjonalne więzi, interakcje między rodzicami i dziećmi w czasie oglądania telewizji. Po że są oni "obok siebie", to każdy ogląda oddzielnie, zapanuje cisza, nie można rozmawiać i śmiać się głośno. Bardzo często, wręcz sporadycznie, członkowie rodziny wymieniają poty, odczucia na temat obejrzanego filmu, programu. Nie ma też okazji w tej rodzinie wyjaśniania niezrozumiałych dziecku kwestii. Właściwie rodzice nie interesuje się tym, jakie programy dzieci oglądają, jak długo. Odbiór telewizji w tej rodzinie ma charakter spły, przypadkowy, bezkrytyczny".

O tym, jak przebiega odbiór telewizji w rodzinie, jaki jest jego charakter i rodzinnie - domowego odbioru telewizji decyduje analiza - nie sama telewizja. Istotną rolę w tym procesie odgrywa rodzina, klimat i atmosfera życia rodziny pozostające w ścisłym związku, przede wszystkim z poziomem wykształcenia, poziomem kultury pedagogicznej rodziców, miarą ich autentycznego zainteresowania funkcjonowaniem telewizji w rodzinie, ale także wielkość i struktura rodziny, charakterystyka rodziców związany z miejscem zamieszkania, środowiskiem (miastem). Z drugiej strony, telewizja przyczynia się do ujawnienia określonych systemów wartości, norm estetycznych, moralnych wypracowanych i realizowanych w rodzinie. Od nich m.in. również zależy zakres kontaktów telewizyjnych dzieci i rodziców oraz ich postawy, jakie przyjmują oni podczas oglądania programów telewizyjnych.

Wpływ rodziców w organizowaniu rodzinnego - domowego odbioru telewizji

Losy dziecka, jego droga życiowa, sukces zależy w znacznej mierze od tego, jak zostało ono przygotowane do życia w rodzinnym społeczeństwie, do uczestnictwa w kulturze, w jaki sposób rodzice troszczyli się o jego przyszłość.

W rodzinie bowiem rozpoczyna się proces wprowadzenia dzieci w świat wartości kultury, proces przygotowania ich do uczestniczenia w kulturze masowej oraz w innych formach życia kulturalnego. to jedna z istotnych funkcji rodziny, zwana przez niektórych o tym: np. Z. Tyszką: Socjologia rodziny. Warszawa 1974, s. 65.

badaczy funkcji akulturacyjnej. Rodzina bowiem poprzez przebiegające w jej obrębie procesy socjalizacji i wychowania może stawać swoistym rodzajem gotowości do przyjęcia przez dziecko wartości kultury, poznawania i przyswajania tych wartości⁴².

Teorie psychologii społecznej i antropologii kulturalnej⁴³ przywiązują wielką wagę do roli rodziny w tym procesie. Wiąże się to m.in. z tym, że rodzina od pierwszych lat życia dziecka kieruje jego rozwojem intelektualnym, poznawaniem przez dziecko otaczającego świata przyrody i kultury. Pod wpływem rodziny i jej pomocy dziecko przyswaja sobie język "który wprowadza je do wspólnoty społecznego porozumiewania, służy za narzędzie ekspresji oraz dalszego poznania świata i manipulacji jego elementami"⁴⁴. Rodzina stanowi bardzo silne źródło informacji dla dzieci młodszych (do 12 roku życia, co zmniejsza się wyraźnie z wiekiem). Nie ma natomiast znacznie silniejszy i dłuższy - jak zauważa A. Kłoskowska⁴⁵ - jest jej wpływ na kształtowanie postaw emocjonalnych i moralnych dzieci. Takie możliwości posiada rodzina m. in. dlatego, iż jej wpływ na psychikę dziecka rozpoczyna się bardzo wcześnie. tzn. wtedy, gdy odznacza się ona bardzo dużą plastycznością. Ponadto wpływ rodziny na dziecko trwa przez długi okres jego życia, odbywa się w naturalnych sytuacjach życiowych i to w sposób systematyczny i ciągły⁴⁶.

Niektórzy badacze, o czym jak się należy tu wspomnieć⁴⁷ sygnalizuje możliwość powstawania pewnego rodzaju luki między pokoleniowej, prowadzącej do wytworzenia się nowego typu transmisji kultury w rodzinie, przejawiającej się w tym, że dorośli mogą uczyć się od dzieci, poznając osiągnięcia i wartości kultury. Taką koncepcję kultury, zwani prefiguratywną, reprezentuje M. Mead⁴⁸ zakładając, że kiedy znikną dawne, tradycyjne formy przekazywania kultury, to dorośli, opierając się na doświadczeniach swego dzieciństwa i młodości, mogą odczuwać trudności rozumienia współczesnych przekazów kultury, zachowań kulturalnych swoich dzieci i

⁴²Szerzej w pracy: K. Ferencz: Wprowadzenia dzieci w kulturę. Wrocław 1993; Akulturacyjna funkcja rodziny współczesnej. (w:) Rodzina - przeszłość - teraźniejszość - przyszłość. Red. A. Tchorzewski. Bydgoszcz 1988

⁴³ Na ten temat: A. Kłoskowska: Rodzina jako czynnik transmisji i twórczości kulturalnej. "Kwartalnik Pedagogiczny" 1971 nr 4, s. 83.

⁴⁴ A. Kłoskowska: op.cit., s. 83. ⁴⁵A. Kłoskowska: op.cit.

⁴⁶ Por.: J. Chrapek CSMA: Uwarunkowania recepcji programów telewizyjnych przy młodzieży. Lublin 1985, KUL, s. 8.

⁴⁷M. Mead: Kultura i tożsamość. Warszawa 1978.

Wpływ kultury M. Mead, dość jednostronny, został poddany krytyce, bowiem jej autorka, zafascynowana rozwojem współczesnej kultury i jej nowych form, nie uwzględniła w swoich analizach kontekstu społeczno - kulturalnego, w jakim przebiega jej rozwój⁴⁸. Przekaz kultury w rodzinie i przygotowanie dziecka do jej foru odbywa się najpierw w obrębie tzw. rodzinnej, "małej" transmisji kulturalnej, realizowanej w bezpośrednich, nieformalnych kontaktach, ale także poprzez przekazywanie wartości kultury globalnej, ogólnonarodowej, w ramach tzw. dużej transmisji kulturalnej⁹. Rodzice od początku życia dziecka przyjmują ważne funkcje wychowawcze związane z przekazywaniem mu podstawowych norm i ocen moralnych, wzorów postępowania, tradycji rodzinnych, obyczajów, zwyczajów, wartości związanych z rodziną i lokalnością. Ten proces w rodzinie odbywa się na drodze świadomego lub niezamierzonego oddziaływania rodziny na dziecko, ale trzeba podkreślić, realizowany jest w warunkach wzajemnych, relacji powiązań emocjonalnych, wiążących rodziców i dzieci⁵⁰. Poznanie przez dziecko kultury we współczesnej rodzinie snuje się pod wpływem oddziaływania poszczególnych członków rodziny, jak też "(... bez ich wzajemnej interakcji, przez zlokalizowane w obrębie rodziny środki masowego komunikowania"⁵¹. Istotnym zaś wzorem rodzinno - domowego uczestnictwa w kulturze jest odbiór przede wszystkim telewizji. Telewizja w roli - jak zauważa A. Kłoskowska - staje się bardzo ważnym medium i ogólnospołecznej tradycji kulturalnej. Członkiem i uczestnikiem w kulturze poprzez telewizyjny odbiór przekazywanych wartości, kultury lokalnej, ogólnonarodowej, ogólnospołecznej. W tej sytuacji przygotowanie dzieci do codziennego i permanentnego uczestnictwa w kulturze i przekazywanych wartościach jest drogą naturalną i konieczną. Wyjątkowo, w sytuacjach, wydaje się zagadnieniem szczególnie istotnym.

i. Miller analizuje poddając krytyce koncepcję M. Mead. Szerzej w pracach: R. T.: Różnicowanie się uczestnictwa w kulturze na przełomie dzieciństwa i młodości. Sztuka i dorastanie dziecka. Red. M. Tyszkowa. Warszawa 1981; A. Kłoskowska: Kultura jako czynnik transmisji i twórczości kulturalnej. "Kwartalnik Pedagogiczny" nr 5.

1. Kłoskowska; op.cit.

Lisze o tym: Z. Tyszkowa: Społeczna przynależność rodziny a sytuacja rodzinna i kultura. (w:) Rodzina i dziecko. Red. M. Ziemska. Warszawa 1979, s. 277.

2. Bednarski: Różnicowanie rodzinnych środowisk kulturowych. Poznań 1987. Iserzei w rozdz. V.

Przygotowanie dzieci do odbioru programów telewizyjnych przejawiać się może w planowaniu, w organizowaniu im zajęć w ciągu dnia, w wyznaczaniu przez rodziców "miejsca" telewizji wśród innych sposobów spędzania czasu wolnego, w ustalaniu pory i czasu oglądania telewizji, w rozwijaniu zainteresowań określony tematyki programów, w zachęcaniu do ich odbioru. Z badań prowadzonych wcześniej (w latach 80.)⁵³ wynika, że ponad połowa rodziców nie przygotowywała swoje dzieci do odbioru telewizji, nie dostrzegła potrzeby takiej pracy wychowawczej. Były to przede wszystkim rodziny wiejskie, chłopskie, ale również robotnicze. Dzieci, które były przygotowywane - przez rodziców do odbioru programów telewizyjnych, uzyskały większy zasób nowych wiadomości z cyklicznych programów telewizyjnych niż ich koledzy, których rodzice nie podejmowali takich działań.

W procesie przygotowywania dzieci do uczestnictwa w kulturze masowej, do odbioru telewizji, istotne miejsce zajmuje kontrola, jaką rodzice sprawuje nad dzieckiem. Zwykle obejmuje ona - zauważa A. Zawadzka⁵⁴ - porę oglądania telewizji, eliminując programy nadawane po głównym wydaniu wiadomości, znacząc natomiast rodzice dbali o to, aby treści oglądanych przez dzieci programów były dostosowane do ich możliwości intelektualnych. Z kolei badania przez J. Bednarskiego⁵⁵ rodzice (78%) uzależnili kontrolę odbioru TV przez dzieci za konieczną niezbędną i rezygnowali z niej przez nich.

Badacze zgodnie podkreślają, co potwierdzają również wyniki badania, że kontrola rodziców dotyczyła głównie zbyt późnego oglądania przez dzieci telewizji, rzadziej zaś tematyki oglądanych programów. Przy czym charakterystyczne jest również to, że w większym stopniu zakazowi podlegały programy ukazujące sfery erotyki niż gwałtu, przemocy.

Oddziaływanie i wpływ telewizji i wpływ telewizji na dziecko, odbywał się najczęściej w domu rodzinnym, dlatego tego słusznie niektórzy badacze zwracają uwagę na waloryzowanie wychowawcze rodzinno - domowego odbioru telewizji, podkreślając możliwość wspólnego spędzania czasu przed telewizorem

⁵³ Wyniki na ten temat w pracach: J. Izdebska: Uwarunkowania efektywności oddziaływania wybranych cyklicznych programów telewizyjnych na dzieci. Białystok: 1991; Miejsce i funkcje wychowawcze środków masowego oddziaływania w życiu dzieci. Białystok 1981

⁵⁴ A. Zawadzka: Dziecko a zmianowość... op.cit. ⁵⁵ J. Bednarski: Zróżnicowanie... op.cit.

Wzajemnego oddziaływania na siebie, współprzeżywania, a nie tylko odbioru programów.

Wydaje się, że szczególnie w dzisiejszym kryzysie ekonomicznym, poważnych trudności materialnych przeżywa niejedna rodzina, czasami koniecznej wręcz pomocy

kowych zarobków i zwi~zanym z tym bywaniem rodziców lub jednego z nich poza domem, zmęczeniem i pokój o stabilizację w kraju i jego przyszłość - telewizja b stać się w niektórych środowiskach katalizatorem życia rodzinnego, skupiając codziennie najbliższe sobie osoby, ażeby nie i "oderwać się" od problemów dnia codziennego, przyjemnie się czas, ale również po to, żeby; być ze sobą, razem, wspólnie bywać i uczestniczyć w życiu rodziny.

Udział rodziców w procesie "funkcjonowania" telewizji w rodzinie, a także w ustalaniu jej miejsca i roli, jaki ma ona spełnić w życiu rodzinnym, a szczególnie w procesie wychowania dziecka, zbadam przede wszystkim: w organizowaniu odbioru - domowego odbioru telewizji i w przygotowaniu dzieci do odbioru programów telewizyjnych.

W celu określenia udziału badanych rodziców w tym procesie będę następujące wskaźniki określające działania podejmowane przez rodziców w tym zakresie:

zachęcanie dzieci do wspólnego, rodzinnego - domowego oglądania

świadomości rodziców o odpowiednim czasie i tematyce wspólnego oglądania programów,

zachęcanie członków rodziny oglądających telewizję do rozmowy, dyskusji o programie:

w trakcie emisji programu wyjaśnianie niezrozumiałych dziecku fragmentów, sekwencji itp.,

rozmowy rodziców z dziećmi po obejrzeniu programu dotyczące jego oceny, wrażeń, refleksji,

wyjaśnianie, tłumaczenie dziecku niezrozumiałych mu kwestii w treści programu.

Chodziło mi o uzyskanie informacji o tym, czy i w jakim stopniu rodzice zachęcają, motywują dzieci do wspólnego oglądania różnych programów telewizyjnych, czy pomagają im w odczytaniu treści programów i w jaki sposób. Jest to zapewne istotny element świadomości pedagogicznej rodziców, świadomości do

określenia pojęcia: świadomość wychowawcza m.in. w pracach: St. Kawula:

Świadomość wychowawcza rodziców. Stan aktualny, niektóre uwarunkowania i skutki oraz

128

dotyczącej zagadnień związanych z miejscem, jakie zajmuje telewizja w rodzinie i roli, jaki może spełnić w wychowaniu dziecka.

Z badań jakie przeprowadziłam wynika, że prawie połowa rodziców z miasta (45,1%) dość często, w miarę systematycznie chce swoje dzieci do wspólnego oglądania programów telewizyjnych, dużo mniej zaś na wsi (25,3%). Z pisemnych wypowiedzi rodziców na temat miejsca i roli telewizji w rodzinie wynika, że w zasadzie większości dzieci nie trzeba było zachęcać do wspólnego oglądania programów telewizyjnych, a raczej do oglądania określonych, konkretnych programów, zdaniem rodziców wartościowych. W sytuacji rozbieżności stanowisk rodziców i dzieci w tej kwestii, większość rodziców w tej grupie

starala się zachęcić dzieci do oglądania programów, wyjaśniając dlaczego warto je oglądać, podaje korzyści poznawcze, rozrywkowe, jakie te programy mogą dostarczyć. Nade wszystko jednak, na co uwagę zwracają już tylko matki – którzy rodzice, dziecko samo musi przekonać się dlaczego wspólne, w gronie rodzinnym, odbiór programów telewizyjnych dostarczyć może wiele satysfakcji, radości z faktu "bycia" razem, przed telewizorem, wspólnego oglądania. Zależy to już jednak w dużym stopniu od rodziców, od ich udziału w organizowaniu rodzinnego domowego odbioru telewizji. Natomiast zdecydowanie więcej rodziców wiejskich (40,0%) jak też miejskich (34,9%) takie działania podejmuje rzadko, od czasu do czasu, co spowodowane jest ograniczoną ilością czasu, jaki dysponuje rodzice, czasu, który mogliby poświęcić wspólnym kontaktom telewizyjnym. Również, na co trzeba zwrócić uwagę, znaczna grupa rodziców na wsi (34,7%) a także w mieście (20,0%) nie zachęca swoich dzieci do wspólnego oglądania telewizji. Przyczyn może być bardzo wiele, wydaje się jednak, że w przeważającej mierze należałoby ich upatrywać w braku zainteresowania rodziców funkcjonowaniem telewizji w życiu rodziny, w niechęci rozmawiania z dzieckiem na ten temat, a także również taka postawa niektórych rodziców wynikać może, o czym pisałam wyżej, z braku czasu, jaki mogliby oni poświęcić dzieciom. Badane czynniki środowiska rodzinnego, takie jak: wykształcenie rodziców, wielkość i struktura rodziny, różnicuje wyraźnie stopień zainteresowania rodziców wspólnym (razem z dzieckiem) oglądaniem telewizji, o czym świadczy wyniki obliczeń statystyki. f. perspektywy. Toruń 1975; I. Jundził: Poziom kultury pedagogicznej społeczeństwa "Oświata i Wychowanie" 1976 nr 2; J. Cudak: Świadomość wychowawcza rodziców. "Problemy Opiekuńczo - Wychowawcze" 1988 nr 4; J. Maciaszkowa: Kultura pedagogiczna rodziców. (w:) Pedagogika opiekuńcza. Red. J. Wołczyk., Warszawa 1977.

129

Wskazują one na wysoce istotne statystycznie różnicowanie rodziców działań w zależności od wykształcenia

rodziców miejskich 57 ($p < 10^{-6}$) i wiejskich 58 ($p < 10^{-6}$), a także, aczkolwiek w mniejszym stopniu, od wielkości rodziny miejskiej 59 ($p = 0,04$), wiejskiej 60 ($p = 0,004$) oraz struktury rodziny miejskiej 61 ($p < 10^{-6}$) i wiejskiej 62 ($p = 0,01$).

Wspólne oglądanie telewizji w rodzinie odbywa się zwykle w tym wymiarze czasowym i dotyczy oglądania konkretnych programów telewizyjnych, jeśli chodzi o ich rodzaj i zakres tematyki. W tym obszarze swoich działań rodzice mają ważne zadanie do spełnienia, wymagające od nich zaangażowania w proces organizowania rodzinnego - domowego odbioru telewizji,

znajomości jeb i zainteresowań dziecka, także dostrzegania potencjalnych yści wychowawczych tkwiących w określonych, wspólnie ogl~kach programach telewizyjnych. Badania pozwoliły wyodrębnić trzy grupy rodzin (tabela) zróżwanych pod względem udziału rodziców w planowaniu i ustalaóarównu czasu wspólnego ogl~dania telewizji, jak też tematyki ;lamów. Oba te zreszt~ elementy były przez nich w Zasadzie 'wane razem, z wypowiedzi bowiem rodziców wynika, że ustawspólnie czas i porę ogl~dania telewizji, brali oni również pod ~ę określone programy telewizyjne. Ilustracji jest wypowiedź ego z rodziców63: "Prawie codziennie, oglądamy ja, mąż i moja I, wybrane wcześniej programy. S@ one nadawane najczęściej po po w godx. 16-19.X0 lub w sobotę i w niedzielę rano i w południe. damy: teleturnieje, filmy rysunkowe, komedie, "5-10-15", "Kwant", ganek", "Dobranocki" jak np.: "Pszczółka Maja", "Smurfy", "Gumi"Pinokio", program: "Z kamerę wśród zwierząt", "Pieprz i wanilia" ka, rodzina pełna, wiejska, wykształcenie matki: średnie, ojca: ze, jedno dziecko, 9 lat). ?odejmowane przez niektórych rodziców działania dotyczące Wizowania odbioru telewizji w rodzinie wskazuje na silne ich ~ażowanie. Oto fragment zapisu w dzienniczku z dnia 23.XIL94 3nej z matek: "Piątek jest dniem, w którym mąż w drodze powrot = 100, 34, df = 6, p < 10(-6)C = 0, 60) = 50,18, df = 6, p < 10(-6), C = 0, 47) = 6,14, df = 2, p = 0, 04, C = 0, 18) = 10, 92, df = 2, p = 0, 004, C = 0, 24) = 55, 52, df = 4, p < 10(-6), C = 0, 49) = 12, 97, df = 4, p = 0, 01, C = 0, 26) powiedź pisenf na na temat: miejsce i rola telewizji w mojej rodzinie.

130

nej z pracy do domu kupuje w kiosku magazyn telewizyjny "Teletydzień Stalo sig już tradycj4 w mojej rodzinie, że w piątek, po obiedzie jedn! z nas zasiada z Maćkiem, aby wspólnie zastanowić się i wybrać włascim programy, które będziemy rexem oglądali w ci4gu tygodnia. S4 to programy przede wszystkim emitowane w godzinach 16 do 20, w soboty i w niedxi~ ll również rano i w południe. Najczęściej ogl4damy x Maćkiem prograñ~ dla dzieci i mlodxiezy, przyrodnicze, niektóre komedie, teleturnieje, fillnw przygodowe" (matka, rodzina miejska, pełna, wykształcenie rodu ców wyższe, jedno dziecko, 10 lat).

131

v rodziców (wieś 20,6%, miasto 11,4%) nie podejmowała żatldziałań w tym zakresie, co jak można przypuszczać wijze sit iie z nislc~ świadomościę pedagogiczni rodziców dotycząc~ jonowania telewizji w rodzinie.

A 22.

rodziców wiejskich w ustalaniu czasu wspólnego z dziećmi i telewizji oraz tematyki programów telewizyjnych

orka	Wykaztalcenie rodziców	Wielkość rodziny	Struktura rodziny
TABELA 21. "			
Udział rodziców miejskich w ustalaniu czasu wspólnego z dziećmi			wiedzi
podal. zasada. średnie wyższe	malodz. wielodz.	peina niepeł. cz.niepeł	L 2 zo 17 10
oglądania telewizji oraz tematyki programów telewizyjnych			29 20 49 - -
ie %	4.1 40.8	34.7 24.4	59.2 40.8 100 - -
vmi L	47 23 7 9	15 71 74 6 6	

Kategoria Wykaztalcenie rodziców Wielkość rodziny Struktura rodziny

odpowiedzi podal. zasada. średnie wy%aze małodz. wielodz. pełna niepeł. cz.niry~

~° 54.8 28.7 8.2 10.5 17.4 82.6 86.0 7.0 7.0

·dko L 25 4 6 - 10 25 21 10 4

Dośf L - 8 29 43 43 37 71 5 4 % T1.4 11.4 17.2 -

28.6 71.4 60.0 28.6 11.4

czato ~ - 10.0 36.2 53.8 53.7 46.3 88.7 6.3 5.0

Czasami L11 26 21 17 62 13 84 9 2 x2 - C,~2, Ó1

% 14.T 34.7 28.1 22.6 82.7 17.3 85.3 12.0 2. r x2 = 25, 30

x2 = 27, 58

ar = s ar = z ar = 4

H. rzadko L 9 6 5 - 8 12 - 12 R

p < 10(-6) p = 0,000003 p = 0,000015

% 45.0 30.0 25.0 - 40.0 80.0 - 60.0 40 n

C = 0.48 C = 0,35 C = 0,37

x2 = 60,14 x2 = 20,10 xz = 78,47

df = 8 df = 2 df - 4

p < 10(-6) p = 0, 00004 p < 10(-6)

C = 0,50 C = 0,32 C = 0,55

Z rozkładu liczb przedstawionych w tabelach nr 21 i 22 wynika istotne różnice statystyczne. Takie czynniki jak: wykształcenie rodziców (miejskich i wiejskich), wielkość i struktura rodziny, r~.i nicuje podejmowane przez rodziców działania dotyczące ustalania

czasu wspólnego z dziećmi oglądania telewizji oraz tematyki Etnogramów telewizyjnych na poziomie wysoce istotnym statystycznie ($p < 10^{-6}$). Większą troskę i zainteresowanie w ustalaniu częstoty i tematyki wspólnie oglądanych programów telewizyjnych posiadali rodzice mieszkający w mieście (45,7%) z wykształceniem wyższym i średnim niż na wsi rolnicy (28,8% o wykształceniu podstawowym i zasadniczym. W obu badanych środowiskach znacząco

Niektóre programy telewizyjne mogą sprawić dzieciom trudności w ich odbiorze, w zrozumieniu i przyswojeniu przekazywanych treści. Być może jest tak dlatego, że dzieci często bez wysiłku zapamiętują fakty, zdarzenia ukazywane na szklanym ekranie, jednak potrafią tych informacji selekcjonować, porządkować, pochłonąć je z zaciekawieniem, ale stosunek do nich ma mało odczuwalny. To powoduje, że rzeczywistość, w której dziecko żyje, stać się niedostępna, odległa i niezrozumiała, ponieważ spontanicznie, niesystematycznie zdobywana o niej wiedza doprowadza do luk, wyłączeń i trudności w jej odbiorze⁴. Stąd też rola w przygotowaniu dzieci do uczestnictwa w kulturze masowej, a także również pomoc im w odbiorze treści przekazywanych drogą wizyjną, wydaje się być niezbędną.

Rozmowy rodzinne - domowe mogą odbywać się w czasie emisji programu telewizyjnego lub po jego obejrzeniu. Dotyczy one naj

Ar: J. Walczyna: Integracja nauczania początkowego. Wrocław 1968.

132

częściej tematyki oglądanych filmów fabularnych, seriali, wywiadów i opinii i sądów dotyczących problematyki moralnej, poznawczych i programów. Nasuwają się w tym miejscu pytania - czy rozmowy w trakcie emisji programu nie utrudniają jego odbioru, nie zakłócają procesu recepcji, śledzenia akcji, koncentracji uwagi itp. Oczywiście słusznie niektórzy badacze⁶⁵ sądzą, że czasami ważniejsze jest włączenie słowem opinii, wrażliwości związanych z oglądanym programem, spojrzenie na siebie, wskazujące na bliskość emocjonalną osób oglądających program telewizyjny niż całkowite wyłączenie się i śledzenie tylko tego, co dzieje się na ekranie, jakby to było najważniejsze w życiu. Oczywiście takie programy telewizyjne, które wymagają od odbiorcy dużej koncentracji uwagi, skupienia, wysiłku intelektualnego po to, żeby zrozumieć, zapamiętać treść w tym czasie zachowanie odbiorców powinna cechować duża dyscyplina. Natomiast w czasie oglądania przez członków rodziny większej liczby i programów istnieje możliwość porozumiewania się między nimi. Może ono polegać na wyrażeniu przez poszczególnych członków rodziny opinii, wrażliwości w

postaci jednego wyrazu lub pytao~i; na które np. dziecko oczekuje tylko potwierdzenia lub zaprzeczc·m wyrażonego przez rodziców w postaci jednego słowa.

A zatem ogl~dane przez dziecko programy telewizyjne i pcn ~~ szone w nich problemy mog4 być, o czym pisałam wyżej, nier. ~ zumiałe dla niego, w zwi4zku z czym wymagaj krótkiego wy n~ śnienia, komentarza już w trakcie emisji. Pomoc dziecku w t, ni zakresie ze strony rodziców staje się często niezbędna dla praw ~dłowej recepcji odbieranych treści oraz śledzenia ze zrozumienie ni dalszej akcji i ukazywanych na szklanym ekranie obrazów. Istotni więc sprawi jest ukierunkowywanie i pomoc dziecka H odbiorze treści telewizyjnych poprzez wyjaśnianie, rozmowy w c ;; sie "ws.pólne~j.recepcji..w gronie rodzinnym 66. Co prawda znaczu~ liczba badanych rodziców miejskich (76%), jak również mieszl; jących na wsi (70,6%) deklarowała, że tego rodzaju wyjaśnic~nl~ w trakcie emisji programu mają miejsce, to jednak zdecydow:m~ ich większość czyniła to rzadko (miasto 52,0%, wieś 55,9%)67. N i

fiSNp. A. Kumor: Telewizja... op. cit.

ssD. Kowalczyk: Telewizja a problemy integracji rodziny. (w:) Rodzina- przesnl~.d -

teraźniejszość - przyszłość. Red A. Tchorzewski. Bydgoszcz 1933, s. 291. s7Badania prowadzone przez A. Zawadzką wykazały, że 60% rodziców dzieci '~ If

letnich rozmawia ze swoimi dziećmi na temat oglądanych programów telewizyjnych, mowy te jednak w co najmniej połowie przypadków występowały dość rzadko. (w 1 Zawadzka:

Dziecko a zmianowość nauki szkolnej. Wrocław 1991.

1 a:3

bjące jest przede wszystkim to, że stosunkowo dużo rodzicGw ~% wieś, 24,0% miasto) o wykształceniu niższym (podstawob, zasadniczym) nie wyjaśnia dziecku w trakcie emisji niezroliałych mu zwrotów, wyrażeń, sekwencji, troszcząc się raczej o Weby w tym czasie było cicho, żeby nikt z domowników ogl~daących program nie odzywał się, nie zadawał pytań.

Mówi o tym lowiedzi rodziców, np.:

utka, wieś, rodzina chłopska, wykształcenie podstawowe): "Jak mamy telewizję ma być spokoj, żeby byto dobrze stychać. Przeszkadza ~Igdaniu, jak dzieci głośno śmieją się i pytają o coś. Mówię im, że da uważnie patrzeć, wtedy wszystko zrozumie się".

~iec, miasto, rodzina robotnicza, wykształcenia zasadnicze): "Idy oglądamy telewizję, to dzieci nie mogg rozmawiać. Mówię im, że ła dobrze patrzeć i o nic nie pytać, bo to przeszkadza.

Mówię dzieciom Irxeba zachowywać się, uciszam".

O prawidłow4, recepcję odbieranych przez dzieci treści telewizyjach troszczyli się przede wszystkim rodzice wyżej wykształ, co potwierdza ustalony przez badaczy zależność,

mówiąc o wykształceniu rodziców, ich świadomości pedagogicznej, realizację funkcji wychowawczej rodziny, w tym również, jak miały moje badania, na udział rodziców w przygotowywaniu dziecka do prawidłowego odbioru telewizji.

Wykształcenie rodziców różnicuje w sposób wysoce istotny (chi kwadrat = 41,56 df = 6 p < 0,001) - miasto, chi kwadrat = 44,14 df = 6 p < 0,001) udział rodziców w procesie odbioru telewizji z dziećmi, w wyjaśnianiu im niezrozumiałych zagadnień już w czasie emisji.

Wykształceni rodzice rozumieją potrzebę udzielania im pomocy już podczas oglądania programu, po

i natomiast (o niższym wykształceniu) nie dostrzegali, jak się zmienia konieczność podejmowania takich działań.

Więcej o tym np.: St. Kawula: Świadomość wychowawcza rodziców. Stan aktualny, uwarunkowania i skutki oraz perspektywy. Toruń 1975; J. Cudak: Świadomość wychowawcza rodziców. "Problemy Opiekuńczo- Wychowawcze" 1988 nr 4; I. Jundziłł: kultura pedagogicznej społeczności. "Oświata i Wychowanie" 1976 nr 2.

134

22,0%

psx

> 2,0%

36,3%

Średni (od czasu do czasu wyjaśniają T

M W e.o~

47,4%

sx.owb

B. mały (b. sporadycznie wyjaśniają

3

.o U

0 .v t 0 o. :N. v v

(r) wykształcenie wyższe m.owu rodziców

~wylcształcenie sn:dnie praw

~wylcształcenie zawodowe o wykształcenie podstawowe.. roazioew

M - rodzina miejska W - rodzina wiejska

Udział rodziców z rodzin małodziejnych, wyżej wykształconych i dysponujących być może znacząco większą ilością czasu wolnego na I

fezy niż pozostałych rodziców, reprezentujących rodziny wieloletnie, legitymujących się niższym wykształceniem, ponaczonych rozlicznymi obowiązkami domowymi, zawodowymi. Zdecydowanie to ze względu na wielkość rodziny, jak wykazały badania statystyczne, okazało się istotne statystycznie na poziomie 10(-6), przy rozkładzie danych $\chi^2 = 41,56$ (rodziny miejskie), $t = 44,14$ (rodziny wiejskie).

Zdecydowanie więcej natomiast rodziców dość często (53,7% lto, 23,5% wieś) rozmawia z dziećmi po obejrzeniu programu telewizyjnego wyjaśniając i tłumacząc im niezrozumiałe kwestie, ma to miejsce w trakcie emisji, co pokazuje poniższy wykres. Może wynikać to z tym, że dzieci same zadają pytania, po to wynikać to może z przyjętych w rodzinie zwyczajów, nawy tłumaczenia dziecku dopiero po zakończeniu oglądania programu. Poza tym dopiero po obejrzeniu określonego programu niekiedy rodzice mogą "oderwać się" na chwilę od ekranu telewizyjnego i wyjaśnić dziecku trudne, często zupełnie niezrozumiałe dla niego zagadnienia. Niepokojące jest również i to, że tylko niektórzy rodzice sami, z własnej woli, rozmawiając z dzieckiem, sprawdzają zrozumiało ono treść, intencje zawarte w programie, co zapobiega itp. Warto, jak sądzę, przytoczyć w tym miejscu bardzo ciekawe "zapiski" w dzienniczku jednej z matek (rodzina miejska, matka, wykształcenie rodziców wyższe, jedno dziecko). Ilustruj udział i rolę jaki mogą spełnić rodzice w kierowaniu odbiorem wizji przez dziecko:

(zapis z dnia 23.VII. 1994 r.) "Po obejrzeniu programu pt. "Tata arcin powiedział..." Maciek xwrócił się do ojca x prosił o wyjaśnienie a "stres", gdyż właśnie o nim była mowa w programie. Ojciec w sposób (y, zrozumiały wytłumaczył synowi, że jest to zdenerwowanie, napięcie ~pójście w trudnych sytuacjach np. egzaminu".

(zapis z dn. 26.XII. 1994 r.) "Wspólnie z synem obejrzelismy program "Królowna Śnieżka i Krasnoludki". Syn prosił mnie o wyjaśnienie lwów postępowania macochy, występującej w bajce, zachowania się zoludków. Rozmawiałam x synem, podsumowałam brakujące mu wydziało określenia wydarzeń, wspólnie oceniliśmy postępowanie występujących postaci. Staralam się uwrażliwić go na rzeczy dobre i na złe". (zapis 24.XII.1994 r.) "O godzinie 9.10 oglądałam z synem program 'icki "Ziarno". Po emisji przeczytałam fragment Pisma Sw., który ;zył tematyki poruszonej w programie, w ten sposób pomagam mu zmieć, zapamiętać wiedzę dotyczącą religii".

Czasami po obejrzeniu wspólnie programu rodzice zachęcają i dzieci do rozszerzenia wiadomości, które były przekazane w programie poprzez literaturę, encyklopedie, wystawy itp.

Rys. 8.

Wyjaśnianie dziecku przez rodziców niezrozumiałych kwestii w trakcie i po emisji programu a miejsce zamieszkania rodziny

137

23.

ie przez rodziców miejskich niezrozumiałych dziecku kwestii po emisji programu telewizyjnego

Kategoria	W	kształcen	ie rodziców	Wielkość	rodziny	
odpowiedzi	podst.	zasadn.	średnie	wyższemałodz.	wielodz.	
qsto L 1	10	44	39	68	26	
1.1	10.6	46.8	41.5	72.3	27.7	
asami L	10	18	11	21	32	28
%	16.7	30.0	18.3	35.0	53.3	46.7
rzadko L	9	12		13	8	
%	14.3	18.3	-	16.7	38.1	
	42.9	57.1		61.9		

$\chi^2 = 72,28$ $\chi^2 = 5,85$

df=6 df=2

$p < 10^{-6}$ $p = 0,05$

$C = 0,54$ $C = 0,17$

Trzeba zwrócić uwagę, że rozmowy tego rodzaju podejmy (zarówno w mieście jak też na wsi) przede wszystkim rodzice wykształceni (wyższe, średnie), bardzo rzadko lub nigdy rodzice lowo, tymujący się wykształceniem podstawowym lub zasadniczym.

Z rozkładu liczb przedstawionych w poniższych tabelach widać istotne różnice statystyczne ($p < 10^{-6}$) wskazujące, że w wykształcenie rodziców (miejskich i wiejskich) różnicuje w sposób bardzo wyraźny udział rodziców dotyczący wyjaśniania dziecku niezrozumiałych kwestii po obejrzeniu programu telewizyjnego. Współczynnik kontyngencji, $C=0,54$ (rodzina miejska), $C=0,17$ (rodzina wiejska), pokazuje siłę związku między badanymi czynnikami jako zależność istotna a korelację umiarkowaną.

24.

ie przez rodziców wiejskich niezrozumiałych dziecku kwestii po emisji programu telewizyjnego

Kategoria	Wykształcenie rodziców				Wielkość rodziny	
	podst.	zasadn.	średnie	wyższe	małodz.	wielodz.
sto L	4	4	16	16	28	12
	10.0	10.0	40.0	40.0	72.3	27.7
asami L	42	33	14	3	16	76
	45.6	35.9	15.2	3.3	17.4	82.6
rzadko L	28	10	-	-	11	27
	73.7	26.3	-	-	28.9	71.1

$\chi^2 = 82, 62$ $\chi^2 = 35, 51$

df=6 df=2 $p < 10(-6)$

$p < 10(-6)$

$C = 0,57$ $C = 0,41$

Porównując zaś rodziny pod względem wielkości (małodzinne, rodzinne), jeżeli chodzi o ich udział w procesie odbioru treści telewizyjnych przez dziecko, zauważa się występujące różnice. Często Czasami Bardzo rzadko D w trakcie emisji programu telewizyjnego M - rodzina miejska ~ po emisji programu telewizyjnego W - rodzina wiejska

138

na poziomie prawie istotnym statystycznie ($p=0,05$ w rodzinach I miejskich, natomiast wysoce istotne w wiejskich ($p < 10(-6)$). Mniejszy udział w tym procesie rodziców z rodzin wielodzietnych na w związany jest, jak należałoby przypuszczać, z większymi niż w rodzinach z 1-2 dziećmi obowiązkami domowymi, rolnymi, z deficytem czasu wolnego tych rodziców.

Badacze amerykańscy mocno akcentują rolę i znacznie prowadzonych rozmów i dyskusji rodziców z dziećmi na temat ogólnych programów. Rozmowy te mogą pomóc dziecku w wyodrębnieniu i zrozumieniu centralnych, głównych tematów programu, przy czyniąc się w ten sposób do efektywności oddziaływania telewizji na dziecko, w zakresie wzbogacania jego wiedzy, umiejętności rozwijania zainteresowań, motywacji do różnych działań. W sytuacji kiedy dzieci i rodzice rozmawiają o programie telewizyjnym kiedy rodzice tłumaczy im różne przedstawione w telewizji zagadnienia, jak np. agresję "usprawiedliwioną", należy przypuszczać, że wtedy wpływ negatywnych treści scen ekranowych na dziecko będzie

mniejszy niż kiedy doświadczenie telewizyjne dziecka może być przedmiotem zainteresowania rodziców?°.

Warto przy tym zwrócić uwagę, że tłumaczenie dziecku niezrozumiałych kwestii programu staje się tylko wtedy pozytywną częścią oddziaływań wychowawczych rodziny, gdy telewizja jest przez rodziców rozważnie selekcjonowana i wykorzystywana.

Rodzinne rozmowy po obejrzeniu programu telewizyjnego dotyczą nie tylko wyjaśniania dziecku niezrozumiałych mu zagadnień, ale przybierają również charakter dyskusji, wyrażenia przez poszczególnych członków rodziny własnej opinii, wrażeń, «I czuć o obejrzanym programie. Jest to z punktu widzenia pryncypalnego gotowania dziecka do aktywnego odbioru treści kultury istotny element działania wychowawczego rodziny. Rozmowy tego typu są inspirowane są częściej przez rodziców w mieście (36,0%) niż wsi (17,6%). Miejsce zamieszkania rodziców w badaniach naszych osiąga wysoki poziom statystyczny ($\chi^2 = 14,79$ $p = 0,000611$). Również wykształcenie rodziców różnicuje w sposób istotny statystycznie ich udział, przejawiający się w inspirowaniu dzieci i wspólnej rozmowy, dyskusji po obejrzanym programie telewizyjnym.

Źródło: Dolf Zillmann, Jennings Bryant, Aletha C. Huston: op.cit.

Źródło piszą o tym: Aletha C. Huston, John C. Wright: *Educating Children with Television: the Form of the Medium*. (w:) *Media, Children and the Family*: op.cit.

$\chi^2 = 63,76$ $p < 10^{-5}$ wykształcenie rodziców miejskich (tabela, aneks), $\chi^2 = 49,89$ $p < 10^{-6}$ wykształcenie rodziców wiejskich

139

Współczynnik $C=0,51$ (rodzice miejscy) i $C=0,45$ (rodzice wiejscy) określa siłę związku, wskazując na korelację umiarkowaną. Istotność różnic między badanymi czynnikami. Podobnie, istotnie różnicę zauważa się, jeżeli chodzi o inne badane czynniki jak: wielkość rodziny miejskiej ($p < 10^{-6}$) i jej struktura ($p=0,00094$), jednak przy braku różnic w rodzinach wiejskich ($p=0,4386$, struktura $p=0,1844$).

W rodzinach miejskich, jak wskazuje otrzymane wyniki, zachodzi wyraźna zależność, jaka zachodzi między wielkością rodziny ($C=0,27$) i jej strukturą ($C=0,36$) a inicjowanymi przez rodziców rozmowami o programie telewizyjnym. Rodzice w mieście, inicjujący rozmowy z 1-2 dziećmi, częściej niż ma to miejsce w rodzinach wiejskich (w których nie stwierdza się zależności między tymi czynnikami), wspólnie z dziećmi oglądają telewizję, przygotowując w ten sposób dzieci do aktywnego uczestnictwa w kulturze masowej. Fakt, że tego rodzaju praca wychowawcza

podejmowana jest częściej przez rodziców wykształcanych z rodzin miejskich, małodziejnych, pełnych niż wiejskich, dziejnych, niepełnych, uwarunkowane jest zapewne bardzooma czynnikami i warunkami życia poszczególnych rodzin, jak Charakter pracy rodziców, pogoń za dodatkowym źródłem zati, trudności zwi~zane z utrzymaniem rodziny, "zpracowanie" Eiców i zwi~zany z tym deficyt czasu wolnego. Wydaje się jedE że istotni roli odgrywa tu poziom kultury pedagogicznej rodw, uświadamiana przez nich potrzeba przygotowania dziecka odbioru telewizji poprzez m.in. wspólne rozmowy po emisji prosu, uczenie dzieci oceny i wartościowania odbieranych treści, piania własnych odczuć, opinii o programie. Nie bez znacze~est tu również rodzicielski przykład stanowiący, jak określają tdrzy badacze72 najważniejszy drogę uczenia się przez dzieci analnego korzystania z telewizji. otrzymane wyniki pozwoliły wyodrębnić trzy grupy rodziców B, C), których udział w organizowaniu rodzinno - domowego lotu telewizji okazał sig zróżnicowany, określony w badaniach duży, średni, bardzo mały (znikomy).

ha C. Huston, Dolf Zillmann: Media and the Family (w:): Media, Children Family: Socisl Scientific, Psychodynamic and Clinical Perspectives: New York

140

TABELA 25.

Udział rodziców miejskich i wiejskich w organizowaniu rodzinno - domowego odbioru telewizji

Grupa rodziców	Udział rodziców	Ilość rodziców	Rodzice			
			Miasto	Wieś	L %	L %
A	duży	8 - 10	73	41.7	40	23.5
B	średni	4 - 7	71	40.6	86	50.6
C	b. mały	0 - 3	31	17.7	44	25.9

$\chi^2 = 10, 61 \text{ df} = 2 \text{ p} = 0,0049$

Zróżnicowanie udziału rodziców w organizowaniu wspóln<~~~.~.~ rodziców z dziećmi odbioru telewizji w zależności od miejsca z,~ mieszkania rodziny (miasto, wieś) osi~gnęło istotny poziom statv styczny (p=0,0013).

Rys. 9

Udział rodziców w organizowaniu rodzinno - domowego odbioru telewizji

m.in. stosunek rodziców do telewizji, zasób wiedzy, jaką posiadają oni na temat miejsca i roli, jaką telewizja może spełnić w domu, poza tym system wartości i ocen związanych z tym zagadaniem oraz praktyczne zaangażowanie rodziców w proces organizowania rodzinno-domowego odbioru telewizji. Słusznie badacze uważają, że "wzrost poziomu wykształcenia rodziców racjonalnie podnosi na wyższy poziom życie kulturalne rodziny"⁷³, oraz stopień zainteresowania rodziców odbiorem telewizji w domu⁷⁴.

LA 26.

Udział rodziców w organizowaniu rodzinno-domowego odbioru telewizji a wykształcenie rodziców miejskich

Grupa rodziców	Ilość	Udział w punktach	Wykształcenie rodziców	Udział rodziców	podst. zasadn.	średn. wyższe
A	8 - 10	duży L	7	30	35	
		1.4	9.6	41.1	47.9	
B	4 - 7	średni L	7	18	22	24
		9.8	25.4	31.0	33.8	
C	0 - 3	b. mały L	12	15	3	1
		38.7	48.4	9.7	3.2	

$\chi^2 = 0.001$, $df = 6$, $p < 0.10$

rodziny miejskie

rodziny wiejskie

Czynnikiem różnicującym udział rodziców w organizowaniu i rodzinno-domowego odbioru telewizji okazało się przede wszystkim wykształcenie rodziców, określające w dużym stopniu poziom świadomości pedagogicznej rodziców. Istotnym jej wskaźnikiem jest rozkład liczb przedstawionych w tabelach nr 26 i 27 wyników. Istotne różnice statystyczne ($p < 0.05$), wartość współczynnika

$C=0,50$ (rodzice w mieście) i $C=0,40$ (na wsi) wskazuje na związek: im wyższy jest poziom wykształcenia rodziców, tym udział w organizowaniu rodzinno-domowego odbioru telewizji większy. Podobnie inne czynniki, t.j. struktura rodziny miejskiej i wiejskiej (pełna, niepełna, czasowo niepełna) oraz wielkość rodziny wiejskiej, różnicuje na poziomie istotnym statystycznie⁷⁵ udział rodziców w tym procesie. Natomiast nie stwierdzono wywołania różnic istotnych statystycznie⁷⁶, jeśli chodzi o wielkość rodziny. Giereluk-Lubowicz: Wychowanie w rodzinie wielkomiejskiej. Warszawa 1979; badania dotyczące wpływu wykształcenia rodziców na poziom świadomości rodziców dotyczącej: St. Kawula: Świadomość wychowawcza: op.cit.

or. J. Izdebska: Uwarunkowania efektów... op.cit.

Struktura rodziny: miejskiej: $\chi^2 = 26,73$ $df = 4$ $p = 0,000021$, wiejskiej: $\chi^2 = 4$ $p = 0,03$;

wielkość rodziny wiejskiej: $\chi^2 = 10,63$ $df = 4$ $p = 0,03$

$\chi^2 = 0,0026$ $df = 2$ $p = 0,99$ - wielkość rodziny miejskiej

0% ~ 20% a ~ a ~ soi sojo ~ so% so% ~ ooa% (r) udział duty D udział średni D udział znikomy

142

rodziny miejskiej, co oznaczać może, że zarówno rodzice reprezentujący rodziny z 1-2 dziećmi, jak też wielodzietne, w podobny sposób organizuje rodzinno - domowy odbiór telewizji.

TABELA 27.

Udział rodziców w organizowaniu rodzinno - domowego odbioru telewizji a wykształcenie rodziców wiejskich

Grupa rodziców	Ilość	Udział punktów	Wykształcenie rodziców	Wykształcenie rodziców			
				podst.	zasado.	średn.	wyższe
A	8 - 10	duży	L	4	10	15	11
				10.0	25.0	37.5	21.5
B	4 - 7	średni	L	43	26	10	7
			%	50.0	30.2	11.6	8.2
C	0 - 3	b. mały	L	27	11	5	1
			%	61.4	25.0	11.4	2.2

$\chi^2 = 39,84$ $df = 3$ $p < 10^{-6}$

Pierwszą grupę (udział duży) reprezentuje rodzice, którzy zainteresowanie i praktyczne zaangażowanie w proces organizowania rodzinno - domowego odbioru telewizji jest duże. Dbaj o odpowiedni, zgodny z normami higieniczno - pedagogicznymi czas oglądania programów telewizyjnych, zachęcaj dzieci do dziennego oglądania określonych, wybranych wspólnie programów telewizyjnych, wyjaśniaj dziecku w trakcie emisji, jak też po oglądaniu programu, niezrozumiałe mu kwestie, zachęcaj inspirować do wspólnej rozmowy, dyskusji o programie. Przygotowanie dzieci, w rodzinie do odbioru telewizji, w tej grupie przybiera najczęściej charakter pośrednictwa pełnego, zarówno matki, jak też ojca. Dwa razy więcej rodziców mieszkających w mieście (41,0%) niż na wsi (23,5%) można było zakwalifikować do grupy charakteryzującej się wysokim poziomem ich udziału w organizowaniu rodzinno - domowego odbioru telewizji. Byli to przede wszystkim rodzice

o wykształceniu wyższym (19,8%) oraz średnim (17,2%), i co wskazuje, iż określony poziom wykształcenia rodziców decyduje o

J. Bednarski wymienia trzy formy przygotowania dzieci w rodzinie do uczestnictwa w kulturze masowej: pośrednictwo pełne - wszystkich jej członków, pośrednictwo ograniczone do poszczególnych osób np. tylko matki lub ojca i brak tego pośrednictwa, strony rodziców. (w:) J. Bednarski: Zróżnicowanie rodzinnych środowisk kulturowych. Poznań 1987. 143

odejmowanych przez nich działaniach związanych z rodzinnym forem telewizji, z przygotowaniem dzieci do uczestnictwa w kulturze masowej.

Najwięcej rodziców, zarówno w mieście (40,6%), jak też na wsi (50,6%) można było zaliczyć do grupy drugiej (B). Podejmują tv/w działania dotyczące rodzinnego - domowego odbioru telewizyjnego, ale czyni to dość rzadko lub koncentruje się, tylko na niektórych działaniach, jak np. wyjaśnianie dziecku niezrozumiałych elementów programu wtedy, gdy dziecko o to pyta, lub na ustalaniu czasu wspólnego oglądania telewizji. W rodzinach tych, zwykle tylko z rodziców (najczęściej matki) przynajmniej od czasu do czasu troszczy się i (pośrednictwo ograniczone) zabiega o to, wspólnie z dzieckiem oglądać telewizję, przygotowując go do prawnej recepcji programu, do racjonalnego i aktywnego uczestnictwa w kulturze masowej.

Grupa (C) tworzy rodzice, których udział w organizowaniu rodzinnego - domowego odbioru telewizji jest bardzo mały, domy. Są to przede wszystkim rodzice ze wsi (25,9%), posiadający wykształcenie podstawowe lub zasadnicze. Nie przejawiają zainteresowania wspólnym, rodzinnym - domowym odbiorem telewizyjnym, w związku z tym nie troszczy się o czas, porę oglądania, nie zachęcają dzieci do wspólnego odbioru; nie pomagają w recepcji odbieranych przez dzieci treści. W rodzinach tych ojciec nie wyjaśnia dziecku niezrozumiałych kwestii, nie inspirował do rozmów, dyskusji o oglądanych programach telewizyjnych. W stosunkowo procent rodziców (17,7% w mieście i 25,9% na wsi) przyjmuje obojętną postawę wobec życia kulturalnego swoich

Przypisywanie rodzinie wyjątkowej roli w tym procesie wynika stąd, iż w rodzinie na długo jeszcze przed pojawieniem się pierwszego kontaktu dziecka z programem telewizyjnym, radio, który przybiera charakter naturalnego, spontanicznego, a w przypadku telewizji, o czym pisałam wyżej, Głównego uczestnictwa. Stąd też odbiór treści kultury odbywa się de wszystkim w domu i rodzina ma potencjalnie największe możliwości planowania i organizowania tego odbioru oraz przyzwania dzieci do uczestnictwa w nim. Ponadto wychowanie inne niż oparte na silnych związkach emocjonalnych ma szansę na kształtowanie przyszłych, aktywnych odbiorców kul

w rozdz.: Wychowanie rodzinne.

~UJ~ v - ~ v -L ~`1.0~, 'u `~I "~

144

tury masowej. Jak wykazuje jednak badania⁷⁹, sfera funkcjonowania telewizji w życiu dziecka i rodziny jest objęta przez zbyt mały troski wychowawczy. Wielu z nich nie przejawia szerszego zainteresowania tym zagadnieniem i nie zabiega o poprawny odbiór telewizji przez domowników. Podejmowane przez rodziców działania w tym zakresie mają bardzo często charakter sporadycznych, niesystematycznych działań, co wyraźnie uwarunkowane jest poziomem wykształcenia badanych rodziców, na co wskazuje powyższa analiza wyników badań.

Udział sporej grupy rodziców w tym procesie jest niezadowolający, wisk, często przypadkowy, okazjonalny. Na ogół jest on prosty, a świadomość wielu rodziców dotycząca omawianych zagadnień niska. Wielu z nich nie zdaje sobie sprawy z potrzeb przygotowania dzieci do odbioru telewizji, nie dostrzega potencjalnych korzyści wychowawczych związanych z oddziaływaniem telewizji na dzieci.

145

Telewizja jako czynnik wspomagający proces wychowania dziecka w rodzinie
Telewizja przez niektórych badaczy traktowana, jako integralna część rodziny, staje się "jednym ze źródeł zamkniętego życia rodzinnego i czynnikiem w pewnej mierze współorganizującym"¹, sugeruje, że może ona wywierać określony wpływ na jej członki przebiegające w rodzinie procesy. Zważywszy, że kontakt dzieci i rodziców z tym środkiem masowego przekazu jest ciągły, sienny, najczęściej wielogodzinny, należałoby więc postawić pytanie: Czy i w jakim zakresie telewizja może wspomagać rodziców w procesie wychowania dziecka?

Rolę telewizji w tym zakresie postrzegam w trzech obszarach, a mianowicie: 1) poprzez pełnienie przez telewizję określonych funkcji wychowawczych w życiu dziecka: poznawczej, rozrywkowej, odpoczynkowej, 2) inicjację wiedzy z zakresu wychowania: pedagogicznej, teologicznej, medycznej i w ten sposób "otwieranie" rodzicom nowych możliwości pozyskiwania tej wiedzy drogą przekazów tekstowych; wspieranie podejmowanych przez rodziców działań wychowawczych, dostarczając im wiedzy z różnych dziedzin życia społecznego, kultury, określonego systemu wartości, wzorów postępowania wychowawczego; 3) poprzez inspirowanie rodziców w kreśleniu pracy wychowawczej z dzieckiem, do wykorzystania zdobytej wiedzy w konkretnych

działaniach wychowawczych, tuńczych, kulturalnych w rodzinie, w rozwijaniu różnych form wychowawczych.

i funkcje wychowawcze telewizji w życiu

7a Por.: J. Izdebska: Miejsce i funkcje wychowawcze środków masowego oddziaływania w czasie wolnym dzieci. Białystok 1981; Uwarunkowanie efektów oddziaływania 3 wybranych cyklicznych programów telewizyjnych na dzieci. Białystok 1991.

Porów: J. Izdebska: Rola środków masowego przekazu w kształtowaniu kultury pedagogicznej rodziców. Zeszyty Naukowe, nr 42. Białystok Filia UW.

Kreślając, zgodnie z celem badań, funkcje, jakie pełnią wycieczki, cykliczne programy telewizyjne dla dzieci, sądzę, że należałoby najpierw wskazać na miejsce, jakie zajmuje telewizja w budżecie. Bednarski: Zróżnicowanie rodzinnych środowisk kulturowych, Poznań 1987.

146

czasu dziecka, na częstotliwość i zakres jego kontaktów telewizyjnych, zainteresowania określone tematyki i na tym tle dopisać rolę, jaką ona pełni w życiu dziecka.

Miejsce telewizji w strukturze budżetu czasu dziecka

Czas, jaki dzieci poświęcają telewizji, a także częstotliwość i zakres odbioru przez nich programów telewizyjnych zależy m.in. ...1 ilości czasu wolnego, jakim one dysponują.

Warunkuje on bowiem możliwość kontaktu dzieci z telewizją, jego charakter i zakres. Kolejność zasoby czasu wolnego dzieci zależy głównie od stopnia ...I. ciążenia ich nauki szkolnej, pracami na rzecz domu, rodziny, ...I czasu zużytego na czynności biologiczne związane z zachowaniem zdrowia i higieny.

Badając budżet czasu ucznia³ najbardziej przydatne wydają się być rozpatrywanie jego struktury ze względu na stopień zaspokojenia indywidualnych potrzeb jednostki⁴. Można więc przyjąć, że empirycznie obserwowane zajęcia wypełniające budżet czasu dziecka są skutkiem dążenia do zaspokojenia potrzeb: biologicznych organizmu (sen, posiłki), społecznych o charakterze intraindywidualnym (nauka szkolna, praca domowa, na roli), społecznych o charakterze głównie autotelicznym. Na tej podstawie wyodrębniłem się trzy podstawowe kategorie czynności w budżecie czasu dzieciny: 1) czynności biologiczno-higieniczne, 2) czynności obowiązkowe związane z nauką szkolną i pracami na rzecz domu, rodziny. I) czynności czasu wolnego związane z odpoczynkiem, rozrywką, rekreacją i zainteresowaniami.

Wszystkie czynności, które dzieci wykonują; wzajemnie się a:~ rąkują~, tworząc pewne układy, w których funkcjonowanie jednych i elementó~ zwi~zane jest z funkcjonowaniem innych⁵. Czynn~.

Przez budżet czasu rozumiem za Z. Kwiecińskim: wewnętrzne proporcje ról, i sposobów wykorzystania czasu w ciągu doby. Z. Kwieciński: "Budżet czasu ucznia", w ich środowisko. Warszawa 1979.

Badania na temat struktury budżetu czasu uczniów przeprowadziłam w ramach Centralnego Programu Badań Podstawowych 08. 17. grupa V kierowanych przez ~...d dr hab. J. Niemca. Wyniki badań w pracach: J. Niemiec (reda: Uwarunkowania ~.!.~ gnięć szkolnictwa. Białystok 1990; J. Izdebska: Czynniki różnicujące strukturę bu~l.~ i czasu uczniów klas IV - VIII, Białystok 1990; J. Izdebska J. Niemiec, J. Nikitorow Z. Wolańska: Struktura budżetu czasu uczniów szkół podstawowych. Białystok 1990

Zaganienie to przedstawia: E. Wnuk-Lipiński: Czas wolny - współczesność i perspektywy. Warszawa 1975.

Na temat struktury czynności w budżecie czasu uczniów - w pracy I Wilgocka-Okoń: Obciążenie uczniów a optymalizacja pracy szkoły. Warszawa 1975, s. 147

~ogiczno - higieniczne wymagają określonego czasu, którego wy~towanie jest niezbędne do celu odnowy organizmu. Równic i siności czasu wolnego mog~ być spożytkowane na regeneracj~

tych sił fizycznych, psychicznych oraz na wspomaganie i roz~tainteresowań, zdolności, postaw dzieci i młodzieży. Natomiast ~ia obowi~zkowe, a wśród nich przede wszystkim kształcenie ~ kole i nauka własna w domu jest to, jak pisze Z. Kwieciński ~ datek swoisty, bo owocujący nie tylko doraźnie mierzalnym ~ Cesem lub niepowodzeniem w szkole, ale i pośrednimi skutkami ~ olszym życiu"⁶.

~Badania⁷, jakie prowadziłam, wykazuje zróżnicowanie struk~ budżetu czasu uczniów szkół podstawowych, uwarunkowane bgenie, co oznacza, że takie czynniki jak: miejsce zamieszkania tygodnia, pora roku, odległość do szkoły, sytuacja spo'tto - kulturalna rodziny, ale także wiek, płeć mają wpływ na i~lone rozmiary czasu przeznaczanego na zajęcia obowi~zkowe i czas wolny dziecka.

Określona ilość czasu wolnego, jaki dysponuje dzieci umożliwia im uczestnictwo w różnych zajęciach dobrowolnie wybranych. dni powszednie miały one średnio 3 godziny i 30 minut czasu własnej dyspozycji. Wynik ten wskazuje na niedobór tego czasu !'anicach dwóch do dwóch i pół godzina. Dzieci wiejskie posiadają mniej o 36 minut czasu wolnego (3h 17') niż ich

rówieśnicy w gicie (3h 53'), co spowodowane było prawdopodobnie większym lżeniem na wsi pracami na rzecz gospodarstwa i rodziny. W wolne od zajęć szkolnych znacznie zwiększała się w tej grupie czasu wolnego, do 8 godzin i 47 minut, zarówno na wsi (7h jak też w mieście (9h 37'). W dość trudnej sytuacji, jeśli chodzi o czas wolny, s~ uczniowie ezcządzający do szkoły na drugi zmianę, na co wskazuje intere

. Kwieciński: Budżet czasu uczniów a ich środowisko. Warszawa 1979.

bciążenie dzieci 9-10 letnich na wsi zajęciami obowiązkowymi w dni powszednie iuże i wyniosło 9 godz. i 39 minut, mniejsze dzieci miejskich (8 godz. i 45 miR.óżnice czasowe wystąpiły też w czynnościach biologiczno - higienicznych, na dzieci wiejskie poświęcały o 21 minut mniej czasu niż ich koledzy w mieście 18~. Wyniki badań: J. Izdebska, J. Niemiec, J. Nikitorowicz, Z. Wolańska: Strukudżetu... op.cit.; Porów. B. Wilgocka-Okoń: Obciążenie uczniów a optymalizacja szkoły. Warszawa 1976; Z. Kwieciński: Budżet czasu uczniów a ich środowisko. swa 1979.

rieciętna norma higieniczna dla uczniów klas I - IV wynosi w~g H. Gosiora 6,G T. Wujka 6 godz.; M. Winiarskiego 5,50 godz.

146

cie czasu dziecka, na częstotliwość i zakres jego kontaktów telew zyjnych, zainteresowania określony tematyki i na tym tle dogim pokazać rolę, jaki ona pełni w życiu dziecka.

Miejsce telewizji w strukturze budżetu czasu dziecka

Czas, jaki dzieci poświęcaj telewizji, a także częstotliwośn zakres odbioru przez nich programów telewizyjnych zależy m.in. ~ ~n ilości czasu wolnego, jakim one dysponuj.

Warunkuje on bowiu~~~ możliwość kontaktu dzieci z telewizji, jego charakter i zakres. kolei zasoby czasu wolnego dzieci zależy głównie od stopnia c~l~ ci~żenia ich nauka szkolna pracami na rzecz domu, rodziny, ~~~I czasu zużytego na czynności biologiczne zwi~zane z zachowanim~~ zdrowia i higieny.

Badając budżet 2 czasu ucznia3 najbardziej przydatne wyd;~ nsię być rozpatrywanie jego struktury ze względu na stopień zasp~~ kojania indywidualnych potrzeb jednostki4. Można więc przyj;~~ że empirycznie obserwowane zajęcia wypełniające budżet czm .. dziecka s~ skutkiem da~żenia do zaspokożenia potrzeb: biologu nych organizmu (sen, posiłki), społecznych o charakterze inst~ ~~ mentalnym (nauka szkolna, praca domowa, na roli), społecznych , charakterze głównie autotelicznym. Na tej podstawie wyodrębni się trzy podstawowe kategorie czynności w budżecie czasu dziecl.;~ 1) czynności biologiczno -

higieniczne, 2) czynności obowiązkowe związane z nauką szkolną, pracami na rzecz domu, rodziny, a czynności czasu wolnego związane z odpoczynkiem, rozrywką, rekreacją i innymi zainteresowaniami.

Wszystkie czynności, które dzieci wykonują; wzajemnie się wzbudzają, tworząc pewne układy, w których funkcjonowanie jednego elementu jest z funkcjonowaniem innych5. Czynniki, które

2Przez budżet czasu rozumiem za Z. Kwiecińskim: wewnętrzne proporcje różnych sposobów wykorzystania czasu w ciągu doby. Z. Kwieciński: Budżet czasu uczniów i ich środowisko. Warszawa 1979.

3Badania na temat struktury budżetu czasu uczniów przeprowadziłam w ramach Centralnego Programu Badań Podstawowych 08. 17. grupa V kierowanych przez prof. dr hab. J. Niemca. Wyniki badań w pracach: J. Niemiec (reda: Uwarunkowania rozwoju i gnień szkolnictwa. Białystok 1990; J. Izdebska: Czynniki różnicujące strukturę budżetu czasu uczniów klas IV - VIII. Białystok 1990; J. Izdebska, J. Niemiec, J. Nikitorowa i Z. Wolańska: Struktura budżetu czasu uczniów szkół podstawowych. Białystok 1990

4 Zagajanie to przedstawia: E. Wnuk-Lipiński: Czas wolny - współczesność i perspektywy. Warszawa 1975.

5Na temat struktury czynności w budżecie czasu uczniów - w pracy: Irena Wilgocka-Okoń: Obciążenie uczniów a optymalizacja pracy szkoły. Warszawa 1979

147

Ważnym - higieniczne wymagają określonego czasu, którego wycofanie jest niezbędne w celu odnowy organizmu. Równowaga czasu wolnego może być spożytkowana na regenerację sił fizycznych, psychicznych oraz na wspomaganie i rozszerzenie zainteresowań, zdolności, postaw dzieci i młodzieży. Natomiast obowiązki, a wśród nich przede wszystkim kształcenie w szkole i nauka własna w domu jest to, jak pisze Z. Kwieciński, niekiedy, bo owocujący nie tylko doraznie mierzalnym sukcesem lub niepowodzeniem w szkole, ale i pośrednimi skutkami w całym życiu.

Badania, jakie prowadziłam, wykazuje zróżnicowanie struktury budżetu czasu uczniów szkół podstawowych, uwarunkowane różnicami, co oznacza, że takie czynniki jak: miejsce zamieszkania, tydzień, pora roku, odległość do szkoły, sytuacja społeczno-kulturalna rodziny, ale także wiek, płeć mają wpływ na określone rozmiary czasu przeznaczanego na zajęcia obowiązkowe i czas wolny dziecka.

Określona ilość czasu wolnego, jaki dysponuje dzieci umożliwia im uczestniczenie w różnych zajęciach dobrowolnie wybranych. Dni powszednie miały one średnio 3 godziny i 30 minut

czasu i własnej dyspozycji. Wynik ten wskazuje na niedobór tego czasu kanicach dwóch do dwóch i pół godzinę. Dzieci wiejskie posia mniej o 36 minut czasu wolnego (3h 17') niż ich rówieśnicy w icie (3h 53'), co spowodowane było prawdopodobnie większym &żeniem na wsi pracami na rzecz gospodarstwa i rodziny. W wolne od zajęć szkolnych znacznie zwiększa się w tej grupie czasu wolnego, do 8 godzin i 47 minut, zarówno na wsi (7h jak też w mieście (9h 37'). W dość trudnej sytuacji, jeśli chodzi o czas wolny, s~ uc2niowie szczający do szkoły na drugi zmianę, na co wskazuje intere

Z. Kwieciński: Budżet czasu uczniów a ich środowisko. Warszawa 1979. ,obciążenie dzieci 9-10 letnich na wsi zajęciami obowiązkowymi w dni powszednie duże i wyniosło 9 godz. i 39 minut, mniejsze dzieci miejskich (8 godz. i 45 miRóżnice czasowe wystąpiły też w czynnościach biologiczno - higienicznych, na 1 dzieci wiejskie poświęcały o 21 minut mniej czasu niż ich koledzy w mieście 38'~. Wyniki badań: J. Izdebska J. Niemiec, J. Nikitorowicz, Z. Wolańska: Strukbudżetu... op.cit.; Porów. B. Wilgocka-Okoń: Obciążenie uczniów a optymalizacja ~ szkoły. Warszawa 1976; Z. Kwieciński: Budżet czasu uczniów a ich środowiskm. ~Gawa 1979. ~rzeciętna norma higieniczna dla uczniów klas I - IV wynosi w~g H. Gosiora ti,(; .; T. Wujka 6 godz.; M. Winiarskiego 5,50 godz.

148

sujące badania prowadzone przez A. Zawadzk~9. Mieli oni pr;~ ciętnie tylko 3,09 godz. czasu wolnego, niewiele więcej ich kole~l: ze zmiany pierwszej - 3,27 godz. Przeciętna tego czasu okazała dużo mniejsza od norm higieniczno - pedagogicznych, określi~::~ tych minimum, niezbędne dla rozwoju biopsychicznego dziecka młodszym wieku szkolnym. Niedobory czasu wolnego w badamy grupie 9-latków były znaczne, jak zauważa A. Zawadzkal°, grom dla zdrowia fizycznego i psychicznego małych uczniów, dla warn~ ści ich wypoczynku.

Niepokój budzi również struktura godzin wolnych dziecka. 1 one rozbite na odcinki, rozproszone, "pokawałkowane" na bar.l~fr małe jednostki, przypadają~ w różnych porach dnia, co utru<1 m~ zorganizowanie sobie zajęć dłuższych, podjęcie wielu ciekawy t, twórczych, "trudniejszych" czynności i ich pełni realizację. Dzi~ ~ i uczące się na drugiej zmianie mają czas wolny rano przed z::~ n: ciami szkolnymi i wtedy najczęściej ogl~daj~ telewizję oraz ~u~= nym wieczorem, niejednokrotnie do godz. 22. Tymczasem wart.: czasu wolnego zależy w dużym stopniu od pory, w jakiej dzi<e L może tym czasem dysponowaćll.

A. Zawadzka słusznie podkreśla, że zbyt mała ilość czasu wolnego, nieprawidłowa jego struktura... j nieodpowiednie warunki do racjonalnego wykorzystania tego czasu:~::~~ odzwierciedlały się w wartości wypoczynku dzieci.

Czas wolny, jaki ma do swojej dyspozycji dzieci, wypełniony może być różnymi ich zachowaniami, czynnościami, które wykonywane są codziennie, stale lub też rzadko, od czasu do czasu. Najczęściej sposobem spędzania czasu wolnego przez większość badanych dzieci jest oglądanie programów telewizyjnych, kaset wideo¹³. Inne miejsca zajmują: zabawy i gry z rówieśnikami, czytanie książek, słuchanie radia. Niewiele natomiast dzieci swój czas wolny poświęca innym ciekawym, twórczym zajęciom, indywidualnym i hobbistycznym takim jak: kolekcjonerstwo, majsterkowanie, modelowanie, uprawianie sportu, chodzenia do kina, uczestniczenie w różnych zajęciach pozaszkolnych, pozaszkolnych. Wykorzystanie czasu wolnego przez dzieci 9-10 letnie jest mało urozmaicone, mało monotonne, mało atrakcyjne. Zauważa się bardzo wyraźny wpływ

9A. Zawadzka: Dziecko a zmienność nauki szkolnej. Wrocław 1991. 10A. Zawadzka: op.cit. m E. Wnuk-Lipiński: Budżet czasu - struktura społeczna - polityka społeczna. Warszawa 1981.

12A. Zawadzka: Dziecko a zmienność nauki szkolnej. Wrocław 1991. ¹³Na podstawie badań, jakie prowadziłam 1993/94.

149

~A Ca zamieszkańcy (miasto, wieś) dziecka na sposób spędzania czasu wolnego, w mieście jest on ciekawszy, różnorodniejszy niż wsi, co uwarunkowane jest głównie określony infrastrukturą,

wolnego, w postaci: klubów, świetlic, domów kultury, ognisk rekreacji, oświaty pozaszkolnej, placów gier, zabaw. Obserwuje się w tych latach zmiany, jakie zachodzą w dziedzinie wychowania pozaszkolnego¹⁴. Nowo powstające placówki, organizacje, stowarzyszenia (wyznaniowe, świeckie) niejednokrotnie podejmuje barł2erokac działalność opiekuńczo - wychowawczą nad dzieckiem w środowisku. Ale jednocześnie w wielu środowiskach lokalnych ~j~ likwidacji kluby osiedlowe, świetlice, domy kultury, pałace dzieci. Ponadto zauważa się też małe zainteresowanie społeczeństwa lokalnej organizowaniem działalności kulturalnej, rekreacyjnej, mały udział i zainteresowanie rodziców czasem wolnym

dziecka. Być może m.in. i dlatego został on zdominowany przez telewizję, stała się ona najczęstszym i ulubionym sposobem spędzania czasu przez dzieci w mieście i na wsi, podporządkowując

inne formy wykorzystania czasu wolnego¹⁵.
kontaktów telewizyjnych dzieci

W każdej badanej rodzinie był odbiornik telewizyjny, w niektórych nawet dwa, najczęściej kolorowy i dzieci miały możliwość oglądania programów. Prawie codziennie oglądały je bardzo chętnie, poświęcając sporo czasu na to zajęcie, co wiąże się z tym, że telewizja jest dla dzieci atrakcyjnym sposobem spędzania czasu, łatwym, nie wymagającym wysiłku intelektualnego czy fizycznego. Ponadto posiada ona możliwości zaspokojenia różnych potrzeb psychicznych, np. potrzeba rozrywki, odpoczynku, poznawania itp. Wykres tabelaryczny pokazuje czas jaki dzieci poświęcają telewizji.

Winiarski: Współdziałanie szkoły i środowiska. Aspekt socjopedagogiczny. Warszawa 1992.
 Badania prowadzone w 1978 przez J. Izdebską nad cyklicznymi programami dla dzieci i młodzieży, takimi jak: "Zwierzyniec", "Ekran z bratkiem", "Pora na Te", "Telekanek"; w 1987 roku badania objęły następujące programy cykliczne: "Korę", "Zwierzyniec", "Korąg", "Sobótka". Wyniki badań w pracach: Wychoowanie oddziaływanie środków masowego przekazu na dzieci. "Kwartalnik Pedagogiczny" 1981 nr 3; Miejsce i funkcje wychowawcze środków masowego oddziaływania w wolnym czasie dzieci. Białystok 1981; Uwarunkowania... op.cit.
 Badania prowadzone w 1993-1994 roku.

150

TABELA 28.

Czas poświęcany telewizji przez dzieci miejskie i wiejskie w opinii rodziców

Czas poświęcany telewizji (dziennie)		Dzieci			
		miejskie		wiejskie	
L	%	L	%	L	%
do 2 godz.	42	24.0	29	17.1	
od 2 do 4 godz.	94	53.7	100	58.8	
ponad 4 godz.	39	22.3	41	24.1	
Razem:	175	100.0	170	100.0	

Rys. 10

Pora dnia, w której dzieci oglądają programy telewizyjne

Miasto

32,5%

4,6%

20,6%

37,1 %

Wieś

42,9% 42,3%

(r) A - Dziecko ogląda TV przeważnie w godzinach emitowania programów dla dzieci i młodzieży, najczęściej po południu, nie później niż do godz. 20

(r) B - Dziecko ogląda TV po południu, rano przed pójściem do szkoły, ale zdarza się również po godz. 10 i późnym wieczorem

C - Dziecko bardzo często ogląda telewizję późno wieczorem, a czasami w nocy (piątek, w sobotę)

Czas, jaki poświęcaj dzieci telewizji jest dość zróżnicowany i wynosi od 2 - 4 godz. i dłużej.

Biorąc pod uwagę normy higieniczno - pedagogiczne, określające telewizyjny wymiar czasu dla dzieci i młodszym wieku szkolnym na nie przekraczający 2 i pół godziny dziennie -

zauważa się, że stosunkowo mała liczba dzieci (29%)

Por. za A. Zawadzka: Dziecko a zmienność nauki szkolnej. Wrocław 1991.

151

W tym, 17,1% wieś) mieści się w tym przedziale. Najwięcej dzieci ogląda telewizję od 2 do 3 godz.

każdego dnia, ale także, należy zwrócić uwagę, spory grupę stanowi mali odbiorcy

(23,3% w miastach, 24,1% wieś), którzy przesiaduje przed szklanym ekranem dość długo, bo 4

godz. i ponad. Dane te potwierdzają wyniki i prowadzonych na świecie badań na temat czasu,

jaki poświęcaj dzieci telewizji i jednocześnie wskazuje na dominujące jej miejsce bycia dzieci.

Uważa się wyraźny wpływ wykształcenia rodziców na czas, jaki poświęcaj dzieci telewizji.

Im wyższy jest poziom wykształcenia rodziców tym uczestnictwo dzieci w odbiorze telewizji,

jeżeli chodzi o rozmiary czasu, jest bardziej racjonalne, prawidłowe z punktu widzenia norm

higieniczno - pedagogicznych. Wykształcenie rodziców różnicuje więc w sposób wysoce istotny

statystycznie, poziomie $p=0,00079$, przy rozkładzie danych $X^2 = 22,99$ (wykształcenie

rodziców miejskich) i $p < 0,0001$, $X^2 = 48,19$ (wykształcenie rodziców wiejskie) czas oglądania

telewizji przez dzieci. Dzieci zarówno w mieście, jak też na wsi oglądają telewizję o

podobnej porze dnia, co obrazuje rys. 1019.

Śród badanych, najwięcej dzieci (42,9% z miasta, 42,3% ze wsi) bez względu na miejsce

zamieszkania ogląda telewizję w różnych porach: rano, przed pójściem do szkoły, po

południu, ale zdarza się, że oglądają one również po godz. 20. Niepokojące jest że sporo dzieci,

szczególnie z miasta (32,5% ogląda telewizję głównym wydaniu dziennika, ale też późnym

wieczorem, a czasami i w nocy. Są to dzieci głównie z rodzin niżej wykształconych (6%

wykształcenia podstawowe, 54,4% zasadnicze, 10,5% średnie, 1% wyższe), w których zauważa

się całkowity niemalże brak kontroli i opieki nad odbiorem telewizji przez dziecko. Przyczyny

można by upatrywać przede wszystkim w niskim poziomie świadomości wychowawczej rodziców,

być może również w zmęczeniu ziców pracy domowi, zawodowi, w trudnościach dnia codziennego, powodujących brak zainteresowania rodziców tym kiedy, o której porze i jak długo dziecko ogląda telewizję. Niepokoić może nieź fakt, iż niewiele dzieci z miasta (24,6%, ogląda programy wizyjne w najbardziej odpowiedniej ze względu na wymogi higieniczne porze, a więc w godzinach między 16 a 20, kiedy nadejmuje się noc).

; II.

na podstawie wywiadu z dzieckiem.

Życie to dzieci, które uczą się na drugiej zmianie w szkole. Zagadnienie to badała cks: -Dziecko a zmianowość... op.cit.

152

wane są programy adresowane do młodych odbiorców. Są o dziur przede wszystkim z rodzin wykształconych (wyższe wykształcenie 48,9%, średnie 39,5%, zasadnicze 4,6%, podstawowe 7,0%), w których rodzice, jak się wydaje są zainteresowani odbiorem telewizyjnym i troszczy się o zakres kontaktów telewizyjnych swoich dzieci. Na wsi natomiast, bez względu na wykształcenie rodziców (podstawowe 30,2%, zasadnicze 15,9%, średnie 31,7%, wyższe 22,2%) i spora grupa badanych dzieci (37,1%) nie ogląda programów telewizyjnych po godz. 20, co wynikać może z określonych zwyczajów panujących w rodzinach wiejskich, zakazu oglądania programów telewizyjnych przez dzieci w godzinach wieczornych.

Funkcje wychowawcze telewizji

Dzieci oglądają różne programy, adresowane do nich, jak też do dorosłych, najczęściej są to filmy fabularne, seriale filmowe, programy rozrywkowe, popularno naukowe, przyrodnicze, sportowe teleturnieje. Istotne miejsce wśród oglądanych i bardzo lubianych przez dzieci programów zajmuje cykliczne programy telewizyjne dla dzieci i młodzieży.

Analiza cyklicznych programów telewizyjnych "Teleranka", "5-10-15" "Ciuchci" "Tik - Taka" "Kwantu" prowadzona w okresie od 10 III 1993 do 31 III 1993, wykazała, że wszystkie one zawierały treści poznawcze, kształcące, wychowawcze, rozrywkowe - zabawowe. Nadawane były w określonym dniu tygodnia i w określonej godzinie, co zapewne miało znaczenie dla kontaktów dziecka z tymi programami. Każdy z tych programów posiadał stałe pozycje ekranowe, ruchome, zmieniające się od czasu do czasu. Stałymi pozycjami były: 1) zasadniczy wątek tematyczny programu cyklicznego; 2) spotkania z ludźmi nauki, kultury, sztuki, życia społecznego, politycznego, a także z dziećmi, np. laureatami olimpiad, konkursów, festiwali; 3) filmy animowane, krótkometrażowe, seriale w odświeżeniu bardzo różnej tematyce, związanej z profilem określonego programu; 4) teleturnieje,

quize, łamigłówwki, zagadki, fotozagad h.; konkursy, np. konkurs Omnibus, Słownik wyrazów obcych, Wi~: .f czy nie wiesz, Odkrywamy na nowe, Tiktakowa łamigłówwka, L~I
2i por. J. Izdebska: Miejsce i funkcje wychowawcze... op.cit.; Uwarunkowania efekt ....
oddziaływania wybranych, cyklicznych programów... op.cit.

22 Wcześniejsze badania J. Izdebskiej dotyczyły cyklicznych programów telewizyj~nych
takich jak: "Zwierzyniec", "Teleranek", "Ekran z bratkiem", "Porana Telesf<n (1978);
"Sobóttka", "Krąg", "Teleranek", "Zwierzyniec" (1987).

153

na Mathtamie, Rówwowe serduszek, Teleturniej rodziny, SuE><r
wždy cykliczny program telewizyjny dla dzieci i młodzieży ~ntował bogaty i urozmaicony
tematykę, ponadto prowadzony gęsto przez licealistów szkół warszawskich i z udziałem
dzieci,

wóływało zapewne zainteresowanie małych odbiorców, uła im przyswajanie t~
drogi wiadomości. W niektórych pro~ach dla dzieci i młodzieży dominowała tematyka
społeczna, ~resu kultury i sztuki (np. "Teleranek", "5-10-15"), w innych ~iaficzna,
historyczna, ale także społeczna ("Ciuchcia", "Tik ~~, przyrodnicza, z zakresu astronomii,
astrologii ("Kwant"). Programy te, w swych założeniach miały na celu realizację

i~lonych funkcji wychowawczych²³ w życiu dziecka: poznaw rozrywkowej,
odpoczynku²⁴.

Informacje na temat funkcji wychowawczej (poznawczej, rozkowej, odpoczynku), jaki pełni
telewizja w życiu dziecka, uzy~,m prowadząc badania wśród rodziców²⁵, a także ich
dzieci^{2s}. e od rodziców dotyczyły głównie oceny (np. czy telewizja jest łem wiedzy,
zainteresowań itp, jak często, które programy) ;tamów w aspekcie pełnionej funkcji
wychowawczej. Odpowiet ten temat można było otrzymać głównie od rodziców. Natoit
dzieci podawały konkretne przykłady wskazujące na zakres styczny uzyskanych wiadomości,
podjętych działań itp.

jęcie funkcji w literaturze naukowej jest bardzo różnie definiowanie; w ujęciu m lub szerszym
przypisuje się jej różny zakres znaczeniowy. Określenie: funk

elementy składowe, rodzaje w pracach: I. Tetelowska: Szkice prasoznawcze. szy i Opinie"
1976 nr 4; H. Stasiak: Pojęcia związane z terminem funkcja w gii. "Studia Socjologiczne"
1964 nr 2; Szczegółową analizę pojęcia "funkcja" w e teoretycznych i metodologicznych
podstaw jej badania (na przykładzie funk,iny) przedstawił Z. Tyszka. Autor wyróżnił w
ramach funkcji trzy elementy iące jedność, przyczynowo - skutkowy ciąg, są to: zadania,
działania i efekty ia. Zadania ukierunkowują działanie, którego wynikiem są określone

rezultaty. Tyczka: Z metodologii badań socjologicznych nad rodziną. Poznań 1991; Socjodżyny. Warszawa 1974 Teoretyczno - metodologiczne podstawy badań funkcji współczesnej (w:) Rodzina i struktura społeczna. Red. Z. Tyczka. Bydgoszcz prezentowane w tym rozdziale wyniki badań na temat funkcji wychowawczych, pełni TV w życiu dziecka, uzyskałam z przeprowadzonych wywiadów z rodzicami na podstawie testów niedokończonych zdań, jakie wypełniały dzieci. Technikami ~ełniającymi były: wywiad z dzieckiem, rysunek (nr 2) dziecka, dzienniczek rodzica, tapiski dnia codziennego funkcjonowania TV w rodzinie.

Na podstawie wywiadów z rodzicami, analizy dzienniczków, tzw. zapisków rodzidotycznych dnia codziennego funkcjonowania telewizji w rodzinie.

Nyniki badań za pomocą: testu niedokończonych zdań, wywiadu, rysunku.

154 ~' ~ v

Funkcja poznawcza telewizji

Jak wykazały przeprowadzone przeze mnie badania, telev· zja poprzez różne formy przekazu stworzyła możliwość realir.,~ cji funkcji poznawczej, przekazujacc dzieciom zgodnie z profilm~; tematycznym określonych programów wiadomości dotyczące r.., nych dziedzin życia społecznego, przyrodniczego, kultury, technih~ Szczególnac rolę w tym procesie spełniły programy informacyjin popularno naukowe, przyrodnicze, szkolne, dobranocki, filmy przy godowe, ale przede wszystkim cykliczne programy telewizyjne ~lla dzieci i młodzieży. Z wypowiedzi rodziców wynika, że telewizja j~ l dla dzieci bogatym źródłem wiadomości.

TABELA 29.

Telewizja jako źródło nowych wiadomości dla dzieci miejskich a wykształcenie rodziców (na podstawie wypowiedzi rodziców)

Kategorie odpowiedzi	Ogółem		Wykształcenie rodziców			
	odpow.		odstaw.	zasadnicze	średnie	wyższe
Często dostarcza (każdy program)	L	BO	12	10	29	29
	%	45.7	15.0	12.6	36.2	36.2
Czasami, niektóre programy	L	85	5	26	24	30
	%	48.6	5.9	30.6	28.2	35.3
Nie dostarcza	L	10	3	4	2	1
	%	5.7	30.0	40.0	20.0	10.0

$\chi^2 = 10,57$ df=6 p=0,01 C=0,29

TABELA 30.

Telewizja jako źródło nowych wiadomości dla dzieci wiejskich

Kategorie odpowiedzi	Ogółem		Wykształcenie rodziców			
	odpow.		odstaw.	zasadnicze	średnie	wyższe
Często dostarcza (każdy program)	L	51	10	21	10	10
	%	30.0	19.6	41.2	19.6	19.6
Czasami, niektóre programy	L	107	61	22	17	7
	%	62.9	57.0	20.6	15.9	6.7
Nie dostarcza	L	12	3	4	3	2
	%	7.1	25.0	33.3	25.0	16.7

 $\chi^2 = 23, 8 \text{ } df=6 \text{ } p=0,00055 \text{ } C=0,35$

155

wykazuje wyniki zawarte w powyższych tabelach telewizyjną częściej źródłem wiedzy dla dzieci pochodzących z rodzin rezydujących niż dla dzieci, których rodzice posiadali wykształcenie zasadnicze lub podstawowe (wykształcenie różnicuje na poziomie istotnym statystycznie) co widać się przede wszystkim z różnicowanym zainteresowaniem rodziców odbiorem telewizji przez dzieci. Ilustracją są wypowiedzi pisemne rodziców:

„i w każdą niedzielę rano oglądają „Telerańek”. Uzyskuję nieznaną w tej porze wiadomości o różnych państwach i kontynentach, jak Australia, Ameryka Południowa, wiadomości z zakresu ekologii, pracy ludzi,

„GOPR-ze, uczę się języka angielskiego” (ojciec, rodzina pełna, matka, wykształcenie: średnie, dwoje dzieci 10 i 12 lat).

„Program „5-10-15” uczy moją córkę jak spędzać czas wolny w sposób wariowaty, przekazuje wiadomości o komputerach, grach komputerowych, itkowych zamkach i ich legendach” (matka, rodzina niepełna, mają jedno dziecko 9 lat, wykształcenie matki: wyższe).

„Liceum dzieci bardzo chętnie oglądają program „Ciuchcia”, jest on bogatym źródłem wiedzy, np. dowiedziały się z niego wiele na temat wydania i produkcji książek, robienia filmów, jak powstaje teatrzyk, gazetka „Ina” (matka, rodzina pełna, wiejska, wykształcenie rodziców: średnie, troje dzieci).

„Świadczenia sporządzone przez rodziców wynika również, że telewizja jest dla dzieci źródłem wiadomości: (Zapis z dn. 9.II.1995 r. Córka oglądała (13.0 - 19.50 z zainteresowaniem program: „Zimna z ciepła krew”, cykl „Zwierzęta świata”. Po emisji programu dziewczynka nie znana jej do tej pory nazwy ryb. Dowiedziała się że narybki: ukleja jest

nieprawidłowa, powinno się mówić uchatka (matka, ~ztałcenie wyższe, ojciec średnie, dwoje dzieci).

"Jarek oglądał "Wiadomości DD, " po emisji wyjął swój notes i zaf najważniejsze wydarzenia. Był wzburzony wojnę w Czeczenii. Pytał czy ta wojna potrwa długo, czy dzieci chodzą do szkoły, dlaczego lugin" (matka, rodzina pełna, wykształcenie rodziców - wyższe, je dzieci 6 lat i 10 lat).

Inne czynniki środowiska rodzinnego, tj. wielkość i struktura. any, nie miały wpływu na badane zależności ($p=0,5683$ wiei rodziny, $p=0,2932$ struktura rodziny), podobnie jak też mic· j;amieszkania dziecka. Trzeba zauważyć, że tylko 7,1% rodziców psi i 5,1% w mieście uważa, że telewizja nie jest dla dziecka źró~ informacji. Pozostali s~ zdania, że przekazuje ona dziecimn vty zakres nowych wiadomości. Także potencjalne możliw<> lostrzega niemalże w każdym programie telewizyjnym pratwi<·

156

połowa (45,7%~ rodziców (miejskich, mniej natomiast wiejski.l~ (30%~. Z kolei ponad połowa rodziców wiejskich (62,9%~ twier~l;~: że tylko niektóre programy telewizyjne dostarczają dzieciom wn dzy. Różnice w pogl~dach respondentów na ten temat wynik: p prawdopodobnie z tego, że większość rodziców na wsi nie wie ja I; m programy telewizyjne ogl~daj~ codziennie ich dzieci.

Analiza materiału badawczego wskazuje, że cykliczną progr~r,i telewizyjne mog~ być bogatym źródłem wiedzy zarówno dla dziw i miejS`kich, jak też wiejskich, pochodzących z rodzin małodzietny. I ~l~ vtfielodzietnych, co wydaje się być istotne z wychowawcz<v~~~ punktu widzenia. Telewizja stwarza szanse wzbogacania zasol~n umysłowego w zasadzie dla wszystkich dzieci bez względu na zr~. nicowanie społeczne, kulturowe rodziny.

Rys.l 1.

Telewizja jako źródło nowych wiadomości dla dzieci w mieście i na wsi (na podstawie wypowiedzi rodziców)

Miasto Wieś 7,1 % 5,7%

62, 9%

30, 0%

48,6%

(r) A - Czysto, prawie każdy program cykliczny dla dzieci dostarcza nowych wiadomości

(r) B - Czasami, tylko niektóre programy są źródłem wiedzy

C - TV nie dostarcza

45,7'

Analizując funkcję poznawczą telewizji wykorzystałam materiał empiryczny zebrany nie tylko od rodziców (wyżej przedstawiłam) ale także od ich dzieci. Podstawę stanowił wywiad przeprowadzony z każdym dzieckiem osobno, test niedokończonych zdań a także rysunek i wypracowanie.

Temat rysunku: O czym dowiedziałeś się ostatnio z cyklicznego programu dla dzieci (wybierz dowolny program). Podpisz rysunek.

Temat wypracowania: Telewizja w mojej rodzinie.

157

Cykliczne programy telewizyjne, tj.: "Teleranek", "5-10-15", "Tak", "Ciuchcia", "Kwant" okazały się dla dzieci źródłem

informacji, nieznanych do tej pory wiadomości. Dotyczyły one różnych kręgów tematycznych, które można było ująć w pewne grupy: wiadomości społeczne, dotyczące np. życia dziecka w rodzinie, w

świecie rówieśniczej, w szkole, wydarzeń politycznych i społecznych w kraju i na świecie, ekologii, ochrony środowiska (zanieczyszczenie środowiska ludzkiego i przyrodniczego, zanieczyszczenie środowiska

ochrony, i walka z nim, wielkie wysypiska śmieci itp.), opieki nad chorymi, samotnymi, praw dziecka (Konwencja Praw Dziecka, różnorodność zawodów i pracy ludzi; 2) wiadomości z zakresu kultury i sztuki: nowe piosenki, muzyka młodzieżowa, nowości czytelnictwa, kultura, tańca, spotkania z aktorami, reżyserami, wiadomości z zakresu malarstwa (różne techniki malarskie), rzeźby, plastyki, literatury, czytelnictwa dzieci i młodzieży, instrumenty muzyczne, zwyczaj, obyczaje ludowe, święta; 3) wiadomości techniczne: budowa i zasady działania telefonu, fotografika, telewizja satelitarna, długi komputerów, światło i jego wykorzystanie, pomiary matematyczne i fizyczne; 4) wiadomości przyrodnicze, z zakresu astronomii, astrologii: produkcja biogazów, energia elektryczna, bateria słoneczna, geny i ich rola w organizmie człowieka, zjawisko bezsenności, efekty cieplarniane, powstanie gwiazd, ich życie i śmierć, warunki życia zwierząt w różnych krajach, roślinność i zwierzęta, uprawa roślin, życie zwierząt w ZOO, hodowla zwierząt domowych, akwariowych, zdrowie człowieka i jego ochrona; 5) wiadomości historyczne: o królach Polski, o życiu T. Kościuszki, historii Warszawy i innych miast; 6) wiadomości z ekonomii: o pieniądzu, obligacjach, prawach rynku, o prywatyzacji, o bankach; Wiadomości kulinarne: przepisy na zapiekanki, desery, surówki, o smaku; 8) wiadomości sportowe: gimnastyka poranna, gry i zabawy na powietrzu, sport, rekreacja, narciarstwo, łyżwiarstwo, kosówka, jazda na deskorolce, aerobic, narciarstwo, łyżwiarstwo, stolikowe itp.

Powyższe przykłady wskazują, że telewizja poprzez emitowane liczne programy telewizyjne, takie jak: "Teleranek", "5-10-15", "Tak", "Ciuchcia", "Kwant", przekazała dzieciom wiele nowych, nieznanych im do tej pory wiadomości z różnych dziedzin życia społecznego, kultury, przyrody, techniki, historii. Badania sędzone przez K. Ferenc²⁹ pokazały również, że oglądane

IC. Ferenc: Wprowadzenie dzieci w kulturę. Wrocław 1991.

158

dzieci programy telewizyjne dostarczyły dzieciom wiele nowych wiadomości, zapoznały z normami i zasadami społecznego współżycia. Wiadomości te, aczkolwiek często fragmentaryczne, nieuporządkowane, weszły w zakres wyobraźni, spostrzeżeń i myśli dzieci. Niektóre uzyskane przez nie wiadomości stanowią, dzięki określonym metodom i środkom ich prezentowania, podstawę kształtowania pojęć ułatwiających małym odbiorcom konfrontację analizy i syntezy przyswajanych treści informacyjnych. Hurlock³⁰ zwraca uwagę, że przyswajane przez dzieci z telewizji wiadomości mogą stanowić podstawę do sprecyzowania przez dzieci wielu pojęć, także do rozwijania podzielności uwagi. Należy przy tym podkreślić, że w wielu przypadkach były to nowe wiadomości, nieznanne dzieciom z innych źródeł. Telewizja dzięki specjalistycznej aparaturze technicznej (kamery, bardzo skomplikowana aparatura techniczna) mogła pokazać obraz świata niedostępnego człowiekowi³¹. Telewizja może więc pomóc dzieciom w procesie wychowania poprzez dostarczenie dzieciom określonych, wartościowych wzorów postępowania. Treści programowe pokazują bowiem przykłady zachowań w różnych sytuacjach społecznych, co ułatwić może dziecku pełnienie określonych ról społecznych, jak np. rola dziecka w rodzinie, ucznia w szkole, koleżanki uczestnika kultury, a także kształtować stosunek dziecka do najbliższych mu osób czy grup społecznych mniej lub bardziej mu znanych, do pewnych idei, wartości powszechnie uznawanych i realizowanych. Większość badanych rodziców zarówno w mieście (88,5% jak też na wsi (85,3%) dostrzega tego rodzaju możliwości wychowawczego oddziaływania na dziecko poprzez telewizję. Niektórzy z nich 41,1% matki, 8,2% mężczyzn w ogóle niemal programie, głównie adresowanym do dzieci, przykłady wzorów zachowań: kulturalnych, społecznych itp., inni są zdania, że tylko niektóre programy pełnią taką rolę (47,4% rodzice miejsi i 47,1% wiejscy). Stosunkowo niewielka grupa rodziców (11,5% miejsi i 14,7% wiejscy) nie dostrzega w telewizji możliwości skutecznego przekazywania przez określone treści programowe wzorów zachowań, które dzieci mogłyby naśladować. Rodzice ci posiadają różny wykształcenie (np. w mieście: podstawowe 25,0%, 30,0% zas. wyższe, a na wsi: 20,0% i 30,0% zas. wyższe).

25,0% średnie, 20,0% wyższe) w tym również wyższe. liry może przypisuje oni telewizji inne funkcje np. tylko rozrywka;~

30 E.g. Hurlock: Rozwój dziecka. Warszawa 1961.

31 Zagadnienie to omawia J. Koblewska: Szkoła i środki masowego oddziaływania, Warszawa 1967.

15~

ku, natomiast przekazywanie dziecku określonych wartości w zachowań ograniczają do bezpośrednich oddziaływań

'Telewizja posiada również możliwości rozbudzania i rozwijania ~Telewizja~"dzieci. Prawie wszyscy badani ówczas, bez względu na miejsce zamieszkania (91,1% miasta, 85,3% wieś), uważają, że ~Dzieci dzięki telewizji mogą~ rozwijać swoje zainteresowania różnymi dziedzinami życia społecznego, nauki, kultury, sztuki, techniki. Sporo z nich (42,9% z miasta i 41,8% ze wsi, uważa, że każdy kolejny program cykliczny może zainteresować dzieci jakimś dziełem, jakimś szczegółowym zagadnieniem, jednak więcej rodziców prawie połowa (48,6% z miasta i 43,5% ze wsi) takie szanse w telewizji upatruje tylko w niektórych programach o wyraźnej tematyce, np. przyrodniczej, technicznej, społecznej, sportowej itp. Niektórzy rodzice uważają, że telewizja nie jest źródłem wywołującym zainteresowanie dzieci jakimś określoną tematem, co spowodowane być może ograniczonymi możliwościami percepcyjnymi tych dzieci i określonym poziomem rozwoju aktualnego, ale także wynikać może z niesystematycznym, przypadkowym, biernym oglądaniem przez nich cyklicznych programów telewizyjnych.

~ badań, jakie przeprowadziłam wśród dzieci wynika również, ~Dane przez nich w/w cykliczne programy telewizyjne zainteresowały dzieci różnymi wydarzeniami, faktami, zjawiskami. Z badań niedokończonych zdań oraz wypowiedzi ustnych i wypowiedzi dzieci umożliwiły wyodrębnienie pewnych grup tematycznych tych zainteresowań, dotyczyły one: kultury (taniec, sport, gry komputerowe, magnetowidy, nagrywanie, odtwarzanie programów na video, kamera, mikroelektronika), ekologii (życie w powietrzu, zdrowie) przyrody, historii, geografii, ekonomii (obligacje, gospodarka rynkowa, oszczędzanie, możliwości pracy), uroczystości i turystyki. Wyniki uzyskane świadczą więc o dość bogatym zakresie tematycznym zainteresowań dzieci, wywołanych i określonych programem telewizyjnym, zwłaszcza zaś programem cotygodniowym adresowanym do młodego odbiorcy.

Telewizja jako źródło pobudzania i rozwijania zainteresowań dzieci (w opinii rodziców)

Miasto Wieś

8,5%

48,6%

- A - TV często, prawie każdy cykliczny program dla dzieci rozbudza zainteresowania dzieci
- B - Czasami, tylko niektóre programy

D C - Nie rozbudza, nie rozwija zainteresowań dzieci

Telewizja dzisiaj dość często przyjmuje wiodącą rolę w roli i wzbudzeniu zainteresowań dziecka, co można, jak wydaje się, tłumaczyć ograniczonymi w tym względzie możliwościami środowiskowa instytucji pozaszkolnych. Likwidacja wielu z nich, spowodowana trudnościami finansowymi, odpłatność za uczestnictwo w sportowych i artystycznych zajęciach organizowanych w środowiskowych placówkach powoduje, że dzieci pochodzące z rodzin uboższych nie mogą brać udziału w tych zajęciach.

Natomiast nieco mniejsze możliwości niż w przekazywaniu informacji i zdobywaniu wiedzy, wzorów zachowań, czy w rozwijaniu zainteresowań posiada telewizja w zakresie inspirowania ich do nowych działań. Przyczyn jest zapewne wiele, być może telewizja posiada mniejsze możliwości motywowania dzieci do podejmowania różnych czynności lub tkwią one w trudnościach wynikających z określonych nastawień i niechęci ze strony dziecka do podejmowania wysiłku związanego z realizacją jakiejś konkretnej czynności.

Może dlatego dla wielu dzieci, zarówno w mieście (33,1%) i na wsi (37,6%) telewizja nie była źródłem inspirującym do nowych działań. Należy jednak podkreślić, że cykliczne programy telewizyjne motywowały do wykonywania różnych nowych czynności ponad 60% dzieci w obu badanych środowiskach. Spor

161

(28,6% z miasta i 24,8% ze wsi) uważa, że dość często emitowane cykliczne programy telewizyjne zachęcają do różnych działań. Więcej jednak dzieci sądzi, (38,3% miasto, 37,6% wieś), że możliwości spełnienia telewizja tylko czasami, poprzez niektóre

Badania wykazały więc, że cykliczne programy telewizyjne tak: "Teleranek" "Tik - Tak" "Ciuchcia" "5-10-15" "Kwant" kierowały znaczni grupę dzieci (ponad 60%) do działań o bardzo różnym charakterze, jeśli chodzi o ich treść. Były to działania: 1) społeczne, np.: pomoc rodzicom w prowadzeniu domu, pieczę nad rodzeństwem, pomoc kolegom, sąsiadom, ludziom niepełnosprawnym, korespondowanie z osobami samotnymi, przegłanianie zasad ochrony środowiska; 2) intelektualne: umiejętność obsługi komputera, udział w różnych konkursach, uczęszczanie na zajęcia kół naukowych, kół zainteresowań, nauka języka angielskiego, pisanie

opowiadań, wierszy; 3) kulturalne, np.: banie muzyki poważnej, muzyki młodzieżowej, nauka nowych !nek, nauka tańca klasycznego, dyskotekowego, nauka gry na ~umencie muzycznym, czytanie nowych czasopism, ksi~żek o ej tematyce (np. dotyczących kosmosu, gwiazd), kultywowanie radycji świ~tecznych, różnych zwyczajów, obrzędów; 4) kolekerstwo: zbieranie plakatów, kaset z nagraniami zespołów mnych, wy'wiadów z piosenkarzami, znaczków o bardzo różnej etyce, pocztówek; 5) sportowe: gry na powietrzu, stolikowe, bik, deskorolka, organizowanie gier drużynowych, urz~dzanie ta do koszykówki, jazda na łyżwach, nartach; 6) opiekuńcze: ca nad zwierzętami bezdomnymi, domowymi, hodowla zwiedomowych; 7) techniczne: naprawa sprzętu domowego, poznaasad programowania, majsterkowanie, modelowanie, robótki

wyższe przykłady wskazują, że telewizja poprzez określony sposoby i formy jej prezentowania może zachęcać i mobilidzieci do realizowania różnych, wartościowych społecznie i wawczo zachowań³³. "Zarazem jednak - pisze A. Zawadzka - rozwójowi ogl~dania przez uczniów telewizji ograniczały rodności wynikające ze specyfiki dziecięcego odbioru tego dohne wyniki uzyskałam prowadz\$ć badania na temat motywacyjnej funkcji tych cyklicznych programów telewizyjnych w latach 1978 i 1987.

rolę i znaczenie wychowawcze cyklicznych programów telewizyjnych zwract~ A. Zawadzka, podkreślając ich wpływ na wartość wypoczynku dziecka. (w:) ~ a znnianewość nauki szkolnej. Wrocław 1991.

162

typu bodźców"³⁴ oraz negatywne warunki życia w rodzinie. Korzyści poznawcze i wychowawcze, jakie ezerpi~ dzieci z t lewizji zależy od wielu czynników, wśród których znacząc~ r~ ~I odgrywa charakter i sposób odbioru programu, a więc częstotl~ wość kontaktu dziecka z poszczególnymi programami cyklicznym: percepcja i recepcja odbieranych przez dziecko treści, kierow.rns lub niekierowany sposób odbioru, aktywny lub bierny, także uw~, runkowania społeczno - kulturowe środowiska rodzinnego, atm~ ~: fera wychowawcza w rodzinie oraz kultura pedagogiczna rodzicc'~~~ przejawiająca się m.in. w przygotowaniu dzieci do odbioru teleNn zji, pomoc im w recepcji odbieranych treści³⁵.

Przeprowadzone przeze mnie badania³⁶, jak też literatura prrmiotu³⁷ wskazują, że telewizja (na przykładzie cyklicznych l·n~ gramów dla dzieci) może spełnić określony rolę w procesie v~ o chowania dzieci poprzez przekazywanie im wiadomości, rozwija m~ zainteresowań, dostarczania wzorów postępowania oraz inspiro~ anie do nowych działań. Wykrycie i

określenie funkcji poznawczej : ma istotne znaczenie pedagogiczne, wskazuje bowiem na możliwości... i wykorzystania telewizji w procesie wychowania dziecka w rodzinie.

Funkcja rozrywkowa telewizji

Telewizja poprzez nadawanie bardzo różnych programów może spełnić niezwykle ważną w życiu dziecka funkcję rozrywkową. Starczając mu wiele pozytywnych przeżyć, radości, dobrej zabawy. Rozrywka "jest przeciwieństwem biernego odpoczynku, wyr;

A. Zawadzka: Dziecko a zmienność... op.cit. s. 123.

Analiza czynników warunkujących efekty oddziaływania cyklicznych programów telewizyjnych na dzieci w pracach: J. Izdebska: Uwarunkowania efektów oddziaływania wybranych cyklicznych programów TV na dzieci. Białystok 1991.

Wyniki w pracach wcześniejszych J. Izdebska: Miejsce i funkcje wychowawcze oddziaływania masowego oddziaływania w czasie wolnym, dzieci. Białystok 1981; Uwarunkowania efektów... op.cit.

A. Zawadzka: Dziecko a zmienność... op.cit; J. Koblewska: Szkoła i środowisko oddziaływania. Warszawa 1967; J. Komorowska: Telewizja w życiu dzieci i młodzieży.

Warszawa 1963 cz. I, 1964 cz. II; K. Ferenc: op.cit.; K. Żebrowska: Badania nad cyklicznymi filmami telewizyjnymi. "Problemy Opiekunów - Wychowawców" 1975 m

Zabawa - jak pisze A. Kamiński - jest pojęciem szerszym niż rozrywka. Na rolę zabawy w życiu dziecka np. w pracach: E.B. Hurlock: Rozwój dziecka 1961; J. Renu: Zabawa dziecka. (w:) Psychologia dziecka od urodzenia do wieku młodzieńczego Red. M. Debessé; W. Okoń: Zabawa a rzeczywistość. Warszawa 1987; A. Irzeński i W. Gniewkowski: Zabawa w życiu dziecka. Warszawa 1956.

1Ba

Wzrost potrzeb ruchu, nowości, przygody, hazardu, zmienności wraz z wiekiem. Wyrażać się ona może zarówno w czynnościach realnych, jak też fikcyjnych i stanowić odreagowanie nudy i monotonii. Przebiega się ona w "działaniu stanowiącym cel dla siebie samego, na zaspokojenie zmienności, bogactwem wrażeń o zabarwieniu pozytywnym. Funkcja rozrywkowa w życiu dziecka realizowana może być przez zabawy towarzyskie, ruchowe, wycieczki, zajęcia hobby, ale także poprzez percepcję oglądanych przez dziecko niesionych programów telewizyjnych.

Dla wszystkich badanych dzieci, bez względu na miejsce zamieszkania, telewizja jest rozrywką z tym, że większość z nich (60% z miasta i 57,1% z wsi) uważa, że tylko niektóre, wybrane programy dostarczają im dobrej zabawy, dla pozostałych (40,0% z miasta i 42,9% z wsi) niemalże każdy oglądany program.

Analizując motywy odbioru telewizji, zauważa się, że dzieci dobiegają w telewizji przede wszystkim funkcję rozrywkową, ponieważ wywołuje ona wiele przyjemnych dla dzieci doznań i wrażeń. Ie, dto traktuje one telewizję jako pewnego rodzaju "odskoczni od tych czynności i zajęć, które powodowały zmęczenie i nie były im radości. Oto wypowiedzi dzieci:²

"Bardzo się bawię oglądając telewizję, dlatego oglądam wiele programów, filmów. Można się wtedy pośmiać, bo są zabawne, wesołe" (dziewczyna, miasto, rodzice wykształcenie średnie).

"Oglądam telewizję, bo wtedy jest wesoło. Wiele programów: komedii, filmów, gier jest bardzo zabawnych, wtedy wszyscy śmiejemy się no. Jest bardzo wesoło w domu"

(dziewczynka, miasto, rodzice wykształcenie zasadnicze).

"Telewizyjne filmy są wesołe i lubię je oglądać. Szczególnie wtedy, jak jestem zmęczony po pracy. Można się pośmiać i jest przyjemnie" (chłopiec, rodzice wykształcenie zasadnicze rolnicze).

Nie tylko dzieci, ale również większość badanych rodziców (43,1%) uważa, że telewizja może być dla dziecka rozrywką. Stąd zdaniem telewizja powinna przede wszystkim bawić dziecko, dostarczać

1. Kamiński: Funkcje pedagogiki społecznej. Warszawa 1972, s. 299.

1. Zawadzka: Dziecko a zmienność nauki szkolnej. Wrocław 1991, s. 99.

v. Zawadzka stwierdza, że oglądanie programów telewizyjnych przez badane dzieci służyło bardziej rozrywce niż pracy nad sobą. Szerzej o tym: A. Zienka: Zmienność... op.cit.

In podst. wypracowań dzieci: Moja rodzina przed telewizorem. etap badań...

164

czuć mu różnych wzorów dobrej rozrywki, ucząc w ten sposób, że należy wypoczywać i przyjemnie spędzać czas. Taki rolę ich zdaniem pełnią głównie programy: rozrywkowe, komedie, filmy przygodowe, transmisje z festiwali muzyki, piosenki, programy sportowe, jak np. pokazy jazdy figurowej na łyżwach itp.

Wydaje się, że realizacja funkcji rozrywkowej telewizji zależy nie tylko od samej telewizji, treści i sposobów realizacji określonych programów, ale także od przygotowania dziecka w rodzinie do odbioru telewizji.

Funkcja odpoczynkowa telewizji w życiu dziecka

Odpoczynek w życiu dziecka polega na odreagowaniu zmęczenia i znużenia, na odnowieniu sił fizycznych i psychicznych «żytych w czasie nauki szkolnej, pracy fizycznej, w spokoju, ciszy czasami w samotności»⁴⁴.

Każda praca, również nauka szkolna, powoduje zużycie określonej energii w organizmie, a nie uzupełniony brak energii powoduje duży spadek wydajności pracy i prowadzi do zmęczenia. Dzieci zmęczone odczuwają trudności w koncentracji uwagi, w samodzielnym myśleniu, zapamiętywaniu różnych faktów, stają się rozkojarzone, niezdyscyplinowane, ospałe lub agresywne. Odpoczynek staje się więc niezbędny dla normalnego funkcjonowania organizmu, środkiem uzdrawiającym, odreagowującym zmęczenie u dzieci i umożliwiającym podjęcie im nowego wysiłku.

Telewizja nieracjonalnie "wykorzystywana" przez dzieci powoduje zmęczenie i znużenie u małych odbiorców. W pewnym zakresie może ona czasami pełnić funkcję odpoczynku, zwłaszcza głównie wtedy, gdy dziecko silnie zmęczone pracą fizyczną lub innymi słowami chętnie ogląda "lekkie", spokojne programy telewizyjne, nie wymagające większej koncentracji, wysiłku intelektualnego, w których przeżywa emocjonalnych.

Zdecydowana większość badanych (88% miasto, 91,2% wieś) bez względu na miejsce zamieszkania odpoczywa przy telewizji - w pracy w szkole, w domu i w gospodarstwie rolnym. Świadczy o tym wypowiedzi dzieci: "Chętnie odpoczywam po szkole i po odrobinie lekcji, przy telewizji. Lubię usiąść w fotelu, lub położyć się i «relaksować»" (dziewczynka, miasto, wykształcenie rodziców wyższe). "Jak je spędzam w czasie wolnym, w tym też odpoczynku, omówione są w pracach m. in. Kamiński:

Funkcje pedagogiki społecznej... op.cit.; S. Kozłowski: Fizjologia wysiłku i fizycznych. Warszawa 1970; W. Misiuro: Znużenie. Warszawa 1968.

1.1

It-ole zmęczona to siadam przed telewizorem i oglądam filmy" (dziewczyna, wieś, wykształcenie rodziców podstawowe). "Jak nabiegam się, to chętnie kładę się na dywan i oglądam program" (chłopiec, miawykształcenie rodziców zasadnicze). "Ja i rodzice po pracy w polu odchodzimy do domu, jemy i siadamy przed telewizorem. Ja leżę na dywanie i oglądam, a tata na tapczanie" (chłopiec, wieś, wykształcenie rodziców podstawowe); "W mojej rodzinie przed telewizorem odpoczywamy po pracy w polu i gospodarstwie domowym. Rodzice mówią, że oglądanie telewizji to odpoczynek, bo całe zmęczenie odchodzi" (dziewczyna, wieś, wykształcenie rodziców zasadnicze zawodowe). Odpoczynek daje dziecku nie tylko oglądanie programów telewizyjnych, ale także słuchanie muzyki z radia, drzemka, spacer, nowy z najbliższymi mu osobami, zabawa w "samotność" ale nie zabawa z rówieśnikami. Dobry odpoczynek ma olbrzymie znaczenie dla wychowawcy, zdrowotne, ponieważ likwiduje zmęczenie, znużenie, odpręża i daje poczucie spokoju i

równowagi psychicznej⁴⁵, ~żliwia w ten sposób podjęcie nowego wysiłku fizycznego lub lektualnego.

Reasumując powyższy analizę zauważa się, iż telewizja może lić trzy podstawowe funkcje wychowawcze w życiu badanych ~I ei: poznawcz~, rozrywkowi i odpoczynku po pracy i nauce. Re=(beja tych funkcji służy zaspokojeniu aktualnych potrzeb dziecka '~ , larakterze instrumentalnym oraz autotelicznym, prowadzi do ; ~.° .' roju różnych sfer jego osobowości.

Dla potrzeb podjętych ba

i konieczności, bo tego wymagała określona procedura badaw- '; funkcje telewizji analizowałam oddzielnie, w rzeczywistości >ełniaj~ się one nawzajem, pozostaje ze sob~ w układzie kom~entarnym, np. ogl~danie jakiegoś programu telewizyjnego, czy unie audycji radiowej przez dziecko może być dla niego odynkiem, rozrywką, ale także może dostarczyć nowych, nieznamu wiadomości.

to sygnalizyje, m.in. T. Wujek: Czas wolny jako wartość kulturotwór,a· (w:) Wychowanie i środowisko. Red. T. Pilch, B. Passim. Warszawa

166

Rys. 13.

Funkcje wychowawcze telewizji w życiu dziecka

Dokonując pomiaru stopnia realizacji funkcji wychowawczy. !. telewizji w życiu dziecka wzięłam pod uwagę wyniki badań⁴⁶ dol v czące: pory i częstotliwości ogl~dania przez dziecko programów i lewizji jako źródła wiadomości, zainteresowań, motywacji do d~~:~ łań, rozrywki, odpoczynku. Zastosowałam w tym celu (podoi>n~~ jak w rozdz. IV) trójstopniowi skalę punktów (2,1,0) umożliwi~~jąc~ ocenę stopnia nasycenia badanych cech. Im większy licr.l~~ punktów otrzymało dziecko, tym stopień realizacji funkcji telew== zji w jego życiu był wyższy. Na tej podstawie wyodrębniłam trzy poziomy realizacji funkcji, określając je jako: wysoki, średni, nisl~l:

aWy~~ uzyskałam przeprowadzając badania za pomocą skali pomiaru realir.n~ funkcji wychowawczych telewizji w życiu dziecka. Tekst skali umożliwił zbadanie ~~ kresu kontaktów telewizyjnych dziecka oraz funkcji wychowawczych telewizji (poznns czej: telewizja jako źródło wiedzy, zainteresowań, inspiracji do działań; rozrywkowFl odpoczynku. Zastosowałam trzypunktową skalę (2,1,0. Rodzice (najczęściej jednej ł nich oraz dziecko podawali jedną z trzech przedstawionych im możliwości. Im wiak~~i Hczbę punktów uzyskało dziecko, tym stopień realizacji funkcji wychowawczych n-ir wizji był wyższy. Podstawą do określenia globalnego poziomu realizacji funkcji wy· n wawczych telewizji była

suma punktów uzyskanych przez badanych. Na tej podstawie wyodrębniłam trzy poziomy: wysoki (10-14 punktów, średni (5-9), niski (0-4).

167

iELA 31.

(o realizacji funkcji wychowawczych telewizji w życiu dzieci i ich a wielkość i struktura rodziny

Poziom	Ilość punktów	Wielkość rodziny		Struktura rodziny		
		małodz.	wielodz.	pełna	niepeł. cz.niepeł.	
Wysoki	L 10 - 14	42	22	48	10	6
		63.6	34.4	75.0	15.6	9.4
Średni	L 5 - 9	55	29	70	9	5
		65.5	34.5	83.3	10.7	6.0
Niski	L 0 - 4	16	11	17	7	3
		59.3	40.7	63.0	25.9	11.1
		X ² = 0,39		X ² = 5,29		
		df=2		df=4		
		p = 0,82		p = 0,25		
		nieistotne		nieistotne		

BELA 32.

(o realizacji funkcji wychowawczych telewizji w życiu dzieci i ich a wielkość i struktura rodziny

Poziom	Ilość punktów	Wielkość rodziny		Struktura rodziny		
		małodz.	wielodz.	pełna	niepeł. cz.niepeł.	
Wysoki	L 10 - 14	18	39	46	7	4
		31.6	68.4	80.7	12.3	7.0
Średni	L 5 - 9	27	58	76	5	4
		31.8	68.2	89.4	5.9	4.7
Niski	L 0 - 4	9	19	22	4	2
		32.1	67.9	78.6	14.3	7.1
		X ² =0,002		x ² -3,18		
		df=2		df=4		
		p = 0,99		p = 0,52		
		nieistotne		nieistotne		

4 Z danych zawartych w powyższych tabelach wynika, że wielka struktura rodziny (miejskiej i wiejskiej) nie różnicuje po

~IU realizacji funkcji wychowawczych (poznawczej, rozrywkoodpoczynku), jakie pełni telewizja w życiu dzieci. 7,aróm~

ści pochodzące z rodzin małodziejnych jak też wielodziejnych,

168

pełnych, niepełnych, czasowo niepełnych miały w zasadzie jedn:~ kowe możliwości ogl~dania telewizji, w tym również cykliczni ~ h programów telewizyjnych adresowanych do nich i "korzystam. z nich, wzbogacając tai drogi zasób posiadanej wiedzy, syst~~~a wartości i wzorów, motywacje do działania itp. Z kolei biorvt pod uwagę wykształcenie rodziców zauważa się różnice na I... ziomie istotnym statystycznie w rodzinach wiejskich (XZ = 13, n!~ df=6, p=0,03, C=0,27), natomiast w rodzinach miejskich w v kształcenie rodziców nie różnicuje poziomu realizacji funkcji tulwizji (x2 - 11, 18, df=6, p=0,08). Oznaczać to może, iż w ro<Im nach miejskich bez względu na wykształcenie rodziców telewm y pełni określone funkcje w życiu wszystkich dzieci, które ogl~d;~ il (badane) cykliczne programy telewizyjne, na wsi zaś zauważa ; ~k_ że w rodzinach niżej wykształconych telewizja kompensuje braki ~q wykształceniu rodziców, dostarczając dzieciom poprzez różne p~~ gramy wiedzy o otaczającym świecie społecznym, kulturze, tm I. nice, kształtując zainteresowania itp. Dla dzieci tych, pozbaw~~~ nych często możliwości zaspokojenia wielu potrzeb poznawany 1 w rodzinie i w środowisku lokalnym - telewizja staje się jedynym podstawowym źródłem poznawania, zdobywania wiedzy, ale tah=I rozrywki i odpoczynku.

Rys. 14.

Poziom realizacji funkcji wychowawczych (poznawczej, rozrywki, odpoczynku) telewizji w życiu dzieci miejskich i wiejskich

w c a

169

Telewizja bez względu na miejsce zamieszkania dzieci jest dla i w mniejszym lub większym stopniu źródłem wiedzy, rozrywki, oczynku. Dla dzieci miejskich i wiejskich telewizja jest atrakcją, ciekawym, wygodnym i dość łatwym sposobem zdobywawiedzy, zaspokajania potrzeby rozrywki, odpoczynku. Stopień izacji funkcji wychowawczych telewizji w życiu większości baych dzieci jest w zasadzie zadowolająca (określony jako wysoki fredni).

Wysoki poziom realizacji funkcji wychowawczych, jakie spełtelewizja: poznawczej, rozrywkowej, odpoczynku dotyczył spo;rupy dzieci zarówno w mieście (36,6%), jak też na

wsi (33,5%). Wiza, poprzez oglądane przez dzieci programy, była dla nich to źródłem nowych wiadomości, wzorów postępowania, inspirowała do różnych działań, ale także dostarczała rozrywki, zabawy i miała możliwość regeneracji zużytych sił fizycznych lub psychicznych. Ponadto kontakt dziecka z telewizją biorąc pod uwagę czas, i częstotliwość oglądania, był racjonalny. Średni zaś poziom wykazywał się tym, że w funkcje telewizji realizowane były rzadko, "od czasu do czasu", poprzez niektóre tylko oglądane z dzieci programy telewizyjne (48,0% miasto, 50,0% wieś). Nie wszystkie oglądały one telewizję w godzinach emitowania programów 3 dzieci i młodzieży, dość często późno wieczorem, a czas niejednokrotnie przekraczał dwie, trzy godziny. Poziom niski realizacji telewizji miał miejsce wtedy, gdy telewizja nie była postrzegana przez dzieci jako źródło wiedzy, kształtowania zainteresowań, odpoczynku, nie mobilizowała ich do nowych zachowań. Te funkcje tworzyły dzieci miejskie (15,4%) i wiejskie (16,5%), których es kontaktów telewizyjnych budzi zastrzeżenia, jeśli chodzi o tryb czasu, porę oglądania. Telewizję traktowały one głównie rozrywkę, miłe spędzenie czasu wolnego, nie dostrzegając w źródła uczenia się, poznawania, co wiążąc się może z ograniczonymi możliwościami percepcyjnymi tych dzieci, trudnościami i kłopotami ze specyfiką dziecięcego odbioru telewizji, ale jak a, je się przede wszystkim zależy od tego, jak funkcjonuje ta rodzina, jaki jest charakter i zakres domowego odbioru telewizji, czy i w jakim stopniu rodzice przygotowuje swoje dzieci uczestnictwa w tym procesie.

Wyższy Średni "ISKI (r) Miasto D Wieś

170

2. Inicjująca i inspirująca rola telewizji w wychowanie rodzinnym dziecka

Rodzina, o czym wspomniałam wyżej, przygotowuje dziecko do uczestnictwa w życiu różnych grup społecznych, przekazując mu język jako podstawowe narzędzie poznawania i porozumiewania się, normy społeczno - moralne, wzory postępowania, obyczaje. Wprowadzając dziecko w świat wartości kultury materialnej i duchowej. W wypełnianiu przez rodziców tej inicjującej roli pomoc może, jak należałoby przypuszczać, telewizja. Dzięki właściwościom i udoskonaleniom technicznym, elektronicznej telewizji i innych nowych mass mediów powstała szansa takiego wprowadzenia dzieci w różne dziedziny życia społecznego: przyrodniczego, techniki, kultury, które niemożliwe byłoby w imitacji odbywającej się tylko w bezpośrednich osobowych kontaktach między rodzicami i dziećmi. Telewizja, posługując się terminem A. Kłoskowskiej⁴⁷, otwiera dzieciom i rodzicom "drzwi" do poznawania i przyswajania wiedzy o społeczeństwie i kulturze, o obowiązującym

systemie norm i wartościach poprzez: 1) udostępnianie odbiorcom różnych programów telewizji krajowej, satelitarnej, kablowej; 2) stwarzanie sytuacji wyboru stacji telewizyjnej, programów o określonej treści; i 3) poprzez wprowadzanie dzieci i rodziców w świat faktów, zjawisk i procesów. Przypuszczać należy, że w ten sposób droga telewizja stwarza szanse i możliwości wychowawczego ...działania na dzieci w rodzinie. Na ile i w jakim kierunku te możliwości inicjacji telewizyjnej będą mogły być wykorzystane przez dziecko i z jakim efektem zależy w ogromnym stopniu od rodziców, pierwszych nauczycieli racjonalnego i odpowiedniego korzystania z telewizji i innych mass mediów. Telewizja posiada również możliwości wychowawczego skierowania rodziców poprzez inspirowanie ich do działalności bardzo ważnej, aczkolwiek może trudniejszej niż inicjacja, ale za to trwalszej (bo zakorzenionej w sferze emocjonalnej), ponieważ zapoczątkowuje tworzenie się u dziecka bardzo ważnych dyspozycji osobowościowych tj. zainteresowań, aspiracji, postaw, potrzeb.

4'A. Kłoskowska: Rola rodziny w przekazywaniu kultury. "Problemy Rodziny" 1971 nr 1-2. 480 inspirującej funkcji telewizji pisze: A. Kłoskowska: Rodzina jako czynnik transmisji i twórczości kulturalnej. "Kwartalnik Pedagogiczny" 1971 nr 4; A. Kłoskowska: Rola rodziny w przekazywaniu kultury. "Problemy Rodziny" 1982 nr 1-2.

171

A zatem inspirująca rola telewizji w rodzinie polegać może 1) na budzeniu zainteresowania dzieci i rodziców różnymi wydarzeniami, faktami, zjawiskami dotyczącymi świata przyrody, społeczeństwa, kultury, techniki; 2) na kształtowaniu ogólnych postaw stosunku do ludzi, wartości materialnych i duchowych; 3) na budzeniu aspiracji dzieci do poznawania, zdobywania wiadomości, umiejętności; 4) na stwarzaniu sytuacji powodujących u dziecka spełnianie różnych potrzeb poznawczych, kulturalnych, społecznych.

Należy przypuszczać, że telewizja może podjąć i skutecznie wywiązać rolę inspirującą w wychowaniu rodzinnym dziecka poprzez szeroki wachlarz emitowanych programów, ciekawie zrealizowanych, zawierających wartościowe treści wychowawcze, które pomagają rodzicom w kształtowaniu osobowości dziecka. A ponieważ inspirująca i inspirująca rola telewizji odnosi się przede wszystkim do socjalizacji i wychowania dziecka w dziedzinie intelektualnej i moralnej, jej realizacja prowadzi do rozwoju socjokulturowego dziecka. Możliwości te dostrzegają K. Ferenz pisząc, że gdyby w centrum uwagi postawić treści programów, to wydaje się, dominuje funkcja informacyjna, celem zdaje się być przekazanie informacji i wiadomości, ale kształt, w jakim zostaje przesłane, wskazuje na przestrzeganie wymogów wychowawczych, a formy atrakcyjności pozwalają mu spełniać funkcję estetyczną⁴⁹. Treści przekazywane przez

telewizję, przy właściwym ich wykorzystaniu, mogą spełnić istotną rolę wspomagając oddziaływanie wychowawcze w rodzinie. Telewizja bowiem poprzez pełnienie esłonych funkcji wychowawczych, pomaga w ten sposób rodzic w wychowaniu dziecka: w wzbogacaniu i uzupełnianiu jego wiedzy o świecie, w rozwijaniu zainteresowań, w motywowaniu do tych działań, w przekazywaniu systemu wartości, norm społeczno - moralnych, wzorów zachowań. Rodzice dostrzegają rolę telewizji w tym zakresie, o czym świadczą wyniki przeprowadzonych przeze mnie badań. Niemalże wszyscy rodzice z miasta (95,5%) i ze wsi (94,1%) uważają, że telewizja jest dla dzieci źródłem nowych wiadomości dotyczących różnych kręgów tematycznych, wzorów zachowań (91,4% miasto, 87,2% wieś), rozbudzania zainteresowań (90,2% miasto, 81,2% wieś), oswajania świata wartości (88,6% miasto, 80% wieś), inspiracji do nowych, pożytecznych i wartościowych działań (88,6% miasto, 80% wieś).

Ferenz: 1 Wprowadzenie dzieci w kulturę. Wrocław 1993, s. 194.

172

miasto, 20% wieś). Ponad połowa badanych rodziców możliwa jest i to widzi tylko w oddziaływaniu niektórych, wybranych programów telewizyjnych, głównie adresowanych do dzieci i młodzieży, głównie naukowych, przyrodniczych, edukacyjnych, pozostali (ponad 30%) zaś są zdania, że bardzo wiele różnych programów daje szanse wychowawczego oddziaływania na małych odbiorców i to w sposób wspomaga proces wychowania w rodzinie. Ponadto, jak wskazują inni badacze, treści przekazywane przez telewizję mogą być źródłem inspiracji czy wręcz tworzywem spontanicznej twórczości literackiej, tzw. folkloru dziecięcego, mogą pobudzić zainteresowanie dzieci w młodszym wieku szkolnym.

Już w latach 60. J. Komorowska pisała, że telewizja może być w rodzinie czynnikiem edukacyjnym i wychowawczym, wpływać na demokratyzację i partnerstwo w stosunkach między rodzicami i dziećmi, przyspieszać proces wkraczania dziecka w kulturę dorosłych, stwarzać możliwości naśladowania wzorów zachowań lansowanych w telewizji. A zatem wykorzystując charakter kontaktów dzieci z telewizji, codzienny, systematyczny i barwny, chętny odbiór programów, w tym również cyklicznych programów adresowanych do małych odbiorców, istnieje możliwość wzbogacenia zasobu umysłowego dziecka, stymulowania jego aktywności intelektualnej, społecznej, kulturalnej i w ten sposób pozyskania roli telewizji w procesie wychowania dziecka w rodzinie. Oto wybrane wypowiedzi rodziców:

"Dziecko moje ogląda różne programy jak: "Teleranek", "5-10-15" programy przyrodnicze, dobre filmy i w ten sposób poznaje świat, pr. rodę. Są to ciekawe i ważne informacje" (matka, miasto, wykształcenie średnie).

"Uważam, że telewizja poprzez programy dla dzieci oraz inne wmsciowe dostarcza bardzo dużo wiadomości o technice, przyrodzie, kulturze geografii. Są to wiadomości, których nie ma w podręcznikach. W tych filmach dzieci mogą zobaczyć przykłady zachowania się w różnych sytuacjach; (ojciec, miasto, wykształcenie wyższe).

"Dzieci naśladują zachowanie się bohaterów w filmach dla dzieci nadawanych w "Teleranku", "5-10-15". Moje dzieci bardzo chętnie oglądają te programy i dowiadują się o wielu różnych rzeczach" (matka, wykształcenie zasadnicze).

sop. Kossowski: Dziecko a reklama telewizyjna. "Problemy Opiekunów - Wywiad wawcz" 1994 nr 3, s. 25.

51 J. Komorowska: Telewizja w życiu dzieci i młodzieży. Warszawa 1963 cz. I, i II. 173

Czy i w jakim stopniu telewizja pełni rolę wspomagającą pro-wychowania dziecka w rodzinie uwarunkowane jest całym zębem różnych czynników tkwiących w telewizji, ale przede wszystkim w rodzinie⁵². Jednym ze znaczących czynników skuteczności funkcjonowania telewizji w rodzinie jest atmosfera wychowawcza, panująca. Określa ona charakter stosunków między członkami rodziny, charakter pożycia domowników, stan opieki nad dziećmi, oddziaływania wychowawcze przejawiające się m. in. w zaresowaniu rodziców rozwojem i wychowaniem dziecka. Jak wykazują badania⁵³ atmosfera wychowawcza rodziny ma wpływ na jej umysłowy, moralno - społeczny, emocjonalny charakter dziecka, ale na zakres, częstotliwość i efektywność kontaktów telewizyjnych w rodzinie⁵⁴.

Nie mniej ważnym czynnikiem w analizowanych tu zależnościach, silnie związanym z atmosferą wychowawczą rodziny jest słony poziom rodzinno - domowego odbioru telewizji. Wspólne, denne spotkania członków rodziny przed telewizorem, w tym ym miejscu, w tej samej grupie rodzinnej nie pozostaje bez wpływu na tworzenie się więzi psychicznej między rodzicami i dziećmi, co stwarzać może szanse pozyskania przez dziecko drogi telewizji procesu oddziaływań wychowawczych w rodzinie. Jak należy rozumieć "korzystną" atmosferę rodzinno - domowego odbioru telewizji może ułatwić i pomóc rodzicom w wykorzystaniu emitowanych treści programowych, w realizacji wielu zadań wychowawczych i rozwiązywaniu różnych problemów, trudności wychowawczych. Sprzyja temu możliwość stałego kontaktu rodziców z dzieckiem, wspólne przeżywanie odbieranych treści telewizyjnych, nowy członków rodziny w trakcie oglądania programu i po jego zakończeniu.

Ponadto, co wydaje się być bardzo ważne, rodzice współuczestnicząc z dziećmi w kontakcie z telewizją, wspólnie oglądając określone programy telewizyjne, wzbogacają w ten sposób własne doświadczenia. Analizę czynników warunkujących efektywność oddziaływania telewizji na dziecko wzięła pod uwagę J. Izdebska w pracy: Uwarunkowania efektów oddziaływania wybranych cyklicznych programów telewizyjnych na dzieci. Białystok 1991. Autorka badała wpływ czynników jak: miejsce zamieszkania dziecka, pochodzenie społeczne, wielkość rodziny, płeć, kulturę pedagogiczną rodziców, atmosferę wychowawczą w rodzinie, sposób charakter odbioru programów telewizyjnych przez dzieci.

Szerzej w pracy: M. Tyszkowa: Czynniki determinujące pracę szkolną dziecka. Warszawa 1964. Wyniki badań J. Izdebskiej wykazały zależność wyraźną, choć małą między tymi zmiennymi. Szerzej w pracy: J. Izdebska: Uwarunkowania... op.cit.

174

świadczona wychowawczo. Sam fakt przebywania z dziećmi raz, często przez kilka godzin w tym samym pomieszczeniu, przy tej samej działalności, jaki jest oglądanie telewizji, otwiera możliwości obserwowania własnego dziecka, gromadzenia spostrzeżeń, a także na podstawie zachowania się dziecka, reagowania, przeżywanego przez nie oglądanych programów. Może to być inspiracją do polecania mowy przez rodziców różnych działań wychowawczych, czasami natychmiastowych reakcji na zachowania werbalne lub instrumentalne dziecka.

W jakim natomiast stopniu i zakresie skorzystaj z tej "szary" wychowawczej", jaki stwarza wspólne, rodzinne oglądanie telewizji, zależy zapewne od bardzo wielu czynników. Jednym z nich, jak sądzę, jest określony poziom świadomości pedagogicznej rodziców, dotyczący analizowanych tu zagadnień oraz udział rodziców w organizowaniu domowego odbioru telewizji.

Jak wykazuje badania⁵⁵, świadomość wychowawcza rodziców" dotycząca zagadnień związanych z uczestnictwem dzieci w kulturze masowej, odbiorem telewizji w rodzinie, jest niska, wiedza rodziców na ten temat fragmentaryczna i wąska. Wobec jednak faktu, że telewizja znajduje się w domach na stałe i uznawana za "integralną" część rodziny, istniejąca sytuacja budzi niepokój, wychodzi się być bardzo niekorzystna wychowawczo, ale jednocześnie wymaga geruje potrzebę uzupełnienia i rozszerzenia wiedzy pedagogicznej rodziców.

" Jedni z dróg wzbogacania zasobu wiedzy rodziców jest telewizja. Oczywiście nie jest ona panaceum na wszystkie problemy pedagogiczne, ale bez jej pomocy trudno jest dzisiaj obejść

również w rodzinie. Badań na ten temat jest jednak cugle m: la a nieliczne wskazuje na niewielki rolę telewizji w kształtowam kultury pedagogicznej rodziców. J. Maciaszkowa⁵⁷ w latach pisała, że 54% badanych rodziców wprawdzie ogl~dało progrmn telewizyjne poświęcone problematyce wychowawczej, to jednak i. odbiór przez rodziców był niesystematyczny i dość przypadkew Również z badań późniejszych, prowadzonych w latach 80. prm~

55 ROZdz. IV.

SsBadania na ten temat np. w pracy magisterskiej: A. Cimochovska: Świadon~~ wychowawcza rodziców a czas wolny dzieci w środowisku miejskim i wiejskim. Bil stok 1995.

S~J. Macisszkowa: Kultura pedagogiczna rodziców (w:) Pedagogika opiekuńcza. I ~. J. Wołczyk. Warszawa 1977.

175

ich autorów⁵⁸, wynika, że udział środków masowego przekazu, ~m również telewizji, w kształtowaniu kultury pedagogicznej liców w mieście i na wsi okazał się niewielki, głównie ze względu bardzo rzadki odbiór programów adresowanych do rodziców. ~Io niewielu rodziców (16,8%)⁵⁹ w miarę systematycznie ogl~

programy o tej tematyce, pozostali natomiast bardzo rzadko, ~gściej przy okazji ogl~dania innych programów, jak sami re~denci zauważyli, "bo był włączony telewizor".

gadania, które stanowi przedmiot analizy w tej pracy umoż~y mi również zebranie informacji od rodziców^o na temat ich tii o programach pedagogicznych adresowanych do rodziców Eowanych w polskiej telewizji - czy s~ one dla nich źródłem wiepedagogicznej, psychologicznej dotyczącej wychowania dzieci, D programy ogl~dają i czy wykorzystuje zdobyty wiedzę w konnych systemach wychowawczych w rodzinie.

Zebrane przeze mnie w trakcie wywiadów (badania w 1993) idzicami informacje wskazują, że zdecydowana ich większość 8% z miasta i 71,7% ze wsi) postrzega telewizję jako źródło skazywania wiedzy pedagogicznej, psychologicznej dotyczącej 4ych zagadnień zwi~zanych z wychowaniem dzieci. Aczkolwiek D niektórzy z nich uważaj, że prawie każdy program pedaczny adresowany do rodziców jest bogatym źródłem wiedzy i D przede wszystkim rodzice wylej wykształceni, świadomi poby pozyskiwania wiedzy z zakresu wychowania, w tym również rzez telewizję. Oto niektóre wypowiedzi rodziców ilustrujące to ,dnienie:

"Staram się oglądać dość często niektóre programy nadawane dla ro~w jak np. "Rodzina - rodzinie", "Psycholog radzi", "Porozmawiajmy ociach", "Szkoła dla rodziców". S@ to bardzo dobre programy, uzyskuję rę naukową z zakresu wychowania dziecka. Różne podawane wska

wykorzystuję w praktyce" (matka, miasto, wykształcenie śred
"Oglądam bardzo dobry program telewizyjny "Rodzina - rodzinie", riałem konkretnych
rodzin, które dzielą się swoim doświadczeniem. ;h programów powinno być dużo w
telewizji" (matka, miasto, wy~łcenie wyższe).

L.in. J. Izdebska: Rola środków masowego przekazu w kształtowaniu kultury pepcznej
rodziców. Zeszyty Naukowe nr 42. Białystok, Filia UW.

. Izdebska: op.cit.

la podstawie wywiadu, a także pisemnych wypowiedzi rodziców: Miejsce i rola ~rji w mojej
rodzinie.

176

"Telewizja pomaga mi w wychowaniu moich dzieci poprzez progra~rn edukacyjne dla
rodziców. Często uczę się, korzystając x dobrych, sprawd:~. pnych prxykładów. Wiele
doświadczeń wychowawczych można też uzysd~ z filmów fabularnych" (ojciec,
wykształcenie średnie, wieś).

"Telewizja ułatwia i pomaga w wychowaniu dziecka. Bardzo pomoc n~ sg programy
dotyczące rozwoju, dojrzewania, program do dla dzieci "lu~ mowe Przedszkole", "Ziarno",
"Ciuchcia". Oglądam czasami razem z d; ~f~ mi i uczę się postępować, reagować ma różne
sytuacje wychowawcze w n~ dzinie" (matka, wykształcenie wyższe, miasto).

TABELA 33.

Telewizja jako źródło wiedzy pedagogicznej w opinii rodziców a ich wykształcenie
Kategoria Wykształcenie rodziców miejskich Wykształcenie rodziców wiejskich odpowiedzi
podst. I zawod. I średnie I wyższe I podal. I zawod. I 3rednie I wyższe

Często L I 6 I 6 I 15 I 25

Iz I 12

I 11.5 I 11.5 I 28.8 I 48.2 I 20.0 I 20.0 I- 30.0 I 30.0

Czasami L I 2 I 21 I 35 I 35 I 46 I 23

2.2 I 22.6 I 37.6 I 37.6 I 56.1 I 28.0 I 11.0 I 4.9

Nie jest L I 12 I 13 I 5 I - I 20 I i6

40.0 I 43.3 I 16.7 I - I 41.7 I 33.3 I 18.7 I 6.3

$x_2 = 53, 65$ $x_2 = 31, 70$

$df = 6$ $df = 6$

$p < 10(-6)$ $p = 0, 000018$

$C = 0,48$ $C = 0,39$

Wyszkolenie rónicuje na poziomie wysoce istotnym st:~ I v stycznie (p < 10(-6), p=0,000018) opinie rodziców na temat tel<v-t zji jako iródlá wiedzy pedagogicznej, psychologicznej. Im wyżw.n wyszkolenie, tym świadomość rodziców dotycząca telewizji j:.l~~ jednej z dróg zdobywania wiedzy o wychowaniu wyższa. Warl ~~~i współczynnika C=(0,53, 0,34) wskazuje na zależność istotni mi·, dzy badanymi czynnikami.

Niewielu jednak rodziców, na co trzeba zwrócić uwagę I trafiło podać nazwy programów telewizyjnych, będących źródl~~~~ wiedzy pedagogicznej. Wśród wymienionych znalazły się: "W kn; ~: rodziny", "Dom i my", "Bez recept", "Raport w sprawie dziw

177

.nanych", "Klinika zdrowego człowieka", "Mama i ja", "PorozNiajmy o dzieciach", "Domowe przedszkole", "Psycholog ra", "Szkoła dla rodziców", "Co dalej ósmioklasisto", "Ziarno", "Izmowy intymne". Wymienione były również przez niektórych óców programy dla dzieci i młodzieży, jak: "5-10-15", "Ulica Itmkowa", "Luz", "Kwant", ale także reportaże o bardzo różtematyce wychowawczej, programy publicystyczno - społeczne, wiady z pedagogami, psychologami, prowadzone w studio dysje na tematy wychowania i rozwoju dziecka. Na uwagę zasłu

emitowany raz w miesiącu przez polski telewizję program udzina - rodzinie"61 w którym zaproszone do studia rodziny r[~ się swoimi doświadczeniami i przemyśleniami dotyczącym tych zagadnień zwi~zanych z wychowaniem rodzinny. Wymiele programy telewizyjne przekazuje rodzicom wiedzę pedagon~, psychologiczni z zakresu wychowania dziecka, wskazuje na ody oddziaływań wychowawczych i możliwości ich zastosowaw konkretnych przypadkach.

Powyższe przykłady wskazuj, że telewizja, poprzez prezentoś treści programowe, może być dla rodziców źródłem:

;edzy pedagogicznej, psychologicznej, socjologicznej, borów postępowania wychowawczego w rodzinie, etod oddziaływań wychowawczych,

e,ktycznych wskazówek,

otywacji do prowadzenia częstych rozmów z dzieckiem o różt sprawach,

Ipiowania do podejmowania konkretnych oddziaływań wycho

Telewizja, jak należałoby przypuszczać, może również rozbuu rodziców zainteresowanie potrzeby ci~głego wzbogacania

Inej wiedzy i doświadczeń pedagogicznych.

Wyżej wymienione programy dla rodziców mogłyby, jak sadzę, iększym niż dotychczas stopniu być źródłem wiedzy pedagonej i psychologicznej dotyczącej różnych zagadnień

wychowawch, gdyby rodzice oglądali je w miarę systematycznie i starali się przystosować przekazywani im w ten sposób wiedzę. Otrzymane wyniki (tabela) wskazuje jednak, że nie wszyscy rodzice korzystają z możliwości i szans, jakie daje im telewizja w tym zakresie. Maria Jackowski: *Obraz osoby ludzkiej i rodziny w Telewizji Polskiej*. "Słowo" ukatolickiej, 1993, nr 216.

178

TABELA 34.

Wykorzystywanie przez rodziców miejskich zdobytych doświadczeń telewizyjnych w procesie wychowania dziecka

Kategoria Ogółem Wykształcenie rodziców Wielkość rodziny Struktura rodziny - odpowiedzi rodziców podał zasadą. I średnie - wyższe - ma i odz. l. wielodz. l. pełna i epet. cz. m.

Często L	80	-	9	32	39	44	36	TO	5	5 I,
~0	45.7	-	11.2	40.0	48.3	55.0	45.0	87.6	8.2	6 ~ ~'
Czasami L	60	6	15	IS	21	42	18	49	9	
%a	34.3	10.0	25.0	30.0	35.0	70.0	30.0	81.7	15.0	3- ~
Nie L	35	14	16	5	-	27	8	16	12	
wykorzyst.%	20.0	40.0	45.7	14.3	-	77.1	22.9	45.7	34.3	20 ~ ~

Wyniki obliczeń statystycznych

Wykształcenie rodziców:	Wielkość rodziny:	Struktura ~...n
$\chi^2 = 69,15$	$\chi^2 = 6,39$	$\chi^2 = 2G."$
df = 8	df = 2	
	df = 4	
p < 10(-6)	p = 0, 04	p = 0, 01nn
C = 0,53	C = 0,18	C = 0,36

TABELA 35.

Wykorzystanie przez rodziców wiejskich zdobytych doświadczeń telewizyjnych w procesie wychowania dziecka

Kategoria Ogółem Wykształcenie rodziców Wielkość rodziny Struktura rodzin - odpowiedzi rodziców podał zasadą. I średnie - wyższe - ma i odz. l. wielodz. l. pełna i epet. cz. n ~ =,

Często L	49	10	15	14	10	12	37	43	3	
%	28.8	20.4	30.6	28.6	20.4	24.5	75.5	g7.8	6.1	~ -
Czasami L	79	40	19	11	9	32	47	70	7	

%	46.5	50.6	24.1	13.9	11.4	40.5	59.5	88.6	8.9	1"
Nie L	42	24	13	5	-	10	32	31	6	
wykorzyst.	24.7	57.1	30.9	12.0	-	23.8	76.2	73.8	14.3	li "
	56	20	xz = 6, :~:1							
	z	Xz = 5								
	22									
	x	,								
	=									
	,									
	df=8	df=2	df=4							
	p = 0,00095	p = 0,07	p = 0,~~~							
	C = 0,34									

17S>

Dla pewnej tylko grupy rodziców (20,0% miasto, 24,7% wity) lvi zja zdecydowanie nie jest źródłem wiedzy o wychowaniu i w ~zku z tym nie dostrzegaj oni możliwości jej wykorzystania konkretnych sytuacjach wychowawczych w rodzinie, co szcze~ie widoczne jest u rodziców z wykształceniem podstawowym ~adniczym. Przyczyny mog~ tkwić również w samej telewizji, !a, oferuje rodzicom mało programów tego typu lub s~ one mało ~unikatywne dla rodziców, nie wzbudzaj ich zainteresowania. ~zkładu liczb przedstawionych w powyższych tabelach wyni~ widoczne różnice w stopniu wykorzystania przez rodziców bytych doświadczeń (wiedzy, umiejętności, wzorów) z emitowa~t programów telewizyjnych o tematyce wychowawczej. Czynnem różnicującym na poziomie wysoce istotnym statystycznie cało się wykształcenie rodziców miejskich ($p < 10(-6)$) i wiejh ($p=0,00095$). Rodzice wyżej wykształceni częściej niż pozoi (wykształcenie podstawowe, zasadnicze) korzystali w różnych racjach wychowawczych z wiedzy uzyskanej poprzez telewizję. lktura rodziny miejskiej, również jej wielkość, w mniejszym już miu różnicuje badane tu czynniki, natomiast nie zauważa się lic na wsi (wielkość rodziny $p=0,07$, struktura $p=0,16$). W rotach wiejskich, bez względu na ich wielkość czy strukturę, roE w większym lub bardzo małym stopniu wykorzystuje wiedzę agogiczną w procesie wychowana dziecka, co wi~zać się może z gzo różni częstotliwości ogl~dania programów adresowanych ~odzciców, być może również z przyjętym, szczególnie w tradyych rodzinach wiejskich, zwyczajem zdobywania doświadczeń howawczych na drodze bezpośredniego naturalnego uczestnicw życiu rodzinnym, naśladowania istniejących wzorów, przyłów postępowania w środowisku.

Natomiast napawa pewnym optymizmem fakt, że prawie połowa rodziców z miasta (45,7%, mniej ze wsi 28,8%) uważa, że często telewizja dostarcza im wiedzy pedagogicznej i pomaga w wychowaniu dziecka. Deklaracje ich, chociaż s~ być może zawy., jednak wskazuje na konkretne przykłady świadczące o za~waniu przez nich tej wiedzy w konkretnych sytuacjach życia innego, jak np. w okresie pielęgnacji niemowl~t, przy organizowaniu dzieciom czasu wolnego, pomocy w nauce szkolnej, pokony~u różnych trudności wychowawczych, udzielaniu pomocy przy grze zawodu, w zapobieganiu narkomanii, chorobom dziecięcipt. Badania wykazały, że telewizja inspirowała rodziców, któw mi~,r~.systematycznie ogl~dali programy do nich adresowane,

180

do podejmowania nowych form działalności wychowawczej, m·· bilizowała do zdobywania nowych doświadczeń wychowawczych. Niektóre programy telewizyjne, jak wynikało z wypowiedzi rodr.~ ców, przekazywały bardzo praktyczne wskazówki, porady, sugestie dotyczące wychowania dziecka.

Należy jednak żałować, że bardzo wielu rodziców, szczegól~ na wsi (46,5%), wykorzystuje zdobyty poprzez telewizję wiedzę I~ dagiczn~ tylko wtedy, gdy występuje bardzo wyraźna, niezbędna jej potrzeba, jak np. przy pielęgnacji niemowl~t albo w bardzo la ważnych, trudnych zagrożeniach, jak narkomania, przestępczc~r,~ dziecka itp.

Rodzice dokonując oceny telewizji w aspekcie jej roli wslu~ magającej proces wychowania dziecka wskazują, że zbyt mało jwn programów dla rodziców, ponadto niektóre nadawane s~ w niec»I powiednich godzinach, np. późnym wieczorem, nie zawsze s~ k~· komunikatywne i zrozumiałe dla odbiorców. Zdaniem badanych, I ~lewizja mogłaby w większym stopniu niż robi to do tej pory porn~~· rodzicom w procesie wychowania dziecka, gdyby: emitowała więc ~y programów z zakresu wychowania, częściej prezentowała portrm v rodzin z udziałem rodziców i ich dzieci, gdyby prowadzone by I v ciekawe rozmowy w studio z udziałem pedagogów, lekarzy, p>.v chologów. Ale nade wszystko postuluje oni usunięcie z program~~w telewizyjnych tych treści, które potencjalnie s~ niebezpieczne cll procesu wychowania dziecka, jak np. sceny grozy, okrucieństw~~; przemocy, erotyka ekranowa. Reasumując powyższy analizę zauważyć należy, że telewi~ I: stając się jednym ze źródeł kształtowania kultury pedagogiczn~j rodziców, pełnić może istotni rolę inicjującą poznawanie i pr~5 swajanie wiedzy pedagogicznej przez rodziców, poprzez emitow~jnie określonych, różnorodnych programów, a także inspirowa.m(r) rodziców do działalności wychowawczej w rodzinie poprzez m.~~~: budzenie zainteresowań poznawczych,

kształtowanie twórczej postawy, otwartej na poznawanie, przyswajanie wiedzy pedagogicznej, rozwiązywanie różnych problemów wychowawczych, realizacja aspiracji i potrzeb wychowawczych, inspirowanie rodziców - wykorzystywania zdobytej wiedzy w wychowaniu rodzinnym dzieci

Wspomagając więc rolę telewizji w procesie wychowania rodzinnego postrzegam w dwóch, wyżej analizowanych płaszczyznach a mianowicie: 1) funkcji, jakie telewizja pełni w życiu dziecka oraz 2) możliwości i korzyści wychowawczych, jakie rodzice czerpią z programów telewizyjnych (inicjującej i inspirującej roli telewizji)

It-1

Biorąc pod uwagę analizowane uwarunkowania skuteczności działania telewizji w rodzinie, zauważa się, że może ona stać się coraz skuteczniejszym sposobem pomagania rodzicom w procesie wychowania rodzinnego i być doskonałą formą w propagowaniu pozytywnych wzorów i postaw społecznych, rodzinnych.

Telewizja integrująca rodzinę

Codziennie członkowie rodziny gromadzi się wokół telewizora to, aby oglądać określone programy, być może również po to, aby być ze sobą razem, wspólnie przeżywać i reagować na odbierane treści.

Udział telewizji w życiu rodziny jest faktem powszechnym i tego niezmiernie ważne wydaje się być zagadnienia dotyczące roli, jaką telewizja może spełnić w procesie integracji rodziny. Problem ten, co warto tu zauważyć, w dotychczasowym dorobku teoretycznym i empirycznym występował bardzo rzadko, sporadycznie, a bardziej więc potrzeba analizy tego zagadnienia wydaje się konieczna, również w kontekście naszych rozważań.

W związku z tym powstaje pytanie: czy, w jakich okolicznościach i w jakim stopniu telewizja integruje rodzinę, a więc czy istnieje możliwość tworzenia i umacniania się więzi psychicznej między członkami rodziny, wspólnej recepcji treści programowych, współprzeżywania w czasie odbioru, wspólnych rozmów, dyskusji o treści programu.

Istotną rolę w tym procesie, jak sądzę, odgrywają "zewnętrzne" warunki odbioru rodzinnego - domowego, ale przede wszystkim sposób i charakter odbioru programów telewizyjnych przez członków rodziny, umożliwiające powstanie więzi psychicznej między nimi.

Należy podkreślić, co przyjmuję za punkt wyjścia do analizy wyników badań, że przed telewizorem zasiada zawsze ta sama rodzina, mniej lub bardziej liczna, w tym samym lub podobnym składzie osobowym, ale przede wszystkim jest to wspólnota najbliższych

Należy podkreślić, co przyjmuję za punkt wyjścia do analizy wyników badań, że przed telewizorem zasiada zawsze ta sama rodzina, mniej lub bardziej liczna, w tym samym lub podobnym składzie osobowym, ale przede wszystkim jest to wspólnota najbliższych

emocjonalnie i charakteryzują, ca, si⁴ - ikim stopniem trwałości, co ma znaczenie zasadnicze dla przebiegu, charakteru i warunków tego uczestnictwa.

na ten temat prowadzili: J. Komorowska, A. Kumor, D. Kowalwyk.

182

Warunki zewnętrzne odbioru telewizji w rodzinie mogą być, w czynnikiem sprzyjającym procesom integracji rodziny. Członkowie rodziny oglądają bowiem telewizję zawsze w tym samym pomieszczeniu - w swoim domu, w wybranym pokoju z odpowiednim sprzętem, oświetleniem, często komfortowo, w wygodnym stopniu: bez potrzeby wychodzenia z mieszkania, bez nakładów finansowych. I. czy specjalnego przygotowywania się, z możliwości wykonywania też innych równocześnie zajęć, jak: jedzenie, przygotowywanie potraw, drobne prace domowe. To m.in. właśnie zewnętrzne warunki powodują, że oglądanie telewizji jest dla rodziny bardzo wygodne i dlatego chętnie przebywają w domu³.

W badanych rodzinach warunki mieszkaniowe jak też wyposażenie domów w mass media, chociaż dość różne w rodzinach t. miejskich i wiejskich, wykształconych lub niewykształconych (I jeżeli chodzi o poziom wykształcenia rodziców, to jednak stwarzają I; szanse codziennych, wspólnych spotkań przy telewizji, co dla członków integracji rodziny nie było obojętne.

Pomimo różnic w wyposażeniu rodzin w mass media: w telewizor kolorowy, czarno-biały, radio, magnetowid, komputer, kamerę, we wszystkich zbadanych rodzinach znajdował się telewizor (w miejskich w przeważającej mierze kolorowy, na wsi w wielu rodzinach czarno-biały. Istniała więc potencjalnie w każdej rodzinie możliwość wspólnego oglądania programów w gronie rodzinnym.

Systematyczne, codzienne oglądanie telewizji przez członków rodziny ma swoje konsekwencje, prowadzi do standaryzacji ich zachowań w rodzinie i wytworzenia się nawyku wspólnego odbioru telewizji, co ma z kolei istotne znaczenie dla integracji rodziny. Wspólne spędzanie czasu w rodzinie, konsumpcja dóbr kult. może - jak zauważa Z.

Tyszkass - sprzyjać kształtowaniu się kontaktów między członkami rodziny, utrwalaniu się i umacnianiu wzajemnych stosunków między dziećmi i rodzicami. Jest to m. zmiernie istotne zagadnienie, szczególnie w tych rodzinach, głównie nie wiejskich, gdzie telewizja staje się podstawowym i często jedyным czynnikiem transmisji kulturalnej i wspólnego uczestnictwa w kulturze.

s30zas poświęcany przez członków rodziny telewizji, częstotliwość - patrz rozdz. IV

s'~Analiza wyników badań rozdz. IV.

sSAnaliza wyników badań rozdz. IV:

ssZ_ Tyszka: Model rodziny współczesnej. "Problemy Opiekunów - Wychowawców" = 1986 nr 4.

18:3

Ponadto, o czym należałoby tu wspomnieć, charakterystycznym rysem bardzo wielu współczesnych rodzin jest "zamykanie w obrębie własnej rodziny - domu, przy jednoczesnym zachowaniu indywidualizacji postaw i zachowań poszczególnych członków rodziny, co ma bezpośredni wpływ na to, co określić można jako własny rodzaj rodziny". Ogniwem zaś istotnym tej kultury staje się telewizja i jej rodzinno - domowy odbiór.

Wspólna recepcja programów telewizyjnych może być - zwracając uwagę niektórzy badacze - źródłem stale odnawiającej się więzi między członkami rodziny i wyzwalaczem nowych więzi psychicznych z nimi. Zdaniem A. Kumora, telewizja może integrować rolę, ponieważ "więź psychiczna rodzica się w czasie grupowego terania programu telewizyjnego jest jednym z czynników integracji rodzin"9.

Badając stopień realizacji integracyjnej roli telewizji w roli przyjęłam następujące wskaźniki określające istnienie więzi psychicznej między członkami rodziny:

~spólny wybór programów zgodnie z zainteresowaniami określonej tematyki telewizyjnej

Wyraźnie uświadomiana potrzeba "bycia razem", wspólnego spędzania czasu oglądając telewizję,

porozumiewanie się członków rodziny:

a,~ podczas emisji programu wyrażanie swoich uczuć gestem, mową, słowami,

i~ podczas emisji programu krótkie wyjaśnianie dziecku niezrozumiałych dla niego kwestii, itp.,

rozmowy rodzinne po obejrzeniu programu.

Wpływ na tworzenie się i umacnianie więzi między członkami rodziny mają wspólne ich zainteresowania i upodobania telewizyjne⁷. Dotyczyły one treści z najpopularniejszych programów telewizyjnych, przebiegu wydarzeń w filmach, losów bohaterów, sportu, rozrywki, wiadomości codziennych, gier, konkursów

itp. Rozbudzone wcześniej zainteresowania domowników telewizyjnymi programami przyrodniczymi, społecznymi, kulturalnymi technicznymi stanowiły stawkę wspólnego oglądania określonych wybranych programów telewizyjnych.

Bednarski: op. cit., s. 119. ~. A. Kumor, D. Kowalczyk. Kumor: Telewizja. op.cit. Analiza wyników badań rozdz. IV.

Prawie połowa badanych rodziców (48,6%) w mieście, dużo mniej na wsi (25,3%), wspólnie z dzieckiem dokonuje wyboru określonych programów, zgodnie z zainteresowaniami. Oto wypowiedź rodziców na ten temat.

"U nas w domu oglądamy programy bardzo różne, które interesują dzieci i nas, rodziców. Są to głównie programy: przyrodnicze, o tematyce społecznej, obyczajowej, historycznej, o kulturze, sztuce, sporcie, Grupy żęte informacje. Szczególnie interesują nas programy przyrodnicze, dla dzieci określają tytuły tych programów i przypominają o emisji. Synowie i ojciec interesują się sportem i oglądają każdą niemal transmisję sportową, w czasie której przeżywają toczące się akcje, wykrzykują i komy (matka, miasto, wykształcenie średnie).

"Mąż od najmłodszych lat starał się wzbudzić zainteresowanie dzieckiem przyrodą, światem roślin, zwierząt. Opowiadał mi zawsze na dobrano o ptakach, roślinach, przekazując wiadomości, kupował książeczki, chodził na spacer do lasu, parku. Może dlatego dzieci interesują programy przyrodnicze, oglądamy je wspólnie np: "Z kamerą wśród zwierząt". Programy sportowe chętnie również oglądamy, bo wiążą się one z zainteresowaniem sportowymi męża i chłopców. Rodzice powinni rozbudzać zainteresowania dzieci określoną tematykę programów telewizyjnych" (matka, rodzina miejska, wykształcenie rodziców średnie, dwoje dzieci 10, 12 lat)

Warto przy tym podkreślić, że wspólne rodziców i dzieci (ich upodobania i zainteresowania tematyczne) w zakresie emitowanych przez telewizję programów mogą stwarzać pozytywny klimat tworzenia się więzi między członkami rodziny⁷¹. Z kolei trwałość grupy rodzinno-domowej jest czynnikiem ujednoczającym upodobania i zainteresowania odbiorców. Zauważa się jednak, że w bardzo wielu rodzinach wiejskich (51,2%) i w wielu miejskich (35,4%) świadomy, selektywny, zgodny z zainteresowaniami domowników wspólny wybór programów telewizyjnych ma miejsce tylko czasami, co wiązać się może m.in. z tym, że rodzice ze względu na charakter pracy, zmęczenie, nie zawsze mają czas na wspólne oglądanie telewizji, troskę o regulowanie jej odbioru w rodzinie, rozbudzanie zainteresowań dzieci określonymi programami i ich treścią. Utrudnia to zapewne kształtowanie się tej specyficznej więzi psychicznej między rodzicami i dziećmi. Charakterystyczne są w tym kontekście wypowiedzi rodziców:

71 D. Kowalczyk: Telewizja a problemu integracji rodziny. (w:) Rodzina - przeszłość - teraźniejszość - przyszłość. Red. A. Tchorzewski. Bydgoszcz 1988, s. 290.

"Interesuję nas wszystkich w domu programy rozrywkowe, sportowa i ~mdnicze, ale razem oglądamy tylko wtedy, gdy mam czas i jestem zn fiu. Synowie bardzo interesują się sportem i dlatego oglądają wszystkie nie transmisje sportowe. Chciałbym oglądać z nimi i oni xe mnę, ale j~lto nie mogę" (ojciec wykształcenie wyższe, miasto).

"W dni robocze (od piątku do soboty dzieci oglądają programy te,tyjne najczęściej same. Ja x mężem wracamy x pracy około godziny bierzemy się xa roboty domowe. Oglądam czasami filmy w godzinach

psych, często po "Panoramie". Natomiast w sobotę i w niedzielę staram żeóy wspólnie z dziećmi oglądać telewizję. Ojciec x dziećmi wybierają gamy. Ja piekę ciasto, robię herbatę i razem spędzamy czas oglądając ~tuizję" (matka, wykształcenie zasadnicze).

Jest sporo też rodzin, szczególnie na wsi (23,5%), ale także w óbcie (16%), w których domowników nie łącz~ zainteresowania wizyjne, każdy ogl~da przypadkowo to "co leci w telewizji", pdzice nie rozbudza u dzieci zainteresowań określony tema programowi. W rodzinach tych, w przeważającej mierze, roCe posiadali wykształcenie podstawowe, co mogło mieć wpływ bierny, bezkrytyczny ich stosunek do funkcjonowania telewiw rodzinie. Tego rodzaju zachowania rodziców uniemożliwiały tałtowanie się więzi psychicznej między członkami rodziny, na tek czego telewizja nie była w rodzinach tych czynnikiem intejącym dzieci i rodziców. Oto wybrane wypowiedzi rodziców:

"W mojej rodzinie każdy ogląda, kiedy ma czas i ochotę. Ja dopiero szorem, po pracy w gospodarstwie. Ja lubię filmy. Nie wiem co najóarj ciekawi w telewizji moje córki. Oglądają co chcą, bo co mają robić .psi" (matka, wieś, wykształcenie zasadnicze rolnicze). "Oglądam wtedy, kiedy mogę, po pracy. Wlęczam telewizor dopiero to, jak dzieci śpią. Lubię programy rozrywkowe i seriale. Mgż rzadko a przed telewizorem, często pije po pracy. Dzieci oglądają różne pro2y, ale nie znam tytułów, oglądają co same chcą, ale po dzienniku idę '. Do szkoły mają daleko i muszę wcześniej wstawać" (matka, wieś, ształcenie podstawowe).

Z wypowiedzi jakie uzyskałam od rodziców przeprowadzaj~,c mi wywiad, również na podstawie pisemnych, dłuższych wyiedzi rodziców i sporz~dzanych przez nich codziennych "zmów" odbioru telewizji w rodzinie, zauważyć można było, ic~ rdzinach, w których członkowie rodziny wspólnie zastanawiali dokonywali wyboru programów telewizyjnych, a rodzice p>z rozmowy i własny przykład zachęcali dzieci do ogl.lcl;~,ui.~, słonys~- programów - zainteresowania domowników były cluść

bogate, różnorodne, koncentrowały się na tematyce przede wszystkim programów: informacyjnych, przyrodniczych, cyklicznych dla dzieci i młodzieży, popularno naukowych, rozrywkowych, sport., wych. Wydaje się, iż tego rodzaju podejmowane przez rodziców w działaniu mogły przyczynić się do umacniania więzi psychicznej między rodzicami i dziećmi, do integracji rodziny. Z kolei trudno dopatrzeć się integracyjnej roli telewizji w rodzinach, w których wyżej omówione działania nie były podejmowane, a każdy z rodziców miał "swoje programy", zainteresowania telewizyjne najczęściej w zakresie, dotyczące najczęściej tematyki filmów dla dorosłych, rozrywkowych lub zawierających sceny grozy, okrucieństwa, przemoc.

Integracja rodziny poprzez telewizję możliwa jest, jak się wydaje, wtedy, gdy jej członkowie wyraźnie odczuwają potrzebę wspólnego oglądania telewizji i przebywania razem. Niestety, tylko pewna grupa badanych rodziców (39,4% miasto, 17,6% wieś) oglądała wspólnie z dzieckiem programy telewizyjne, ponieważ pragnęła "być razem", wspólnie przeżywać odbierane treści, pomóc dziecku w odbiorze programów, kierować procesem recepcji treści telewizyjnych⁷². A oto przykładowe wypowiedzi pisemne matek:

"Zawsze bardzo cieszę się, kiedy możemy wszyscy razem oglądać telewizję. Czekam na tę chwilę każdego dnia. Siadamy blisko siebie, kręczę obok mnie, syn przy ojcu. Często córka przytula się do mnie, a ja palę na moje dzieci i cieszę się, że jesteśmy razem" (matka, dwoje dzieci i 11 lat, 9 lat, wykształcenie średnie, miasto").

"Bardzo lubimy nasz dom, wtedy, gdy po skończonych zajęciach, rodzice i córka, mama i ja przed telewizorem. Przygotowuję zamyślona coś dobrego do jedzenia. To, że jesteśmy blisko siebie, patrzymy na siebie, rozmawiamy, śmiejemy się jest najważniejsze. Telewizja "skupia" rodziców i lubimy tak właśnie spędzać czas" (matka, jedno dziecko 10 lat, 5 lat, wykształcenie wyższe, wieś).

Z wypowiedzi⁷³ większości badanych rodziców wynika, że wspólne oglądanie programów telewizyjnych z dzieckiem sprawia im naprawdę dość, bardzo lubi te chwile w ciągu dnia.

Niektórzy z nich zwracają uwagę, że w tym czasie mogą obserwować własne dzieło i jego zachowanie, reagowanie na treści docierające z ekranu. (1n; wypowiedź na ten temat jednej z matek:

"Lubię patrzeć na swoje dzieci, jak oglądają telewizję, jak przeżywają"

⁷² Wyniki badań: rozdz. IV.

⁷³ Wypowiedź pisemna rodziców na temat: Miejsce i rola telewizji w mojej rodzinie:

r@ się; smuc@, śmieją się głośno. Czasami wydaje mi się, że sg corn~ tzejsxe, potrafi@ bardzo trafnie ocenić różne wydarzenia z prograro.u, ~powanie postaci ekranowych. Dzieci oczekuj@ od nas również współ3tniczenia w odbiorze, pragn@ razem śmiać się, oceniać itp. Lubię z ~mi ogl@dać telewizję, sprawia mi radość sam fakt, że jestem z nimi i ~ je obserwować" (matka, rodzina pełna, wykształcenie rodziców nie, dwoje dzieci 9 i 12 lat). Niepokojące jest to, że w bardzo wielu rodzinach wiejskich 3%), ale także miejskich (17,2%), telewizja nie jest czynni~ integrującym domowników, każdy ogl~da telewizję osobno, ;iaz wszyscy obok siebie, w tym samym pokoju. Nie łączy ich wspólny cel i motywy odbioru telewizji, zainteresowania te~yjne, ani też potrzeba wspólnego przebywania i przeżywania Teranych treści. S~ to rodziny głównie niżej wykształcone (miawykształcenie podstawowe rodziców 33,3%, zasadnicze 50,0%, nie 10,0% wyższe 6,7%; wieś: podstawowe 46,1%, zasadnicze %), w których nie dostrzega się określonego miejsca i roli teji w wychowaniu rodzinnym, możliwości wychowawczego jej siaływania na całą rodzinę poprzez m.in. wspólne rodziców z ~mi spędzanie czasu przed telewizorem, stałe t~ drogi kony między nimi, rozmowy itp. Ilustracji s~ wypowiedzi rodzi

"Telewizję ogl@dam wieczorem sama lub z dziećmi i to wtedy, gdy ~ najczęściej pijany już śpi. Nastawiam telewizor bardzo cicho, żeby nie ~Zić go" (matka, troje dzieci: 13 lat, 9 lat, 5 lat, wykształcenie Stawowe, wieś).

"Każdy w mojej rodzinie ogl@da wtedy jak ma czas, o różnej porze. sci po południu, ja czasami wieczorem. M@ż po całym dniu pracy mówi, elewizja to tylko marnowanie czasu ż dla bogatych. Często wyl@cza i i iść spać" (matka, troje dzieci: 10 lat, 7 lat, 5 lat, wykształcenie udowe, miasto).

"Nie ma u nas zwyczaju ustalania, jakie programy będziemy ogl@dać co. Dzieci oglgdaj@ na okr@gło, jak tylko odrobi@ lekcje, a my z mępóźnym wieczorem. Jeżeli w sobotę albo w niedzielę ogJgdamy wszyscy, ~= i my, to musi być spokój, nie można głośno o coś pytać, komento

bo mgż tego nie lubi, zaraz krzyczy: b@dźcie cicho, bo nie słyhać ~~o ri@ w telewizji" (matka, rodzina pełna, wykształcenie rodzic«w: ka zasadnicze, ojca średnie).

Interesującego materiału dostarczają "zapiski dnia coelii~m s" prowadzone przez rodziców w ciągu dwóch tygodni n;t I,~, telewizja w mojej rodzinie. Poniżej dwie wybrane wyto>wi~~Ir,i

rodziców, wskazujące na bardzo odmienne zachowanie się członków rodziny w czasie oglądania programu, wskazujące, jak pisać można, na istnienie więzi psychicznej między rodzicami i dziećmi (pierwszy przykład i na jej brak (drugi przykład).

"Oglądaliśmy w godz. 19 - 1925 program: "Jeden z dziesięciu". Jest to teleturniej, który zarówno dzieciom jak też minie i żonie podoba. Cieszę się, że wspólnie z dziećmi możemy być razem, przeżywamy dzieje się na ekranie wydarzenia, kibicujemy zawodnikom, "podpowiadamy" im i radość sprawia nam wygrana. Wcześniej oglądałem z dziećmi o godz. 1:00 program "Z roswian grzywą". Z zainteresowaniem synowie i ja słuchaliśmy opowiadań o koniach, przypominając nasz pobyt w stadninie dworku w Janowie Podlaskim. Największą radość sprawia mi to, że jestem razem z moimi synami, obserwuję ich reakcje, a oni ciągle o coś mnie pytają i bardzo lubią, jak mogę z nimi oglądać" (ojciec, dwóch synów: 10 i 8 lat, wykształcenie wyższe, miasto).

Odmienne obraz rodzinne odbioru telewizji przedstawione jest w wypowiedzi matki z miasta: dwoje dzieci 9 i 7 lat, wykształcenie zasadnicze.

"Jest niedziela, godz. 1825, oglądam z dziewczynkami film: "Dr. (film). Panuje cisza. W pewnym momencie Magda zaczyna szorować meble o dywan. Mówię jej, żeby się uspokoiła, bo nic nie słyszę. Po filmie wyłączam telewizor. Uważam, że dzieci powinny oglądać tylko programy dla nich przygotowane, a rodzice osobno, programy dla dorosłych." Czy i w jakim stopniu telewizja staje się czynnikiem integrującym rodzinę zależy w istotnym stopniu od "zachowania się" członków rodziny podczas oglądania programów telewizyjnych, od jakości wzajemnego stosunku, porozumiewania się podczas emisji i wyrażaniu w celu wyrażenia swoich uczuć, wrażeń. W trakcie oglądania programu telewizyjnego każdy członek rodziny jest w stanie śledzić efektywnie program - jak zauważa A. Kumor - i jednocześnie utrzymywać kontakty między odbiorcami, dzięki czemu rodzą się nowe więzi psychiczne. Oglądanie telewizji w rodzinie przeszkadza bowiem w utrzymywaniu kontaktów śródgrupowych, a wręcz odwrotnie, umacnia je. Ich istota polega na tym, że w trakcie rodzinnego odbioru programów każdy z członków rodziny może wyrazić to, co w danej chwili odczuwa, za pomocą mimiki, gestów, a także słów i w ten sposób udostępnia pozostałym członkom rodziny całą bogactwo własnych uczuć i reakcji".

74A. Kumor: Telewizja: Teoria, percepcja, wychowanie. Warszawa 1976. 75A, Kumor: op.cit., s. 230.

189

36.

ranie się członków rodziny miejskiej podczas oglądania telewizyjnych (gestem, mimiką, słowem)

si	Wykształcenie rodziców			Wielkość rodziny			Struktura rodziny		
	podst.	zasadn.	średnie	wyższe	małodz.	wielodz.	pełna	niepeł.	cz.niepeł.
L	- 12	26	42	76	4	73	4	3	
%	15.0	32.5	52.5	95.0	5.0	91.2	5.0	3.8	
L	5	13	24	18	23	3	49	10	1
	8.3	21.7	40.0	30.0	38.3	81.7	81.7	16.7	1.6
L	15	15	5	-	14	21	13	12	10
r.%	42.9	42.9	14.2	-	40.0	80.0	37.1	34.3	28.6
	X ² = 72, 98								
				X ² = 59, 67			x ² ; 47, 06		
	df=6			df=2			df = 4		
	p < 10(-6)			p < 10(-6)			p < 10(-6)		
	C = 0,54			C = 0,50			C = 0,48		

37. awanie się członków rodziny wiejskiej podczas oglądania v telewizyjnych (gestem, mimiką, słowem)

t	Wykształcenie rodziców			Wielkość rodziny			Struktura rodziny		
si	podst.	zasadn.	średnie	wyższe	małodz.	wielodz.	pełna	niepeł.	cz.niepeł.
L	- 3	20	15	27	11	35	-	3	
%	7.9	52.0	39.5	71.0	29.0	92.1	-	7, g	
L	49	32	5	4	17	73	82	6	2
%	54.4	35.6	5.5	4.5	18.9	81.1	91.1	6.7	2.2
L	25	12	5	-	10	32	27	10	5
r.%	59.5	28.6	11.9	-	23.8	76.2	64.3	23.8	11.9
	X ² = 99, 04								
				X ² =35,17			x ² =21,19		
	df=2			df=2			df=4		
	p < 10(-6)			p < 10(-6)			p = 0, 00028		
	C = 0,60			C = 0,41			C = 0,33		

Z rozkładu liczb przedstawionych w powyższych tabelach wyjdzie istotne różnice statystyczne.

Czynniki takie jak miejsce zamieszkania, wykształcenie rodziców, wielkość i struktura rodziny

różnicują zachowania członków rodziny podczas oglądania programów telewizyjnych w aspekcie interakcji (mimicznej, gestycznej i słownej), jakie zachodzą między nimi na poziomie wysoceny statystycznie ($p < 0,05$).

Rys.16. Porozumiewanie się członków rodziny podczas oglądania

programów telewizyjnych (gestem, mimiką, słowem) a wykształcenie rodziców

(r) wykształcenie podstawowe rodziców ~ wykształcenie zawodowe rodziców o wieś średnie rodziców a wykształcenie wyższe rodziców

I Często, w czasie oglądania różnych programów

II Często, podczas oglądania tylko niektórych programów

III Brak porozumiewania się

Kontakt psychiczny rodziców z dziećmi w trakcie emisji programów, przejawiający się w porozumiewaniu się słowem, gestami występuje w wielu rodzinach miejskich (45,7%), w niewielu zaś wsi (22,3%), co wiąże się m.in. z częstotliwością wspólnego oglądania telewizji, częściej w rodzinach miejskich, rzadziej wiejskich. Ponadto przyczyną może być również brak w rodzinie nawyków i zwyczajów takich zachowań, nieodczuwanie potrzeby porozumiewania się podczas emisji programu, w rezultacie czego domownicy oglądający program są "obok siebie", ale każdy z nich ogląda program oddzielnie. Nadto wszystko jednak czynnikiem różnicującym są badane tu zależności okazało się wykształcenie rodziców, inna wane przez badaczy za jeden z istotnych, obiektywnych czynników.

191

aminujących funkcjonowanie rodziny. Im wyższe wykształcenie rodziców, tym częściej występuje porozumiewanie się między członkami rodziny podczas oglądania programów, będące jednym z czynników umacniania się więzi psychicznej w rodzinie ($C=0,52$ $r=0,60$ W).

Rys.16 pokazuje zróżnicowanie zachowania się członków rodzin w trakcie odbioru programu telewizyjnego ze względu na wykształcenie rodziców. . .

Wykazuje wyniki badań, w rodzinach wyższego wykształcenia, częściej niż w pozostałych podczas oglądania programów telewizyjnych występuje interakcje mimiczne czy słowne między członkami rodziny. Brak jest tego rodzaju interakcji w wielu rodzinach wykształconych (podstawowe, zasadnicze), kiedy każdy z domowników ogląda "oddzielnie, sam" chociaż często obok siebie. Widać się, jak wynika z wypowiedzi respondentów, że

rodzina "in'uje się" oglądając tylko niektóre programy telewizyjne, jak np. ~towe transmisje piłki nożnej, bardzo silnie współprzeżywając terane treści.

Oto niektóre, charakterystyczne wypowiedzi rodziców świad;e o bardzo zróżnicowanych zachowaniach domowników podi oglądania programów telewizyjnych, o istnieniu między nimi rakkji lub ich braku.

"W mojej rodzinie dzieci, żona i ja oglądamy wspólnie wybrane prozy - w soboty i w niedzielę filmy, programy dla dzieci i młodzieży, ywkowe, w poxostale dni tygodnia: teleturnieje, seriale, sportowe, porno naukowe. Każdy ma swoje wygodne miejsce. Staram się, aby dzieci tylko bawiły się oglądając, ale także poznawaly. W trakcie emisji pro:u obserwuję swoje dzieci, ich reakcje, zachowanie rzę i pozwala mi to nitować się, czy rozumieją program i czy właściwie reagują na obrazy wizyjne. Dzieci reagują bardzo wyraźnie na różne sytuacje śmiechem, Meniem, współczuciem, oburzeniem. Wiem, że pragną razem xe inną i@ przeżywać oglądany program. Czeka@ na moje spojrzenie, kome@Szczejólnie syn szuka u minie potwierdzenia swoich reakcji" (ojciec, ieci: 10 lat i 6 lat, wykształ. wyższe, miasto).

"Ogd@damy z dziećmi wspólnie wybrane programy najczęściej w soi w niedzielę. Dxzeci bardzo lubią, jak razem z nimi śmiejemy się ;as oglądania programu, smucimy czy jesteśmy oburzeni. Spoglgdajcl as, wyrażaj@ swoje opinie i cieszg sig, że mu podobnie reagujemy. ,~y rdzo mile chwile w naszym domu" (matka,, dwoje dzieci 11 i 9 la.t., ~ztałcenie wyższe, wieś).

192

Nieco inna jest wypowiedź matki trojga dzieci, w wieku 4, n, 9 lat, ze wsi, wykształcenie zasadnicze.

"Ja z mężem oglądam telewizję waeczonem, filmy, kabaret, a d~m.i cale ~opoludnaa. W ~.iedzaelę wszyscy oglądamy różne programy. Musi I~~F wtedy cicho, ~,ie można rozmawiać, głośno śmiać się, bo to bardzo p~ : rsxkadxa. Tłumaczę dxaeciom, jak trzeba zachowywać się, żeby wszyscy un~ gla odpoczywać przy telewizji".

Domowy odbiór telewizji może być również źródłem wsl»rinych rozmów w gronie rodzinnym, prowadzonych w czasie emi~yi programu lub po jego zakończeniu, podczas których domowni~ wypowiadaj swoje sady, opinie, refleksje o programie, rodzice w~ jaśnij~ dzieciom niezrozumiałe im kwestie.

Wspólnie ogl~dane przez rodziców i dzieci programy tel<,~~n zyjne mają istotne znaczenie wychowawcze, ponieważ dostarcz.. i tematów dla rodzinnych dyskusji, rozmów, s~ źródłem przeży~ I doświadczeń kulturalnych. Z kolei wartość i znaczenie tych roznn~w polega na

tym, że mogą one, jak należy przypuszczać, przyczyni się do umocnienia więzi psychicznej łączącej członków rodziny.

Warto zauważyć, że rozmowy tego typu częściej prowadzone są, w domach rodziców posiadających wykształcenie wyższe i średnie. W rodzinach tych, jak należałoby przypuszczać kultura uczestniczenia domowników w odbiorze telewizji jest wyższa, przejawia się m.in. w aktywnym zachowaniu się rodziców i dzieci podczas oglądania programu i po jego obejrzeniu. Jest rzeczą oczywistą, iż w punkcie widzenia integracji rodziny jest to bardzo ważny element odbioru telewizji.

Wykształcenie rodziców okazało się czynnikiem wyraźnie wpływającym na zachowanie się członków rodziny po emisji programu. Bardzo niekorzystna, z punktu widzenia integracji rodziny, sytuacja wystąpiła w rodzinach o niższym poziomie wykształcenia: rodziców (podstawowe, zasadnicze) ponieważ w ponad połowie tych rodzin na wsi (57,1% i w mieście (40% nie rozmawiano o programach telewizyjnych, co świadczyć może m.in. o braku więzi psychicznej między członkami rodziny oglądającymi telewizję.

17.

nowy domowników (dzieci i rodziców)

obejrzeniu programu telewizyjnego (opinie, wrażenia) kształcenie rodziców

I <.)a

W M W M W M

(r) podstawowe wykształcenie · zawodowe ~ średnie ~ wyższe

ma takich rozmów w rodzinie

tylko po obejrzeniu niektórych programów domownicy rozmawiają, dyskusje rodzinne mają miejsce często po obejrzeniu programu

Przejawem interakcji między członkami rodziny w czasie oglądania programów telewizyjnych lub po jego obejrzeniu są rozmowy z dzieckiem na celu wyjaśnianie dziecku przez rodziców niezrozumienia

mu kwestii, zwrotów, sekwencji itp. W trakcie programu jest najczęściej bardzo krótkie objaśnienie, natomiast po jego emisji są, dokładniejsze.

~Analiza ilościowa wyników badań: rozdz. IV.

194

Rys.18. Wyjaśnianie przez rodziców niezrozumiałych dziecku kwestii w czasie oglądania programu i po jego emisji

(r) w czasie oglądania programu ~ po emisji programu

Wykresy pokazują, iż częściej rodzice wyjaśniają dziecku m~ zrozumiałe mu zagadnienie po emisji programu niż w trakcie, i~~~ nieważ, jak uważają niektórzy, rozmowy podczas ogl~dania zakl~ cają proces recepcji. Poza tym zdecydowanie częściej ma to mie.p~ ~ w rodzinach o wyższym poziomie wykształcenia⁷⁷ (wykształceni W wyższe, średnie) niż w pozostałych. Należy przypuszczać, że t~y,~ rodzaju kontakty w rodzinie, podczas których rodzice rozmawia:~ i~ z dziećmi tłumacząc niezrozumiałe im kwestie z programu t ~1 wizyjnego, stwarzają również możliwości wzmocnienia więzi p:5chicznej między nimi i integracji rodziny. Oto niektóre z wi~ l~a wypowiedzi rodziców na ten temat:

"Ogl@dałem x synem program: "Najpiękniejsze zak@tki Europy". ~'~ weł, mój syn, usiadł przy mnie. W czasie ogl@dania programu zwracał rył do mnie z wieloma pytaniami. Tłumaczyłem mu niezrozumiałe wyrażm~a Po zakończeniu programu rozłożyłem na stole mapę Europy i pokazał~ ~r prezentowane w programie kraje" (ojciec, jedno dziecko 10 lat, wv kształcenie wyższe, nauczyciel, wieś).

"Ogl@daliśmy wszyscy razem program: "Jeden x dziesięciu". W ~~~~1 cie ogl@dania piliśmy herbatę. Próbowaliśmy odgadywać występuj@ce hml~

⁷⁷ Analiza ilościowa wyników badań: rozdz. IV.

195

Ctci nie rozumiały znaczenia wielu słów. Sięgn@łem po słow~aik wyra~ obcych i w ten sposób wyjaśniłem im nieznanym im terminy" (ojciec, oje dzieci: 10 i 7 lat, wykształcenie średnie, miasto).

W wielu wypowiedziach rodzice przedstawiali odmienny obraz ~zinno - domowego odbioru telewizji. Oto przykład:

"Dzieci podczas ogl@dania xadaj@ często pytania, co to jest, dlaczego `się dzieje, dlaczego on mygrał itp. Najczęściej nie potrafię im wytłutxyc, bo rzadko ogl@dam telewizję. Ojca denerwuj@ te pytania i każe cicho" (matka, wykształcenie podstawowe, troje dzieci: 5, 8, 9 wieś).

W świetle powyższej analizy nasuwa się pytanie: Czy telewizja egruje rodzinę?

Pogl~dy niektórych pedagogów i socjologów w tej kwestii s~ ~dzo różne, m.in. A.

Ziemilski⁷⁸, J. Rudzki⁷⁹ uważają, że teleja nie posiada możliwości integrowania rodziny, chociaż gromajej członków w domu. Inni badacze⁸⁰ zauważają, że skupienie ziny w domu przed telewizorem nie prowadzi automatycznie jej integracji, a wręcz odwrotnie do dezintegracji rodziny lub określa się w literaturze, do pozornej integracji, odnoszącej się to do zewnętrznych form życia rodzinnego.

Jest oczywiste, że sam fakt codziennego przebywania ze sobą Ed telewizorem i poświęcanie, o czym pisałam w tej pracy, znacznej ilości czasu na oglądanie telewizji przez poszczególnych członków rodziny nie zawsze prowadzi do umacniania się więzi psychicznej między nimi. Ponadto, w niektórych rodzinach dzieci te oglądają programy, bardzo rzadko z rodzicami, najczęściej z względu na charakter ich pracy lub brak zainteresowania telewizją i tym co dzieci oglądają, co automatycznie eliminuje okazje, rzadko umożliwiając możliwość wspólnych spotkań rodziców i dzieci przed

Wyniki wielu badań zagranicznych⁸¹ oraz prowadzonych, aczkolwiek bardzo rzadko, w Polsce wskazują, że istnieje wiele motywów istotnych dla pełnienia przez telewizję pozytywnej roli w rodzinie. v. Ziemiński: O genezie i perspektywach kultury technicznej. "Antena" 1956 nr I. . Rudzki: Zafascynowanie telewizją. Studium o telewizji wśród młodzieży. Wrm1967.

I. Kowalczyk: op.cit.

fp. Dolf Zillmann Jennings Bryant, Aletha C. Huston: Media, Children and the Family: Social Scientific, Psychodynamic and Clinical Perspectives. New York 1971; Liberman, G. Gross, L. Morgan, N. Signorelli: Media and the Family: A Study in the History of the Family. Washington 1980; R. Rogers (ed.): University of London Department of Communication Studies, London 1971.

Często Tylko czasami Nie wyrażała

196

zakresie integracji rodziny. Zwróciła na to uwagę J. Komorowska⁸² już w latach 60., a więc w okresie, kiedy telewizja zaczęła się pojawiać w polskich domach i była "nowością" w rodzinie. Wpływ jej na życie rodzinne był znaczący i przejawiał się w różnych sferach działania rodziców i dzieci. Dzisiaj telewizja funkcjonuje w rodzinach w nieco innych układach społeczno - kulturalnych, przede wszystkim jako powszechny i stały środek przekazu informacji, kultury, ale jednocześnie jako jeden z wielu, obok innych, nowych, mass mediów takich jak: telewizja satelitarna, kablowa, przewodowa, magnetowidy, komputery. Są to, jak sądzę, bardzo atrakcyjne atuty uczestnictwa w kulturze masowej, stwarzające szersze niż dotychczas realne możliwości spędzenia czasu wolnego wspólnie przez dzieci i rodziców we własnym domu.

Zapewne bardzo wiele czynników ma wpływ na to, czy i w jakim stopniu telewizja integruje rodzinę, jednym z nich, być może najważniejszym jest więź psychiczna wśród członków, powstająca podczas wspólnego oglądania telewizji.

Istnienie więzi psychicznej w rodzinie wynika już z samego faktu istnienia rodziny jako grupy społecznej i jako wspólnoty osób. A oglądanie telewizji w rodzinie może - zdaniem A. Kumora.

- prowadzić do powstania nowej, śródgrupowej więzi psychicznej - trwalszej, pełniejszej, wynikającej z domowego charakteru odbioru. W trakcie oglądania programów - o czym pisałam wcześniej - możliwe są kontakty między rodzicami i dziećmi, rodzeństwem, i i reakcje słowne, gestyczne. Współprzeżywanie oglądanych programów telewizyjnych w grupie rodzinnej ma charakter dynamiki wynikający z możliwości komunikowania się członków rodziny, dzięki temu staje się ono bogatsze.

Wartość rodzinno - domowego odbioru telewizji polega na tym, że członkowie rodziny obcuje ze sobą pełniej i wielostronnie, a jest to możliwe w innych formach widowisk publicznych, a także na tym, że daje ono możliwość ciągłego utrzymywania kontaktów śródgrupowych⁸⁴

s2 J. Komorowska: Telewizja w życiu dzieci i młodzieży. Warszawa 1963 cz.1, n cz. II.

g3A. Kumor: Telewizja. Teoria, percepcja, wychowanie. Warszawa 1976. g4 A. Kumor: op. cit.

197

38, Poziom realizacji integracyjnej roli telewizji w rodzinach miejskich

Poziom J Ogółem I Wykształcenie rodziców i Wielkość rodziny I Struktura rodziny

rodzin podst. zasad. średniowzrost. małodz. wielodz. pełna i niepełna

	rodzin podst.	zasad.	średniowzrost.	małodz.	wielodz.	pełna	i niepełna
Wysoki L	73	2 10	27	34	55 18	66	4 3
%	41.7	2.7 13.7	37.0	46.8	75.3 24.7	90.4	5.5 4.1
Średni L	70	7 13	25	25	41 29	53	12 5
%	40.0	10.0 18.6	35.7	35.7	58.6 41.4	75.7	17.1 7.2
Niski L	32	11 17	3	1	17 15	16	10 6
%	18.3	34.4 53.1	9.4	3.1	53.1 46.9	50.0	31.2 18.8
		$\chi^2=54,15$		$\chi^2=6,63$		$\chi^2=21,16$	
		df = 2		df = 2		df = 4	
		p < 10 ⁻⁶		p = 0,036		p = 0,00029	
		C = 0,48		C = 0,19		C = 0,32	

39. Poziom realizacji integracyjnej roli telewizji

w rodzinach wiejskich

Poziom I Ogółem I Wykształcenie rodziców I Wielkość rodziny I Struktura rodziny

	rodzin podli.	zasad.	średnie	yższ	małodz.	wielodz.	pefna	niepeł.
Wysoki L	36	4	5 15 12	19	17	33	1	2
%	21.2	11.1	13.9 41.7 33.3	52.8	47.2		91.8	2.8 1.4
\$redni L	88	45	25 12	6	24	g4 7g	7	3
ó	51.8	51.1	28.4 13.6'	6.9	27.3	72.7	88.6	7.9 3.5
Niski L	46	25	17 3	1	17	15 1g	10	6
96	27.0	54.3	37.0 B.5 2.2	23.9	7B.1		71.7	17.4 10.9
		x2=51,46		XZ=9,46			xz=9,14	
		dt = 6	df -_ 2		dt = 4			
		p < 10(-6)		p = U, 0088			p = 0, ()r>	
		C = 0,48		C = 0,22				

Wyniki moich badań na temat integrującej roli telewizji w r<>~lie, określonej przez przyjęte i wyżej analizowane wskaźniki, \$ewnętrne warunki rodzinno - domowego odbioru tclewi~ji,

198

wspólny wybór programów, zgodnie z zainteresowaniami domc~~~ ników, wyraźnie uświadamiata potrzeba "bycia razem", wspóln~~!~~~ spędzania czasu wolnego, porozumiewania się podczas emisji lm gramu (poprzez wyrażanie swoich uczuć gestem, mimik, słowaim i rozmowy po obejrzeniu programu, wyjaśnianie dziecku niezror~~ miałych mu kwestii - w trakcie ogl~dania i po emisji programu. pozwoliły mi wyodrębnić trzy grupy rodzin różniących się pozie mem integracji, jaka zachodzi pomiędzy rodzicami i dziećmi ~>~1 wpływem odbioru telewizji w rodzinie.

Wśród badanych czynników różnicujących poziom realizm !~ integracyjnej roli telewizji w rodzinach istotnym czynnikiem o~~,~ zało się przede wszystkim wykształcenie rodziców, zarówno m i~ ~ skich (p < 10(-6) C=0,48) jak też wiejskich (p < 10(-6) C=0,4R) także, aczkolwiek w mniejszym stopniu, wielkość rodziny (p=O.~i i miasto, p=0,008 wieś). Nie zauważono natomiast różnic mię~l: ; rodziny pełną, niepełna czasowo niepełni na wsi, jeśli chodr.~ .. badane tu zależności (p=0,050), natomiast w rodzinach miejski. I., czynnik strukturalny rodziny różnicuje na poziomie wysoce isl~~~ nym statystycznie (p=0,00029), co wi~zać się może z nieco ...I miennym niż na wsi funkcjonowaniem opiekuńczo - wychowaw~ ~ł - ekonomicznym tych rodzin.

Rys.19. Poziom realizacji integracyjnej roli telewizji

w rodzinach miejskich i wiejskich Rodziny wiejskie Rodziny miejskie

27,0%

51,8%

21,2% 18,3%

40,0%

41,7%

(r)wysoki poziom uśredni poziom niski poziom

Wysoki poziom realizacji integracyjnej roli telewizji w rodzinach wiejskich (A) charakteryzował stosunkowo dużo badanych rodzin

199

w rodzinach wiejskich (41,7%), ale już o połowę mniej wiejskich (21,2%). Wysokim domem odznaczały się przede wszystkim rodziny wykształcone, potwierdziło już wcześniej zauważony w naszej analizie wpływ poziomu wiedzy, świadomości rodziców na funkcjonowanie telewizji w rodzinie. Członkowie rodziny odczuwali potrzebę a razem i spędzania czasu, oglądając wybrane wspólnie programy telewizyjne, zgodnie z zainteresowaniami. Wspólne oglądanie telewizji było źródłem umacniania się kontaktów wśródgruch, powstania nowej, specyficznej więzi psychicznej między członkami rodziny, przejawiającej się m.in. w porozumiewaniu się gestem, mimik, słowem podczas emisji programu, rozmowach po obejrzeniu programu, w wyjaśnieniu dziecku nieumiających kwestii. Integracji rodzinnej sprzyjały też bardzo korzystne warunki mieszkaniowe oraz wyposażenie w dobry, nowoczesny sprzęt audiowizualny, dający komfort oglądania i zachęcający do wspólnego rodzinnego odbioru telewizji. Poziom określony w badaniach jako średni, jeśli chodzi o realizację integracyjnej roli telewizji, dotyczył prawie połowy badanych rodzin (40,0% miejskich i 51,8% wiejskich). Członkowie tych rodzin tylko czasami oglądali wspólnie telewizję a ich zachowanie przed i po emisji programu były różne. Niektóre tylko programy np.: sportowe, rozrywkowe, teleturnieje wywoływały reakcje wskazujące na istnienie więzi psychicznej między oglądającymi program, natomiast w trakcie innych programów zachowania tego typu nie stopiły i każdy oglądał telewizję oddzielnie. Najbardziej niekorzystni, z punktu widzenia wychowania dziecka, stanowiła trzecia grupa (C), charakteryzująca się niskim poziomem realizacji integracyjnej roli telewizji w rodzinie. Rodzin ich było szczególnie dużo na wsi (27,0%), ale również i w mie

(18,3%). Odznaczały się one niskim poziomem wykształcenia rodziców, które to uznałam za główny czynnik determinujący prawidłowe, nieracjonalne funkcjonowanie telewizji w rodzinie. W zainteresowaniu rodziców zakresem kontaktów telewizyjnych i troski i opieki nad odbiorem telewizji w rodzinie było przynajmniej, że telewizja nie integrowała członków rodziny, nie było między nimi więzi psychicznej w czasie oglądania programów, porozumiewania się między sobą słowem, gestem, mimiką. Oglądaniem programu telewizyjnego nie inspirował członków rodziny do współpracy, dyskusji, nie wypowiadali oni swoich opinii o programie, dzielili się wrażeniami, jakie ten program mógł wywołać.

200 4. Kompensacyjna rola telewizji w rodzinie

Bardzo wiele współczesnych rodzin staje wobec poważnych, wielorakich trudności uniemożliwiających im prawidłowe funkcjonowanie opiekuńcze, wychowawcze, społeczne, kulturalne, zaspokajanie przez rodziców podstawowych dla życia i rozwoju dzieci potrzeb.

Pogarszające się warunki mieszkaniowe, materialne wielu rodzin związane z bezrobociem, niskim wynagrodzeniem za pracę; poza tym powiększające się rozmiary patologii społecznej, prowadzą do nędzy i ubóstwa materialnego i duchowego ludzi. Zagrożenia egzystencjonalne, prokreacyjne, koegzystencjonalne związane z realizacją różnych potrzeb grupy i osignięciem przez jednego i określonej pozycji społecznej, a także zagrożenia funkcjonalne. Dotyczą pełnienia istotnych ról społecznych - są najczęściej wywołane przez badaczy trudnościami, które przeżywa współczesna rodzina⁸⁵. Powoduje one, że przeciętna rodzina polska z wielokrotnymi swoimi staraniami przede wszystkim o zabezpieczenie warunków materialnych członków rodziny, w wyniku czego zachwiana zostaje równowaga - jak pisze J. Materne, między "kultum a materią." bowiem potrzeby biologiczne zderzyły się z potrzebami intelektualnymi, kulturalnymi i stają się w tych warunkach ważniejsze!

Poza tym pogarszające się warunki materialne rodzin, prowadzi jednocześnie bardzo silnie odczuwanej przez rodziców potrzebie i pewnienia dzieciom jak najlepszych warunków do życia, rozwoju i kształcenia, a także w niektórych rodzinach skłonności do nadmiernej potrzeby ponad miarę i gromadzenia za wszelką cenę dóbr materialnych, skłania rodziców do poszukiwania różnych, dodatkowych źródeł zarobku, co staje się dla wielu rodziców głównym celem działania. Prowadzi to do polaryzacji bytowej ludzi, do działania na tych, którzy posiadają własne szanse życiowe, i na tych, którzy ich pozbawieni. Można więc

zagrożenia poprawn~~~,~ funkcjonowania rodziny upatrywać również w nastawieniu dn.~~
grupy ludzi na wartości głównie hedonistyczne, na dominację I stawy "mieć" zamiast "być".
sSSzeszej ten temat: J. Materne: Zycie rodziny w warunkach kryzysu (w:) Wy· I~~, wenię
wobec problemów współczesności. Red. J. Materne. Zielona Góra 1991.

86J. Materne ... op.cit.

s7 J. Lisicki, T. Frąckowski: Wychowanie rodzinne w warunkach kryzysu społeczn~
Analiza wyników badañi przeprowadzonych w dzielnicy średniego miasta uprzemyĄln
winnego. (w:) Wychowanie wobec... op.cit.

88 Szerzej w pracy: J. Materne: Zycie rodziny... op. cit.

201

Rodzi się w zwi~zku z tym pytania: jak pogodzić burzliwe, one w skutkach przemiany
cywilizacyjne z troski o utrwalenie
~eślonych przemian wartości? Jak pomóc współczesnej rodzinie realizacji jej podstawowych
funkcji89~

Wielu pedagogów zwraca uwagę na potrzebę kompensowania, ównywnania braków
i niedoci~gnięć rodziny w realizacji jej funk 'opiekuńczo - wychowawczej, kulturalnej.
Działania kompensa

e, podejmowane przez różne instytucje, grupy społeczne, stozyszenia, osoby prywatne,
wpłyn~ć mog~ na przekształcanie owiska życia rodziny, poprzez zastępowanie sytuacji
społecznie

~ormalnych, deficytowych, sytuacjami zdrowymi, normalnymi, ~pokajającymi potrzeby
ludzkie9°.

W pedagogice społecznej - o czym może warto w tym miej przypomnieć,
kompensacja jest celowym wyrównywaniem bra ta, uzupełnianiem niepomysłnych
warunków, składników sytu (i osobistej lub grupowej poprzez stwarzanie warunków życia

hawanych za pomyślne9l. Wyrównywanie braków środowisko 'eh może mieć
charakter pomocy socjalnej dziecku i rodzinie,

także pomocy wychowawczej9z. Skala działań kompensacyjCh w wychowaniu - pisze R.

Wroczyński - jest rozległa, a każda !ria pomocy wychowawczej jest kompensacji jakiejś
dziedziny Grzeb, które nie zostały zaspokojone, w tym również potrzeb kull!i~nych.

Szczególnie dzisiaj rodzina, nękana poważnymi trudnoI~mi, nie ma sił na szeroko rozumiane
uczestnictwo kulturalne. iże dlatego staje się ona coraz bardziej zamknięty grup, odłowan~ od
najbliższego środowiska ludzi, ograniczająca swoje ~estnictwo w kulturze do odbioru gównie

telewizji w domu. Prawdopodobnie dzieje się to m.in. za spraw: braku czasu, pieniędzy, dności
rozmienia przekazów kultury, braku zainteresowań kule,lnych, ale też wygodnictwa.

W wielu rodzinach podstawowa rola telewizji - na co zwracaj dgę badacze93 - sprowadza się
do "(...) funkcji kompensacyjnej udkła zastępującego realizację w innych formach, naturalnych
rzeb komunikacji, rozrywki, zdobywania wiedzy i informacji""

'Odpowiedzi po części udzielają koncepcje pedagogiki humanistycznej. A. Kamiński: Funkcje
pedagogiki społecznej. Warszawa 1972, s. 66. I~I. Redlińska: Pedagogika społeczna.
Wrocław 1961, s. 370.377.

Szerzej o tym E. Marynowicz-Hetka: Dziecko w rodzinie problemowej. Pomnie w pju.
Warszawa 1987.

kip. A. Kłóskowska, J. Bednarski. J. Bednarki: op. cit., s. 54.

202

Codzienne, stałe ogl~danie telewizji w rodzinach staje się śr«~I kiem kompensującym braki
środowiska rodzinnego i lokalnego ~t zakresie zaspokojenia wielu potrzeb kulturalnych
domowników.,

Jest rzeczy oczywista że kompensująca rola telewizji stwar~~r dla wielu rodzin pewni szansę
poznawania świata, kultury, prr~żywania różnych sytuacji ukazywanych na ekranie, ale
również. .. czym nie można zapomnieć, ogranicza inne formy aktywność ~ uczestnictwa
członków rodziny w kulturze95, w środowisku por:. rodzinnym.

Szczególnie dzisiaj, w wielu środowiskach wiejskich na skup u likwidacji i niemalże
całkowitego zaniku infrastruktury kultu r,n nej, a takie w wyniku bardzo trudnej sytuacji
materialnej i w chowawczej wielu rodzin, telewizja, jak należałoby przypuszcii;~~ coraz
częściej pełni rolę kompensując~ braki w zaspokojeniu przn~l~ wszystkim potrzeby
poznawania, rozrywki, relaksu, odpoczy o h u domowników.

Przeprowadzone przeze mnie badania96 umożliwiły uzyskar~m informacji na pytania:

- Czy i w jakim zakresie telewizja kompensuje braki wychowm~~ rodzinnego w zakresie
dostarczenia dzieciom i rodzicom informa~ i~: rozrywki, relaksu?

- Czy i w jakim zakresie telewizja kompensuje brak możliwi ~~~ i uczestnictwa członków
rodziny w innych formach kultury masow~-I, jak: czytanie ksi~żek, chodzenie do kina,
słuchanie radia?

- Czy telewizja kompensuje brak możliwości uczestnictwa rodi,inEw takich formach kultury
jak: teatr, filharmonia, muzeum, opm:~: galerie sztuki?

Rodzice dostrzegają możliwość kompensowania przez telewizję własnych braków i trudności związanych z przekazywaniem dzieciom wiedzy, informacji dotyczących różnych dziedzin nauki, sztuki, kultury. Tego rodzaju kompensacja w większym zakresie dotyczyła rodzin niżej wykształconych (wykształcenie rodziców: 1) » ~ ~ I = stawowe lub zasadnicze) niż pozostałych. Szczególnie w rodzinach (i wiejskich, chłopskich, telewizja, pełnia tam w znacznym zakresie. Jej rolę informacyjną, przekazuje dzieciom i rodzicom bogaty zasób nowych wiadomości, uzupełniając w ten sposób braki w wychowaniu

s5 Zagadnienie to analizuje: J. Bednarski: op. cit.

96 Wyniki badań na temat kompensacyjnej roli telewizji uzyskałam za pomocą następujących technik: pomiar roli, jaką pełni telewizja w rodzinie (skala pomiaru kompensacyjnej roli telewizji, wypowiedzi pisemne rodziców na temat: miejsce i rola telewizji w mojej rodzinie.

203

rodzinnym, wynikające z określonego poziomu wykształcenia rodziców. Natomiast w rodzinach inteligentnych (rodzice posiadali kształcenia wyższe lub średnie) telewizja traktowana była tylko jako jedno ze źródeł wiedzy, w niektórych nawet pełniła rolę drugorzędową. Warto przytoczyć tu ciekawe spostrzeżenie Z. Tyszkiewicz, który pisze, że w rodzinach inteligentnych "(...) można zaobserwować szczególne aspiracje odseparowania się od tego środka masowego przekazu. Jest to jednak bardziej przejaw określonej postawy rzeczywistej jej realizacji".

Oto charakterystyczne wypowiedzi rodziców⁹, wskazujące na kompensacyjną rolę telewizji w rodzinie w zakresie dostarczania członkom rodziny nieznaną im wiedzy dotyczącej różnych dziedzin życia społecznego, przyrody, techniki, kultury.

"Z programów telewizyjnych dzieci i my wszyscy w rodzinie dowiadujemy się o różnych wydarzeniach dziejących się na świecie, o pięknych latach, historii państw, o mądrych ludziach. Nikt by nam tych informacji nie przekazał, gdyby nie telewizja. Nie stać nas na wyjazdy, zwiedzanie, Słownik pokazuje nam to, czego sami nie możemy zobaczyć" (ojciec, kształcenie zasadnicze, miasto).

"Moje dzieci, dlatego że oglądają telewizję, poznają świat i Polskę. Widzą filmy przyrodnicze jak: "Niebezpieczna zatoka", "Zwierzęta świata". Wyjeżdżałam z nimi nigdy na żadne wycieczki, bo pracujemy z mężem 12 dniami na roli. Telewizja uczy moje dzieci" (matka, wykształcenie podstawowe, wieś).

"Nie wszystko mogę pokazać i wyjaśnić córce, nie mam też na to czasu. Natomiast fantastyczne programy przyrodnicze, geograficzne i z zakresu astrologii, techniki dają córce dużo wiadomości. Programy informacyjne dostarczają aktualnych wiadomości o różnych wydarzeniach w kraju

świecie. Telewizja, moim zdaniem, pomaga rodzicom w ten sposób w alceniu dziecka" (ojciec, wykształcenie średnie, miasto).

"Ja i mój m@ż pracujemy cały dzień, wracamy późno do domu, czębardxo zmęczeni. Sprawdzam odrobione przez synów lekcje. Nie zawsze n już czas, żeby z nimi porozmawiać na różne tematy lub poczyta~~ żkę, czasopisma, obejrzyć dobry film. Dzieci ogl@dajg telewizję cale uie popołudnie. Uważam, że mogą wiele dowiedzieć się z programci~u dzieci, takich jak: "Kwant", "Teleranek", "5-10-15" oraz x innych: rodnicznych, historycznych" (matka, wykształcenie średnie, mnia).

:riały pochodzą z pisemnych wypowiedzi rodziców na temat: rni~:j~m~ i n~ln w mojejjodzinie.

204

"Uważam, że telewizja emztuje bardzo wiele ciekawych programów ·ll,~ dzieci ż dla dorosłych. Samż dowiaduję się z telewizjż o wielu nowych, nn znanych mi sprawach. Dxiecz poznają pozaksi@żkowg wiedzę, któr@ anż ~n~ uczycie!, ani też rodzice nie sg w stanie przekazać żm. ILodzżce są ez4~.,n~ zapracowani, nie maj@ czasu, dub też nie posiadaj@ tak rozległej, inte~r sujgej dzieci wiedzy i wtedy telewzzja przychodzz z pomocą, wypełnia,~~~~ tę lukę. Szczególnie dobre są programu dla dziecż jak np. serżad ,filmornng "Ulica Sezamkowa", "Ciuchcia", "Teleranek", "Ziarno", "Kwant" (·n ciec, wykształcenie wyższe, wieś).

"Nie mam pieniędzy ż czasu, żeby wyjechać z dzieckiem i pokazać m~~ ciekawe zakgkż. Sama niewiele widziałam, a telewizja uczy moje dzi· (matka, wykształcenie zasadnicze rolnicze, wieś).

We wszystkich badanych rodzinach, bez względu na uwarm~ kowania środowiskowe, telewizja postrzegana jest przede wszy::i kim jako źródło rozrywki. Zarówno telewizja polska jak też ::;· telitarna - zdaniem rodziców - nadaje wiele dobrych progrann~~ rozrywkowych, filmów, które w zupełności zastępuje uczestnici.w~~ domowników w innych formach kultury w środowisku pozarodzi~~ nym. Programy telewizyjne pozwalaj rodzicom i dzieciom odp~~ czuć, zregenerować siły po pracy i nauce, odreagować zmęczenie i przyjemnie spędzić czas wolny wspólnie w gronie rodzinnym prrwł telewizorem.

TABELA 40.

Kompensacyjna rola TV w zakresie odpoczynku i rozrywki w rodzinach miejskich i wiejskich (Dane w procentach)

Kategoria   odpowiedzi   Często

Czasami Nie kompensuje

Ogółem

Odpoczynek Rodziny

miejskie wiejskie 40.0 61.2

52.0 32.9 s.o s.s loo.o loo.o

Rozrywka Rodziny

miejskie wiejskie 49.1 52.9

50.9 47.1 loo.o loo.o

Jak wynika z powyższej tabeli, nieco więcej rodziców wiejski. I niż miejskich uważa, że oglądanie telewizji może być świetnym poczynkiem po nauce szkolnej, po pracy na roli, w gospodarstwie;

2(5)

~i~zać się może z tym, że telewizja na wsi jest często jedynym, kluczowym środkiem odpoczynku i źródłem regeneracji sił po dniu pracy. Szczególnie jednak telewizja postrzegana jest z rodziną jako środek kompensujący im zabawę. We wszystkich rodzinach miejskich i wiejskich telewizja dostarczając im i rodzicom zabawy, rozrywki, pełni, jak wynika z wypowiedzi rodziców, rolę kompensującą, wyrównującą pewne braki w zakresie, zarówno środowiskowe jak też tkwiące w samej roli. Oglądane bardzo chętnie przez członków rodziny niektóre filmy, zwłaszcza komedie, seriale obyczajowe, programy rozrywkowe, przyczyniają się do zaspokojenia zwykle bardzo silnie odczuwanej przez nich potrzeby zabawy, która to niestety coraz rzadziej zaspokajana jest, z przyczyn obiektywnych lub subiektywnych, poprzez inne formy uczestnictwa dzieci i młodzieży w życiu odczuwanym i w kulturze. Telewizja staje się dla większości podstawowym środkiem kompensującym zabawę, rozrywkę, ~m świadczy wypowiedzi rodziców, np.:

"Często jestem bardzo zmęczona po całym dniu pracy. Marzę, żeby ~ć przed telewizorem.

Odpoczywam, kiedy wygodnie, z wyciągniętymi nogami, w spokoju oglądam program.

Odpoczywam i zmęczenie powoli odsz. W soboty i w niedzielę dłużej oglądam i lubię razem z dziećmi poć się przy wesołych filmach" (matka, wykształcenie zasadnicze,

"Telewizja polska i satelitarna emituje dużo programów rozrywkowych. Oglądamy je wspólnie w rodzinie. Należymy do klubu, bo takich instytucji w naszej wsi nie ma. Telewizja ~ępuje nam pośrednio możliwość przeżywania dobrej zabawy, rozrywki" (ciocina, wykształcenie wyższe, wieś).

"Nie mam pieniędzy na bilety dzieciom do kina, na występy, mecze. można zobaczyć w telewizji. Oglądamy "Czar par", teleturnieje, ko~że. Wszyscy świetnie szg przy tym bawimy (ojciec, wykształcenia ~dnicze, miasto).

Telewizja, jak pokazuje wyniki badań, kompensuje zwłaszcza wsi, brak możliwości uczestniczenia dzieci i rodziców w innyc~li trach kultury, powodowany bardzo często ograniczony i u t>c,~;;). ~astruktur~ kulturalni środowiska. Prawie wszyscy rodzice n.r. (96,4%~, jak również bardzo duża grupa w mieście (82,9%) s.). ,tria, że telewizja w ich rodzinach pełni rolę kompensu.ją.c,ł. w i zakresie.

206

TABELA 41.

Telewizja kompensująca brak możliwości uczestnictwa rodziny miejskiej w różnych formach kultury)

Kategoria odpowiedzi	Wykształcenierodziców			Wielko~ć rodziny			Struktura rodziny		
	pod2.	zasadn.	średnie	wyższemałodz.	wielodz.	pełna	niepeł.		
Często L	12	15	29	25	51	30	85	10	6
%	14.8	18.5	35.8	30.9	63.0	37.0	80.2	12.3	7.5
Czasami L	3	19	17	25	44	20	45	13	6
%	4.7	29.7	26.6	39.0	88.7	31.3	70.3	20.3	9.4
Nie L	5	6	9	10	18	12	25	3	2
kompena.%	16.7	20.0	30.0	33.3	60.0	40.0	83.3	10.0	6.7
	2			XZ = 0			X2 = 2, 99		
	7			85					
	86								
	X			,					
	=								
	,								
	df = 6			dt = 2			df = 4		
	p=0,24			p=0,65			p=0,55		

TABELA 42.

Telewizja kompensująca brak możliwości uczestnictwa rodziny wiejskiej w różnych formach kultury)

Kategorin Wykształcenie rodziców Wielkość rodziny Struktura rodziny odpowiedzi podst. I
zaadn. I średnie I wyższe (małodz. I wielodz. I pełna itp. 3. cz. niepr~

Często L	34	28	20	12	26	68	79	10	5
%	36.2	29.8	21.3	12.7	27.7	72.3	84.1	10.6	5.3
Czasami L	40	18	4	4	23	43	55	6	5
%	60.6	27.2	6.1	6.1	34.8	65.2	83.3	9.1	7.6
Nie L	1	6	3	5	5	10	-	-	-
kompens. SYo	10.0	60.0	30.0	50.0	50.0	100.0	-	-	-
	04	55	$X^2 = 2,35$						
	32	$\chi^2 = 2$							
	2								
	,	,							
	X								
	=								
	df = 6	dt = 2	df = 4						
	p = 0,000015	p = 0,27	p = 0,67						
	C = 0,39								

Badane czynniki, tj. wykształcenie rodziców, wielkość i struktura rodziny miejskiej nie różnicuje stopnia realizacji kompensacyjnej roli telewizji w rodzinach miejskich (tabela 41), co oznacza:

207

zarówno w rodzinach dużych, jak też małych, pełnych i niepełnych, bardziej lub mniej wykształconych telewizja wyrównuje teki dotyczące uczestnictwa dzieci i rodziców w różnych formach rekreacji wyższego poziomu, jak chodzenie do teatru, kina, na koncerty itp., spowodowane przede wszystkim obiektywnymi warunkami środowiskowymi lub też wynikającymi z subiektywnych przyzwyczajzeń, nawyków, wygodnictwa domowników itp.

W rodzinach wiejskich, podobnie jak w miejskich, wielkość rodziny ($p=0,27$) i jej struktura ($p=0,67$) nie różnicuje stopnia realizacji funkcji kompensacyjnej w rodzinie. Prawie wszyscy mieszkańcy (95,9%) mieszkający na wsi zauważają, że telewizja kompensuje brak możliwości chodzenia do kina, teatru, do muzeum, na koncerty poprzez emitowanie filmów, sztuk teatru telewizji, koncertów muzyki poważnej, rozrywkowej itp. Rolę tę pełni telewizja także w rodzinach wiejskich niżej wykształconych, o podstawowym i zasadniczym wykształceniu rodziców. Wykształcenie, jak wynika z rozkładu liczb (tabela) w rodzinach wiejskich wyraźnie różnicuje na poziomie wysoce istotnym statystycznie ($p=0,000015$) te zależności. Im niższe

wykształcenie rodziców (podstawę, zasadnicze zawodowe) tym kompensacja poprzez telewizję tych rodzinach jest większa niż w rodzinach wyżej wykształconych (C=0,39). Wiąże się to m.in. z tym, że inspiracja kulturowa dzieci ze strony rodziców legitymujących się wykształceniem podstawowym lub zasadniczym zawodowym, rolników - chłopów, robotników jest raczej niewielka⁹⁸. W środowisku wiejskim obraz uczestnictwa kulturalnego ma charakter jednostronny, wyznaczony w dużej mierze przez telewizję, spowodowany wieloma czynnikami, przede wszystkim jednak, na co zwraca uwagę Z. Tyszczyńska⁹⁹, ograniczonymi związanymi z poziomem wykształcenia rodziców oraz poziomem przygotowania do odbioru wytworów kultury duchowej. Im niższy poziom wykształcenia - stwierdza autor - i "mniej ukształtowane nawyki konsumpcji dóbr kulturalnych (te dwie cechy idą ze sobą w parze), tym mniejsze możliwości korzystania z wytworów kulturalnych regionu, kraju i całej ludzkości"¹⁰⁰.

Ponadto brak czasu wolnego rodziców, trudności finansowe naprzeciwko wiele współczesnych rodzin, ograniczają częstotliwość korzystania z różnych środowiskowych form uczestnictwa kulturalnego. por.: Z. Tyszczyńska: Społeczna przynależność rodziny a sytuacja rodzinna dziecka. (w:) *Wzrost i dziecko*. Red. M. Ziemska. Warszawa 1979.

Z. Tyszczyńska: Społeczna przynależność... op.cit., s. 277. Z. Tyszczyńska: Społeczna przynależność... op.cit., s. 277.

208

kulturalnego, co zapewne zmniejsza możliwości rozwoju zainteresowań dzieci, rodziców, zaspokajania ich potrzeb kulturalnych. Należy jednak, zauważyć, że codzienny kontakt z treściami kultury przeliczany zwanymi przez telewizję z jednej strony ogranicza w wielu rodzinach inne formy jej uczestnictwa kulturalnego, ale jednocześnie powodzeniem je zastępuje.

Oto niektóre z wielu wypowiedzi rodziców, wskazujące przy okazji, dla których telewizja w wielu rodzinach pełni rolę kompensującą:

"Nie chodzimy do kina, do teatru, na żadne koncerty, wystawy, ich nie ma w naszej wsi ani w okolicy najbliższej. Do teatru trzeba by jechać 1,5 km, a do kina 67 km. Dzieci i my z mężem filmy oglądamy w telewizji, na video, a sztuki teatralne czasami w telewizji w poniedziałek wieczorem, jak są nadawane" (matka, wykształcenie zasadnicze, wieś).

"Coraz rzadziej moje dzieci i my z mężem chodzimy do kina, do teatru. Powodem jest brak pieniędzy. Moja rodzina składa się z sześciu osób i ledwo wystarcza na życie. kino i teatr zastępuje nam telewizja i wirtualny teatr" (matka, wykształcenie zasadnicze, miasto).

"Filmy oglądamy najczęściej w domu w telewizji i na wideo. U nas damy takie, jnk chcemy, dlatego rzadko chodzimy do kina" (ojciec v , kształcenie podstawowe, miasto).

"Pracujemy cały dzień w handlu, nie mamy ani czasu ani sił, . ~ t,i chodzić do teatru, do kina, na wystawy. Mamy to wszystko w telewi r~ i na video" (matka, wykształcenie zasadnicze, miasto).

W wielu rodzinach na wsi (68,8%), jak również w miw~~ ~ (33,4%) telewizja kompensuje uczestnictwo członków rodziny w m= nych formach kultury masowej, tj. czytanie ksi~żek, czasopism, ·:In~ chanie radia. W ponad dwa razy większej liczbie rodzin wiejski. ~ niż miejskich telewizja, jak wskazuje na to wypowiedzi resla~n= dentów wyrównuje określone braki dotyczące czytelnictwa, słuch nia radia, co spowodowane może być wieloma przyczynami nat.m~ obiektywnej lub subiektywnej. Brak ksi~żek w domu, trudnr~~tj finansowe rodziny uniemożliwiają ich kupowanie, z kolei brak I~I bliotek i czyteln i w wielu środowiskach wiejskich - wypożycz; m~ ksi~żek, nade wszystko jednak bardzo małe zainteresowanie roili ców czytelnictwem dzieci i również własnym, ale także wygodom two rodziców, brak czasu, kłopoty dnia codziennego - powodm~, że telewizja w wielu rodzinach przyjmuje rolę kompensując~ w : e

209

psie czytania ksi~żek, gazet, czasopism, słuchania radia. W wielu ~nak rodzinach (miejskich i wiejskich) radio nadal służy domow~om jako "tło" muzyczne, dźwiękowe przy wykonywaniu różnych inności, rzadziej natomiast słuchaj oni określonych audycji rałwych. Przyczyn należałoby może upatrywać przede wszystkim dym, że radio, szczególnie dla dzieci, jest mniej atrakcyjne niż Ewizja, posługuje się bowiem tylko fonu, i słuchanie audycji wy~a od nich pewnego wysiłku intelektualnego, skupienia, koncenciji uwagi, wyobraźni itp.

Zauważa się, podobnie jak w przedstawionej wcześniej analizie, również i tu wyraźny wpływ na zakres pełnionej przez telewikompensacyjnej roli w rodzinie, w aspekcie wyrównywania braN czytelnictwa, słuchania radia, ma nie tylko miejsce zamieszka rodziny, ale także wykształcenie rodziców. Częściej występuje ~ w rodzinach wiejskich niżej wykształconych (podstawowe wy~tałcenie 44,8%, zawodowe 29,3%) niż pozostałych, w których ~zice legitymowali się wykształceniem średnim (16,8%) i wyżm (9~1%).

Kompensacyjna rola telewizji w badanych rodzinach, jak wska~ powyższe wyniki, przejawiać się może w zaspokojeniu potrzeb eci i rodziców dotyczących:

czestnictwa w kulturze: chodzenie do kina, teatru, na koncerty tyki poważnej, lekkiej, do muzeum, na wystawy do galerii, czyia ksi~żek, czasopism, gazet, słuchania audycji

radiowych, oznawczych zwi~zanych z uzyskiwaniem informacji, wiedzy z resu różnych dziedzin nauki, techniki, kultury, rzeżywania różnych wydarzeń, np. sportowych, kulturalnych, Spoczynku, zabawy, rozrywki. Określone warunki życia rodziny powoduj, że telewizja przyjje rolę wyrównując~ braki tkwiące w rodzinie oraz w środowisku dnym, uniemożliwiające realizację wielu w~w potrzeb dzieci i

Jak wykazały badania, telewizja może pomagać rodzicom w iowaniu dziecka, kompensując braki środowiska rodzinnego i lnego poprzez wyrównywanie pośrednio, w sposób zastępczy, potrzeb dzieci, które rodzina z różnych powodów (obiektywi subiektywnych) nie jest w stanie zaspokoić.

loi ZK,raca na to uwagę J. Bednarski: Zróznicowanie...

210

Kompensacyjna rola telewizji w rodzinie - pryczyny jej realizacji

Obiektywne

- brak instytucji kulturalno - oświatowych w środowisku zamieszkania lub bardzo słaba, niekorLystna infrastruktura kulturalna,
- = trudności finansowe, materialne rodziny, - duda odległość do miasta, do instytucji kultury i sztuki,
- charakter pracy rodziców,
- deficyt czasu wolnego rodziców, dzieci.

Subiektywne

- niski poziom wykształcenia rodziców - brak zainteresowania rodziców uczestnictwem w kulturze dzieci i i ~ I. samych,
- nieodczuwanie potrzeby uczestnictw.. w kulturze, (teatr, kino, koncerty),
- wygodnictwo rodziców,
- brak umiejętności organizowania żv~ ~ i kulturalnego dla członków rodziny

Rys.20. Rola telewizji w rodzinie - w procesie wychowania dziecka

(szanse wychowawcze)

Inicjująca rola TV

w wychowaniu rodzinnym

funkcjo TV w Inspirująca byciu dziocka: rola

poznawcza ,I,V rozrywkowa

Kompensacyjna Intcgrująca rola rola TV TV

Analiza materiału empirycznego wskazała na pewne możliwości pozyskania telewizji w procesie wychowania rodzinnego i przez: pełnienie przez telewizję funkcji wychowawczych w życiu

211

;cka, przekazywanie (inicjację rodzicom w różnych programach dzy o wychowaniu i inspirowanie ich do określonych działań ,howawczych, poprzez stwarzanie możliwości codziennego skua wokół siebie członków rodziny, umacniania więzi psychiczmiędzy nim i w ten sposób integrowania rodziny oraz poprzez cienie w niektórych rodzinach roli kompensującej.

212

VI. Telewizja zagrażająca i utrudniająca proces wychowania dziecka w rodzinie

Badania i dyskusje nad różnymi aspektami wpływu telewi: na odbiorcę trwaj niemalże od pocz~tku jej narodzin. Szczególnie dzisiaj, wobec bardzo silnej ekspansji nie tylko telewizji krajowo~n satelitarnej, przewodowej, ale także kaset video, gier komputm wydr pojawia się potrzeba prowadzenia systematycznych an;~!= dotyczących różnych problemów zwi~zanych z ich funkejono~~ :. niem w rodzinie.

Telewizja stwarza nie tylko, co starałam się pokazać w ~ przednich rozdziałach, pewne szanse wychowawcze, ale także, .i.~ wskazuje literatura przedmiotu, poważne zagrożenia społeczni i wychowawcze. Dotyczyć one mog~ różnych sfer życia rodzinnel~,~ ~ i procesu wychowania dziecka.

Zarówno literatura jak też wyniki własnych badań umożliwi4IE mi wyodrębnienie podstawowych zagrożeń, jakie telewizja wy~~~~ łuje w rodzinie. Przejawiaj się one:

- w dezorganizacji dnia, powodując niekorzystne zmiany w st,rnturze różnych zajęć obowiązkowych i czasu wolnego domownik~~~;
- w ujemnym wpływie na zdrowie, rozwój fizyczny i psychic ; n dziecka
- w dezintegracji rodziny
- w zastępowaniu, wyręczaniu rodziców w realizacji niektóry 1~ funkcji opiekuńczo - wychowawczych rodziny.

1. Telewizja dezorganizująca i zakłócająca organiz~~-j dnia dziecka i rodziców

Pojawienie się od kilku lat dość szerokich możliwości ogl~d:~n~~ przez dzieci programów nie tylko telewizji krajowej, ale również r telitarnej, przewodowej, kaset video, spędzania czasu wolnego ~~~~1 grach komputerowych spowodowało, że srebrny ekran telewizy ini

zaczęły pełnić szereg nowych funkcji nie tylko odbioru, ale także odtwarzania, tworzenia nowych programów. Nic więc dziwnego

213

coraz więcej czasu każdego dnia poświęcają dzieci tym czynnościom - ciekawym, bardzo atrakcyjnym, niejednokrotnie zupełnie nowym. Czas spędzany przed telewizorem przez małych widzów, jak udowadniają liczne badania na świecie, nie wykazuje tendencji spadkowej, lecz odwrotnie, wzrasta. Codziennie miliony dzieci na całej kuli ziemskiej siadają przed telewizorem, staje się on czymś bez czego nie mogą się obejść. Oto wybrane gminy wypracowań dzieci, ilustrujące to zagadnienie.

"Czasami jeżdżę do babci na wieś. Nie ma tam telewizora, dlatego jest tam nudno. Nie mam co robić i nudzę się. Dziwię się, jak babcia może żyć bez telewizora. Chętnie wracam do domu, bo lubię długo siedzieć i oglądać różne programy" (dziewczynka, lat 10, miasto).

"Pierwszą czynnością, którą robię po przyjściu do szkoły to włączenie telewizora. Nie wyobrażam sobie, żeby telewizor nie grał, jest wtedy bardzo nudno. Odrabiam lekcje przy telewizji, tylko trochę ściszę. Mogę zerkać ekran i wiem co się dzieje. Najbardziej jednak lubię jeść i oglądać filmy. Pilotem zmieniam kanały i wiem co nadają z różnych stacji, jest tam wszystko. Jak gra telewizor, to tak jakby było dużo osób w mieszkaniu. Telewizor to bardzo dobry wynalazek dla wszystkich, dla dzieci i dla dorosłych" (chłopiec, lat 10, miasto).

Wyniki ostatnich badań są alarmujące, wykazują bowiem, że dzieci coraz więcej czasu przeznaczają na oglądanie telewizji, niejednokrotnie 4 godziny w ciągu dnia i więcej. Okazuje się, że dzieci polskie znalazły się w czołówce europejskiej, jeżeli chodzi o czas, jaki poświęcają

Nie tylko dzieci, ale również rodzice swój czas wolny poświęcają przede wszystkim z telewizji.

Istnieje - jak wskazuje niektórzy badacze - wyraźna zależność mówiąca o tym, że jeżeli rodzice oglądają codziennie telewizję, przeznaczając jej sporo czasu, ich dzieci również razem siedzą przed telewizorem i odwrotnie, jeżeli rodzice oglądają telewizję selektywnie, tylko niektóre, wybrane programy, kontakt ich dzieci z tym medium jest bardziej racjonalny.

Według informacji OBOP w 1994 r. 100% dzieci mogło oglądać w swoim mieszkaniu I, a 97% także II program TV, ponad 62% dzieci ma w domu magnetowid; 60% Polaków twierdzi, że nie mogłoby się obejść bez telewizora (wg: Polska telemanina. 10 lat bez wyroku. "Gazeta Wyborcza" 1992, 2 listopada).

Kilka procent dzieci w dniu zwykłym, a ponad 20% w soboty i niedziele ogląda więcej niż 6 godzin dziennie (wg: M. Baun-Gałkowska: Wpływ telewizyjnych obrazów przemocy na psychikę dziecka. (wg: Dzieci a telewizja. Próba oceny oddziaływania. Biuro Studiów i Analiz Senatu. Warszawa 1995).

Np. Dolf Zillmann, Jennings Bryant, Aletha C. Huston: Media, Children and the City: Social, Scientific, Psychodynamic and Clinical Perspectives. Hillsdale, N. Y. 1994.

214

Z badań jakie przeprowadziłam wynika, że zdecydowana większość dzieci 9 - 10 letnich (76% miejskich i 82,9% wiejskich) ogląda telewizję ponad ustalony dla tej grupy wiekowej normę higieniczną - pedagogiczną (wynoszącą do 2 godz. dziennie. Najwięcej z nich I. (53,7% miasta, 58,8% wieś) przeznaczają telewizji ponad 2 do 4 godzin dziennie. Niepokojące są również dane wskazujące na tzw. nałogowców telewizyjnych (22,3% z miasta i 24,1% ze wsi, którzy przed ekranem codziennie przesiadują ponad 4 godziny.

Poświęcanie codziennie wielu godzin telewizji przez dzieci i rodziców musi prowadzić do określonych zmian w organizacji ich dnia. Nie bez powodu mówi się, że telewizja jest złodziejem czasu, bo "kradnie" czas, który mógłby być przeznaczony na inne czynności obowiązkowe lub czasu wolnego. Codzienny, wielogodzinny odbiór telewizji krajowej, satelitarnej, kaset video, gier komputerowych odbywa się kosztem innych zajęć.

Telewizja (i inne mass media) podporządkowała sobie strukturalnie budżet czynności dnia dziecka, wprowadzając trwałe zmiany w jego organizacji, m.in. poprzez redukcję czasu na naukę, pracę, wypoczynek czynny⁵. Konsekwencją czego jest zaniedbywanie nauki szkolnej w domu, skracanie czasu na jej wykonanie, odrabianie szkolnych prac domowych w pośpiechu, "bo zaraz i dobry film w telewizji". Niepokojące jest również i to, że prawie połowa dzieci w wieku szkoły podstawowej ogląda telewizję ponad czas odrabiania lekcji, co z pewnością nie pozostaje bez wpływu na wykonanie zadań. Myślę, że warto przytoczyć tu interesujące badania eksperymentalne przeprowadzone w Stanach Zjednoczonych⁷, które, kazały, że kontrolowany przez rodziców czas oglądania telewizji przez dziecko może mu przynieść znaczące korzyści wychowawcze. Dzieci z grupy eksperymentalnej, w której oglądalność telewizyjna była ograniczona (do połowy codziennego czasu oglądania telewizji

⁴Badania nad strukturę budżetu czasu uczniów szkół podstawowych prowadzone w ramach Centralnego Programu Badań Podstawowych 08.17. grupa tematyczna: "kierowanego przez prof. dr hab. J. Niemca. Wyniki w pracach: J. Izdebska, J. Nikitorowicz, Z. Wolańska: Struktura budżetu czasu uczniów szkół podstawowych w Białymstoku, 1990; J. Izdebska: Czynniki różnicujące strukturę budżetu czasu uczniów klas IV - VIII. SJ. Izdebska, J. Niemec, J. Nikitorowicz, Z. Wolańska: op.cit.

sE. Jaszczyszyn, A. Kozłowski, B. Pietrewicz: Wpływ telewizji na rozwój dr. i ~ 6

"Wychowanie w Przedszkolu" 1993 nr 6.

7Television Medium, (w:) Big World, Small Screen: the Role of Television in ;~... rican Society. (Reda Aletha C. Huston. Lincoln. University of Nebraska Press, I'n~=
215

uzyskały lepsze wyniki w nauce i wzrost czasu, który przeaczyły na czytanie ksi~żek niż ich koledzy z grupy kontrolnej. zykład ten wskazuje na istotni rolę rodziców w procesie odbioru ewizji przez dziecko, na efekty wychowawcze dotyczące racjonalnej organizacji dnia i korzystania z telewizji. Tymczasem więkIść rodziców\$ nie reguluje czasu oglądania telewizji przez dzieci młodszym wieku szkolnym i nie ma wpływu na zakres kontaktów ieci z telewizja magnetowidem, komputerem. Ale nawet wtedy, y rodzice od czasu do czasu próbuje organizować dziecku jego ~s telewizyjny, zabraniając ogl~dania niektórych programów, poriaj~ się kłopoty wychowawcze z dziećmi, ponieważ one pragn~ udać telewizję bez ograniczeń9.

Grożne, z punktu widzenia wychowawczego, s~ sygnały móące o tym, że telewizja bardzo wyraźnie ogranicza _cz~,s na rozwy rodzinne, kontakty bezpośrednie rodziców -i--eTziedi, wspólne kery, wyjazdy itp. Zauważa się, że dzieci coraz mniej czasu poęcaj~ na pracę na rzecz rodziny, domu, gospodarstwa domo;o. Ponadto - jak wykazuje liczne badania - dzieci, które ogl~y telewizję 4 i więcej godzin w ci~gu dnia, mniej czasu przeznały na zabawy z rówieśnikami, co prowadzić może w konsekwendo pewnych nieprawidłowości w rozwoju społecznym dziecka. ewizja nieracjonalnie wykorzystywana w rodzinie, ogranicza też s na zajęcia hobbistyczne, zwi~zane z indywidualnymi zamiłoliami, zainteresowaniami dziecka. Dominujące miejsce telewizji krajowej, satelitarnej, video w iu dziecka powoduje, że inne środki masowego przekazu jak: ~żka, czasopisma, gazety, radio, kino schodzi na dalszy plan zostaje wyrugowane z życia dziecka, co automatycznie prowadzi do zubożenia, jego osobowości poprzez jednokierunkowe, tylko wizyjne uczestnictwo w kulturze masowej. Również na skutek 1. nieracjonalnego funkcjonowania telewizji, redukcji ulega,j~, formy uczestnictwa dziecka w kulturze, jak: chodzenie do ki n~., ru, na zajęcia pozaszkolne, do domu kultury, czytelni, klnlm

Ujemny wpływ telewizji na strukturę budżetu czasu clzi~ ck;t teraturze okreśłany jest "efektem wyporności"1°, poniewu.i L~

Analiza wyników badań: rozdz. IV. Television Medium: op.cit.

Np. w pracach: H. Himmelveit: Youth Television and Experimentl.nl.i~~n. 'T~~ky~~ 1; J.

Robinson: Towards Defying the Functions of Television and S~winl Hclievimr. i

telewizja posiada siłę "wyrugowania", wypierania z życia dzieci, innych czynności wartościowych i niezbędnych dla prawidłowego rozwoju jego osobowości.

Sadzę, że nie można mieć wątpliwości co do tego, że codziennie wielogodzinne, bezkrytyczne i nieustające przez lata oglądanie programów telewizyjnych wywiera daleko idący wpływ na organizm i życie rodzinne. Prowadzić bowiem może do zaniedbywania obowiązków szkolnych, domowych, ponadto ograniczać czas na kontakty z rówieśnikami, na uczestnictwo w kulturze, zajęcia hobbystyczne, na rozmowy rodziców z dziećmi i wspólne spędzanie czasu poza domem.

2. Przejawy ujemnego oddziaływania telewizji na dziecko

Nieracjonalny, nieprawidłowy zakres kontaktów dziecka z telewizją, przejawiający się m.in. w przeznaczaniu jej bardzo duża czasu każdego dnia, w oglądaniu programów późno wieczorem nawet w nocy, w preferowaniu programów dla dorosłych, obciążających w sceny przemocy, prowadzi może, jak wskazuje badaniom prowadzone w Polsce i zagranic, do bardzo niebezpiecznych i groźnych dla prawidłowego rozwoju dziecka skutków. Przejawiają one:

- w nieprawidłowym rozwoju fizycznym dziecka,
- w zakłóceniu i niekorzystnych zmianach w sferze poznawczej i emocjonalnej i motywacyjnej osobowości dziecka,

Telewizja a zdrowie dziecka

Codzienny, wielogodzinny kontakt dzieci z telewizją, a także z komputerem budzi niepokój głównie lekarzy: okulistów, neurologów, ortopedów, którzy zauważają związek między wpatywaniem u dzieci różnymi chorobami a długotrwałym przesiadaniem przed szklanym ekranem.

Nieustanne wpatrywanie się w ekran telewizyjny może ujemnie wpływać na wzrok dziecka, ponieważ każdy telewizor emituje promieniowanie zjawierające, wprowadzając minimalną dawkę promieniowania.

11 por. M. Braun-Gałkowska: Wpływ telewizyjnych obrazów przemocy na psy 1-6-letnich dzieci. (w:) Dzieci a telewizja. Próba oceny oddziaływania. Biuro Studiów i Analiz Kancelarii Senatu. marzec 1995.

12 por. J. Bednarski: Zróżnicowanie rodzinnych środowisk kulturalnych. Poznań 1995.

szkodliwych dla organizmu. Dawki te niegroźne są przy zachowaniu odległości co najmniej 2,5 metra od kineskopu³. Wiemy jednak z obserwacji, że ta odległość jest nieprzestrzegana, a

dzieci rdzo chętnie siedzi blisko telewizora. Lekarze okuliści w wielu ~.jach na świecie zwracaj uwagę na wzrost zachorowalności na ~orzenia narz~du wzroku powodowany m. in. Jnieprawidłowym ~biorem przez dzieci telewizji.

i Z kolei ograniczenie lub redukcja. czasu na zabawy i gry ru~we, sportowe, przebywanie na powietrzu stwarza niebezpieczeń~VO - jak zauważaj lekarze ortopedzi - ród stanów choroboch układu kostnego, pojawienia się wad.-postawy dzieci, niepra~tłowości rozwoju psychoruchowego. Przykładem może być wy~pująca już u małych odbiorców tzw. choroba telewizyjna, której (jawami zewnętrznymi s~: zapadnięta klatka piersiowa, zaokr~pne plecy, zwiotczałe mięśnie, obniżenie się sprawności fizyczl;j. Wielogodzinne przesiadywanie przed telewizorem prowadzi u fleci do skolioz, zmniejszenia się masy mięśni, otyłości. Ostatnie udania we"OVłoszechl4 dowiodły, że podczas ogl~dania telewizji wet u dzieci całkowicie zdrowych dochodzi do zaburzeń w prze~anie materii. Obserwuje się wówczas wzrost poziomu cholestelu we rym,' a wzrasta on wraz z upływem godzin spędzanych zed telewizorem.

Bardzo niepokojący jest również wzrost schorzeń alę~gicznych, Istępujących przede wszystkim w tych społeczeństwach, które s~ czołówce jeżeli chodzi o czas jaki spgdzaj~ przed szklanym ekran, np. w Stanach Zjednoczonych. Znaczna liczba ludzi w tym ństwie nękana jest dokuczliwymi schorzeniami alergicznymi. Poiły się one niemalże równolegle z ~S~wojem mass mediów, dla

So wielu lekarzy łączy przyczyny tych chorób m.in. z ci~głym, elogodzinnym kontaktem z nimi. Ponad 30%, całej populacji nerykanów dotkniętych jest dzisiaj choroby zwan~,katarem sienni, podczas, gdy na pocz~tku naszego stulecia schorzenie to wy;powało niezwykle rzadkols. Telewizja powoduje rozwój chorób rgicznych przez nadmierne przeci~zenie narz~dów zmysłowych. ~zególnie dzieci narażone s~ na to niebezpieczeństwo, co wynika. .kreślonych właściwości ich psychofizycznego rozwoju.

Omawia to zagadnienie m.in. W. Nasiłowski: Spojrzenie na medycynę. (Wpływ Wizji na dzieci i młodzież). "Służba Zdrowia" 1978 nr 7.

Renata Wojdan Jaskulski: Dzieci a telewizja- casus włoski. (w:) Dzieci a tclrwizja. 'o Studiów i Analiz Kancelarii Senatu RP, marzec 1995.

E. Jaszczyaz~n, A. Kozłowski, B. Pietrewicz: op.cit.

218

Ponadto lekarze neurologzy zwracaj uwagę na niekorzysi m zmiany, jakie telewizja może wywołać w układzie nerwQ~wym dzi<1 ~~: Szczególnie niebezpieczne dla małych

odbiorców staje się oglądanie nie przez nich filmów ukazujących grozę, przemoc, gwałt. Pokazywane na ekranie sceny tortur, zabójstw, morderstw mogą wywołać u dzieci stany lękowe, agresję, pobudzić emocjonalnie. Staje się niepokojne, trąca apetyt, przeżywa lęki nocne. Ale zdarza się, że dzieci, których czas telewizyjny drastycznie przekracza określone przez lekarzy i pedagogów normy, bywają zmęczone, znużone. Są to bardzo niekorzystne stany organizmu dziecięce, które mogą prowadzić do chorób somatycznych oraz nerwowych"

Podane wyżej przykłady wskazują na poważne, potencjalnie tkwiące w telewizji niebezpieczeństwa zagrażające prawidłowemu rozwojowi fizycznemu dziecka w sytuacji nieracjonalnego lub skrajnie nieracjonalnego kontaktu dziecka z telewizją i innymi mass mediami.

Ujemny wpływ na sferę poznawczą, emocjonalną i motywacyjną osobowości dziecka. Oglądanie przez dziecko programów telewizji krajowej, satelitarnej (emitującej programy różnych stacji prywatnych, telewizji lokalnej, kaset video, stworzyło bardzo złożoną sytuację odbijającą się, treści docierających do dziecka. Coraz więcej bodźców płynie z ekranu "bombarduje" małego odbiorcę, wywołując często bardzo trudno uchwytną zmianę w jego psychice, w tym także w sferze poznawczej osobowości dziecka.

Dostępność, powszechność informacji prowadzi do nadmiaru, do "przekazywania w krótkim czasie treści różnym rodzajem nie tylko pod względem tematycznym, a przede wszystkim ilościowo"

IsNp. w pracach: G. Gerbner: Violence and Terror in the Mass Media.

UNESCO, France, 1988; S. Feshbach, R. Singer: Television and Aggression. San Francisco, 1971.

Porównaj: Heike Mundt: Kinder lernen Fernsehen (Was waran wie Lange (I wozu?) Hamburg 1973. Lekarze niemieccy zauważają negatywny wpływ TV na niemowlę i mały sen dziecka, brak apetytu, podkreślają wzrost wad wzroku.

18S. Kozłowski: Fizjologia wysiłków fizycznych. Warszawa 1970. 9W. Misiuro: Znużenie. Warszawa 1968.

Nadmierne, ponad normę higieniczno - pedagogiczną (ponad 2 godz.) przesłanie przed szklanym ekranem określa się jako zachowania niezdrowotne dzieci, nierzadko logicznie do terminu zachowania zdrowotne. (w:) Zachowania zdrowotne młodzieży w szkole w Polsce. Warszawa 1993. Raport Instytutu Matki i Dziecka.

i wartości poznawczych"²¹. W ciągu jednego nawet programu ezentowane s~ treści o bardzo zróżnicowanej randze i wymoe społecznej, wychQ~awczej: ważne i błahe, płytkie i głębokie, bawne i tragiczne. Wielość programów telewizyjnych, atakowae małych odbiorców tzw. inwazja "natłokiem" płynących nietalnie z ekranu obrazów, dźwięków, informacji może ich zadzić, wzruszać, ale także wywołać znużenie²². Lawina docierających bowiem do ludzi informacji sprawia, że -szczególnie dziecko, względu na małe doświadczenie i określony poziom rozwoju psychicznego, nie zawsze potrafi zrozumieć co jest ważne, a co druzędne w przekazywanych treściach, co jest fikcji a co rzeczywistymi wydarzeniami, nie potrafi rozróżnić wagi poszczególnych a~domości²³. Dzieci najczęściej bezkrytycznie przyjmuje przekawane przez telewizję wiadomości, wielu rzeczy nie rozumiej, emu sprzyja m.in. "natłok" treści, jakie nios~ ze sob~ programy ewizyjne, powodujące, że dziecko nie ma czasu, żeby zastano się nad nimi, uporz~dkować poszczególne fakty, dokonać ich a,lizy itp.²⁴ Zdarza się więc, że percepcja obrazów odbieranych ;ez małych odbiorców jest płytka i pobieżna, nie dostrzegaj często tego, co jest najważniejsze w programie. Prowadzić to ~że do kształtowania sig u dzieci "wygodnej" postawy w odbiorze agramów telewizyjnych, przejawiającej się w nastawieni na odr przede wszystkim programów rozrywkowych, treści łatwych, ~stych, nie wymagających od nich określonego wysiłku intelek,lnego. "Nie trzeba sobie nic wyobrazać i do niczego myślowo ;hodzić, bo wszystko jest podane wprost. Obraz może oczywi mieć jeszcze znaczenie symboliczne, jeżeli jednak dojście do 3o sprawia trudności, dziecko pozostaje po prostu przy warie pierwszej, bezpośrednio danej na płaszczyźnie spostrzeżeń. .tego jeżeli programy nie zawieraj specjalnych starań o pobunie aktywności, można sadzić, że telewizja sprzyja bierności i stwu umysłowemu oraz obniżeniu sprawności myślenia abstraklego" - pisze M. Braun-Gałkowska"²⁵. W konsekwencji dziecko

J. Gajda: Telewizja, młodzież, kultura. Warszawa 1987, s. 4.

Porównaj: J. Gajda: Edukacja bez granic. O środkach masowego przekazu. Lublin

.r. J. Koblewska: Szkoła i środki masowego oddziaływania. Warszawa 1967; .I. rna:

Integracja nauczania początkowego. Wrocław 1968; H. Depta: Wpływ filam owie psychiczne dzieci i młodzieży. "Zagadnienia Wychowawcze a Zdrowie l'sy." 1976 nr 5.

Koblewska: Szkoła i środki... op.cit.

Braun-f~słkowska: Wpływ telewizyjnych obrazów przemocy na psychiki lllecl.

Ponadto lekarze neurolodzy zwracają uwagę na niekorzyst.m zmiany, jakie telewizja może wywołać w układzie ner~%~wym dzie~ l.,r Szczególnie niebezpieczne dla małych odbiorców

staje się oglądać; nie przez nich filmów ukazujących grozę, przemoc, gwałt. Pokazywane na ekranie sceny tortur, zabójstw, morderstw mogą wywołać u dzieci stany lękowe, agresję, pobudzić emocjonalnie. Staje się niepokojne, trąca apetyt, przeżywa lęki nocne. Ale zdarza się, że dzieci, których czas telewizyjny drastycznie przekracza określone przez lekarzy i pedagogów normy, bywają zmęczone i znużone. Są to bardzo niekorzystne stany organizmu dziecięcego, które mogą prowadzić do chorób somatycznych oraz nerwowych. Podane wyżej przykłady wskazują na poważne, potencjalnie tkwiące w telewizji niebezpieczeństwa zagrażające prawidłowemu rozwojowi fizycznemu dziecka w sytuacji nieracjonalnego lub skrajnie nieracjonalnego kontaktu dziecka z telewizją i innymi mass mediami.

Ujemny wpływ na sferę poznawczą, emocjonalną i motywacyjną osobowości dziecka. Oglądanie przez dziecko programów telewizji krajowej, satelitarnej (emitującej programy różnych stacji prywatnych), telewizji lokalnej, kaset video, stworzyło bardzo złożoną sytuację odbiorczą treści docierających do dziecka. Coraz więcej bodźców płynie ze szklanego ekranu "bombarduje" małego odbiorcę, wywołując często bardzo trudno uchwytną zmiany w jego psychice, w tym także w sferze poznawczej osobowości dziecka.

Dostępność, powszechność informacji prowadzi do ich nadmiaru, do (...)

przekazywania w krótkim czasie treści różnorodnych nie tylko pod względem tematycznym, a przede wszystkim

literatury w pracach: G. Gerbner: *Violence and Terror in the Mass Media*.

UNESCO, France, 1988; S. Feshbach, R. Singer: *Television and Aggression*. San Francisco, 1971.

Porównaj: Heike Mundt: *Kinder lernen Fernsehen (Was waran wie Lange mind wozu?)* Hamburg 1973. Lekarze niemieccy zauważają negatywny wpływ TV na niespokojny sen dziecka, brak apetytu, podwyższony wzrost wad wzroku.

S. Kozłowski: *Fizjologia wysiłków fizycznych*. Warszawa 1970.

W. Misiuro: *Znużenie*. Warszawa 1968.

Nadzwyczajne, ponad normę higieniczno - pedagogiczną (ponad 2 godz.) przesiedzenie przed szklanym ekranem określa się jako zachowania niezdrowotne dzieci, które logicznie do terminu zachowania zdrowotne. (w: *Zachowania zdrowotne młodzieży szkolnej w Polsce*.

Warszawa 1993. Raport Instytutu Matki i Dziecka.

i wartości poznawczych"21. W ciągu jednego nawet programu ezentowane s~ treści o bardzo zróżnicowanej randze i wymoe społecznej, wycho~,awczej: ważne i blahe, płytkie i głębokie, bawne i tragiczne. Wielość programów telewizyjnych, atakowa małych odbiorców tzw. inwazją, "natłokiem" płynących nietarlinie z ekranu obrazów, dźwięków, informacji może ich zadzić, wzruszać, ale także wywołać znużenie2z. Lawina docierających bowiem do ludzi informacji sprawia, ~e szczególnie dziecko, względu na małe doświadczenie i określony poziom rozwoju psychicznego, nie zawsze potrafi zrozumieć co jest ważne, a co druzzędne w przekazywanych treściach, co jest fikcji a co rzeczywistymi wydarzeniami, nie potrafi rozróżnić wagi poszczególnych s.domości23. Dzieci najczęściej bezkrytycznie przyjmuje przekaivane przez telewizję wiadomości, wielu rzeczy nie rozumiejąc, emu sprzyja m.in. "natłok" treści, jakie nios~ ze sob~ programy ewizyjne, powodujące, że dziecko nie ma czasu, ieby zastano się nad nimi, uporz~dkować poszczególne fakty, dokonać ich ~,lizy ltp.24 Zdarza się więc, że percepcja obrazów odbieranych gez małych odbiorców jest płytka i pobieżna, nie dostrzegają często tego, co jest najważniejsze w programie. Prowadzić to że do kształtowania się u dzieci "wygodnej" postawy w odbiorze gramów telewizyjnych, przejawiającej się w nastawieni na odr przede wszystkim programów rozrywkowych, treści łatwych, stych, nie wymagających od nich określonego wysiłku intelektualnego. "Nie trzeba sobie nic wyobrazać i do niczego myślowo hodzić, bo wszystko jest podane wprost. Obraz może oczywi mieć jeszcze znaczenie symboliczne, jeżeli jednak dojdzie do ;o sprawia trudności, dziecko pozostaje po prostu przy warie pierwszej, bezpośrednio danej na płaszczyźnie spostrzeżeń. tego jeżeli programy nie zawieraj specjalnych starań o pobunie aktywności, można sadzić, że telewizja sprzyja bierności i stwu umysłowemu oraz obniżeniu sprawności myślenia abstrakiego" - pisze M. Braun-Gałkowska"25. W konsekwencji dziecko

Gajda: Telewizja, młodzież, kultura. Warszawa 1987, s. 4.

równaj: J. Gajda: Edukacja bez granic. O środkach masowego przekazu. Lublin

'Por. J. Koblewska: Szkoła i środki masowego oddziaływania. Warszawa 19N7; .I. szyna: Integracja nauczania początkowego. Wrocław 1968; H. Depta: Wpływ (ilum zdrowie psychiczne dzieci i młodzieży. "Zagadnienia Wychowawcze a Zdrowir· 1""v cne" 1976 nr 5.

J. Koblewska: Szkoła i środki... op.cit.

M. Braun-Gsłkowska: Wpływ telewizyjnych obrazów przemocy na psychohikr rłzicui,

nie potrafi przez dłuższy czas koncentrować się na treściach trudniejszych, wymagających zaangażowania procesów myślenia, w tym obrazni. J. Koblewska zauważa, że tego rodzaju odbiór "(...) może koleś spowodować i utrwalić u dzieci i młodzieży złe nawyki w zakresie pracy umysłowej, brak dyscypliny myślowej"^{2s}.

Słusznie zwracają uwagę niektórzy badacze, że dzieci, które oglądają codziennie, przez wiele godzin różne programy telewizyjne mają "(...) rzeczywiście sporo wiadomości, ale nie wiążą one w żadną całość, nie tworzy żadnego spójnego obrazu świata: nie dają o nim jasnego i prawidłowego wyobrażenia. Dziecko tym przypomina małą encyklopedię, ma zakodowane w pamięci hasła, ale nie tworzy one logicznego systemu pojęć"²⁷. Nadmiar odebranych informacji, jak trafnie zauważają badacze szwedzcy "(...) zamiast pomóc małemu odbiorcy w rozwiązywaniu jego problemów i konfliktów, przyczynia się raczej do powstania nowych trudności"²⁸, do zapamiętywania oderwanych informacji, które dla dziecka nie rozumie, co w konsekwencji prowadzi nawet może do niezamierzonych urazów psychicznych.

Dziecko bez pomocy dorosłych często nie jest w stanie poradzić sobie z różnorodnymi informacjami docierającymi do niego z ekranu. Zdarza się, że próbuje ono samo "opracować" oglądane obrazy, ale jest to tworzenie świata na pozorych i niepełni przesłankach⁹, prowadzące do pewnych luk i wypaczeń w odczuciu poznawanej za pomocą telewizji rzeczywistości³⁰

Zwraca się również uwagę na pewne charakterystyczne cechy myślenia, wyobrażeń, słownictwa dzieci, jakie kształtowane są, pod wpływem ciągłego wielogodzinnego oglądania telewizji. Myślę, że

(w: Dzieci a telewizja... op.cit., s. 19; także: Wpływ telewizji na niektóre cechy osobowości dzieci. Warszawa 1967; także: Z zagadnień oddziaływania telewizji. Roczniki Filozoficzne, t. XIX, 1971, z. 4; P. Witty: Childrens reactions to TV. Report Elementary English, t.15, 1953 z. 30, s. 21-25 (Pow. za M. Braun-Gałkowska: Wpływ telewizyjnych obrazów... op.cit.).

2s J. Koblewska: Szkoła i środki... op. cit. s. 122.

27 J. Makowska: Telewizja (nie dla dzieci "Służba Zdrowia" 1991 nr 8, s. 3; Próbny ten

sygnalizuje badacze szwedzcy: Celcilia V. Fellitzen, Leni Filipson, Ingeli Schmitt, Open Your Eyes to Children Viewing. Stockholm 1979.

2sA. Banaszekiewicz: Z badań szwedzkich nad oddziaływaniem telewizji na dzieci "Przekazy i Opinie" 1991 nr 3, s. 162. Również niebezpieczeństwo to sygnalizują także francuscy,

np. w pracy: Les enfants et la Publicité Mutilité publique vie Ouvr... ~E Braxelles, 1983.

(Pow. za K. Ferencz: Wprowadzenie dzieci w kulturę. Wrocław 1!~!~!I

29E. Jaszczyszyn, A. Kozłowski, B. Pietrewicz: Wpływ telewizji na rozwój dziw 4ą
"Wychowanie w Przedszkolu" 1993 nr 6.

3o por. J. Walczyna: op. cit.

221

ecka przebiega najczęściej wtedy poprzez skojarzenia szybkie, iawane im z ekranu w gotowej postaci. Rozleniwione intelektuie w ten sposób dziecko odzwyczajają się od potrzeby koncentracji agi, samodzielności myślenia, refleksji nad treścią która do niego :iera z ekranu telewizyjnego.

Niekorzystne zmiany mog~ również zachodzić w aktywności irezej i wyobraźni dziecka, ponieważ nie s~ mu one niezbędne w Morze wielu programów. Telewizja, dysponując obrazem, dźwięm, ruchem, słowem, komentarzem, "wyręcza" potrzebę wyobraia czegoś o czym dziecko słyszy, co widzi. Może właśnie m.in. tego dzieci wychowane "na telewizji" powielają gotowe, lansoie przez ekran telewizyjny wiadomości, wzory postępowania, żywania. Natomiast zupełnie jest inna sytuacja, gdy sami ro= :e przekazuje dziecku określone wiadomości, opowiadają im ne historyjki, bajki. Słuchanie i rozumienie ich przez dziecko naga od niego określonej aktywności intelektualnej i wyobraia czegoś, porz~dkowania słyszanych faktów, uogólniania, syn

Ponadto ci~gły kontakt z ekranem telewizyjnym poprzez ogl~ie programów, kaset video, również gry komputerowe, prować może do kształtowania i utrwalania się u dzieci postrzegafotograficznego, dwuwymiarowego rzeczywistości ogl~danej na anie, w wyniku czego dziecko może mieć trudności w postrzeliu rzeczywistości realnej.

Nie można, jak sadzę, pomin~ć również zagrożeń dotyczącyell widłowego rozwoju słownictwa i wymowy dziecka, będących tkiem ogl~dania szczególnie filmów video.

Bohaterowie wielu !.i filmów często porozumiewają się swoisty "niby mowy", który dzo chętnie przyjmuje dzieci3l.

Powyższe przykłady pokazuje określone zagrożenia i niebez:zeństwa dotyczące ujemnego wpływu telewizji na sferę powcz~ osobowości dziecka. Wpływ ten pośrednio przejawiać się še m.in. w pojawiających sig trudnościach, które uniemożliwią dziecku prawidłowe postrzeganie i rozumienie otaczającego ~,ta.

Telewizja poprzez oddziaływanie na uczucia dziecka wywołuje· przeżycia e_mo- c~'onalne, spowodowane ogl~daniem nie tylko I grozy, okrucieństwa, ale także innych filmów i programcSw ierających treści o dużym napięciu dramatycznym lub treści

pozornie tylko pozbawione tzw. ładunku dramatycznego. Egzemplifikacji analizowanych tu zagadnień niech będą.

nia³², które zostały przeprowadzone w 100-osobowej grupie dzieci, w wieku 10 lat i ich rodziców. Interesował nas problem: Czy oglądane przez dzieci sceny grozy i okrucieństwa wywołuje u nich stan niepokoju, nadmierną pobudliwość. W tym celu zastosowano test niedokończonych opowiadań³³ oraz wywiad kwestionariuszowy rodzicami.

Świat w wielu filmach prezentowanych przez telewizję czy kasety video ukazany jest w sposób drastyczny jako środowisko ludzi, w którym panuje kult pieniądza, bezwzględność, brutalność, cynizm. Dzieci bardzo wcześnie oswiają się z widokiem tortur: krwi, zbrodni, a także scen tylko z pozoru obojętnych, w rzeczywistości jednak silnie oddziałujących na układ nerwowy, y sceny z oglądanych przez niektóre dzieci filmów "Critters", "Is: rzeź". Uczucia, jakich doświadczają zwłaszcza młodzi odbiorcy w przekształcają się często w długotrwałe stany ogólnego zmęczenia i rozdrażnienia. Dzieci najczęściej nie uświadamiają sobie przyczyn powodujących określone, niekorzystne przeżycia emocjonalne. Stosowany w badaniach test niedokończonych opowiadań umożliwił ujawnienie przeżyć, jakie doznaje dzieci pod wpływem oglądanych filmów grozy, przemocy.

Otrzymane wyniki wskazują, że prawie połowa badanych dzieci uważa, że świat w roku 2000 będzie także pełen kłopotów, napięć, zagrożeń, przestępstw. Oto niektóre wybrane w wypowiedzi pisemne dziecięcych:

"W roku X000 ludzi prawie wcale nie będzie. Ci, którzy zostaną, będą czuli się bardzo źle. Będę nieszczęśliwi i słabi. Na świecie będą panowały roboty o sztucznej inteligencji" (Paweł).

"Piractwo komputerowe rozszerzy się. Na ulicy będzie przemoc, każdy dziecko miał broń.. Ludzie będą bali się wychodzić z domów" (Jerzy).

³Badania przygotowane zostały pod moim kierunkiem na seminarium magisterki, a Wyniki badań w pracy magisterskiej: A. Bogacka: Wpływ filmowych scen grozy i okrucieństwa na dzieci. Białystok 1995, Wydział Pedagogiki i Psychologii Filii I i II. Również na temat ujemnych przejawów oddziaływania telewizji na dziecko w pracy magisterskiej: M. Halicka: Przyczyny i przejawy ujemnego oddziaływania telewizji na dzieci. Praca magisterska. Białystok 1995, Wydział Pedagogiki i Psychologii Filii I i II.

a3 pierwsze niedokończone opowiadanie: Ludzie dzisiaj bywają często zmartwi, "i. nieszczęśliwi, zapracowani. Napisz, jacy będą oni w roku 2000.

Drugie niedokończone opowiadanie: Marek obudził się rano niewyspany, roz-łm, a pioniy i stwierdził, że przyczyną złego samopoczucia był sen, który przyśnił mu się; takiego przyśniło się Markowi?

223

"Ludzie będą bali się wychodzić na ulicę, żeby nie być zabitym. Będę bali o swoje dzieci, żeby ktoś je nie pobił, wszyscy będą mieli bron" (Maciej).

"Świat będzie pełen przemocy. Nikt nie będzie czuł się bezpiecznie w moim domu. Broń będzie można kupić na każdej ulicy" (Luiza).

"Będę panowały gangi. Każdy będzie musiał im się podporządkować, inaczej zostanie zabity" (Mariusz).

Dzieci, dla których świat roku 2000 jawi się jako bardzo okrutny, ycony agresja przestępczości, oglądały często filmy telewizyjne, kasety video o tematyce sensacyjno - kryminalnej, wojennej, rrrory. W wypowiedziach ich zauważyć można było wpływ takich Cynów, jak: "Mad Max", "Nico", "Terminator", "Robocop". Wi e, świata 2000, jaki rysuje dzieci, jest pesymistyczna, nasycona trucięństwem, przemoc, jest to świat ludzi bezwzględnych, pod rządówujących sobie słabszych.

Filmowe sceny grozy, gwałtu oddziałuje na młodych odbiorców w lękotwórczo, mogą być przyczyną tzw. "złych" snów. Prawie rłowa badanych dzieci, w swoich opowiadaniach opisujących sen darka", stwierdza, że chłopcu przyśnił się "koszmar" po uprzedD obejrzanym filmie. W tym opisywanym śnie pojawiały się duy, wampiry, upiory, mordercy. Ci~g zdarzeń przedstawianych Zez dzieci przypominał fabułę filmowi typowych dreszczowców, k: "Obcy", "Martwe zło". Oto fragmenty wypowiedzi dzieci:

"Gonił Marka nietoperz, a on uciekał i nagle wpadł do wielkiej, ciemnej jamy" (Iza).

"Krwiożerczy wampir skrada się do jego łóżka i jakaś tajemnicza siła pozwala mu wstać i uciekać" (Marta).

"Po obejrzeniu siódmej części x serii "Obcy" przyśniło się Markowi, znajduje się na bazie kosmicznej i walczy z Obcym" (Łukasz). "Markowi przyśniła się wojna. Uciekał on, przewrócił się, bardzo się boi, ktoś go goni. Zaczęł głośno krzyczeć i płakać, wtedy przebudził) Cały był spocony i zapłakany" (Anna).

Opisane przez dzieci sny dotyczą często wojny. Ilustracji moje fragment opowiadania:

"Marek był w Wietnamie, walczył). Najpierw ułamek od granatu odeV mu rękę. On szedł dalej. Wpadł w pułapkę zastawioną przez wroga. walce z nim stracił nogę" (Łukasz).

Należy zauważyć, że sporo badanych dzieci (40%) doświadczyło "złych" snów, przypominających niektóre sceny z filmów, jak "Koszmar z Ulicy Widzów", "Martwe zło", "Obcy", "Pluton", "Ila Świergiel".

224

Niektórzy mali odbiorcy (25%) z upodobaniem oglądają filmy o morderstwach, brutalności, rozlewu krwi, motywując to tym, że: lubią bawić się i odczuwać lęk, podobają się im tego rodzaju filmy, grają w nich ulubieni aktorzy, można naśladować różne chwytaki, sprężystość i szybkość bohaterów tych filmów. Dzieci cenią poczucie humoru: szybkość, siłę, zręczność, waleczność, spryt ulubionych postaci filmowych, jak Jean Claude van Damme, Arnold Schwarzenegger, Steven Seagal, Sylvester Stallone. Podobają się im takie filmy jak: "Krwawy sport", "Terminator", "Nico", "Rambo".

Z kolei badani rodzice zauważają u swoich dzieci skłonność do naśladowania postaci filmowych. Najczęściej naśladowane są: gesty, ruchy, mimikę, różne działania. W opinii rodziców dzieci chętnie naśladowują słownictwo postaci ekranowych, ruchy, zwłaszcza: chwytaki karate, sposoby uderzeń, kopania różnych przedmiotów

Analiza otrzymanych wyników sugeruje, że oglądane systematycznie, bardzo często przez dzieci 10-letnie filmy, programy a także zjawiska przemocy, brutalności, okrucieństwa mogą wywierać ujemny wpływ na małych odbiorców poprzez dostarczenie im wzorów do naśladowania zachowań społecznych, agresywnych.

Badani rodzice wskazują na przejawy ujemnego oddziaływania tych scen, dotyczące zakłócenia równowagi emocjonalnej dzieci, stany rozdrażnienia, zwiększonej pobudliwości, agresji. Dzieci, opisując swoje odczucia związane z oglądaniem filmów zawierających przemoc, okrucieństwo, wykazały wysoki znajomość gatunków filmów.

Dokładnie i ze szczegółami zapamiętały sceny horrorów, filmów wojennych, sensacyjnych. Zwraca uwagę fakt, że w znaczny procent badanych dzieci akceptuje obserwowani na ekranie brutalność i przemoc, a niektóre z nich naśladowują zachowania negatywne ulubionych bohaterów.

Podane powyżej przykłady, jak również prowadzone w Polsce i na świecie badania, wskazują, że niektóre sceny filmowe wywołują u dziecka uczucia lęku, strachu, a nawet "groźne urazy psychiczne". Niebezpieczne dla rozwoju i wychowania dziecka jest pokazywanie na ekranie planach bliskich ludzi atakowanych przez dzikie zwierzęta, morderstwa, napadów, walk za pomocą noży, siekier, szabl. Pokazywane stosunkowo często w telewizji sceny tortur i

zabójstw, patologicznie pojętego seksu, masakry wojenne, krwawych bójek młodu u dzieci wywołać stan napięcia, agresję, pobudzać emocjonalnie"

3: J. Koblewska podaje przegląd badań na ten temat w pracy: Szkoła i środki masowego oddziaływania... op.cit.

5 problem ten w pracach m.in. J. Koblewska: Szkoła a środki masowego oddziaływania (Zr)

ego rodzaju bardzo silne pobudzenie emocjonalne występuje pryncypalnie, jednak na skutek ciągłego, wielokrotnego oglądania treści i Giecko tych scen następuje zobojętnienie, brak reakcji na przebiegające obrazy³⁶. Jest to o tyle groźne z punktu widzenia wychowawczego, ponieważ oglądanie aktów przemocy może zahamować reakcje dziecka na przemoc, krzywdę występującą w życiu realnym. Udania eksperymentalne, prowadzone m.in. przez E. Aronsona³⁷, skazały, że dzieci oglądające filmy o treści agresywnej reagowały nie emocjonalnie niż dzieci oglądające filmy o innych treściach³⁸.

Reakcje uczuciowe, tj. lęk, strach, przerażenie jakie przeżywa dziecko pod wpływem oddziaływania telewizyjnych scen przemocy i okrucieństwa zależy od bardzo wielu czynników, m.in. od tego jak stały one przedstawione, od tego kogo okrucieństwo dotyczy, od poziomu zrozumienia przez dziecko tych scen, ale także od atmosfery wychowawczej, w jakiej dziecko wychowuje się³⁹.

Szczególnie groźne staje się oddziaływanie telewizyjnych scen ozy i okrucieństwa na zachowania dzieci⁴⁰. Wiadomo rzeczy jest, uczy się one nie tylko obserwując żywe osoby, ale także modele cyjne postaci bohaterów telewizyjnych. Chłonny z zaciekawie'm wszystko co leci z ekranu, zdarza się, że naśladuje lub identyfikuje się z negatywnymi postaciami filmowymi. Staje się to niekiedy wobec wzrastającej ilości emitowanych przez różne stacje telewizyjne scen grozy, okrucieństwa, przemocy, zarówno w programach dokumentalnych, dziennikach telewizyjnych, filmach fabularnych, ale także rysunkowych dla dzieci⁴¹. Dane na ten temat są zaskakujące, np. w Stanach Zjednoczonych telewizja w ciągu 1 godziny przekazuje 10 aktów przemocy z morderstwami włącznie, w Japonii w ciągu jednego dnia 40 scen śmierci, a w RFN tygodniowo scen terroru przy okazji emitowania 200 obrazów przestępstw⁴².

ua... op.cit.; H. Himmelweit, A.N. Oppenheim, P. Vince: Television and the Child (Lond. don 1964. Porów. M. Braun-Gałkowska: op.cit. .

E. Aronson: Człowiek istota społeczna. Warszawa 1995. M. Braun-Gałkowska: op.cit.

Pisze na ten temat szerzej: J. Koblewska: Szkoła i środki... op.cit.

Najwięcej badań dotyczy efektów behavioralnych oglądanych przez dzieci i młodzież (z zagranicą) np.: A. Bandura, L.A. Fehr, S. Feshbach, R. Singer, I. Lickona, J. Bierbaum w

Polsce np. J. Koblewska, A. Frączek, L. Kirwil, M. Werwicki i inni. Przegląd badań w pracy: G. Gerbner: Violence in Television Drama: Trends and Symbolic Functions. (w:) G.A. Comstock, E.D. Rubinstein (red.): Education and Welfare, Washington 1972.

Pow. za: J. Przyjemka: Przeciw przemocy i okrucieństwu na ekranie "Aktualności i diowo - Telewizyjne" 1986 nr 4.

226

Uwagę zwracają informacje o nadmiarze tych scen prezentowanych przez angielskie i amerykańskie stacje telewizyjne i to w godzinach wczesnych, kiedy najczęściej dzieci oglądają telewizję⁴³. Szokujące są, wyniki mówiące o tym, że zanim dzieci amerykańskie skończy 11 lat, obejrzą 11 tys. morderstw ekranowych⁴⁴. Polska telewizja również obfituje w przemoc i agresję. Z badań przeprowadzonych przez M. Braun-Gałkowską⁴⁵ wynika, że na 68 programów przeznaczonych dla dzieci - emitowanych w styczniu 1995 r. - 39 zawiera 1 sceny nasycone emocjami przemocy, złośliwości itp. Uzasadnionym niepokojem w Polsce również wypożyczalnie kaset wideo oferujące najczęściej, bo prawie w 90% filmy sensacyjne - kryminały, horrory ukazujące świat zbrodni, morderstwa, kult siły. Nie bez powodu mówi się o video - zależności nie tylko w stosunku do dorosłych, ale może przede wszystkim dzieci. Termin ten wszedł dzisiaj w powszechne użycie i oznacza szeroki wpływ, jaki środki społecznego przekazu wywierają na młodzież mocy swej sugestii nowoczesności^{4s}. Przemoc, od początku powstania telewizji, jest przedmiotem szerokiego zainteresowania badaczy, podejmujących próby wyjaśnienia przyczyn i mechanizmów oddziaływania na odbiorcę scen grozy i okrucieństwa⁷. Najbardziej znane są tu dwa stanowiska; jedno

43M. Zalewska: Komu szkodzi przemoc na ekranie telewizyjnym. "Aktualności i diowo - Telewizyjne" 1978 nr 5.

44 G. Gerbner: Violence in Television Drama: Trends and Symbolic Functions (w 1 G.A. Comstock i E.A. Rubinstein (reda: Education and Welfare, Washington 1972,' 45M. Braun-Gałkowska: Wpływ telewizyjnych... op.cit

4sKs. H. Stawniak: Rodzina a mass media. "Słowo" Dziennik Katolicki, 1994, 21 1 IX.

4~Np.: J. Koblewska: Poglądy psychologów i pedagogów na tzw. społeczne treści prezentowane przez film i telewizję. "Oświata i Wychowanie" 1987 nr 4; A. Frączek Wychowanie a agresja. "Psychologia Wychowawcza" 1970 nr 2; L. Kirwil: Formy a nie się

agresywności u dzieci. "Problemy Opiekuńczo - Wychowawcze: 1992 nr 11; M. Werwicki: Wpływ filmowych scen grozy i okrucieństwa na młodzież. "Kwartalnik Pedagogiczny" 1976 nr 3; także: Konsekwencje wychowawcze recepcji filmowych s~ ~r; grozy i okrucieństwa. "Badania Oświatowe" 1979 nr 4; T. Bach-Olesik: Oddziaływ:~m telewizji na zachowanie agresywne dzieci i młodzieży. "Problemy Opiekuńczo - 41'v chowawcze" 1993 nr 2; J. Raczkowska: Zagrożenie poczucia bezpieczeństwa agrm.y: przemocą, okrucieństwem. "Problemy Opiekuńczo - Wychowawcze" 1993 nr 10; I~. Warchoł: Przemoc w środkach komunikowania masowego - oddziaływania i mel.:~i~ badań. "Przekazy i Opinie" 1982 nr 1; A. Bandura: Aggression: a Social Learnn~~ Analysis, Englewood Clińs. New Jersey. 1973 G.A. Comstock: Violence in Televi~n !: Context; An Overview. (w:~ D. Peari i in. (reda: Television and Behavior, vol 2. '7~w n nical report. Rockville. NMH. 1982; S. Feshbach, R. Singer: Television and Aggresv. ~ San Francisco, 1971; S. Gerbner: Violence and Terror in the Mass Media. UNES~ ~ ' France. 1988.

227

wice, że przemoc telewizyjna pozostaje w ścisłym zwi~zku z resj~ u dziecka, odwołuje się do teorii uczenia się, drugie nie dolega tego rodzaju zwi~zków i przyjmując za punkt wyjścia teorię reagowania Freuda upatruje w filmach o tej tematyce zastępcze alnianie się dziecka od agresji.

Spór o efekty oddziaływania fikcyjnych, symbolicznych obra okrucieństwa jest o wiele starszy niż telewizja. Już Platon gro ł horror w sztuce, jako społecznie niebezpieczny, a Arystoteles eciwnie, w przemocy i gwałcie upatrywał siłę oczyszczając~48.

Wyniki badań⁴⁹ polskich i zagranicznych przemawiaj za ist niem negatywnego oddziaływania telewizyjnych scen grozy na sieci. Stanowi one grupę odbiorców szczególnie zagrożony wpływ

pm telewizji, ponieważ dzieci w większym stopniu niż ludzie doli skłonne s~ do identyfikowania się z negatywnymi postaciami rewizyjnymi, częściej uznaje wydarzenia fikcyjne za prawdziwe⁵⁰

Ogl~dane przez dzieci sceny przemocy w telewizji wywołuj ;reślone zmiany w icll osobowości, ponieważ mog~ one⁵¹ m.in.: pprzyjać formowaniu się agresywnego zachowania u dzieci i pod~sić poziom agresji w ich zachowaniu wobec rówieśników (m.in. Gerbner, 1986),

stymulować agresywne fantazje (Feshback i Singer 1971), powodować znieczulenie dzieci na agresję (G. Gerbner 1988), .aburzyć spostrzeganie rzeczywistej roli przemocy w społeczeńwie i przyczynić się do kształtowania się poczucia zagrożenia ze

ony zewnętrznego świata (G. Gerbner, 1988),

wywołać nowe formy zachowania agresywnego, które nie były kazywane na ekranie.

Badania nad lękotwórczym aspektem scen przemocy oglądanych przez dzieci w telewizji wykazały - pisze L. Kirwil, że wywołane u dzieci lęki, obawę przed agresji oraz nocne koszy. "Poziom wywołanego lęku zależy od wieku dziecka i jego Szerzej: H. Zalewska: Komu szkodzi przemoc na ekranie telewizyjnym. "Aktualni Radiowo - Telewizyjne" 1978 nr 5.

Przegląd badań na temat przemocy w telewizji w pracach m.in.: J. Koblewska: Właściwości i środki masowego oddziaływania. Warszawa 1967; J. Danecki: Badania nad wpływem scen przemocy w telewizji na psychikę dziecka. "Przekazy i Opinie" 1976

J. Putkowska: Sceny przemocy w telewizji a agresywność odbiorcy. "Trzecie dni" 1980 nr 2; M. Werwicki: Wpływ filmowych scen grozy i okrucieństwa na sferę osobowości odbiorców. "Przekazy i Opinie" 1976 nr 1.

Szerzej: K. Warchoń: Przemoc w środkach komunikowania masowego - rodzaje i metody badań. "Przekazy i Opinie" 1982 nr 1.

Wyd. za L. Kipil: op.cit.

228

cech psychicznych (Bjorkqvist 1985: im dziecko jest młodsze, im lęk większy, dzieci bojaźliwe przeżywają lęki silniej)"52.

Telewizja - jak wskazuje prowadzone na świecie badania <I. perymentalne - ma znaczny wpływ na kształtowanie postawy i sywności. Wpływ ten - stwierdza M. Braun-Galkowska - "jest i w~~ skuteczniejszy, im bardziej jest spójny, to znaczy, że oddziaływ~n i na wszystkie elementy postawy (przyj. J.L: poznawczy, emo<yl~ nalny, behavioralny~, zmierza w tym samym kierunku53. Wp>'~. jest spójny, a więc wzajemnie się uzupełniający i wzmacniaj::~ Dziecko obserwując bardzo dużo w telewizji scen agresji wyrabi::~v sobie przekonanie, że jest to coś powszechnego, "normalnego". ;l~ ~ nocześnie ta częstotliwość powoduje odwróżliwienie emocjonal~~ na bodźce wywołujące pocz~tkowo duże wrażenie (np. widok c~~ pienia. Widz staje się na nie obojętny, co ułatwia naśladow:m~~ wzorów agresji i agresywny zachowanie w życiu realnym"54.

Coraz częściej 9-10 latki działają jako złodzieje, bandyci v dług ściśle określonych wzorów ekranowych55. Z wypowiedzi ml.~ dych przestępców wynika, że wiele popełnionych przez nich nap: dów czy morderstw odbyło się w~g ściślego scenariusza filmów iE lewizyjnych,

poprzez naśladowanie czynów np. Colombo, Kojak, ulubionych przez dzieci postaci seriali telewizyjnych.

Przyswajaniu przez dzieci z ekranu wzorów agresywnego w chowania ułatwia sposób, w jaki pokazywana jest w telewizji a m sja, a więc wtedy, gdy:

- "- przynosi satysfakcję, nagrodę lub nie jest ukarana,
- jest demonstrowana przez atrakcyjną osobę, z którą łatwo się widzowi utożsamić,
- jest dokonywana jednocześnie przez wiele osób,
- jest usprawiedliwiona wyższymi racjami moralnymi lub społecznymi,
- jest przedstawiona jako aprobowana społecznie, - jest przedstawiona w sposób realistyczny,
- nie widać negatywnych skutków agresji np. cierpienia ofiary,

52M, Braun-Gałkowska: Wpływ telewizyjnych obrazów przemocy na psychikę dziecka... op.cit.

53M_ Braun-Gałkowska: Wpływ telewizyjnych obrazów przemocy na psychikę dziecka. op.cit.

54M. Braun-Gałkowska: op.cit. s. 26.

55 K. Warchoł: Przemoc w środkach komunikowania. op.cit.

Szerzej to zagadnienie omawia: H. Zalewska: Komu szkodzi przemoc na ekranie telewizyjnym. "Aktualności Radiowo - Telewizyjne" 1978 nr 5.

229

agresor wykazuje symptomy emocjonalnego napięcia, które znikają po zachowaniu agresywnym,

widać wiele bodźców skojarzonych z agresją (np. broń, nóż).⁵⁷ Bardzo wiele czynników, oprócz tych, tkwiących w samej telewizji, warunkuje wpływ telewizyjnej przemocy na dzieci. Istotni są w tym procesie odgrywane czynniki indywidualne, tj. wiek, płeć, poziom inteligencji, poziom rozwoju moralnego, stopień poklarności w grupie rówieśniczej, indywidualny wzorzec identyfikacji z bohaterami telewizyjnymi, oraz środowiskowe, jak np.: poziom kultury środowiska rodzinnego, status społeczno - ekonomiczny rodziny, poziom świadomości wychowawczej rodziców itp. ⁵⁸ wykazuje bowiem, że wpływ scen przemocy na zachowanie agresywne dziecka jest mniejszy, gdy rodzice rozmawiają z nim o treść oglądanych treści, wskazuje na konsekwencje społeczne chowań agresywnych itp. Już w latach 60. badania prowadzone przez H. Himmelveit⁵⁹ wykazały że przy jednoczesnym występowaniu niekorzystnych sytuacji życiowych (np. rodzinnych oraz okrenych właściwości charakterologicznych, telewizja poprzez sceny, emocje może wzmacniać u dzieci agresję, potęgować stany lękowe. Wracają również uwagę, że młodzież niedostosowana społecznie szczególnie narażona na wpływ przemocy ukazywanej na ekranie. Oglądają oni najczęściej

telewizję w sposób niekontrolowany przez rodziców, wybierając te części filmu, które wzmacniają ich renie, potrzeby a bohaterowie tych filmów staje się wzorem do naśladowania^o. Podobnie badana przez D. Kowalczyk młodzież rzymana w Policyjnej Izbie Dziecka bardzo rzadko oglądała teizję razem z rodzicami. Ulubionymi ich programami stawały filmy grozy, okrucieństwa, horrory, dostarczające treści, które naciały społeczne zachowania i postawy tej młodzieży. Powyższe przykłady dowodzą, że przemoc pokazywana w teledzieleniu może w pewnych warunkach powodować niekorzystne zmiany osobowości dziecka, zarówno w sferze poznawczej, emocjonalnej też behavioralnej.

Poważnym, w sensie siły oddziaływania, narzędziem wpływu .. Kirwil: Wpływ telewizji... op.cit., s. 7.

Vp. K. Bjorkqvist: Violent Films, Anxiety and Aggression. Helsinki 1985, The Finnish Society of Sciences and Letters.

i. Himmelveit, A.N. Oppenheim, P. Vince: Television and the Child. Iwnulon York 1964, Oxford University Press.

). Lipkowski: Resocjalizacja. Warszawa 1979.

). Kowalczyk: Odbiór telewizji przez młodzież zatrzymaną w policyjnej Izbie Dziecka. "Pracownicy Opiekuńczo - Wychowawcze" 1992 nr 10.

230

na dziecko jest też reklama telewizyjna⁶². Badania na ten temat⁶³ wskazują na zagrożenia wychowawcze, jakie wywołuje reklama telewizyjna wśród dzieci, dotyczące kształtowania niepożądanych cech charakteru, jak egoizm, pozdrość, gromadzenie za wszelką cenę dóbr materialnych⁶³. Szczególnie niebezpieczny okazuje się kumulatywny wpływ reklam na dzieci, polegający na zaszczepieniu, umacnianiu w nich przywiązania do wytworów materialnych i do konsumpcji dóbr materialnych.

Ponadto niepokój budzi również fakt, iż wiele reklam telewizyjnych adresowanych jest do dzieci, ale także wiele z nich realizowanych jest z udziałem dzieci. Słone wykorzystywane przez producentów do reklamowania różnych przedmiotów, usług, obligacji a ponieważ reklama telewizyjna pozbawiona jest zupełnie treści wychowawczych, wpływ na dziecko musi budzić uzasadnione obawy,

Problemy związane z ujemnym wpływem scen grozy i okrucieństwa, reklamy telewizyjnej na dziecko wzbudzają wiele emocji i obaw wśród nauczycieli, wychowawców, ale głównie rodziców, na co wskazuje liczne sondaże prowadzone przez Ośrodek, I. Badania Opinii Publicznej⁵. Zgodnie z opinii rodziców szkodliwy wpływ TV na dziecko wywołują sceny

ukazujące brutalność, a~;n sję, przemoc, morderstwo, zabijanie, gwałt oraz sceny erotyczn~Rodzice, bez względu na miejsce zamieszkania (miasto, wieś, .I.. magają się ograniczenia ilości nadawanych filmów eksponujący~ II przemoc i agresję, a także, choć już w mniejszym stopniu erotyki;~ i seks.

Telewizja, obok szkoły i rodziny, staje się podstawowym śrm,l kiem oddziaływania na dziecko zarówno w aspekcie wychow:m~ czych wpływów, jak też ujemnych. I dlatego ma rację D. li i~smann, twierdząc, że długofalowy wpływ telewizji na odbiorcy ~4t jest olbrzymi, zwłaszcza, jeżeli chodzi o rozumienie życia, o sl~::~ó s spozregania ludzi i zjawisk oraz zachowania społeczness.

s2 Zag~e~e to bada: P. Kossowski: Dziecko a reklama telewizyjna "problw,a~ Opiekuńczo - Wychowawcze" 1994 nr 3.

saR. Wojdan-Jaskulska: Dzieci a telewizja - casus włoski (w:) Dzieci a telewir-j,~ op.cit.

s4 p. Kossowski... op.cit.

ss pow,, za: H. Rudnik: Opinie o scenach drastycznych w telewizji. "Aktualności I t 3 diowo - Telewizyjne" 1990 nr 60.

ssD. Riesman: The Linky Craawd. New Haven 1981, Yale University Press (pow T. Bach-Olesiak: Oddziaływania telewizji na zachowania agresywne dzieci i młodzi: · , "Problemy Opiekuńczo - Wychowawcze" 1993 nr 2~.

. Telewizja dezintegrująca rodzinę

231

Skupienie rodziny przed telewizorem nie prowadzi automa~cznie do jej integracji. Telewizja może bowiem działać na ro~Ginę również dezintegrująco, powodować zamykanie się członków dziny w ich osobnych światach. Złe bowiem "ustawienie współz~a" z telewizorem⁷ w domu staje się często przyczyną rozluźnie~a więzi między członkami rodziny i wzajemnego wyobcowania ję, oddalania sig od siebie, od wspólnych rodzinnych spraw, co

konsekwencji prowadzić może do rozłamu w rodzinie. Nie wyarczy oglądać telewizję obok siebie, być w tym samym pomieszGeniu, niezbędna dla integracji rodziny jest więź psychiczna mię~y członkami rodziny ogl~,dającymi program telewizyjnys\$. Tym,asem rodzinne oglądanie telewizji nie występuje codziennies⁹, w ielu środowiskach bardzo rzadko^o. Trzeba jednak zauważyć, że >'dzice i dzieci przynajmniej kilka razy w tygodniu lub tylko w ni świ~teczne spotykaj sig przed telewizorem. Komunikat z ba~,ń CBOS ze stycznia 1995⁷¹ mówi, że 49% rodziców objętych indażem zadeklarowało, że ogl~da razem z dziećmi programy tewizyjne. Występuje tu dość paradoksalna sytuacja, wskazująca,

z jednej strony istotnie telewizja skupia, gromadzi członków rodziny przed telewizorem i dziecko codziennie, krócej lub dłużej, 'zebywa w kręgu najbliższych mu osób, rodziców, rodzeństwa, ale jednocześnie telewizja ogranicza wspólne zabawy, rozmowy, spędzanie czasu poza domem itp.

Od "bycia" razem i wspólnego rodziców z dziećmi spędzania czasu poza domem, od rozmów, odciąganie przede wszystkim my kryminalne, sensacyjne, wywołujące napięcia, podczas emisji których pozorna "wspólnota wytwarza się w znacznej mierze milczeniem"², kiedy nie można rozmawiać, aby nie przeszkadzać

H. Wistuba: Na styku kultury i techniki w kształtowaniu pełnego człowieka. (w:) Realizm w kulturze polskiej. Red. F. Adamski. Kraków 1988, Zeszyty Naukowe II.1. syt nr 9.

Zagadnienie to omawia A. Kumor: Telewizja. Teoria. Percepcja. Wychowanie. Warszawa 1976, s. 147.

Według badań D. Kowalczyk - 32,5% rodzin oglądało wspólnie telewizję (w:) 'Telewizja a problemy integracji rodziny. (w:) Rodzina - przeszłość - teraźniejszość - przyszłość. Red. A. Tchorzewski. Bydgoszcz 1988.

Wyniki badań: rozdz. IV.

Wychowanie i opieka nad dziećmi w polskich rodzinach. Komunikat nr 1. Lmł-sri (M)S. Warszawa, styczeń 1995.

D. Kowalczyk: op.cit., s. 285.

232

pozostałym. Przebywanie więc razem, krócej lub dłużej, w tym samym pomieszczeniu i oglądanie tych samych programów telewizyjnych może być niestety objawem jedynie pozornej integracji, ponieważ każdy z członków rodziny ogląda sam, chociaż obok innych.

Przyjęłam, że podstawowym wskaźnikiem określającym poziom integrację rodziny, wywołaną określonymi zachowaniami członków rodziny podczas oglądania programów telewizyjnych, jest brak więzi psychicznej między nimi, co oznacza, że:

- nie łączy ich potrzeba i "chęć bycia" razem, wspólnego oglądania telewizji,
- nie łączą ich podobne zainteresowania telewizyjne ani też inny odbiór,
- członkowie rodziny przejawiają brak kompromisu, jeżeli chodzi o wybór programów telewizyjnych,
- nie porozumiewają się między sobą mimiką, gestem, słowem podczas oglądania programów,

-- nie rozmawiaj (lub b. rzadko) po obejrzeniu programu w celu wyrażenia swoich uczuć, wrażeń, oceny,

- rodzice nie wyjaśniają dziecku niezrozumiałych mu kwestii z programu telewizyjnego.

Atmosferę rodzinnego odbioru telewizji oddawały w dużym stopniu rysunki dzieci na temat: moja rodzina przed telewizorem. Analiza treści tych rysunków dostarczyła interesujących informacji nie tylko o zewnętrznych warunkach rodzinnego odbioru (wielkość pokoju, umeblowanie, aparatura telewizyjna), ale również o zachowaniu się członków rodziny w czasie oglądania telewizji. W bardzo wielu rysunkach (41% dzieci) każdy z domowników siedzi oddzielnie w różnych miejscach pokoju, najczęściej ojciec leżał na tapczynie lub nie było go w domu, matka na fotelu, a dzieci barł., blisko telewizora na dywanie lub krzesłach, wszyscy w dużej odległości od siebie, jakby "odwróceni" od siebie, skupieni, co można uznać za przejaw raczej dezintegracji rodziny.

Wśród badanych rodzin, w wielu z nich, zarówno wiejskich (30%), jak też miejskich (21%), telewizja nie stwarza szansy integracji dzieci i rodziców, ponieważ nie łączy ich wyraźnie wspólne oglądanie, bycia razem ze sobą. Zwykle nie ustalają oni, jakie programy warto wspólnie obejrzeć o jakiej tematyce, kiedy. Ponadto zdarza się, że brak kompromisu co do chęci obejrzenia określonego programu wywołuje przy tym nieporozumienia, niesnaski w rodzinie. Ilustracją są wybrane fragmenty wypowiedzi rodziców:

23;3

"(...J) Dochodzi często do kłótni w moim domu, kiedy każdy chce oglądać inny program, np. dzieci telewizję satelitarną, mój na pierwszym promieniu, a ja na drugim. Mój interesuje się sportem i gdzieś oglądałby tylko programie satelitarnym sportowe transmisje, denerwuje mnie i dzieci bo w tym czasie idą inne, bardzo ciekawe programy, ale musimy często porzucić się mu" (matka, wykształcenie średnie, miasto).

"W mojej rodzinie każdy ogląda wtedy, kiedy ma czas. Nigdy wczetej nie ustaliśmy co można oglądać w telewizji ani też nie rozmawiamy o telewizji. Pracy jest cały dzień tak dużo w gospodarstwie, że kto by myślał o telewizji" (matka, wykształcenie podstawowe, wieś).

.. "W mojej rodzinie nie ma żadnego programu telewizyjnego, nikt nie wie, bo i gdzie. Oglądamy tylko wtedy jak wszystko się robi, w gospodarstwie. Włoczą się telewizor i zawsze coś leci. Ale dzieci wiedzą o której godzinie nadawane są programy, które chcą oglądać (matka, rodzina Miejska, pełna, wykształcenie rodziców: zasadnicze rolnicze, trójka, dzieci: 5, 7 i 10 lat).

"Zdarza się, że oglądamy telewizję razem, najczęściej jednak dzieci same oglądają różne programy, bo mamy programy satelitarne. Mąż bardzo dżno wraca do domu, a ja pracy mam w domu bardzo dużo. Jak oglądamy ~xem, to musi być spokój, nie można przeszkadzać, ani o nic pytać. Mąż Iówi, że przy telewizji trzeba odpoczywać, a nze rozmawiać" (matka, wykształcenie zawodowe zasadnicze, miasto).

Trudne warunki materialne, niekorzystna sytuacja społeczna, ychowawcza, kulturalna rodziny w olbrzymim stopniu determinuj~ określone funkcjonowanie telewizji i staje się powodem, że ;lewizja nie integruje członków rodziny, na co wskazuje przyto~one poniżej wypowiedzi matek: jednej z rodziny bezrobotnej, °ugiej z problemem alkoholowym.

"Mąż mój od trzech miesięcy jest na zasiłku dla bezrobotnych, może atego jest bardzo nerwowy, wszystko wytrąca go x równowagi. Całymi nami ogląda telewizję, od rana do nocy. Ja nie mam zbyt dużo czasu na lgdanie telewizji, jak dzieci sg w szkole piore, gotuję, sprzątam, martwię

bardzo, bo odczuwamy ciggly brak pieniędzy na życie. Często wybuchają (domu kóltnie, bo każdy chce oglądać swoje programy, mąż nie pozwala ieciom oglądać wielu ulubionych przez nie programów jak: "Godzina z mną Barbera", "Wielka Orkiestra Swigtecznej Pomocy", "Zar tropi

", "Słoneczny patrol", bo w tym czasie na okręglo ogląda suport na tevizji satelitarnej dub, filmy. Krzyczy na dzieci, żeby się uczyły a nie oglgly telewizję. My musimy mu często podporządkować się" (matka, rojna pełna, miejska, bezrobotna, wykształcenie rodziców: matka: ~adnicze, ajciec: średnie, dwoje dzieci 10 i 11 lat).

234

"Oglądamy wszyscy razem telewizję jak mąż nie pije ż wtedy jest dn°, przyjemnie. Jednak podczas oglądania dzieci nie mogą głośno śmiać .,n, pytać, bo ojca to denerwuje. Krzyczy, żeby było cicho, jest bardzo ~r.~ wowy. Pije dość często i wtedy nie ma mowy o oglądaniu. Awanturm~ się, dzieci muszą udawać, że śpią, a ja uspokajam go. Włącza telewa. ~~~ na cały regulator, przełącza kanały, krzyczy. Wstyd mi przed sgsiadam~ bo i żm zakłóca ogl4danie telewizji" (matka, rodzina miejska, pełn:~ wykształcenie rodziców: zasadnicze, dwoje dzieci: 7 i 10 lat).

W wielu też rodzinach (24% na wsi i 20% w miejskie) nie r... uważa się, aby podczas emisji programu łączyła rodziców i dzin~ specyficzna, wytwarzana przy tej okazji więź psychiczna, wsp~~l przeżywanie odbieranych treści, przejawiające się m.in. w poroz~~ miewaniu się między sob~ gestem, mimik, słowem. W rodzina I. tych, jak wskazuje również powyższe

wypowiedzi rodziców, ponieważ i czas oglądania telewizji musi być spokój, "cisza". Nie ma tu wole tego miejsca żadne, na "gorąco" wypowiedziane komentarze, opinie o programie czy wyjaśnienie dziecku niezrozumiałych mu zwrotów kwestii. Charakterystyczna w kontekście analizowanego zagadnienia jest wypowiedź jednej z matek:

"W trakcie oglądania programów właściwie to nic się nie dzieje w mojej rodzinie, bo wszyscy patrzą w ekran, a jak ktoś chce cokolwiek powiedzieć, nawet jednym słowem o oglądanym filmie, to natychmiast usłyszy "cicho ó4dź". Każdy wlepiony w ekran i mogłaby "burza" przejść w pokój, a nikt nie zauważy" (matka, wykształcenie zawodowe, miast., 1. Z bardzo wielu "zapisków dnia codziennego" wynika, że w trakcie oglądania programów telewizyjnych nie można porozumieć się, wypowiadać chociażby w formie krótkiego zdania i jednego słowa własnych opinii, wrażeń, spostrzeżeń o programie. Oglądanie telewizji to dla niektórych chwila absolutnej ciszy, zamknięcia się w sobie, odizolowania się od najbliższych osób i spram życia codziennego. Czasami takie zachowania członków rodziny tłumaczy określona sytuacja i warunki w jakich się znaleźli. Wśród wybranych wypowiedzi matek:

"Telewizja pomaga mi żyć. Zapominam o przeżyciach, cierpieniach i kłopotach dnia codziennego. Oglądając telewizję, filmy najczęściej, seriali filmowe, zapominam chociaż na chwilę o tym co przeżywam" (matka, rodzina niepełna, wiejska, wykształcenie matki: średnie, dwoje dzieci 10 lat i 12 lat).

"Lubię z dziećmi lub sama oglądać programy telewizyjne. Staram się chociaż podczas oglądania zdystansować się od niepokoju o męża, który jest bardzo daleko od nas, o dzieci, a przede wszystkim od tej cząstki i

2;15

a mnie fizycznej z psychicznej odpowiedzialności za rodzinę, za dom, za siebie. W telewizji szukam zapomnienia z odprężenia" (matka, rodzina częściowo niepełna, wykształcenie matki: wyższe, troje dzieci 5, 7, 10 lat).

Podobnie i po emisji programu członkowie rodziny nie rozmawiają o obejrzanym programie, nie ma zwyczaju dzielenia się swoimi uwagami, spostrzeżeniami (34,7% rodzin wiejskich, 20% miejskich).

Oto wypowiedź jednej z matek:

"Po obejrzeniu jakiegoś programu chciałabym porozmawiać z mężem dziećmi, podzielić się swoimi wrażeniami o filmie, podyskutować, ale w mojej rodzinie nie ma takich zwyczajów. Mój wyłącza telewizor i mówi, że po dniu pracy i trzeba iść spać, albo że nie ma o czym

rozmawiać, bo i tak nierealne, a na chleb trzeba zapracować" (matka, wykształcenie dnie. miasto).

Zauważa się również brak całkowitego zainteresowania wielu rodziców (22,4% ze wsi, 11,4% z miasta) tym, jak dziecko odebrało program, czy zrozumiało główną sekwencję, co zapamiętało, ocenia program itp. Wielu rodziców nie korzysta w pełni ze osobności wymiany myśli, poglądów ze swoimi dziećmi, kiedy oglądają telewizję wspólnie.

Rodzice nie korzystają z nadarzającej się przy tej okazji możliwości rozmawiania ze swoim dzieckiem, dzielenia się uwagami o gramie, uczenia się krytycznego odbioru telewizji, obserwowania własnego dziecka, co może wywołać u rodziców pewne refleksje dotyczące jego rozwoju umysłowego, emocjonalnego, społecznego.

W przeważającej mierze taką postawę przyjmuje rodzice niwykształceni (wykształcenie podstawowe, zasadnicze), których świadomość wychowawcza, dotycząca analizowanych tu problemów, jest bardzo niska i którzy w związku z tym nie dostrzegają wspólnym, rodzinnym oglądaniu telewizji szans i możliwości umacniania więzi psychicznej z dziećmi i innymi członkami rodziny. Ale także takie zachowania przejawiają, niektórzy rodzice posiadający wykształcenie wyższe lub średnie, którzy z uwagi na charakter i rodzaj wykonywanej pracy odczuwają deficyt czasu i rzadko oglądają wspólnie telewizję, a przyczyną może być również ich "wygodnictwo", egoizm, lenistwo, wadzące do tego, że telewizja nie tylko nie łączy, nie integruje członków rodziny, ale wręcz dezintegruje, "pozwała" zamykać się. Analizy wariantów badań: rozdz. IV.

236

każdemu z nich w swoich "światach spraw i przeżyć". Poniżej wykres wskazuje na dezintegrujący wpływ telewizji zarówno w rodzinach wiejskich jak też miejskich.

ftys.21. Telewizja wywołująca dezintegrację rodziny

a - rodzice z dziećmi nie dokonują wspólnego wyboru programów, treści i pory oglądania, nie łączą ich zainteresowania telewizyjne ani też potrzebują "bycia razem", wspólnego spędzania czasu wolnego przed telewizorem,

b - brak porozumiewania się członków rodziny podczas emisji programu mimiką, gestem, słowem,

c - rodzice nie wyjaśniają dziecku niezrozumiałych mu zwrotów, akcji i treści oglądania programu,

d - brak jest rozmów w rodzinie po emisji programu, nie wypowiadają swych odczuć, wrażeń, ocen itp.

e - rodzice nie rozmawiają z dzieckiem na temat obejrzanego programu, m. wyjaśniają mu niezrozumiałych mu kwestii, nie interesują się co dziec 1. zapamiętało itp.

Szczególnie narażone na ryzyko złego wpływu telewizji są dzieci z rodzin, w których rodzice nie ustalają reguł oglądania telewizji"

~4Porów.: L. Kirwil: Wpływ telewizji: op.cit.

2:3 i

ie oglądaj jej razem z nimi, nie rozmawiaj o programie, nie baw się o rodzinny, wspólny odbiór telewizji. Dzieci te najczęściej oglądają znaczni ilość programów rozrywkowych, sensacyjno - kryminalnych przeznaczonych dla dorosłych i są skłonne oglądać bez udziału rodziców⁷⁵. Określa się je najczęściej "dziećmi telewizyjnymi", ponieważ przyzwyczyły się do zachowań telewizyjnych, Czekając w tym, że "(...) po włączeniu aparatu natychmiast przestaje się bawić, zwraca się ku ekranowi, siedzi cicho w napięciu podążając tylko za potokiem obrazów, izolowane od rzeczywistości i ludzi"⁷⁶. Ponadto, w sytuacji kiedy coraz więcej dzieci ma swój oddzielny telewizor, swoje video, w swoim pokoju, staje się niemożliwe wspólne rodzinne oglądanie telewizji⁷⁷.

Reasumując, zauważa się, że dezintegracyjny wpływ telewizji w sytuacji nieracjonalnego jej odbioru w rodzinach miejskich i wiejskich przejawia się w tym, że:

redukuje ona czas na przebywanie razem (rodziców z dziećmi) w domu i wspólne spędzanie czasu wolnego,

nie wywołuje potrzeby "bycia" razem i potrzeby współprzeżywania odbieranych treści,

zabiera czas na wspólne rodziców z dziećmi rozmowy,

nie wywołuje wspólnych zainteresowań telewizyjnymi tematami. dezintegracyjny wpływ telewizji na rodzinę, wywołany określonym zachowaniem się członków rodziny, nie pomaga rodzicom

w procesie wychowania dziecka. Rodzice nie wykorzystują tej szansy wychowawczej jaką daje im telewizja, umożliwiając codzienny kontakt i porozumiewanie się z dzieckiem podczas

oglądania telewizji.

. Telewizja wyręczająca rodziców w procesie Wychowania dziecka

Rozpatrując telewizję w aspekcie zagrożeń, jakie potencjalnie niesie dla rodziny, nie można pominąć zagadnień, które dotyczą...

~5Por. Aletha C. Huston: Television Medium. (w:) Big World, Small Screen: LHP It's All About Television in American Society. Lincoln. University of Nebraska Press 1991.

~6A. Korzemiński: Dzieci telewizyjne cierpią na wszystkie symptomy uzależnienia. Wszyscy stajemy się Zombies. "Polityka" 1994, listopad.

Według informacji OBOP, w 1994 r. przeszło 44% dzieci miało odbiornik telewizyjny w pokoju, w którym się bawiło lub odrabiało lekcje, 35% w pokoju, w którym nie było, ponad 62% dzieci miało w domu magnetowid.

Przed emisją Po emisji emisją programu programu ro ramu
(r) rodziny miejskie D rodziny wiejskie

238

wyłączenia, zastępowania poprzez telewizję rodziców w procesie opieki i wychowania dziecka w rodzinie.

Szczególnie niebezpieczne w wychowaniu rodzinnym wydaje się być traktowanie telewizji jako elektronicznej niani. Widać to z tym, że rodzice, posługując się cugle, systematycznie telewizję jako swego rodzaju niani, wywołują się w ten sposób najważniejszą rolę, jaką mają do spełnienia, wychowawców własnych dzieci. Przy tym nie należałoby zapominać, że ta elektroniczna niania działa jak narkotyk, o czym świadczy chociażby badanie prowadzone na świecie na temat czasu, jaki poświęcają dzieci telewizji. Warto w tym miejscu przypomnieć tylko, że dzieci w wielu krajach na świecie, rozpoczynające naukę szkolną (pierwszoklasiści) mają za sobą już kilka lat "oświaty telewizyjnej". Telewizję oglądają codziennie, poświęcając jej sporo swojego czasu. Dzieci zafascynowane treściami kultury masowej, głównie amerykańskiej, zachodnio europejskiej, przekazywanymi przez stacje telewizji satelitarnej, kasety video, spędzają wiele godzin przed szklanym ekranem. Z kolei rodzice, często oboje zmuszeni do poszukiwania i wykonywania dodatkowych prac w celach zarobkowych i przebywania poza domem, poświęcają dzieciom coraz mniej czasu, co uniemożliwia im stały kontakt z dziećmi oraz prowadzi do utraty kontroli również nad korzystaniem z telewizji w rodzinie. Dziecko i młoczące w domu podczas nieobecności rodziców, przesiaduje godzinami przed szklanym ekranem. Jak wykazuje badanie, czas poświęcany przez dzieci telewizji zależy w dużej mierze od tego, czy spędzają one popołudnia samotnie w domu czy z rodzicami lub innymi członkami rodziny.

Z moich badań wynika, że bardzo dużo, bo ponad połowa rodziców (58,2% na wsi, 51,4% w mieście) przyznaje się do tego, że telewizja wyręcza ich w opiece nad dziećmi, w niektórych rodzinach bardzo często (18,3% miejskich, 12,3% wiejskich) w innych czasach (33,1% miasto, 45,9% wieś).

"Chłopcy spędzają bardzo dużo czasu przed telewizorem. Jestem w to spokojna, bo wiem, że im nic nie grozi. Adaś ma złych kolegów i wolę
Przegląd badań na ten temat: rozdz. II.

79 Sygnalizuje to zagadnienie H. Żebrowska: Czy telewizja rzeczywiście wywiera wpływ na psychikę odbiorcy. "Aktualności Radiowo - Telewizyjne" 1976 nr 13. 8° Porównaj: P. Kossowski: Dziecko a reklama telewizyjna. "Problemy Opiekunów i Wychowawców" 1994, nr 3.

81 Por. Television Medium. (w:) Aletha C. Huston: Big World, Small Screen: the Role of Television in American Society, Lincoln University of Nebraska Press 1992.

82 Telewizja w życiu dzieci (badania włoskie). "Przekazy i Opinie" 1985 nr 1-2.

2a Sł

~edxi w domu. Ja jestem sama i nie mam czasu, żeby z chłopcami iść do kina, na wycieczki. W domu też mam dużo pracy i telewizja wypełnia czas chłopców" (matka, rodzina niepełna, miejska, wykształcenie atki: średnie, dwoje dzieci: 9 i 10 lat).

"Od dwóch lat jestem sama, mąż wyjechał za granicę w celach zarobkowych. Sama więc prowadzę dom i dzieci. Pracy nie brakuje, dlatego cieszę się, jak dzieci siedzą przed telewizorem, mogą wtedy wykonać wiele prac

mowych, ale także odpocząć, poczytać. Telewizja wypełnia czas moim 'eciom" (matka, miasto, rodzina czasowo niepełna, troje dzieci: 7, 10 lat, wyksz. zasadn.).

"Wolę, jak chłopcy są w domu i oglądają jakieś filmy niż włączyć się na ulicach, albo spotykają się z chłopcami, których zachowanie jest agresywne, palą, piją. Nie pozwalam synom przebywać dłużej poza domem. Piłam video i teraz całymi dniami oglądają. Ja też mam czas na prace

~mowe i odpoczynek" (matka, rodzina czasowo niepełna, miejska, wykształcenie matki: zasadnicze, dwoje dzieci 9 i 12 lat).

Wśród badanych czynników (wykształcenie rodziców, wielkość i struktura rodziny) przede wszystkim struktura rodziny (pełna, niepełna, czasowo niepełna) różnicuje na poziomie wysoce istotnym statystycznie ($p < 10^{-6}$) przy rozkładzie liczb $xz = 48, 25$ w rodzinach miejskich i $xz = 76, 07$ wiejskich) udział telewizji w wyłączeniu rodziców w opiece nad dzieckiem. Częściej telewizja wyręcza rodziców w opiece nad dzieckiem w rodzinach niepełnych, czasowo niepełnych niż pełnych. Sądzę, że wiąże się to z tym, że samotny rodzic, obciążony jednoosobową odpowiedzialnością za funkcjonowanie, głównie materialne, rodziny, zapracowany, nierzadko przewijający ciężkie stany psychiczne, nie znajduje czasu lub często niechętnie i opiekę nad dzieckiem przekazuje telewizji. W rodzinach brak kontaktu samotnego rodzica

z dzieckiem zastępuje telewizję, i.e., gry komputerowe. Biorąc pod uwagę wykształcenie rodziców, częściej telewizja wyręcza rodziców w rodzinach miejskich niż w wykształconych niż pozostałych miejskich (na poziomie wyszczególnionym statystycznie $p < 0.05$) przy rozkładzie liczb dzieci, natomiast w rodzinach wiejskich wykształcenie rodziców nie ma istotnego wpływu na badanych czynników ($p = 0.09$, $\chi^2 = 4, 66$).
A zatem telewizja przyjmuje rolę "elektronicznej matki" w tych środowiskach rodzinnych, zastępując rodziców w części i dzieckiem, gwarantując im, jak określają sami rodzice "Intymność, spokój, spędzanie czasu w domu, ochronę przed cięskami i wpływami kolegów". Oto wybrane wypowiedzi rodziców w ten temat:

240

Spokojna jestem jak synowie siedzą w domu, przed telewizorem. Wierzę, że nie zrobi im nikt krzywdy, nie wpadną w złe towarzystwo, dlatego daliśmy magnetowit. Chłopcy wypożyczają kasety i oglądają całymi dniami" (matka, wykształcenie średnie, miasto, rodzina pełna, dwójka synów 9 i 12 lat).

"Dzieci moje najczęściej popołudniu i wieczorem oglądają telewizję. Cieszą się, że są w domu, a nie na podwórku, gdzie dzieją się różne, nieporządane rzeczy, jak chuligaństwo. W domu są bezpieczne, że nikt im krzywdy nie zrobi, a ja mogę w tym czasie zrobić wiele domowych robót" (matka, wykształcenie zasadnicze zawodowe, rodzina pełna, miasto, dwójka dzieci: 6 lat i 9 lat).

Wychowuję dzieci sama i borykam się z olbrzymimi trudnościami materialnymi. Jestem sama i jest mi bardzo ciężko psychicznie. Dzieci oglądają najczęściej całymi dniami telewizję, a ja mam dużo swojej pracy i kłopotów dużo. Boję się, żeby nie wpadły w złe towarzystwo i wolę, żeby oglądały telewizję" (matka, wykształcenie zasadnicze zawodowe, miasto, rodzina niepełna, troje dzieci: 7, 10, 12 lat).

Warto zauważyć, że w różnych środowiskach rodzinnych zdarza się, że rodzice w sposób świadomy uwalniają się od obowiązku opieki nad dzieckiem, przekazując tę rolę telewizji. Dzieci z kolei oglądają telewizję, bo pragną towarzystwa i bezpieczeństwa, czego rodzice z różnych przyczyn nie zapewniają im. Szczególnie dzieci z rodzin patologicznych lub dzieci niedostosowane społecznie nie poświęcają telewizji dużo czasu. Czują się izolowane i brakuje im poczucia pewności siebie, poszukuje więc oparcia w telewizji. Podobnie w rodzinach zaniedbanych, telewizor staje się główny! wychowawcy, a zdobywane przez dzieci doświadczenia medialne zastępuje doświadczenia naturalne, zabawy z rówieśnikami, spędzanie czasu wolnego z rodzicami poza domem.

Rodzice przekazują więc swoją funkcję wychowawczą telewizji. Zjawisko to zachodzi tym częściej, im rodzice mniej mają czasu na bardziej zajęte prace, przebywają wiele godzin w domu, poza domem, reprezentują niższy status społeczny, niższy poziom kultury pedagogicznej.

Krytycy często potępiają rodziców za stosowanie telewizji jak elektronicznej niańki, a niektórzy badacze stawiają pytania: czy jest to dobre, czy zła niańka?

83 Np. w książce Aletha C. Huston, John C. Wright (w:) Media, Children and the Family: Social Scientific, Psychodynamic, and Clinical Perspectives (edited by), Donald I. Zilman, Jennings Bryant, Aletha C. Huston, Hillsdale, N.Y. 1994.

2-1 I

Dzisiaj telewizor coraz częściej wyręcza rodziców w opowieściach dzieciom bajek, historyjek, w czytaniu im książek, stał się gawędziarzem, gazetą, książką obrazkową. Coraz częściej telewizor zastępuje ojca i matkę, którzy w przeszłości opowiadali dzieciom codziennie bajki na dobranoc. Coraz więcej jest rodzin, w których rodziców pracujących do późnych godzin, przebywających poza domem i coraz więcej dzieci osamotnionych, które w swoich mieszkaniach gapie się godzinami w migoczący ekran telewizora. Słusznie pojawiają się głosy potępiające rodziców za taką postawę, wskazując jednocześnie na niebezpieczeństwo kształtowania u dziecka obrazu świata poprzez osoby, które go nie znają i mają zupełnie odmienne cele niż rozwój i wzbogacanie wewnętrzne tego dziecka. Elektroniczne, bezrodzicielskie "opowiadacze" telewizyjni pragną przede wszystkim sprzedać towar, a nie rozwijać i wychowywać dziecko. Nieracjonalny odbiór telewizji w rodzinie lukuje czas poświęcony w rodzinie na rozmowy. Interesująca jest wypowiedź jednej z matek na ten temat:

"Przypominam sobie własne dzieciństwo, dom rodzinny na wsi, w którym nie było telewizora. Rodzice, chociaż zapracowani na roli znajdowali sposób, żeby na dobranoc opowiedzieć mi bajkę, jakś historyjkę lub poczytną książkę. W niedzielę po obiedzie często tata czytał fragmenty książki dla dzieci i dla dorosłych. Ja natomiast swoim dzieciom czytałam. Były bardzo małe, ale często usypiała je telewizyjna Dobranocka. W wielu rodzicach robi to, oprócz telewizji, kasety video z nagraniem bajkami. Wystarczy włączyć magnetowid a dziecko jak maszynka ogląda. Co w tym czasie robi rodzice? Do czego to doprowadzi?" (matka, rodzina pełna, miejska, wykształcenie wyższe, dwoje dzieci 6 i 10 lat).

Pytanie wydaje się być ogromnie zasadne. Do czego prowadzi "mediatyzacja" wychowania rodzinnego, zastępowanie rodziców, wizję i inne mass media rodziców w wypełnianiu wielu funkcji - wychowawczych, które immanentnie są związane z podstawami wychowania rodziców jako wychowawców własnych dzieci. W wielu badanych rodzinach telewizja,

wypełniając E>r.r,wic~ owicie czas wolny rodziców i dzieci, ogranicza rozmow.y mią nimi.
W niektórych rodzinach ma to miejsce bardzo cikat.o, vie codziennie telewizja zabiera czas na rozmowy, w im,ycli ~ czasami.

Media Manny: Who Tells the Stories Your Children Hear? "Ulec lien~pr" rlrfr;t, ~June.

242

Rys.22. Telewizja "zastępująca" rodziców (miejskich i wiejskich) w roznl~~ wach z dzieckiem

243

43. Telewizja zastępiwjąca dziecku rozmowy z rodzicami w rodzinie miejskiej

Kategoria Wykształcenie rodaiców Wielkość rodziny Struktura rodziny odpowiedzi Ipodst.l zasadn. I średnie I wyższe mntodz. Iwielodz. peina I niepet. ącZ.nie

Czato L 4 2 5'0 40.0 20.0

Czasami L 10 29 % 8.8 25.8 Nie L 6 g zastopuje ~ 11.5 17.3

xz=14,

4 40.0 37

32.7 14 26.9 56

_ 8 - 80.0 37 68

32.7 60.2 23 37 44.3 71.2

X 2 -_

2 2 4 4 20.0 20.0 40.0 40.0 45 89 18 6

39.8 78.8 15.9 5.3 15 44 4 4 28.8 84.6 7.7 T.7

2, 97 x2 = 24, 61

df = 6 df = 2

df - 4 p = 0, 02 p = 0, 22

p = 0,000059 c = o,z7

C = 0,35

Jak wskazuje powyższy wykres, telewizja częściej w rodzin.n I, wiejskich niż miejskich zastępuje rozmowy rodziców z dziećmi, · ~~ tłumaczyć można z jednej strony charakterem pracy rodzic<,~~ przebywaniem ich poza domem do późnych godzin, niskim pozi~ mem wykształcenia badanych rodziców na wsi, ale także wynil;t to może z tego, iż rodzice ci darzy zaufaniem telewizję, upal! n jąc w niej źródło przekazywania dzieciom w sposób profesjonal.,: wiedzy z zakresu różnych dziedzin i w ten sposób "uwalnia~~~" ., bie od

"obowi~zku" rodzicielskiego, jakim sad rozmowy z d~ it kiem na różne tematy. Wydaje się, iż szczególnie niepokojąc;, punktu widzenia wychowania rodzinnego jest sytuacja, w klon° rodzice ograniczają rozmowy z dzieckiem, świadomie przekazuj:~~ tę funkcję telewizji.

Konsekwencje takiego postępowania rodzic ~ ~« mog~ okazać się groźne dla przyszłych kontaktów interpersonalnych, emocjonalnych między członkami rodziny.

~ 44.

Telewizja zastępująca dziecku rozmowy z rodzicami w rodzinie wiejskiej

Kategoria Wykształcenie rodziców Wielkość rodziny Struktura rodziny odpowiedzi Ipodst.l zasadn. I 3rednie I wyższe małodz.lwielodz, peina I niepet. ącZ.nirpo!

czEsto L lz lo

40.0 33.3 Czasami L 50 2T % 50.5 27.3

Nie L 12 10 zastępuje ab 2g.3 24.4

5 16.7 16

16.2 9 22.0

3 10.0

6 8.0 10

24.3

7 23 12 12 f, 23.3 76.7 40.0 40.0 20.0 32 67 95 2 2

32.6 67.7 96.0 2.0 j.0 15 26 37 2 36.6 63.4 90.2 9.9 1 t;

$X_z = 12,95$ $x_z = 1 \sim 4$ $X_l = f, 7, 1$ I

$df = 6$ $dt = 2$

$dl \sim 4$

$p = 0,04$ $\sim = 0 \sim 4g$ pe IU(-i)

$C = 0,2B <; \sim 0,50$

Często Czasami Nie wyręcza (r) rodziny miejskie D rodziny wiejskie

244

Z rozkładu liczb przedstawionych w powyższych tabelach wy nikaj~ istotne różnice statystyczne, wskazujące, że wykształceniu rodziców ($p=0,02$, $p=0,04$) i struktura rodziny różnicuje udział telewizji w zastępowaniu dziecku rozmowy z rodzicami⁸⁵. Częścic,l taki "rolę" pełni telewizja w rodzinach, w których rodzice p« siadają wykształcenie tylko podstawowe lub zasadnicze niż w rc> dzinach wykształconych, co wijże się zapewne z określonym p<· ziomem świadomości wychowawczej, być może również z deficytem czasu wolnego rodziców, spowodowanym rodzajem i charak terem pracy zawodowej,

przebywaniem poza domem itp. Przecież wszystkim jednak to niekorzystne wychowawczo zjawisko występuje w rodzinach niepełnych lub czasowo niepełnych. Czynniki struktury rodziny różnicuje na poziomie wysoce istotnym statystycznie ($p=0,000059$ rodziny miejskie, $p < 10^{-6}$ wiejskie) udział telewizji w zastępowaniu dziecka rozmowy z rodzicami. Tłumaczy to można m. in. i tym, że samotna matka lub ojciec obciążeni jednoosobowo odpowiedzialności za funkcjonowanie rodziny, zmęczeni i często nękani różnymi problemami dnia codziennego, nie znajdują czasu na rozmowy z dzieckiem. Lukę tę w rodzinach niepełnych i czasowo niepełnych wypełnia telewizja, co budzi uzasadniony niepokój związany z tym, że rodzice przekazują telewizji funkcje wychowawcze, jakie powinni sami pełnić w wychowaniu dziecka.

Wielu rodziców (22,9% miejskich i 31,8% wiejskich) uważa, iż telewizja skutecznie może zastąpić ich w poznawaniu przez dziecko świata wartości, norm moralnych poprzez przekazywanie mu wiedzy. O ile można by było w jakimś stopniu usprawiedliwić rodziców niżej wykształconych (podstawowe, zasadnicze zawodowe), to tyle obarczanie głównie telewizji tymi "rolami" i świadome uwalnianie rodziców z realizacji funkcji, jałca w tym zakresie powinni spełniać, wydaje się być wielce niepokojące z punktu widzenia wychowania dziecka. Należy zauważyć, iż częściej ma to miejsce jednak w rodzinach niżej wykształconych: niepełnych, czasowo niepełnych niż pozostałych.

Wykształcenie rodziców ($\chi^2 = 14, 15, df=6, p=0,027$ miejskich i $\chi^2 = 20, 61, df= n; p=0,0021$ wiejskich) jak też struktura rodziny ($p=0,000079$ miesi

85Np, Z badań włoskich wynika, że wiele dzieci ma telewizory w swoich pokojach i ogląda programy samotnie i nie rozmawia z rodzicami o tym co ogląda w telewizji. Coraz więcej jest dzieci we Włoszech, które osamotnione "w pustych mieszkaniach I. gapią się w migocące ekrany i cierpią" - pisze o tym R. Wojdan - Jaskulska: Dziecko i telewizja - casus włoski. (w:) Dzieci a telewizja. Próba oceny, op.cit.

245

9kie, $p=0,000074$ wiejskie) różnicuje na poziomie istotnym statystycznie "rolę", jaką telewizja przyjmuje w zastępowaniu i wyrażaniu rodziców w procesie poznawania przez dziecko świata społecznego, przyrody, techniki, kultury.

Jak wynika z badań, w wielu rodzinach miejskich (60,6%) oraz wiejskich (58,3%), telewizja zastępuje także wspólne spędzanie czasu z rodzicami poza domem. Szczególnie często zjawisko to występuje w rodzinach niepełnych (45,2% miasto, 41,4% wieś) i czasowo niepełnych (25,8% miasto, 20,7% wieś), co wiąże się głównie z brakiem czasu, jaki może samotny rodzic poświęcić dziecku na wspólne spacerowanie, zabawy, gry na powietrzu, wycieczki,

wyjazdy, ~ójsie do kina itp., ale także z trudnościami finansowymi, jakie rzezywaj~ rodziny niepełne, uniemożliwiającymi realizację nietórych form wykorzystania czasu wolnego poza domemss.

Wypracowania pisane przez dzieci na temat: moja rodzina rzed telewizorem, dostarczyły ciekawych informacji wskazujących a to, że w wielu rodzinach telewizja zastępuje spędzanie czasu omego poza domem, chodzenie do kina, na spacer, gry, zabawy p. Dzieje się to na skutek wygodnictwa rodziców, niechęci włoże;~, a chociażby małego wysiłku w organizację czasu wolnego, istnie,cych już w rodzinie utrwalonych nawyków spędzania czasu przed lewizorem. Ilustracji mog~ być wybrane fragmenty wypowiedzi semnych dzieci.

"Cale popołudnia spędzamy czas oglgdajgc telewizję. Jak proszę tal4, 6y pograć w piłkę lub pobiegać, to mówi, że w telewizji satelitarnej ~r.vt snsmsija meczu i lepiej ogdgdac" (chłopiec, lat 10, miasto, wyksil,n.(nie rodziców: średnie).

"Ilodxice często mówię, że w telewizji sg lepsze filmy jak m ~:rnrr r co chodzić do kina, trzeba pieniądze wydawać. A ja lubię chnd~r, rln ra (dziewczynka, lat 9, rodzina miejska, wykształcenie rculzi,v~~s: >adnicze zawodowe).

"Bardzo lubię oglądać telewizję, ale chciałabym czasami pn~o, haa .4,rchodem x rodzicami, albo pójść na spacer. Ale mama móza~, ~r lapra~ ~żedzieć w domu i oglądać telewizję" (dziewczynka, lat, 10, nia.;tm, kształcenie rodziców: ojciec zasadnicze, matka śrceloi,~).

W świetle otrzymanych wyników można stwierdzić, że, I,,Inwi w wielu rodzinach miejskich i wiejskich zast~pujc· cl;,vv";,~;j r"v, vszechnione w rodzinie formy wypoczywania)acrz;, clr·rrmm Inlr w

Obliczenia statystyczne: struktura rodziny (p < 1Q(-r;) ,. ", ";, ", ,i, . "" r", ,,,i"" ,ir >ce istotnym-statystycznie.

246

domu, uwalniając rodziców od "trudu" organizowania wspólne~~~ spędzania czasu z dzieckiem.

Telewizja, jak wskazuje wyniki badań przedstawione powyżcy~ może zakłócić i utrudnić wychowanie dziecka w rodzinie poprzez pełnienie tzw. roli "elektronicznej niańki" w rodzinie w opiece na~I dzieckiem, zastępowanie rodziców w opowiadaniu dziecku historii ~ , bajek, w rozmawianiu z nim na różne tematy, przekazywaniu wic dzy a także poprzez zastępowanie spędzania czasu wolnego poa:~ domem.

Analiza materiału empirycznego, przedstawiona w tym rozdziale, wskazuje na niektóre zagrożenia, jakie telewizja stwarza rodzinie w procesie wychowania rodzinnego dziecka. Można je przedstawić w sposób graficzny na rysunku.

Rys.23. Telewizja zagrażająca i utrudniająca

wychowanie rodzinne

TV

Indywidualne oddziaływanie "Zastępowanie"

TV na dziecko: Dezorganizacja rodziców w procesie wychowania, na zdrowie i rozwój, na sferę poznawczą, i zakłócenie organizacji rodziny

emocjonalną, organizację dnia w rodzinie i motywacyjną osobowości dziecka i rodziny

247

Pedagogiczne aspekty funkcjonowania telewizji w rodzinie

Podsumowanie i propozycje

Podsumowanie wyników badań

Badania, jakie przeprowadziłam, były próbą spojrzenia na telewizję przez pryzmat jej rodzinnego - domowego odbioru. Miały one charakter eksploracyjno - diagnostyczny. Dotyczyły zagadnień związanych z funkcjonowaniem telewizji w rodzinie, w aspekcie możliwości i szans, jakie stwarza ona w wychowaniu rodzinnym, ale także, jakie niebezpieczeństwa i zagrożenia wywołuje swym oddziaływaniem na dzieci i rodzinę. Kompleksowe spojrzenie na funkcjonowanie telewizji w rodzinie pozwoliło mi na ujęcie różnych aspektów jej oddziaływania w wychowaniu rodzinnym dziecka, a więc zarówno na możliwości i szanse wychowawcze, jak też na zagrożenia.

Analiza materiału empirycznego umożliwiła weryfikację postawionych hipotez, sformułowanie wniosków dotyczących głównych zagadnień stanowiących przedmiot tej pracy.

Rodzinnie - domowy odbiór telewizji miał miejsce wtedy, gdy rodzice (lub jedno z rodziców, jeżeli drugiego nie było w domu) z przyczyn obiektywnych nie mógł oglądać wspólnie i rodzice oglądali telewizję, gdy łączył ich ściśle określony cel i wybór określonych programów, zbliżone zainteresowania. Wybiórczy, aktywny i selektywny odbiór, jeśli pomiędzy rodzicami i dziećmi istniała więź psychiczna.

Z analizy materiału empirycznego wynika, że odbiór telewizji w rodzinach okazał się zróżnicowany. W badanych rodzinach zróżnicowanie to dotyczyło: 1) zewnętrznych warunków odbioru telewizji: mieszkaniowych i wyposażenia w mass media, 2) indywidualnego

dzinnych kontaktów telewizyjnych oraz 3~ cha.ra.ki.c~rn rc>clzinno tomowego.-ecibioru telewizji.

248

Otrzymane wyniki wskazuj, że w zdecydowanej większości badanych rodzin, szczególnie miejskich, warunki mieszkaniowe oraz wyposażenie w mass media, takie jak telewizja kolorowa (z możli wości~ odbioru, w wielu domach stacji telewizji satelitarnej), radim magnetowid, aczkolwiek nieco odmienne, to jednak s4 korzystne i sprzyjaj organizowaniu rodzinno - domowego odbioru telewizji.

Zakres rodzinno - domowego odbioru telewizji określony po przez zbadanie: częstotliwości i pory wspólnego rodzinnego od Moru telewizji, tematyki (typ, rodzaj) ogl~danych programów ora,r zainteresowań telewizyjnych domowników (dzieci i rodziców) różni się w poszczególnych rodzinach znacznie.

Codziennie, wspólne ogl~danie programów występuje zdecydowanie częściej w rodzinach miejskich (50,8%) niż wiejskich (20%) W mieście częściej występuje ono w rodzinach wykształconych . pełnych, małodzietnych niż w rodzinach wielodzietnych, niepeł nych lub czasowo niepełnych. Stwierdziłam również, że w niektó rych rodzinach wiejskich (17,1%, 8,6% w mieście) wspólne ogl~da nie telewizji występuje sporadycznie, bardzo rzadko, czasem tylkm w sobotę, niedzielę, co zwi~zane jest głównie z charakterem pracy rodziców na wsi, rytmem prac w gospodarstwie rolnym. Przyczy nia się do tego także niska świadomość pedagogiczna tych rodzi ców, zwi~zana z określonym pułapem wykształcenia (podstawowa. zasadnicze), ponadto nie odczuwana przez nich potrzeba wspól nego spędzania czasu wolnego, brak motywacji do wspólnego ogl~dania telewizji w rodzinie.

Rodzinny odbiór telewizji odbywa się w różnych godzinach rano, po południu, wieczorem, w nocy. W niewielu tylko rodzi nach, (34,3% - miasto, 20,6% - wieś) wspólny, rodziców z dziećmi, odbiór programów przypada na godziny popołudniowe (16.30 19.30), w których emitowane s~ głównie programy dla dzieci młodzieży. Szczególnie niepokojące jest ogl~danie telewizji przez. rodziców wraz z dziećmi, w późnych godzinach wieczornych i noc; (22,9% - miasto, 20,6% - wieś). Wyniki s~ być może zaniżone, z~~ względu na nieujawnienie tego faktu przez część badanych rodzi ców, ponieważ odbiór programów nocnych (i po godz. 20.00) jest w świadomości społecznej zarezerwowany dla dorosłych i współ uczesnictwo dzieci 9 - 10 letnich w ogl~daniu telewizji spotyka si~; nadal z krytyki otoczenia (s~siedzi, koledzy z pracy).

Rodzaj i zakres tematyczny oglądanych programów w rodzinach miejskich i wiejskich, wyraźnie różnicowały (na poziomie istotnym statystycznie) takie czynniki jak wykształcenie rodziców

249 wielkość rodziny i jej struktura. W rodzinach małodziennych, pełnych, wykształconych (wyższe i średnie wykształcenie) w mieście (48,6%) i na wsi (25,3%) częściej niż w rodzinach niewykształconych, wielodzienne, niepełnych, czasowo niepełnych, oglądane są, wspólnie wybrane przez domowników wartościowe, z punktu widzenia wychowawczego i artystycznego, programy adresowane do dzieci (cykliczne programy: "Teleranek", "Ciuchcia", "Tik-Tak", "Kwant") oraz programy informacyjne, popularno naukowe, rozrywkowe, dobre filmy. Najliczniejszą grupę tworzy rodziny (głównie wiejskie, chłopskie - 51,2%, ale także miejskie - 35,4%) charakteryzujące się bardzo zróżnicowanymi tematami wspólnie oglądanych programów telewizyjnych, w przeważającej jednak mierze są to filmy fabularne, seriale, programy sportowe, rozrywkowe, rzadziej natomiast cykliczne programy telewizyjne dla dzieci, informacyjne, trzyrodzinne.

Otrzymane wyniki pozwoliły wyodrębnić rodziny, w których zakres rodzinno - domowego odbioru telewizji jest różny, określony przez mnie jako korzystny, mało korzystny i niekorzystny:

-korzystny, racjonalny z punktu widzenia wychowania dziecka zakres rodzinno - domowego odbioru telewizji dotyczy rodzin przede wszystkim wykształconych miejskich (48,6%) i wiejskich (25,3%). charakteryzuje się tym, że rodzice w miarę systematycznie, prawie codziennie, wspólnie z dzieckiem oglądają wybrane, zgodnie z zainteresowaniami domowników, programy telewizyjne, poświęcają, o telewizji nie więcej niż dwie godziny, najczęściej w godzinach 17.00-20.00. W rodzinach tych rodzice z dziećmi wspólnie wybierają i oglądają wartościowe wychowawcze i artystyczne programy teleranek (np. cykliczne programy telewizyjne dla dzieci, programy informacyjne, popularno - naukowe, muzyczne, niektóre sportowe, dobre filmy). Zainteresowania dzieci i rodziców dotyczy wydarzenia i postaci ekranowych, bohaterów filmowych, informacji bieżących z kraju i ze świata, muzyki, wydarzeń sportowych;

- mało korzystny z punktu widzenia wychowawczego zakres rodzinno - domowego odbioru telewizji występuje zarówno w rodzinach miejskich (35,4%), jak też wiejskich (51,2%), reprezentujących różny poziom wykształcenia rodziców, wielkość i strukturę rodziny. Określić go można jako mało stabilny, zmienny, powściągliwy, w rodzinach zaliczanych do tej kategorii wspólny odbiór telewizyjny może mieć czasami charakter racjonalny, prawidłowy, częściej jednak niekorzystny, przede wszystkim dla dziecka, co uwarunko

250 wane jest głównie charakterem pracy rodziców, organizacji życia ~ rodzinie, przebywaniem rodziców poza domem. Rodzice tylko cr.~ sami wspólnie z dzieckiem ogl~daj~ niektóre programy telewizyjni o różnej porze: rano, po południu, zdarza sig, że po godz. 20.10 S~ to głównie filmy fabularne, programy rozrywkowe, sportowca seriale filmowe, rzadziej cykliczne programy dla dzieci, publin> styczne, widowiska teatralne, magazyny kulturalne. W rodzina I. tych występuje wyraźnie konsumpcyjny charakter odbioru progii.. mów telewizyjnych, co wynika z traktowania dość często telewiv~~ jako przede wszystkim swoistej rozrywki, łatwej, wygodnej, d«v~ atrakcyjnej;

- niekorzystny, nieprawidłowy z punktu widzenia wychowan ~,, dziecka zakres rodzinno - domowego odbioru telewizji ma miej~~ w rodzinach (16% miasto, 23,5% wieś), w których każdy z .L. mowników (w przeważającej mierze rodzice posiadali wykształ~ w nie zasadnicze lub podstawowe) najczęściej ogl~da telewizję sam chociaż zdarza się, że obok innych członków rodziny, o różnej In~ rze, często późnym wieczorem, czasami w nocy lub rano. Nie łbu; a ich wspólne zainteresowania określony tematyki telewizyjna oKl:~ dajk to co "leci" w telewizji, najczęściej jednak programy rozryw kowe, sportowe, filmy sensacyjno - kryminalne. Odbiór telewizji ~ tych rodzinach wskazuje na nieprawidłowe jego wykorzystania G rodzinie, budzi uzasadniony niepokój wychowawczy ze względu n:~ potencjalnie istniejące zagrożenia ujemnego oddziaływania telew~ zji na dziecko.

Charakter rodzinna - domowego odbioru telewizji określ~m przez badanie: motywów skłaniających członków rodziny do wsp~~l nego ogl~dania telewizji, sposobu wyboru przez dzieci i rocfr~ ców określonych programów telewizyjnych oraz porozumiewam się podczas ogl~dania telewizji i po emisji programu okazał si4 ~ badanych rodzinach zróżnicowany. Wyniki badań wskazują~, że w niewielu rodzinach wiejski l (17,6%)i jednak w zdecydowanie większej liczbie rodzin miejski. I. (39,4%), rodziców i dzieci łączył wyraźnie uświadomiony przew.~ nich cel i motywy odbioru telewizji, jak: chęć bycia razem, przeżs wania wspólnie odbieranych treści, możliwość zaspokojenia wi<,In potrzeb poznawczych, kulturalnych oraz zwi~zanych z rekreac i:, itp. Niepokojący natomiast jest fakt, iż w wielu rodzinach, głóa~ nie na wsi (38,5%, w mieście 17,2%) członkowie rodziny nie zdaw:~l~ sobie sprawy z wartości wychowawczych wynikających ze wspml nego oglacdnia telewizji, nie zastanawiali się nad celem i moty

251 mi odbioru określonych programów. Przyczynami takich zadro' między innymi mogą być: niski pułap wykształcenia rodziców <10(-6)), charakter ich pracy, brak czasu, zmęczenie,

zapewne wniez wygodnictwo i istniejaccy w tych rodzinach nawyk biernego udania telewizji przez domowników.

Rodzinno - domowy odbiór telewizji zwi~zany jest z wyborem ez dzieci i rodziców określonych programów, z podejmowaniem pólnych decyzji dotyczących oglądania telewizji z zachowaniem ady kompromisu. Stwierdziłam, że w wielu rodzinach wykształtych miejskich (41,1% a tylko w 15,4% wiejskich) dzieci i rodzice tanawiaja~ się, rozmawiaj na temat programów, które warto udać i wspólnie podejmuje decyzje w tej sprawie. Tego rodzaju iałania wychowawcze nie podejmowane sag jednak w wielu rodzi h wiejskich (30,3%) oraz miejskich (21,1%), legitymujących się kształceniem zasadniczym, co świadczyć może o braku zainteowania rodziców funkcjonowaniem telewizji w rodzinie.

Wyniki badań wskazały na wyraźne zróżnicowanie charak "TU odbioru telewizji w rodzinie, biorąc pod uwagę zachowanie członków rodziny podczas ogl~dania programów telewizyjnych. ntakt psychiczny pomiędzy rodzicami i dziećmi w trakcie emi programu telewizyjnego, przejawiający się w porozumiewaniu słowem, gestem, mimik, częściej występuje w rodzinach miej ich, wykształconych, pełnych niż wiejskich - chłopskich, wielo~tietnych, niepełnych, co wijze się przede wszystkim ze zróżni~wan~ częstotliwości wspólnego ogl~dania telewizji, częściej w Meście niż na wsi. Przyczyni jest również brak w rodzinach zwy~aju porozumiewania się podczas emisji programu, nieodczuwanie otrzeby nawi~zywania interakcji, w rezultacie czego. domownicy gl~daj~ program obok siebie, ale każdy oddzielnie.

W wyniku analizy materiału empirycznego stwierdziłam, że ~dzinno - domowy odbiór telewizji w badanych rodzinach jest różnicowany ze względu na charakter odbioru programów, co poWoliło mi wydzielić trzy jego typy:

- selektywny charakter odbioru telewizji w rodzinie występuje wtedy, gdy członków rodziny łączy wyraźnie uświadamiana ptrzeba wspólnego ogl~dania telewizji, przebywania razem, okrepne cele i motywy odbioru. Rodzice i dzieci dokonuja~ wyboru rogramów telewizyjnych zgodnie z ich zainteresowaniami oraz ze zględu na wartości poznawcze, kształcące, wychowawcze, artyyczne tych programów, porozumiewaj się między sobą w trakcie nisji i rozmawiaj~ po obejrzeniu programu. Selektywny charakter

252

rodzinno - domowego odbioru telewizji cechuje przede wszystkim rodziny wykształcone (średnie i wyższe wykształcenie. Rodzic<· swoim zachowaniem wskazuje na wysoki poziom świadomości pedagogicznej, wysoki kulturę środowiska rodzinnego;

- wybiórczy charakter odbioru telewizji przejawia się w tym, że domownicy tylko czasami uświadamiają sobie motywy skłaniające je do wspólnego oglądania telewizji i tylko w odniesieniu do niektórych programów telewizyjnych, zwyczajowo oglądanych w rodzinie, jak na przykład niektóre transmisje sportowe, programy rozrywkowe, seriale. Podczas tych programów porozumiewają się, słowem, gestem, mimiką, a podczas oglądania innych tego rodzaju interakcje nie występują. Ten typ odbioru charakteryzuje różne rodziny (zróżnicowane społecznie, kulturowo), uwarunkowany jest przede wszystkim charakterem pracy rodziców i związanym z tym deficytem czasu, determinującym częstotliwość rodzinnych kontaktów telewizyjnych;

- obojętny (przypadkowy) charakter rodzinnego odbioru telewizji ujawnia się w tym, że każdy z domowników ogląda sam, "oddzielnie", chociaż często w jednym pokoju, nie porozumiewają się oni między sobą podczas trwania programu i po jego emisji. Rodzice i dzieci oglądają programy telewizyjne wtedy, kiedy mają ochotę i czas, bez ich selekcji, przypadkowo, te które "leci z telewizji". Ten typ odbioru charakteryzuje rodziny mniej wykształcone, nie przejawiające zainteresowania funkcjonowaniem telewizji w rodzinie.

Operacjonalizując pojęcie rodzinnego odbioru telewizji przyjęłam dwa podstawowe parametry: zakres i jego charakter. Otrzymane wyniki pozwoliły mi wyróżnić w typologię dotyczącą zakresu rodzinnego odbioru telewizji (korzystny, wychowawczy, mało korzystny, niekorzystny) oraz charakteru odbioru telewizji w rodzinie (selektywny, wybiórczy, przypadkowy)

Na tej podstawie opracowałam (biorąc pod uwagę typologię, zakresu i charakteru odbioru telewizji w rodzinie) kompleksową typologię rodzinnego odbioru telewizji, wyróżniając:

- typ kreatywny, aktywny, - charakteryzuje się tym, że członkowie rodziny (ten typ reprezentowało 48% badanych rodzin miejskich i 24,7% wiejskich) łączą wyraźnie uświadamiane przez siebie cele i motywy odbioru: poznawcze, wychowawcze, rekreacyjne, -»- trzeba przebywania razem. Rodzice dość systematycznie (prawie codziennie) wspólnie z dzieckiem oglądają wybrane przez siebie programy telewizyjne, zgodnie z ich zainteresowaniami i ze względu na

253

a wartość społeczną, pedagogiczną, artystyczną tych programów. Wspólne rodzinne oglądanie telewizji odbywa się przeciętnie nie dłużej niż dwie godziny w porze popołudniowej (w godzinach 16.30 - 20.00). W trakcie oglądania telewizji istnieje między nimi więź psychiczna, przejawiająca się w porozumiewaniu się słowem, gestem, mimiką, wzrokiem,

współprzeżywaniem odbieranych treści. Rodzice wyjaśniają dziecku niezrozumiałe mu treści związane z programem, inspirowane do rozmowy, uczą krytycznej oceny programu, kształtują aktywną postawę uczestnictwa w kulturze masowej. Ten typ rodzinno - domowego odbioru telewizji jest korzystny, racjonalny z punktu widzenia wychowania dziecka, ma charakter selektywny, aktywny

- typ odświeżony, okolicznościowy (charakteryzował 37,1% rodzin miejskich i 51,2% wiejskich) - wspólny rodzinny odbiór telewizji odbywa się niesystematycznie, od czasu do czasu, najczęściej w dni wolne, w sobotę, ze względu przede wszystkim na charakter pracy rodziców. Domownicy tylko czasami dokonują wspólnego wyboru programów, rzadko uświadamiają sobie motywy skłaniające ich do wspólnego oglądania telewizji.

Członkowie rodziny oglądają wspólnie telewizję w różnej porze, i godzinie dwudziestej, czasami rano lub po południu, seriale filmowe, programy rozrywkowe, sportowe. Tylko podczas niektórych wyjazdów oglądanych w tych rodzinach programów jak: teleturnieje, transmisje sportowe, programy rozrywkowe, ma miejsce interakcja słowna między rodzicami i dziećmi, porozumiewanie się również gestem, wzrokiem, współprzeżywanie. Częściej jednak w rodzinach tych każdy z domowników ogląda telewizję "sam, oddzielnie".

Ze względu na mało stabilny, zmienny, wybiórczy charakter rodzinno - domowego odbioru telewizji w tym typie rodzin jest on dość korzystny z punktu widzenia wychowawczego i nie stwarza żadnych możliwości wykorzystania telewizji w wychowaniu rodzimego dziecka.

- typ bierny (14,9% rodziny miejskie i 24,1% wiejskie) - każdy z domowników najczęściej ogląda telewizję sam, chociaż obok pozostałych członków rodziny, o bardzo różnej porze, często późnym wieczorem, a nawet w nocy. Rodzice i dzieci w zasadzie nie odczuwają potrzeby wspólnego odbioru telewizji, nie łączą ich cele, formy odbioru, ani też zainteresowanie określonymi tematami programów wartościowych pod względem poznawczym, wychowawczym, artystycznym - dlatego najczęściej oglądają oni "to co leci" w te

254

lewizji. Chętnie natomiast ogląda się w tych rodzinach programy rozrywkowe, filmy nocne, sensacyjno - kryminalne, niektóre programy sportowe. Członkowie rodziny nie porozumiewają się między sobą podczas oglądania telewizji, brak jest więzi psychicznej, interakcji słownych. Rzadko również prowadzone są rozmowy na temat oglądanych programów. Rodzice nie troszczą się o recepcję odbieranych treści przez dziecko, nie podejmują działań zmierzających do organizowania rodzinno - domowego odbioru telewizji. W tego typu rodzinach funkcjonowanie telewizji jest nieprawidłowe, przypadkowe, bierne, bardzo

niekorzystne wychowawczo, co stwarza potencjalne zagrożenie dla procesu wychowania dziecka w rodzinie.

Udział rodziców w organizowaniu rodzinno - domowego odbioru telewizji, w ustalaniu jej miejsca i roli w życiu rodziny i w procesie wychowania dziecka okazał się zróżnicowany. Zróżnicowa nie to dotyczyło zakresu podejmowanych przez rodziców działań, takich jak: motywowanie dzieci do wspólnego oglądania określonych programów, ustalanie czasu i tematyki oglądanych programów, inspirowanie do wspólnej rozmowy o programie, wyjaśnianie dziecku niezrozumiałych kwestii w czasie trwania programu i p. jego emisji. Otrzymane wyniki pozwoliły wyodrębnić grupy rodziców, których udział w organizowaniu rodzinno - domowego odbioru telewizji oceniałam jako: duży, średni i mały. Dwa razy więcej rodziców mieszkających w mieście (41,7%) niż na wsi (23,5%) można było zakwalifikować do grupy charakteryzującej się wysokim poziomem ich udziału w organizowaniu wspólnego odbioru telewizji. Byli to przede wszystkim rodzice z wykształceniem wyższym (47,9% oraz: średnim (41,1%), co wskazuje, iż wykształcenie rodziców decyduje o podejmowanych przez nich działaniach związanych z rodzinnym odbiorem telewizji, z przygotowaniem dzieci do uczestnictwa w kulturze audiowizualnej.

Najlicniejszą grupę (B) tworzyli rodzice (40,6% w mieście i 50,6% na wsi) reprezentujący średni poziom, jeżeli chodzi o ich udział w organizowaniu wspólnego odbioru telewizji w rodzinie. ale czynili to dość rzadko, koncentrując się na wycinkowych, fragmentarycznych zadaniach z tym procesem związanych. Nieznaczny udział w organizowaniu rodzinno - domowego odbioru telewizji dotyczył dużej liczby rodziców na wsi (25,9%) oraz w miastach (17,7%), posiadających w przeważającej mierze wykształcenie zasadnicze lub podstawowe.

255

Badania wykazały, że sfera funkcjonowania telewizji w życiu dziecka i rodziny jest objęta przez rodziców zbyt małą troską wychowawczą. Wielu z nich nie przejawia szerszego zainteresowania tym zagadnieniem i nie zabiega o prawidłowy odbiór telewizji przez członków rodziny. Podejmowane przez rodziców działania w tym zakresie mają bardzo często charakter sporadycznych, niesystematycznych działań, co wyraźnie uwarunkowane jest poziomem wykształcenia badanych rodziców.

Udział sporej grupy rodziców w tym procesie jest niezadawalający, niski, często przypadkowy, okazjonalny. Na ogół jest on po prostu mały, a świadomość wielu rodziców, dotycząca omawianych zagadnień - niska. Wielu z nich nie zdaje sobie sprawy z potrzeby

przygotowania dzieci do odbioru telewizji, nie dostrzega potencjalnych korzyści wychowawczych, związanych z oddziaływaniem telewizji na dzieci.

Czynnikami, które różnicowały na poziomie istotnym statystycznie udział rodziców w tym procesie było miejsce zamieszkania ($p=0,0013$) rodziny, jej wielkość, struktura, ale przede wszystkim wykształcenie rodziców ($p=10^{-6}$), określające w znacznym stopniu poziom ich świadomości pedagogicznej, a więc stosunek rodziców do telewizji, zasób wiedzy na temat miejsca i roli telewizji w rodzinie, zainteresowanie i praktyczne ich zaangażowanie w proces organizowania wspólnego oglądania telewizji i jej funkcjonowania w rodzinie. Im wyższy był poziom wykształcenia rodziców, tym ich udział w organizowaniu rodzinno - domowego odbioru telewizji okazał się większy. Podobnie częściej tego rodzaju działania podejmowane były przez rodziców z miasta, reprezentujących rodziny małodziejne, pełne, niż z rodzin wielodzietnych, niepełnych, nielicznie niepełnych, wiejskich (chłopskich).

Niewielki udział wielu rodziców (58,3% z miasta i 76,5% ze si) w organizowaniu rodzinno - domowego odbioru telewizji, w przygotowaniu dzieci do uczestnictwa w kulturze masowej wynika z braku zainteresowania rodziców "funkcjonowaniem" telewizji w rodzinie, z niechęcią do podejmowania określonych działań wychowawczych związanych z organizowaniem wspólnego rodzinno - domowego oglądania telewizji, co widzę się głównie z niskim, jak wspominałam wyżej poziomem wykształcenia rodziców (podstawowe, zasadnicze).

Używając terminu kultura masowa, mam na myśli przede wszystkim kulturę

256

Zróżnicowany udział rodziców w tym procesie widzę się również z określonymi warunkami społecznymi i ekonomicznymi poszczególnych rodzin takimi jak: charakter pracy rodziców, pogoni za dodatkowym źródłem zarobku, trudności związane z utrzymaniem rodziny, "zapracowanie" rodziców i związane z tym deficyt czasu wolnego.

Istotną rolę odgrywa również określony poziom kultury pedowania dzieci do odbioru telewizji i poprzez między innymi wspólne rozmowy po emisji programu, uczenie dzieci oceny i wartościowania odbieranych treści, wyrażania własnych odczuć i opinii o programie.

Wyniki przeprowadzonych badań pokazały więc zróżnicowany udział rodziców w organizowaniu rodzinno - domowego odbioru telewizji, w przygotowaniu dzieci do uczestnictwa w kulturze masowej.

Na tej podstawie wyodrębniłam trzy grupy rodziców, których udział w tym procesie określiłam jako:

- pełny udział - reprezentuje rodzice, których zainteresowania i praktyczne zaangażowanie w proces organizowania rodzinno domowego odbioru telewizji jest systematyczny, szeroki, ponieważ troszczy się oni o zgodny z normami higieniczno - pedagogicznym czas (do dwóch godzin dziennie i odpowiednią porę oglądania telewizji, zachęcaj dziecko do wspólnego oglądania określonych wartościowych programów, ponadto wyjaśniaj dziecku, w trakcie emisji oraz po obejrzeniu programu, niezrozumiałe mu kwestie, z.: chęć do wspólnej rozmowy o programie, przygotowując w ten sposób dziecko do racjonalnego odbioru telewizji. Oboje rodzice systematycznie, w miarę możliwości codziennie, oglądają z dziećmi wybrane programy telewizyjne;

- ograniczony udział rodziców - charakteryzuje się tym, iż podejmują oni różne działania dotyczące rodzinno - domowego odbioru telewizji, ale czynią to niesystematycznie, zdarza się że rzadko i koncentruje się tylko na niektórych czynnościach (zwykle), jak na przykład wyjaśnianie dziecku niezrozumiałych zagadnień z programu gdy dziecko o to pyta, lub wspólnie z dzieckiem ustalanie czasu i tematyki oglądanych programów. Kontrola rodziców dotyczy głównie zbyt późnego oglądania przez dzieci telewizji oraz tematyki programów oglądanych. Charakterystyczny jest również i to, że w większym stopniu zakazowi podlegały rodzinach programy ukazujące sferę erotyki niż przemoc;

257

- pasywny (bierny) udział - charakteryzuje tych rodziców, którzy nie przejawiają zainteresowania wspólnym rodzinno - domowym odbiorem telewizji, w związku z czym nie zachęcaj dzieci do wspólnego, rodzinnego oglądania telewizji, nie troszczy się ani o czas, porę ani też o rodzaj i tematykę oglądanych przez dzieci programów, nie pomagaj dziecku w odbiorze treści telewizyjnych, nie wyjaśniaj niezrozumiałych dziecku kwestii, nie uczą oceniać, wartościować programów, nie inspirowanie do wspólnej rozmowy, dyskusji o programie. Przyjmuje w ten sposób obojętną postawę wobec funkcjonowania telewizji w rodzinie i uczestnictwa dzieci w kulturze masowej.

Analizując szanse i możliwości telewizji stwierdziłam, że może ona pomóc rodzicom w procesie wychowania dziecka poprzez: 1~ pełnienie określonych funkcji wychowawczych w życiu dziecka: po. nauce, rozrywkowej, odpoczynku; 2~ przekazywanie rodzicom wiedzy z zakresu wychowania (pedagogicznej, psychologicznej, socjologicznej, medycznej i w ten sposób stwarzanie im możliwości przyswojenia tej wiedzy drogą przekazów telewizyjnych oraz poprzez inspirowanie rodziców do określonej pracy wychowawczej z dzieckiem, do wykorzystywania zdobytej wiedzy w konkretnych działaniach wychowawczych,

opiekuńczych, kulturalnych w rodzinie, w rozwiązywaniu różnych problemów wychowawczych.

Telewizja zajmuje dominujące miejsce wśród innych sposobów wykorzystywania czasu wolnego przez dzieci miejskie i wiejskie. oglądają one telewizję codziennie, systematycznie, o różnej porze dnia.

Zauważyłam, iż spora grupa dzieci z miasta (32,9%), co wydaje się bardzo niepokojące, ogląda telewizję po głównym wydaniu Wiadomości, ale także późnym wieczorem, a czasami i w nocy, co powodowane jest przede wszystkim brakiem kontroli i zainteresowania rodziców funkcjonowaniem telewizji w rodzinie. Przyczyną takiej sytuacji należy upatrywać w niskim poziomie świadomości wychowawczej rodziców, ale także w zmęczeniu rodziców pracą zawodową, domowa w trudnościach dnia codziennego wynikających z poszukiwania dodatkowych źródeł utrzymania i przebywania poza domem.

Czas jaki poświęcają badane dzieci telewizji jest dość zróżnicowany, wynosi od 2 do 4 i więcej godzin. Biorąc pod uwagę normy higieniczno - pedagogiczne, określające telewizyjny wymiar czasu, dzieci w młodszym wieku szkolnym (do 2 godz. dziennie, zaangażowały się stosunkowo mało dzieci (24% z miasta i 17,1% ze

258

wsie) mieści się w tym przedziale czasu. Najwięcej jednak dzieci ogląda telewizję od dwóch do trzech godzin każdego dnia, ale także, na co trzeba zwrócić uwagę, spory grupę stanowi mali odbiorcy (23,3% z miasta i 24,1% ze wsi), których czas telewizyjny jest bardzo długi, wynosi cztery lub ponad cztery godziny dziennie.

Dzieci 9 - 10 letnie oglądają różne programy, adresowane do nich, jak też do dorosłych, najczęściej są to filmy fabularne, serialu popularno naukowe, przyrodnicze, sportowe, teleturnieje. Istotną rolę wśród oglądanych i bardzo lubianych przez dzieci programów zajmuje cykliczne programy telewizyjne, takie jak: "Telera, nek", "5-10-15", "Ciuchcia", "Tik-Tak", "Kwant", "Luz", "Ulic: Sezamkowa".

W wyniku przeprowadzonych badań stwierdziłam, że telewizja (poprzez wyżej wymienione cykliczne programy) pełni określone funkcje wychowawcze w życiu dzieci 9 - 10 letnich: poznawczą, rozrywkową, odpoczynku po pracy i nauce. Realizacja tych funkcji służy zaspokojeniu aktualnych potrzeb dziecka o charakterze instrumentalnym oraz autotelicznym. Telewizja poprzez różne formy przekazu stworzyła możliwość realizacji funkcji poznawczej, przejawiającej się w przekazywaniu oraz przyswajaniu przez dziecko nowych wiadomości dotyczących różnych kręgów tematycznych, wzorów postępowania, zachowania się w

różnych sytuacjach, w rozbudzaniu zainteresowań oraz insE» rowaniu dzieci do podejmowania nowych działań.

Telewizja poprzez emitowane w okresie badań wyżej wymi~ nione cykliczne programy telewizyjne okazała się źródłem nowych nieznanych dzieciom wiadomości, dotyczących różnych kręgów 1~~ mitycznych: społecznego, z zakresu kultury i sztuki, techniki, prz> rody, historii, ekonomii, sportu. Wiadomości te, aczkolwiek cz~; sto fragmentaryczne i nieuporz~dkowane, weszły w zakres ww obraźni, spostrzeżeń, pamięci. Dla dzieci z rodzin wykształcony ~~ (rodzice legitymujący się wykształceniem wyższym i średnim) t.w lewizja była częściej źródłem wiedzy niż dla pozostałych, co wi~~~ się przede wszystkim z bardzo zróżnicowanym zainteresowaniem zaangażowaniem rodziców w proces uczestnictwa dzieci w odhi~, rze treści przekazów telewizyjnych. Inne czynniki środowiska r~. dzianego, jak wielkość i struktura rodziny, znacznie mniejszy m::~ a wpływ na badane zależności, podobnie jak miejsce zamieszka:

Telewizja pomaga rodzicom w procesie wychowania, przek~,~ zując dzieciom (głównie w cyklicznych programach telewizyjnync l wartościowe wzory zachowania się w różnych sytuacjach społec~

259

nych, przygotowując małych odbiorców do pełnienia określonych ról społecznych, jak na przykład rola dziecka w rodzinie, ucznia w szkole, kolegi, uczestnika kultury. Większość badanych rodziców w mieście (88,5%) i na wsi (85,3%) dostrzega w telewizji tego rodzaju możliwości wychowawczego oddziaływania na dziecko. Pozostali, 'aczkolwiek niewielka ich liczba (11,5% z miasta, 14,7% ze wsi), °uważali, że telewizja nie przekazuje wzorów postępowania, które :dziecko mogłoby naśladować, przypisując jej inne funkcje, głównie ~rozrywkow~ i odpoczynku, natomiast przekazywanie dziecku okre'ślonych norm, wzorów, przykładów postępowania ograniczaj do bezpośrednich oddziaływań w rodzinie.

Duże możliwości posiada również telewizja, jeżeli chodzi o budzenie zaciekawień i zainteresowań dzieci. Zdecydowana ich większość (91,1% z miasta i 85,3% ze wsi) dzięki telewizji zainteresowała się różnymi zagadnieniami dotyczącymi życia społecznego, nauki, techniki, kultury i sztuki. Dla pozostałych telewizja nie jest źródłem zainteresowania się jakimś zagadnieniem, tematem, co spowodowane być może ograniczonymi możliwościami percepcyjnymi tych dzieci i określonym poziomem rozwoju intelektualnego, ale także niesystematycznym, przypadkowym i biernym ogl~daniem przez nich cyklicznych programów telewizyjnych.

Nieco mniejsze możliwości posiada telewizja jeśli chodzi o inspirowanie dzieci do podejmowania różnych działań niż w przekazywaniu im wiedzy, wzorów zachowań, w rozbudzaniu zainteresowań. Przyczyn jest wiele, być może telewizja napotyka na pewne bariery dotyczące skutecznego motywowania dzieci do wykonywania różnych działań lub tkwić one mogą w trudnościach wynikających z określonych nastawień i niechęci ze strony dziecka do podjęcia wysiłku związanego z realizacją jakiejś konkretnej czynności. Być może dlatego dla wielu dzieci (33,1% z miasta i 37,6% ze Nsi) telewizja nie jest źródłem inspirującym je do nowych działań. Jednak ponad połowę badanych dzieci (60%) wymienione wyżej typy programów telewizyjnych motywowały do nowych działań o charakterze: społecznym, kulturalnym, opiekuńczym, intelektualnym, technicznym, sportowym, kolekcjonerskim.

Przeprowadzone przeze mnie badania wskazują, że telewizja może pomóc rodzicom w procesie wychowania dzieci dzięki temu, że jest dla dzieci źródłem nowych wiadomości, wzorów postępowania, zainteresowań, inspiruje je do nowych działań. Wykrycie i liczenie poznawczej funkcji telewizji ma istotne znaczenie pedagogiczne* - wskazuje bowiem na możliwości pozyskania i wykorzystania

260

rola telewizji w procesie wychowania dziecka w rodzinie. Telewizja poprzez nadawanie bardzo różnych programów spełnia niezmiernie ważną w życiu dzieci funkcję rozrywkową, wywołując wiele pozytywnych, przyjemnych odczuć, wrażeń, dostarczając im dobrej zabawy. Dla wszystkich badanych dzieci, bez względu na uwarunkowania społeczno - kulturowe środowiska rodzinnego, telewizja jest przede wszystkim rozrywka z tym że większość z nich (66% z miasta i 57,1% ze wsi) uważa, że tylko niektóre programy telewizyjne dostarczają im dobrej zabawy, dla pozostałych - niemalże każdy oglądany program.

Można było również zauważyć, że prawie wszystkie dzieci wiejskie (91,2%) i miejskie (88%) chętnie odpoczywały po pracy w szkole, w domu oglądając "lekkie", nie wymagające wysiłku intelektualnego, programy telewizyjne.

Stopień realizacji wspomagającej roli telewizji w procesie wychowania dziecka uwarunkowany jest zespołem różnych czynników tkwiących zarówno w telewizji, jak też w rodzinie. Jednym z nich, istotnym, jest określony poziom świadomości pedagogicznej rodziców. Wyniki badań wskazują jednak, że świadomość pedagogiczna rodziców, dotycząca

uczestnictwa dzieci w kulturze masowej, roli jaki telewizja powinna spełniać w rodzinie, jest niska, wiedza na ten temat jest fragmentaryczna, wysoka.

Jedną z dróg wzbogacania zasobu wiedzy pedagogicznej rodziców jest telewizja. Jednak tylko niektórzy rodzice potrafią podać nazwy programów telewizyjnych adresowanych do nich, jak na przykład: "W kręgu rodziny", "Dom i my", "Bez recept", "Rodzina - rodzinie", "Raport w sprawie dzieci nieznanych", "Porog. mawiajmy o dzieciach", "Szkoła dla rodziców", "Psycholog radzi"

Z analizy materiału empirycznego wynika, że nie wszyscy rodzice korzystają z możliwości i szansy jakie stwarza im telewizja w tym zakresie. Dla niektórych rodziców (20,0% z miasta i 24,7% z wsi) telewizja zdecydowanie nie jest źródłem wiedzy o wychowaniu i nie dostrzegają oni możliwości jej wykorzystania w konkretnych sytuacjach wychowawczych w rodzinie. Jednak, co trzeba podkreślić, prawie połowa (45%) badanych rodziców z miasta (nie tylko w niewielu z wsi, 21,8%) dość często korzysta z doświadczeń pedagogicznych zdobytych dzięki telewizji. Z kolei na wsi 45,5% rodziców sporadycznie wykorzystuje zdobyty z programów telewizyjnych wiedzę o wychowaniu, tylko wtedy, gdy występuje wyraźna potrzeba, na przykład przy pielęgnacji niemowląt. W poważnych zagrożeniach, jak: pijactwo, przestępczość dzieci.

261

Rodzice wyżej wykształceni częściej niż pozostali (wykształcenie podstawowe, zasadnicze) korzystali w różnych sytuacjach wychowania rodzinnego z wiedzy uzyskanej z programów telewizyjnych (wykształcenie okazało się czynnikiem różnicującym na poziomie istotnym statystycznie: $p < 0,0009$ na wsi). W rodzinach wiejskich, bez względu na ich wielkość czy strukturę, w bardzo małym stopniu wykorzystuje się wiedzę pedagogiczną w procesie wychowania dziecka, co widać przede wszystkim z niski częstotliwości oglądania przez rodziców wyżej wymienionych programów i jak się wydaje, z przyjętym, szczególnie w tradycyjnych rodzinach wiejskich, modelem przekazywania wzorów postępowania wychowawczego drogi bezpośrednich kontaktów, naśladowania różnych przykładów zachowań funkcjonujących w środowisku lokalnym.

W wyniku przeprowadzonych badań zauważam, że telewizja, stając się jednym ze źródeł kształtowania kultury pedagogicznej rodziców, pełnić może rolę inicjującą poznanie i przyswajanie przez rodziców podstawowej wiedzy o wychowaniu dziecka, ale także inspirować ich do podejmowania konkretnych działań wychowawczych.

Biorąc pod uwagę stopień realizacji funkcji telewizji w życiu dziecka (wysoki, średni, niski) oraz możliwości i korzyści wychowawcze, jakie rodzice czerpu z określonych programów telewizyjnych stwierdzam, że telewizja pomaga rodzicom w procesie wychowania dziecka, ale udział jej w tym procesie jest zróżnicowany, co pozwala mi wyodrębnić trzy jego rodzaje:

- szeroki udział telewizji (48% w rodzinach miejskich i 24,7% wiejskich) w procesie wychowania dziecka charakteryzuje się tym, że oglądane systematycznie przez dzieci, wartościowe wychowawczo, programy telewizyjne (np. cykliczne programy dla dzieci i młodzieży) dostarczają im wiedzy dotyczącej różnych dziedzin życia społecznego, kultury, nauki, techniki, wzorów zachowań, rozwijają zainteresowania, inspirowanie do działania, wspomagając w ten sposób rodziców w kształtowaniu osobowości dziecka. Rodzice w miarę systematycznie oglądają adresowane do nich programy, wykorzystują zdobyte doświadczenia pedagogiczne (wiedzę pedagogiczną, umiejętności, wzory, wskazówki praktyczne) w różnych sytuacjach wychowawczych w rodzinie;
- wąski, ograniczony udział telewizji - przejawia się w tym, że telewizja w rodzinach tych (37,1% miasto, 51,2% wieś) dość rzadko pełni funkcję poznawczą w życiu dzieci na skutek niesys

262

tematycznego, przypadkowego oglądania przez nich programów, które są adresowane do młodych widzów, jak: "Teleranek", "Luz", "Ciuchcia", "5-10-15", "Kwant" i inne. Rodzice oglądają programy adresowane do nich również tylko "od czasu do czasu", w związku z czym uzyskuje wiski zasób wiedzy pedagogicznej, wykorzystują zaś głównie praktyczne wskazówki w sytuacjach szczególnych, jak np. pojawiających się trudności wychowawczych z dzieckiem. Głównie ze względu na niski poziom wykształcenia rodziców oraz obiektywne uwarunkowania środowiska rodzinnego (charakter pracy, wieś, kość, struktura rodziny) rodzice tylko czasami znajdują czas, aby zatroszczyć się o prawidłowe funkcjonowanie telewizji w rodzinie i korzystanie z niej w procesie wychowania dziecka;

- sporadyczny udział telewizji (14,9% miasto, 24,1% wieś) występuje wtedy, gdy telewizja nie jest postrzegana przez dzieci jako źródło zdobywania nowej wiedzy, kształtowania zainteresowań, natomiast przede wszystkim jako rozrywka, miłe spędzenie czasu wolnego. Rodzice najczęściej z przyczyn niskiego pułapu wykształcenia, niskiego poziomu świadomości pedagogicznej nie oglądają programów telewizyjnych o tematyce pedagogicznej, nie dostrzegają w telewizji możliwości jej pozyskania i wykorzystania w procesie wychowania dziecka.

wyniku przeprowadzonych badań stwierdziłam również; że telewizja może pełnić rolę integrując rodzinę. W celu określenia poziomu integracji, jaka zachodzi między rodzicami i dziećmi pod wpływem wspólnego odbioru przez nich programów telewizyjnych, analizowałam: zewnętrzne warunki rodzinno - domowego odbioru telewizji, wspólny, przez członków rodziny, wybór programów zgodnie z ich zainteresowaniami, uświadamiana potrzeba "bycia razem" i wspólnego spędzania czasu wolnego, porozumiewanie się podczas emisji programu (mimik, gestem, słowem), rozmowsproawdzone po obejrzeniu programu, wyjaśnianie dziecku niezrozumiałych mu treści w trakcie programu i po jego emisji. Z analizy materiału empirycznego wynika, że integracja rodziny poprzez telewizję jest możliwa między innymi wtedy, gdy członków rodziny łączy silnie odczuwana potrzeba przebywania razem, wspólnego oglądania telewizji i współprzeżywania odbieranych treści. Zauważyłam, że tylko pewna grupa rodziców w miastach (39,4%) i dużo mniej na wsi (17,6%) ogląda telewizję z dzieckiem ponieważ pragną oni razem w ten sposób spędzić czas. Są to głównie rodzice wykształceni (wyższe i średnie wykształcenie), którzy dostrzegają rolę i znaczenie wychowawcze rodzinno - domowe.

263

odbioru telewizji w aspekcie również integrowania rodziny. Przejawem integracyjnej roli telewizji w rodzinie jest porozumiewanie się (gestem, wzrokiem, mimik) między członkami rodziny, w trakcie emisji programu, w celu wyrażenia swoich uczuć, doznań, wrażeń. Tego rodzaju kontakt psychiczny rodziców z dziećmi występuje w wielu rodzinach miejskich (45,7%), w niewielu zaś na wsi (22,3%), co wynika między innymi z częstotliwości wspólnego oglądania telewizji, częściej w rodzinach miejskich niż wiejskich, ponadto z braku pewnych nawyków, zwyczajów takich zachowań szczególnie w rodzinach wiejskich, a przede wszystkim jednak wpływ ma wykształcenie rodziców. Im wyższe wykształcenie rodziców, tym częściej występuje porozumiewanie się między członkami rodziny podczas oglądania programów, będące jednym z warunków umacniania się więzi psychicznej między nimi ($C=0,52$ - rodziny miejskie, $C=0,60$ - rodziny wiejskie).

Domowy, wspólny rodziców z dziećmi odbiór telewizji motywuje do wspólnej rozmowy w gronie rodzinnym, prowadzonej w czasie emisji programu (krótkie słowne reakcje) i po jego zakończeniu. Rozmowy o obejrzanym programie odbywają się w wielurodzinach (80% - miejskie, 75,3% - wiejskie), ale ich częstotliwość jest zróżnicowana, najczęściej ma miejsce po emisji seriali filmowych, programów rozrywkowych, sportowych. Rozmowy tego typu

bardzo rzadko przygotowuje dzieci do krytycznej, obiektywnej oceny obejrzanego programu, wyodrębnienia kwestii najistotniejszych,

Przejawem integracji członków rodziny w czasie oglądania programu telewizyjnego lub po jego obejrzeniu są rozmowy mające za cel wyjaśnienie dziecku, przez rodziców, niezrozumiałych mu gestów. Znaczna liczba rodziców (88,6% z miasta i 77,6% ze wsi) klaruje, że takie działania, niezbędne dla prawidłowej recepcji bieganych przez dziecko treści telewizyjnych, podejmuje, ale nie u wszystkich czyni to systematycznie, większość badanych tylko psami, dość rzadko.

Wartość i znaczenie wychowawcze rozmów "przy telewizji" polega na tym, że mogą one przyczynić się do wzmocnienia więzi psychicznej między rodzicami i dziećmi i w ten sposób do integracji i...

Zauważyłam bardzo różne zachowanie się członków rodziny podczas oglądania telewizji, wskazujące z jednej strony na istniejące umacnianie się więzi psychicznej między nimi, z drugiej zaś jej brak. To pozwoliło mi na wydzielenie rodzin różniących się

264

poziomem (wysoki, średni, niski integracji, jaka zachodzi pomiędzy rodzicami i ich dziećmi pod wpływem oglądania telewizji w rodzinie. Rodzin reprezentujących wysoki poziom integracji było więcej w mieście (41,7% niż na wsi (21,2%, jeżeli chodzi o średni poziom była ich w obu środowiskach zbliżona liczba (40% miasto, 51,8% - wieś, natomiast sporo rodzin na wsi (27,0% i w mieście (18,3% cechował niski poziom integracji podczas oglądania telewizji.

Czynnikami różnicującym poziom realizacji integracyjnej roli telewizji w rodzinie okazało się, przede wszystkim wykształcenie rodziców ($p < 0,001$), w nieco mniejszym stopniu wielkość rodziny ($p = 0,03$ - miasto, $p = 0,008$ - wieś. Nie stwierdziłam natomiast, różnic między rodziną pełną, niepełną czasowo niepełną na wsi jeśli chodzi o integrację między członkami rodziny w czasie oglądania programów ($p = 0,05$, natomiast w rodzinach miejskich czynnik strukturalny rodziny różnicuje ($p = 0,00024$, co widać się z niejednorodnym niż na wsi funkcjonowaniem opiekuńczo - wychowawczym i ekonomicznym tych rodzin.

Biorąc pod uwagę otrzymane wyniki wyodrębniłam dwie grupy rodzin, w których pod wpływem oglądania telewizji występuje:

- integracja właściwa - charakteryzuje się przede wszystkim tym, że w czasie wspólnego rodzinnego odbioru telewizji tworzy się specyficzna więź psychiczna łącząca rodziców i dzieci stwarzająca nowe interakcje między nimi, zespalająca emocjonalnie

rodzinę. Przejawia się ona w tym, że członkowie rodziny odczuwają potrzebę bycia razem, wspólnego oglądania telewizji, porońmiewają się między sobą podczas emisji programu, rozmawiają o programie po jego obejrzeniu, dzieląc się nawzajem swoimi odczuciami, wrażeniami, ocenami, ale także pomagają sobie w wyjaśnianiu niezrozumiałych kwestii. Cechy charakterystyczne w tego typu i ntegracji rodziny jest współprzeżywanie oglądanych przez dzieci i rodziców programów, która w grupie rodzinnej ma charakter dynamiczny wynikający z możliwości komunikowania się członków rodziny.

Więź psychiczna powstająca podczas wspólnego rodzinnego odbioru telewizji, integrująca rodzinę, może występować w dwóch postaciach: a) integracji ciągłej, systematycznej, powstającej zawsze podczas wspólnego rodziców z dziećmi oglądania telewizji i b) integracji okolicznościowej - w czasie odbioru przez członków rodziny tylko niektórych programów, na przykład: sportowych, rozrywkowych, teleturniejów;

265

- integracja pozorna - występuje wtedy, gdy członkowie rodziny oglądają telewizję w tym samym czasie, ten sam program, w tym samym pokoju, obok siebie i wydawałoby się, że jest to wspólny odbiór telewizji, w rzeczywistości każdy z nich ogląda osobno. Dzieje się tak dlatego, że nie istnieje między nimi więź psychiczna, nie łączą ich ani motywy odbioru, ani zainteresowania

telewizyjnego, czy też potrzeba wymiany opinii, uwag, dzielenia się spostrzeżeniami. Brak jest interakcji w czasie emisji programu i między rodzicami i dziećmi, nie rozmawiają oni o programie po jego obejrzeniu.

Wyniki badań wykazały, że telewizja może pełnić w rodzinie rolę kompensującą. Telewizja może kompensować braki środowiska rodzinnego i lokalnego poprzez wyrównywanie pośrednio, w sposób zastępczy, tych potrzeb dzieci, które rodzina z różnych powodów obiektywnych i subiektywnych nie jest w stanie zaspokoić.

Rodzice (32% z miasta i 41% ze wsi) dostrzegają możliwości kompensowania przez telewizję własnych braków związanych z przekazywaniem swoim dzieciom wiedzy dotyczącej różnych dziedzin nauki, techniki i kultury. Szczególnie w rodzinach niżej wykształconych (podstawowe, zasadnicze, w rodzinach chłopskich telewizja pełni funkcję poznawczą, informacyjną, uzupełniając w ten sposób braki w wychowaniu rodzinnym wynikające z określonego poziomu wykształcenia rodziców. Natomiast w rodzinach wykształconych, inteligentnych, częściej jest ona tylko jednym ze źródeł wiedzy. Poza tym we wszystkich badanych rodzinach (miejskich, wiejskich) telewizja, umożliwiając rodzicom i dzieciom spędzanie czasu wolnego, dostarczając im zabawy, rozrywki, wyrównuje bardzo

często braki w tym zakresie tkwiące w środowisku lokalnym oraz w rodzinie. Wyniki badań wskazuje bowiem, że kompensuje ona, zwłaszcza na wsi (96,4%, w mieście 82,9%), brak możliwości uczestniczenia rodziców i dzieci w innych formach kultury, powodowany ograniczona ubogi infrastruktur, kulturaln~ środowiska lokalnego. Telewizja przyjmuje więc rolę wyrównując~, w sposób zastępczy, chodzenie do kina, teatru, do filharmonii, muzeum poprzez emitowanie filmów, sztuk teatralnych, koncertów muzycznych, zwłaszcza w rodzinach niżej wykształconych (czynnik ten różnicuje na poziomie wysoce istotnym statystycznie, $p=0,000025$). Im niższe wykształcenie rodziców, tym kompensacja, poprzez telewizję, w badanych rodzinach jest większa. Okazuje się, iż inspiracja kulturalna dzieci ze strony rodzi~ów legityxnujących się wykształceniem podstawowym lub zasadni

266

czym zawodowym (szczególnie chłopów - rolników jest niewielka. Również charakter pracy rodziców oraz deficyt czasu, jaki z tym często jest zwi~zany, ponadto trudności materialne, finansowe rodzin ograniczaja~ lub uniemożliwiają im korzystanie z różnych form uczestnictwa kulturalnego w środowisku.

Analiza materiału empirycznego na temat kompensacyjnej roli telewizji w rodzinie pozwala mi wyodrębnić trzy jej odmiany:

- kompensacja całkowita występuje w tych rodzinach, w których telewizja przejmuje w szerokim zakresie rolę wyrównującą braki środowiska rodzinnego i lokalnego w zakresie: a~ pełnienia funkcji poznawczej w życiu dziecka, dostarczając mu wiedzy, wzorów zachowań, kształtując zainteresowania, motywując do różnych działań; b) uczestnictwa członków rodziny w innych formach kultury masowej, jak: czytelnictwo ksi~żek, gazet, czasopism, słuchania radia, c~ uczestnictwa w takich formach kultury, jak: chodzenie do kina, teatru, filharmonii, do muzeum. Tego rodzaju kompensacja występuje przede wszystkim w rodzinach niżej wykształconych, w których rodzice nie przejawiają zainteresowania uczestnictwem w kulturze, organizacji i wykorzystaniem czasu wolnego przez członków rodziny, nie troszczą się o rozwój intelektualny swoich dzieci;
- kompensacja częściowa - dotyczy niektórych tylko zakre sów działalności wychowawczej rodziny, występuje więc w określo nych sytuacjach, ale czasami jest niezbędna. Przyjęcie więc przeję. telewizję kompensacyjnej roli spowodowane jest z jednej stron, ograniczony infrastruktury kulturalna środowiska lub jej całkowi tym brakiem, na przykład: kina, teatru, domu kultury, klubu, fil harmonii oraz charakterem pracy rodziców uniemożliwiający im pełna realizację funkcji opiekuńczych, wychowawczych nad dziec kiem, także uczestnictwa

w kulturze. Ten typ kompensacji występuje również w rodzinach niepełnych i czasowo niepełnych, w których nadmiernie obciążony obowiązkami domowymi jeden rodzic nie znajduje już czasu na wyżej wymienione działania wychowawcze;

- kompensacja sporadyczna - polega na uzupełnianiu, wyrównywaniu poprzez określone programy telewizyjne, braków środowiska lokalnego, jak na przykład: brak kina, teatru, filharmonii, muzeum. Charakterystyczna jest ona dla rodzin inteligentnych wykształconych, zamieszkałych w miejscowościach wiejskich oddalonych od ośrodków kultury.

267

W wyniku przeprowadzonych przeze mnie badań, a także odwołując się do wyników badań polskich i zagranicznych, główne zagrożenia, jakie stwarza telewizja w procesie wychowania dziecka w rodzinie, upatruję w;

- dezorganizacji dnia, w strukturze różnych zajęć obowiązkowych i czasu wolnego,
- ujemnym wpływie na zdrowie, na sferę poznawczą, emocjonalną i motywacyjną osobowości dziecka,
- dezintegracji rodziny,
- zastępowaniu, "wyręczaniu" rodziców w realizacji przez nich niektórych funkcji opiekuńczo-wychowawczych.

W wyniku przeprowadzonych badań stwierdziłam, że na skutek nieracjonalnego odbioru telewizji, poświęcanie jej przez zdecydowaną większość dzieci (76% z miasta i 82,9% ze wsi) wiele godzin w ciągu dnia (od dwóch do czterech godzin dziennie ogląda telewizję 53,7% z miasta i 58,8% ze wsi; ponad cztery godziny dziennie - 22,3% z miasta i 24,1% ze wsi, wywołuje ona niekorzystne z punktu widzenia wychowawczego zmiany w strukturze budżetu czynności dnia dziecka, wprowadzając trwałe zmiany w jego organizację², między innymi poprzez redukcję czasu na naukę, pracę, odpoczynek czynny, co w konsekwencji prowadzi do zaniedbywania przez dziecko nauki szkolnej w domu, obowiązków domowych, odrabiania szkolnych prac w pośpiechu. Dominujące miejsce telewizji (krajowej, satelitarnej, kaset video) powoduje, że inne środki masowego przekazu, jak: książki, czasopisma, gazety, kino schodzą na dalszy plan lub zostaje wyrugowane z życia dziecka, co prowadzi może do zaburzeń we wszechstronnym rozwoju osobowości, poprzez jednokierunkowe, tylko telewizyjne uczestnictwo w kulturze. Również na skutek między innymi nieracjonalnego funkcjonowania telewizji, redukcji ulegają zabawy z "ówieśnikami" oraz takie formy uczestnictwa w kulturze, jak: chodzenie do kina, teatru, do klubu, domu kultury. Dzieje się tak również dlatego, że telewizja jest dla dziecka bardzo atrakcyjna i powszechnie dostępna. Jej

odbiór nie wymaga wysiłku umysłowego oraz fizycznego, jak ubieranie się, wychodzenie z domu, narażenie się na różnego rodzaju niebezpieczeństwa, wydatki finansowe,

2Badania nad strukturą budżetu czasu uczniów prowadziłam w ramach Centralnego Programu Badań Podstawowych 08.17, grupa tematyczna V, kierowanego przez prof. dr hab. J. Niemca. Wyniki badań w pracach; J. Izdebska, J. Niemiec, J. Nikitorowicz, . Wolańska: Struktura budżetu czasu uczniów szkół podstawowych Białystok 1990; . Izdebska.; uczniowie różnicujące strukturę budżetu czasu... op. cit.

268

rozłąkę z najbliższymi osobami. Prowadzić to może do kształtowania się pasywnej, konsumpcyjnej, postawy dziecka, do hamowania, ograniczania jego aktywności zarówno fizycznej jak też społecznej.

Z badań przeprowadzonych w ramach nauk medycznych wynika, że nieracjonalny odbiór, codzienny, wielogodzinny kontakt dziecka z ekranem telewizyjnym, poprzez oglądanie programów telewizji krajowej i satelitarnej, kaset video, gier komputerowych prowadzi do różnych schorzeń: oczu, chorób układu kostnego, jak skrzywienia kręgosłupa, skoliozy, zmniejszania się masy mięśni, otyłości, do zaburzeń w przemianie materii, czego skutkiem jest wzrost cholesterolu we krwi, również do chorób alergicznych. Na skutek ciągłego oglądania, szczególnie telewizyjnych scen grozy, okrucieństwa, przemocy, następuje niebezpieczne zmiany w układzie nerwowym dzieci, jak na przykład: wzrost agresji, stany niepokoju, lęku, apatii. Nieracjonalny lub skrajnie nieracjonalny odbiór telewizji przez dziecko zagraża prawidłowemu jego rozwojowi fizycznemu, wywołując szereg chorób somatycznych oraz nerwowych.

Z badań, prowadzonych głównie przez psychologów, wynika, że telewizja wywołuje również niekorzystne zmiany w sferze poznawczej osobowości dziecka. Natłok treści, jakie niesie ze sobą programy telewizyjne, kasety video, gry komputerowe sprawia, że dzieci ze względu na małe doświadczenie w odbiorze i określony poziom rozwoju psychicznego często nie potrafią odróżnić informacji ważnych od drugorzędnych, porządkować je i klasyfikować. Lawina docierających, poprzez telewizję, do małych odbiorców informacji powoduje, że nie mają one czasu, aby zastanowić się nad nimi, dokonać ich analizy, syntezy. Percepcja obrazów odbieranych przez małych widzów jest często płytka i pobieżna, co prowadzi do kształtowania u dzieci "wygodnej" postawy w odbiorze, przejawiającej się w nastawieniu na odbiór przede wszystkim programów rozrywkowych.

Ujemny wpływ telewizji na sferę poznawczy osobowości dziecka przejawia się przede wszystkim: w niekorzystnych zmianach w procesach myślenia, jak na przykład w trudnościach dokonywanych przez dziecko analizy, syntezy, uogólnienia przedstawianych w programie faktów, zdarzeń, zjawisk, w nieprawidłowym spostrzeganiu ich na skutek niezrozumienia przez dzieci odbieranych treści, z utrwalaniem bierności i rozleniwieniem intelektualnym, w kształtowaniu spostrzegania fotograficznego, dwuwymiarowego i nieprawidłowej wymowy. Odbiór programów telewizyjnych przez dzieci:~

269

nie wymaga od niego większego wysiłku intelektualnego, wysiłku koncentracji uwagi, zdolności twórczych, samodzielności myślenia. Obrazy telewizyjne bowiem przekazują całe, gotowe sytuacje, bez potrzeby ich opisu, analizy, są łatwe i bezpośrednio zrozumiałe. Kontakt dziecka z telewizją ma charakter jednostronnego dialogu, nie wymaga od niego żadnej reakcji na odbierane treści, co prowadzi do bardzo niebezpiecznych, z pedagogicznego punktu widzenia, konsekwencji jak: kształtowanie się biernej postawy przejawiającej się tylko w patrzeniu i słuchaniu przez dziecko tego, co emituje szklany ekran. Wywołane przez telewizję, na skutek nieprawidłowego jej odbioru przez dziecko w młodszym wieku szkolnym, ujemne zmiany w poznawczej sferze osobowości dziecka uniemożliwiają mu prawidłowe postrzeganie i rozumienie otaczającej rzeczywistości. Programy telewizyjne, zawierające treści o dużym napięciu dramatycznym, wywołują u dzieci, oglądających bardzo często te programy, silne przeżycia emocjonalne. Szczególnie niekorzystne wychowawczo jest pokazywanie na planach bliskich walk za pomocą noży, siekier, szabli, atakowanie ludzi przez dzikie zwierzęta, tortury i zabójstwa, masakry wojenne. Powoduje one bardzo silne pobudzenie emocjonalne u dzieci, uczucie lęku, przerażenia, strachu, ale tylko w początkowym okresie ich oglądania, natomiast na skutek ciągłego ich odbioru przez dzieci wytwarza się u nich postawa obojętności, przejawiająca się w braku reakcji na przedstawiane obrazy, co prowadzi do ukształtowania się u młodych widzów zobojętnienia na krzywdę, przemoc występującą w życiu. Oglądane w telewizji sceny przemocy mogą sprzyjać formowaniu się agresywnego zachowania u dzieci, podnosić poziom agresji w ich zachowaniu wobec rówieśników i osób dorosłych. Często odbiór przez małych widzów scen brutalnych może powodować odwrócenie emocjonalne na te bodźce i obojętność, wywołujące w konsekwencji chęć do naśladowania wzorów agresji i agresywne zachowanie się w życiu. Ujemne oddziaływanie tego typu potęguje fakt, że dzieci w większym stopniu niż dorośli skłonne są identyfikować się z negatywnymi postaciami wizyjnymi. Coraz więcej dzieci w wieku 9 - 10 lat naśladuje ry

zachowań ekranowych złodziei, przestępców, morderców. Stwierdziłam, że w wielu rodzinach wiejskich oraz w miejskich wizja nie integruje członków rodziny, każdy z nich ogląda odnie, "-". Przebywanie razem rodziców i dzieci w tym sa

270

mym pomieszczeniu i oglądanie tych samych programów telewizyjnych może być niestety ob jawem jedynie pozornej integracji.

Dezintegrację rodziny, wywołaną określonymi zachowaniami członków rodziny podczas oglądania programów telewizyjnych, charakteryzuje brak więzi psychicznej między nimi. Oznacza to, że nie łączy ich potrzeba i chęć bycia razem, wspólnego oglądania telewizji ani też podobne zainteresowania telewizyjne, motywy odbioru określonych programów, przejawiają brak kompromisu, jeśli chodzi o wybór programu, rodzice i dzieci nie porozumiewają się między sobą gestem, mimiką, słowem podczas oglądania telewizji, nie rozmawiają o programie, rodzice bardzo rzadko tłumaczą dziecku niezrozumiałe mu kwestie. Wyniki badań wskazują, że w wielu rodzinach wiejskich (30%) i miejskich (21%) domownicy nie ustalają pory, czasu ani tematyki oglądanych programów, nie rozmawiają na ten temat, nie łączą ich określone zainteresowania telewizyjne. Są to rodziny niżej wykształcone (wykształcenie rodziców: podstawowe lub zasadnicze zawodowe), w których nie istnieje wspólny rodzinno - domowy odbiór telewizji, rodzice bowiem nie przejawiają zainteresowania funkcjonowaniem telewizji w rodzinie. W znacznej również liczbie rodzin (24% wiejskich i 20% miejskich) podczas oglądania programów telewizyjnych między członkami rodziny nie występuje współprzeżywanie odbieranych treści, porozumiewanie się, wyrażanie opinii, wrażeń o programie. Stwierdziłam również brak zainteresowania ze strony rodziców na wsi (22,4%), ale także, aczkolwiek w mniejszym stopniu, w mieście (11,4%) odbiorem telewizji przez dziecko, zakresem jego kontaktów telewizyjnych. Nie kieruje on procesem recepcji odbieranych przez dziecko treści telewizyjnych i nie wyjaśnia niezrozumiałych mu zagadnień. Niepokojące jest również i to, że są rodziny (34,7% na wsi i 20% w mieście), w których nie ma zwyczaju rozmawiania o obejrzanym programie. Taką postawę przyjmuje przede wszystkim rodzice legitymujący się wykształceniem podstawowym lub zasadniczym zawodowym, bardzo niski świadomością pedagogiczną, nie dostrzegają oni możliwości integracji rodziny poprzez wspólny, rodzinno - domowy odbiór telewizji. Zachowanie tego rodzaju cechuje również czasami rodziców wykształconych, którzy ze względu głównie na charakter pracy brak czasu, bardzo rzadko oglądają telewizję wraz z dzieckiem nie

podejmuje żadnych działań wychowawczych związanych z rodzinnym odbiorem telewizji, co powoduje, że telewizja nie tylko nie integruje, ale wręcz dezintegruje rodzinę.

271

W wyniku przeprowadzonych badań stwierdziłam przejawy "zastępowania", "wyręczenia" przez telewizję rodziców w procesie wychowania dziecka. Ponad połowa badanych rodziców (58,2% na wsi i 51,4% w mieście) przyznaje się, że telewizja wyręcza ich w opiece nad dziećmi, pełni rolę "elektronicznej niańki". Zjawisko to zachodzi tym częściej, im rodzice mniej mają czasu, są bardziej zajęci pracą, przebywają wiele godzin w ciągu dnia poza domem, reprezentuje niższy status społeczny, niższy poziom wykształcenia ($p < 10^{-6}$). Również na poziomie wysoce istotnym statystycznie ($p < 10^{-6}$) struktura rodziny (pełna, niepełna, czasowo niepełna) różnicuje udział telewizji w "wyręczeniu" rodziców w opiece nad dzieckiem.

Nieracjonalny odbiór telewizji redukuje czas poświęcany zwykle na rozmowy rodzinne. Stwierdziłam, że telewizja wyręcza wielu rodziców (70,3% z miasta, 75,8% wieś) w opowiadaniu dzieciom bajek, historyjek, w rozmowach o różnych sprawach, w czytaniu im książek, stając się "elektronicznym" gawędziarzem, gazet, książek i obrazków. Wydaje się to być bardzo niebezpieczne i groźne w swoich konsekwencjach dla kontaktów emocjonalnych między rodzicami i dziećmi, dla prawidłowego rozwoju intelektualnego i społecznego dziecka oraz normalnego funkcjonowania wychowawczego rodziny. Czas przeznaczony na kontakty rodzinne, jest tym krótszy, im częściej i dłużej członkowie rodziny oglądają programy telewizyjne oraz im więcej mają aparatów telewizyjnych.

Jak wynika z przeprowadzonych przeze mnie badań, znaczna grupa rodziców (22,9% w mieście i 31,8% na wsi) uważa, że telewizja skutecznie zastępuje ich w przekazywaniu dzieciom wiedzy, uwalniając się w ten sposób od roli, jaką powinni oni pełnić w tym zakresie. Dotyczy to również niektórych rodzin wykształconych, małodzietnych, pełnych, jednak w zdecydowanej większości rodzin niżej wykształconych, niepełnych, czasowo niepełnych, wieódzietnych. Badane więc czynniki społeczno - kulturowe rodziny różnicują na poziomie istotnym statystycznie "rolę" jaką przyjmuje telewizja w zastępowaniu i wyręczeniu rodziców w procesie >oznawania przez dziecko świata społecznego, przyrody, techniki, kultury. W wielu badanych rodzinach miejskich (60,6%) oraz wiejskich (58,3%) telewizja zastępuje wspólne spędzanie czasu poza domem. Szczególnie często zjawisko to występuje w rodzinach niepełnych i czasowo niepełnych, co wiąże się przede wszystkim z brakiem czasu spowodowanym nadmiarem obowiązków domowych oraz częstym charakterem pracy zawodowej rodziców. Powoduje to,

że samotny rodzic nie może poświęcić dziecku czasu na wspólne spacery, zabawy, gry na powietrzu, wyjazdy.

2. Postulaty i propozycje dotyczące roli telewizji w wychowaniu rodzinnym dziecka

Udział rodziców w organizowaniu rodzinno - domowego odbioru telewizji

Z telewizji związane są wielkie szanse i nadzieje wychowawcze, ale również poważne niebezpieczeństwa. Te ambiwalentne możliwości telewizji wyznaczają szczególne zadania rodzicom. Są one związane z domowym odbiorem telewizji i przygotowaniem dzieci do korzystania z telewizji i innych mass mediów.

Wyodrębniłam dziesięć zasad wychowania rodzinnego, które kieruję do rodziców. Zgodnie z przyjętym w pedagogice rozumieniem pojęcia zasady wychowawczej jako pewnej normy, reguły postępowania wychowawczego, umożliwiającego osiągnięcie określonych rezultatów, sadzę, że niżej wymienione zasady wychowania mogą ukierunkować i pomóc rodzicom w skutecznym organizowaniu rodzinno - domowego odbioru telewizji i w przygotowywaniu dzieci do selektywnego, aktywnego uczestnictwa w kulturze masowej, co w konsekwencji prowadzić może do efektywnego pozyskania telewizji w wychowaniu rodzinnym dziecka. Zamiarem moim nie było w tym miejscu formułowanie procesu wychowania rodzinnego, a jedynie zwrócenie uwagi na potrzeby i możliwości podejmowania i ukierunkowania działań wychowawczych rodziców związanych z odbiorem telewizji w rodzinie, rolę, jaką może ona spełnić w wychowaniu rodzinnym dziecka. Zasady te mają charakter otwarty, nawzajem uzupełniają się.

1. Zasada podmiotowości w organizowaniu przez rodziców rodzinno - domowego odbioru telewizji.

Wskazuje ona na rolę rodziców w organizowaniu odbioru telewizji w rodzinie. Wspólny, domowy odbiór programów telewizyjnych powinien umożliwić dzieciom i rodzicom kształtowanie siebie jako jednostek ludzkich z poszanowaniem prawa do indywidualnego i swobodnego decydowania o zakresie i charakterze kontaktów telewizyjnych, do wolności wyboru określonych treści telewizyjnych i dobrowolności ich odbioru, prawa do respektowania indywidualnych potrzeb i zainteresowań telewizyjnych, kierowani: własny aktywności kulturalni.

Ze względu na wiek dziecka, bardzo wczesne doświadczenia kulturalne, jakie ono posiada, a także często brak umiejętności i nawyków racjonalnego odbioru telewizji, rola rodziców w

tym procesie powinna być szczególna. Polegać ona powinna na dyskretnym, powolnym, ale ciągłym, permanentnym wprowadzaniu dziecka w różne sytuacje wychowawcze, wyzwalające aktywne, pełne, wartościowe uczestniczenie w rodzinno - domowym odbiorze telewizji.

2. Zasada zachęcania członków rodziny do rodzinno - domowego odbioru telewizji.

Zasada ta akcentuje potrzebę motywowania, zachęcania dzieci i innych członków rodziny do wspólnego oglądania wybranych, wartościowych programów telewizyjnych poprzez wskazywanie nie tylko na cel, ale także "korzyści", jakie daje wspólne spędzanie czasu wolnego przed telewizorem i oglądanie razem wybranych programów.

3. Zasada świadomego, krytycznego, selektywnego wyboru programów telewizyjnych.

Zasada ta ma szczególne zastosowanie dzisiaj, kiedy rodzice i dzieci są szczególnie narażeni na bombardujący wpływ olbrzymiej ilości informacji pochodzących z telewizji krajowej, satelitarnej, kaset video, radia, prasy. Kształtowanie więc umiejętności panowania nad olbrzymie ilości atakujących rodzinę informacji, ich selekcjonowania w kierunku treści pożądanych wychowawczo, wartościowych poznawczo i artystycznie staje się dzisiaj w rodzinie sprawą konieczną i niezbędną do realizowania. Sam już charakter telewizji i innych mediów skłania do wyboru i traktowania go jako niezbędnego postulatu w wychowaniu rodzinnym. "Realizacja takiego postulatu - pisze A. Kłóskowska - dostarcza zaś możliwości kulturalnego oddziaływania w rodzinie, która przez swój zindywidualizowany charakter jest zdolna skutecznie przeciwdziałać nadmiernie uniformalizującym wpływom kulturalnym"³. Rodzice powinni pomagać dzieciom w dokonywaniu wyboru programów najbardziej dla nich wartościowych, związanych z indywidualnymi zainteresowaniami dzieci, poprzez doradzanie i sugerowanie tytułów tych programów, wyjaśnianie motywów, dla których warto je oglądać, pokazywanie zalet i korzyści (poznawcze, kształcące, wychowawcze, rozrywkowe), jakie te programy stwarzają. Ponadto rodzice, wskazując na potencjalne zagrożenia, jakie niesie często

3A. Kłóskowska: Rola rodziny w przekazywaniu kultury. "Problemy Rodziny" 1982 1/2. s. 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.

~ ~ ~ ~ cGn. Ó ~ F ~ ~ ~". ~ Ó ~ ~ ° `Ć ~ P ~ f~D ~ b ~, ~ (~D·"O ~O ~
G ~ ~ ~ ~ ~ń ~ y·r Q· Ó p cNC Ń' ~, ~,~y ~ "d ~ ~ń F ~ ~ ~. ~ ~ c'~, y ~' ~ ~ m_. b ~P ~
~ N n c~.ąc ID ~ ~WP H O ~ O N ~ ~. Ń Ć O Ń N Ć v. ~ "3 ,b co · p' .d ~' ~ ~. ~ .d ~ ~ ~ ~ p.
N ~ ~ c~°n ~ ~ ~ o~.' ~ ~ ~ ~. ~ ~ co
ó N, ~ ~. ~ o, ~ ~ ó ~, ~, ~., ó N ~ ó.v: ~ ~ N. ~ ó ~ ~.ob o ~° ord ~ ooa ~`o ~.n ~ ~ ~ ~ ~ "aa
~° ~ ~ ~ G ~' o ~' ~ ~>v a.H ~ G ~; io o.G ~. ~ ~ ~ ° m N ~ w1 ~p7 ~ ~ p.. Ń. P ~ ~ ~. ~.

F ~ ~ "J. ~ ~ ~ 0 ~ ~ @. ~ ~ . ~ 0 ~ ~ ~ ~ Q. 0., agi, ó O ~ ~ N P '~. f ~ !, ~ ! ~ ~ Cl, n' c ~ C
n ~ c ~ ". ~. cD ~ O ~ ~ G b r ~ , y ` p eC. (D O ~ n ~ N' ~ 09, ~ e, ' ~ O A.. ~ N
" ~ t. . n ~ , 7. n ~ ° cr ` . fD CD N · tn, ~ N o n "; ~. ~ ~ tJ ~ N
w ~ NmC ~ ' . açP ~ "D ~ ` co. ~ ~ ° ... ~ Oq Cl. · Q'. NOCP ~ c _ DC ~ ~ ~ 'b ~ p ~ aç" ~ O ~ ~ ~ ff ° n H
~, ~ j O ~ ! ~ C Q ~ "f w ~ · P ~ ~ tn ~ . ~ ~ . p P ~ Q" P ~ O O ~ . , ~
ID ~ v. cr f ~ D N P ~ ~ e · r r, ~ ~ I N. ó ~ ~ fD ~ ~ Cén ~. "gir ° N G C'7 N P ~ "3. << G · C aç (9
rd ~ Cn ~ · r ~ . N. ~ 'C
H ~ ~ c ~ ... aç ~ ~ , N. ~ ~ ~ : ~ ~ : ~ ~ U9 O ~ ~ N Q aç u' O ° ` · C L ~ 1 ~ cD ~ n ` · N ~
G t' : u ~ ofD · (D · " ~ N ~ p. . O v. G ~ (D G G. . ~ ~ " ~ ~ O N ~ ' . 0. · ~ p "y ~ 7S' n
~ O cyn (D. aç O O G. . CT' ~ ~ m · pff, ~. C ~ ~ c ~ c' o Q · e · r ~ ~ ~ co ` ~ ~ ~ a. ~ "
~ ' N ~ ~ C N · O ~ a Ó N V ° ~ ~ ~ ~ ID b ~ ~ O t ~ ~ , ~ ' . ~. (ND ° Q: ~ "r ~. 4 · ~ .. d cv.
G · ~ ~ ~ Ó aç ~ x' ~ ~ Q ~ ~ ~ · ~ ° ~ co ~ ~ aa ~ ó, ~ ~ ~ ~ ó ~ co o ~ o o N
<!D f ~ c ~ ~ O . ° ~ cD · N O _ c ~ n " N ~ v. y · r O. "O ~ N m P ~ ? ~ cr p ~ CY ~ ~ rC
~ ' ó N Ó P ~ · ~ aç O c ~ D ` . ~ ~ . ~ C N O · Q' 7C; N · ~ ' ~ ' ~ ° ` r, p. ~ ~ ~ P ~ aq ~ p ~
O ID ' _ " O t C C W "w N. ~ ~ (~. " ID c(D ~ N o(D N n G O. CD tyr. ~ ~ f ~ , a. , f7 · P ~ ·
c ~ r N ~ O CD · ~ N r-04 N
cn " . ~ O ` < O n , Q ? ~ 0 ~ ; ' ~ ~ h aç "b py' ~ ° ` ~ e' · r O t ~ ' · J' cn ~ b ` ~ O ' 7. n ~ ~ ~ o °
O Otvoar ~ .. ó O ~ ~ ~ ~ N ~ N ~ p ~ aç G · H ~ ç ~ ~ "d. , o N . btv ~ é ~ ~ p, , ~ n , aç
~ ~ ~ ° Cr ~ ~ . ~ , Oq, 04 ~ ~ Ó x n ~ ~ ~ . O ~ ~ ~ C Q · OH ~ G · ~ ' ~ ° ~
p m. · " ~ ~ N Cl. . ~ ~ N aç n v. ~ f9 e p1 ~ b ~ ' ~ r. " f1 ~ ° aç ~ t' T ~ . ~ ' ~ F ~ N (~ D " ~ F ~ ~
c ~ + Q O , ~ Q , y p ~ j c A · N F ~ p ~ ~ , Y, a ~ m F1 . r · (D
P ~ (D C ~ ID (D C - cC p · (D G ~ J O Q ` N N Q. rr ~ CD C3. , c ~ ". 3P ' O ` . w ~ ~ ° p' . d ó ~ · o
~ ó ` ~ ~ ~ aç ó. a - ~ c ~ ~ o N ~ p · ~ e ~ ~ ~ . ~ ~ cero ` co. ~ , 'c o ~ ° , N
. y "O h Q rr ~ O f7 O . n N . y O p7 Q · ~ ry P ~ ~ ~ . r ~ N
~ 09 c ~ / ~ ~ Oq . ~ ! · C A - ~ P ~ ~ o ~ f ~ 7 ' . ~ Ó ~ r " ! · "r % N G . . P ~ P ~ ~ p " N ' . ~ ·
C ~ ~ ~ · fD ~ . (D p ~ ~ · cop ~ , ~ . o ` ~ ~ N ~ ~ aç ~ arq fD ~ 0 ~ . ~ ~ ° ~ : ~ , - p ~ ~ N ~ G ~
cD "C) ~ ct ~ ` O " ~ ' ~ ~ ~ N . N Q N · b P ~ ~ p ~ O ~ , ' ~ ~ , Q \_ " [y ~ ` . ~ ó ~ J ' ~ . ~ . N . N
G - O
m Y . NC (9 O ~ ~ ` C ( \_ D ~ .. d ~ ~ NG ` C ~ ~ b n C ~ ~ ~ ~ N Gi . . y NW04 ° . Q7 c ~ ~ o " ING ° ~ ~ ~ o -
· JCD a ~ ° (CCD ' T . ' ~ o - . IC " ~ aç ~ ~ N ~ i a (17 f7 ~ 0 ~ ' · OC ~ . P ~ c ~ Q . ' p ? . p ~ ~ " G - aç ~ ~ F ~ ` t N
~ A . . O e ~ , r ~ ~ . ~ F ~ ~ N . ~ ~ c9 aq n N , ~ ! ~ cD O
' b e ~ + c (D n N ~ ~ (D N ~ a " . 3 " f aç n , ~ ~ ! , CD ~ ~ er N ' h ' , N _ . ~ r Vi Q . N " ~ ' n G O O
w (D @ ' ~ c (D n ~ ~ n ~ . ' ~ ~ t ~ y ' (~ . ` p ~ ~ ~ 04 ~ ~ O fD · ~ O P ~ v. ~ .. Po ~ , ~ ~ ' , ~ T '
p . . I c ~ OC ~ 0 ~ 1 I ~ " J J I 09 IDG " O N I A ~ ~ N .

~0~; N O. ~-f mf O 'C n N ·"~
~',·y ~ . cn. Q ~ p~ "C O. N. N. ··~ "0.01 O O. aç N ~! O Qy Q ~· f~", . ~ N N ~y !o . ~ ~ N
rr . ~ co ~ p. ~ ··~ C ~ cn . t. p.,, 2~ C (9
N r. ~ ff . ~ cC , -f ~ ~ (D N e r A Cl. ~ · (D ° n. y `C. ~' c..... !. ~ N O OQq ~ ·.. ~ ~ (D O. ' ~'
~ ~ ^"y N
co o. c ~ a. a. G o. ~ ~ O' a o ~ 'c' ~ N ~
a- o ~ ° ~ o R. ~ ~ ~ ~ rv o b ~ ~ n o ~ . ~ co N ó ó ~ , ~ e ~ ~ c ~ ó o ° ° ~ ~ : ~ _ , ~ rm ° ó ~ ~
~ . ~ ~ ' x ~ ~ w ° gir' ' ~ ° "" . ~ " N ~
~ O. c ~ ' -5 ~ P ~ G. G ~ _ p' Q ~ b ~ ~ cND N O ~ ~ ' N ~ ~ · b ~ , ° Q ~ _ , ' . ~ p ~ . N ~ ° ° > v N
N ~ . ~ ° ~ ~ . ó ~ . ~ . aq ~ ~ o ó ~ o' N ~ Q ~ " . ~ ~ ó , o ~ . ~ . ~ ~ ~ ó
, ~ ~ "" ~ ' "" Y A "" ~ v. "C7 e ~ r dD ~ ^ J P ~ 09 O ~ l p7 Q, O p ~ N .. ~ ~ p . Q ~ Q ~ , ~ ° ~
, "S' C , y ~ N CD ~ C ~ ° f1 O 'T ~ tC `G ~ _ G . ~ p7 . N (D . ~ , . N cn
oaa . ~ ~ ~ ~ , o ~ a. ~ ~ o , ~ m ~ Q ~ : . ~ 's ~ ~ ~ c ~ ~ ~ ~ c ~ ~ · G · c N ~ _
N ~ cn N O ° G ~ · b N G. N ~ ~ w. 'L7 CD ~ GL P ~ ~ " , J. ' F ~ ~ ~ ~ CD n ~ . n ~ P ~ (~ D ~ `~
'Sv' ID Ó ~ ~ ~ . C ~ _ . "Ny G. ~ G O. ~ cC ó ~ O N ~ . N G O. ~ ~ Q . ? ~ 'eC ~ ~ N p cn . a' , . ~
cha, ~ ~ Ó A. 'io ~ n ~ ~ ce ° N "N ~ N " ~ n N ~ Q c ~ : Q, p " ~ ~ N' aç ~ ~ ~ ~ ~ : ~ · p o
N cD G. . p ~ ` < n ~ ~ " ~ " (D N O. . 0t ~ "(Dy N ° ~ ' `C p ~ "y Q P ~ P ~ ~ `r
p ~ , cn ~ ' N O O ~ ~ ~ Q ~ ° ~ ' io. G. p ~ cr. p Q ~ · y ~ j "O n ~ O O. ~ ~ . ~ ~ ' ~ n y ' ~ m · O a ~
N N. ~ . ~ , a' Q . ~ : ~ ~ n ~ P ~ ~ ~ ~ P' G ~ ~ 'b ~ N
G p ~ , ~ p ~ ~ ' N ~ O. ~ p", , ~ y y ` . : . , ~ Q. P ~ ~ P ~ cC O Q, ~ . ' n n' e. r `r ~ ' v ~ "d N ° G
ó ~ . . ó ~ ~ ~ cne o ó ~ a ~ . ~ ~ ó ~ ~ N , ~ ~ m ~ ~ . ~ ' m. ~ : ° ~ ~ ~ ~ ~ ~ fi N aç. N ó N · ~ A
(ND ~ ~ N ~ ~ ~ ~ "J' ~ cC Q, p7 ~ C aç ~ ~ N · P ~ O ~ . (D ~ eC9 ~ ~ ~
, cn p ~ f ~ . A. p. . ` 09 ~ cn n ~ ~ ·
    n Ll. e + N ~ ~ , N ~ " ~ ' `C N ° C cC ~ ~ " ~ 3 n ~ : < fD ~ A G ~ ~ ~ ~ ° . n ' ~ ' e - r ~ y aç v.
    ~ (D Oli A. , a' " ~ ' g ~ N ~ ~ . ~ ~ ~ n Q N " ~ (ND ~ ~ ~ ~ · A " rY cGr. tCD ' . 3' N ~ ` N
    CD (D aç CD
N. ~ ' N ~ A. . CL m O · b y ~ r' . ~ p ~ ° m c ~ . ~ f ~ . ~ · ~ n P ~ ~ ~ , p (D ~ N · Ó G " ~ n ' ~ ct pi
N "Ci ~ ' O tp. ~ ~ f ~ N N C ~ l ~ ~ N Ó P Q ~ . ~ p7 ~ m ~ , ° O C · ... ~ ~ ~ . r p ~ w ` ~ . ~ . N. N
tv ~ ... n ` C m , b ~ ~ · P ~ p ~ ` ~ ' p ~ p' p , " ~
    ... Q , ~ ó ` . , ~ ~ ~ ~ o N ó ' ~ . " ' b N a ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ara ~ aa ~ . ce N ~ ' O N. ~ ~ ·
    ... Q ~ P ~ ~ ~ N ~ ` < Owe yco · ~ io 'b N P ~ ~ P ~ f ~ '1 ~ ' Ó ~ N ~ (D ° 'L7 P ~ ~ f ~ f ~ p' O .'
N G. ~ ~ ~ ~ ~ . ' - f ž "y ~ C
N a , o aq · v o a ~ N ' . o o . ~ ~ ° o - ~ '
~ ? ~ ' ~ e , y ~ o ~ sv c ~ o . ~ . ~ ~ . ~ Q ~ . . aa N " ~ ' ' N ~ o .

v, ~ rr cn p m G.. I ~ " I N O 7C ~. I ~ ~ I Ó `C °

"C `+ t~ O ~' O 0. `C ~ ~ `\* N "" ~ ~ y ~ ° N. ~ ~ ~ ~ ~ m '-; ~ ~ O `t~ p. N ~ o ~ ~u'~"

x"fd". "p~h y.r"O O' . 't~.~.~.~N~ G '~. '~.~.~`ID(9~n`C~.~ON

'U ~ a O ~ p ~ ~ ~ ~ v.~ r. ~ O ~", 'p~ CY ~ O ~ p~ O .. ' ~ O' ~ , ~ 1 N 0'9 N ~ N_ ,
p ~ ~ ~ ~ ~. `n . ~ ~ m' N e. tn. ~ f~y N N O i.' cfD ff `..1 e+ ry (fl ~ t, C , . (~ N Q °C P~

H ~ c ~ @, ~. ~ ~ N cyn N ~ ~ ~ ~ n. p., O ~" N. OG ~ ~ b ° ~ ~ . A. G. O ~ ~
~0..(1,O~Evfdtb NUDO~V~ONf~ p~fyNNCnOC.." ~O .N.(D~.y m C ~ ~ e r ID P ~ N `~
' cr i" G. ?~ P ~ ` \_C ~T' `r' . "y c+ N fd , C. `.

~ ~' .G-y-r ~ c'i. O~ A-' ~ ~ ~ Q ~ N. F ~ G ~ ~ . ° ~ F ~ ~ ~ . n.v. ~ G y' ~D N. ~ . p ~ , ~7 ~
c"D aç m ~ ~ ~ 7S' H cD ~ "' . '<aç' Ó ~ O ry°q ~ `aç ~. ~. ~ ~ ~ , ~ .. . b ~

m n ~ Ó ° . !C! O a, ~C. ~ C G- .s ~ N ° p ~ ~. (D ~' " co

? " ~iv~.~.~nNQ.O"~N`C~G..~.~.~'aç~Oq~' ~'..~. OO~".~'s"NOOON r~ ": cD~ .°~ .!~ N..

~ N ~ m m (D ID ~ O `C ~ O- ° P~ F ~ "+, ~ Dpi ° ~ ~ . N ~ . a. O. P ~ ..f~ ~y". ~ C aç ~G çt
O 'L7 O4 ~ O C' N 'd ~ ~ ~ e', N ~ p7 ~ p-. ~ Cl.aç ~. yN-. ~. N N. ~ ~ ~ e.r O `~ ~ n Cl. `~; ~
° O' C cD " ! `~.' Cr "" ~ ~ °C P ~ , " ~ ~' c' ~ , ~.3 p~ O

io' w G ° ~ P ~ ~ . " N ~ p, e p ~ ~ ~ `~ ~. : ~. ó ~q ~ ~. co ~ cç' ~ z ° io ~' <io ~ ~ ~ ~ ~
aç ~ ~ cç a. ~ p H ~ aç ~ m "' ~' ~ ~ ", .d có' F ~ . , "J' p.' ~ ° . rG-r ~ P ~ '~ , r.. `~ O ~ (D .
~", N. A. N CD ~ ~ ~ O ~ r.. ',..4'

Q' _ ~ ~N' ~ ~ ~. ~ o ~ ó ~ o' ~ ~ N ~ ~ r ~ c~a° ~".m ~ ~' ó ~ ~.Q"ó ~ ce', '~Nn P ~ ~F ~ f~.
~IP ~ GN,n. ~ ~ PO ~ 'f ~ ~ ,n. aç ~ ..r. ~ ~i.. 'NO ~' ~ G N ~ .d ~ Cl. r! ' ~ n au '! ~' C'1 @v p ~ "J'
` e'r p7

m x. , ° ~ , ~ . N HQ ~ ' N ~. P ~ . ~ ~ , C ~' ~ ~ ~ ~ f1 fd N " ~ G "J "d b. O . C1 aç ~ ~ ~ ~ ..o ~
~, Nv.ó ~ ~ ~ ó ~ N ~ ~ó ~ c_o a ~ ~ ~

Q.. Ó ~ ~ . ~ ~ N. G ~' ~ ~ O s? - ~ . G : Q7 'C7 ~ ~' N ~ N. P ~ ~ 'C ~ 'C ~' N ~' O ~
~ N ~. ~ ° y v. Q.. N A N ~ ~ ~ O ~ .. ~'. ° p~ p.. ~ ~ . "J. ~ O . O N- ten x. . C. Ci. P ~
P ~ "L7

't ~'O~Q~`G\$IC9 ~ ~ F~p.. "d ~; ~ ~ ~ N'Ot°a,"dn°-Cr ~. ".~F, ~ ~". ~ ~ n. O ~ N U1 [~ P ~ " p7 ~ "
0., ` ~ ~ t\_.. ~ ~ ! aç r' ~' r ~"i ~ ~ H ~' ` -G G ' N

~' N aç Ó.. ~ b ~ ~ ~ Ó Ó - ~ "" p fcD iD `C . ~ ... "" ~ O "C Q' N.

,co' ~ N "" .r V ~ f ~ f1 ,.y ~. ~ arq ~ N O ~ ~ ~ ~ .. O ~ ~ O ~ p ~ ~G p" al cp ~ .d\$. 'NO . y
O ~ ~ NO ,.d0_CDe.r ONn. ° ~' . ~ ~ p' O, y", ~. ° ~ "C7 rn ~ ~ NOOb ~ ~ N' dq° ~' v'. ~ : D° O ~ ~
~G ~ G ~ (D ~ G ° F ~ ~ N P

n N O 't7 ~

Wr cn CD · ~ Ń · ~ ~ . , ~ y ~ cyn , y ~ ' 09 "" (D G - ~ N ~ . ~ ~ c9 ~ ~ . "" O ~ O ~ 'n" . : a.
 ~ O ~ ~ G b Ń ~ O O · ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ eO ~ ą c O f : 1 ' N "" ~ ' ". 7 ~ CD C · ~ ~ P° ~ ~ ~ ' N i l .
 ~ Ń Ń : ~ ` ~ v . ~ ~ ~ ~ ~ . ~ Ń ~ O ~ ° f7' ~ ' . y m
 . ` ~ ~ p . . , O ` n ° , ~ " Q P' cD N' p : ' " p , ~ ~ N a . dq O " ~ ~ c . . y . ` < ~ Ń y - . O : ~ ~ (D Ń O ~ p O p
 ~ . y ~ L . iv
 ~ cĆ ~ ó ~ . p , ~ ' ~ p ~ O O ~ ó V . ~ ° ó Ey ~ · O : . d ~ , m · " ~ ~ N ~ ~ ~ . Ń ~ ~ ~ n9 ~ ' n ~ ~ ' ~ ~
 C ~ ~ . . eĆ ~ . C . r . ~ 7 .
 · O ~ · iT ' ~ ~ ' . n . , O , fD O > v ·

278

10. Zasada podnoszenia kwalifikacji rodziców w zakresie odbioru telewizji w rodzinie.

Zasada ta wskazuje na potrzebę przygotowania rodziców do organizowania przez nich racjonalnego odbioru telewizji w rodzinie poprzez dostarczenie im wiedzy z tego zakresu. Chodzi przede wszystkim o kształcenie u rodziców świadomości dotyczącej pozytywnych i negatywnych skutków oglądania telewizji i ich uwarunkowań. Program tego kształcenia powinien więc wskazać na potrzebę i możliwości pozyskania telewizji w procesie wychowania rodzinnego dziecka, możliwości jej wykorzystania w różnych sytuacjach życia rodzinnego oraz na tkwiące, na skutek nieracjonalnego jej odbioru, niebezpieczeństwa i zagrożenia dla rodziny.

Potrzeba dostarczenia rodzicom wiedzy pedagogicznej na temat mechanizmów funkcjonowania telewizji w rodzinie, udzielania im pomocy merytorycznej, wynika z faktu, że świadomość pedagogiczna rodziców jest mała, zasób wiedzy niski. Jedni ze skutecznych dróg mogłaby być telewizja i inne środki masowego przekazu, powszechne, łatwo dostępne, które mogłyby stać się źródłem wiedzy, dostarczać przykładów i wzorów korzystania z telewizji w rodzinie. Pomocne w tym zakresie powinny być różnego rodzaju katalogi, poradniki, przeglądy informujące o programach telewizyjnych, recenzje zamieszczane w prasie codziennej, w czasopiśmie tygodnikach. Pożyteczni formy pomocy rodzicom byłyby zapewne dobrze opracowane poradniki metodyczne, wydawane w dużym nakładzie, w postaci "niewielkich księżeczek" - serii wydawniczych, zawierające analizę różnych zagadnień związanych z odbiorem telewizji w rodzinie.

Jednak, co trzeba koniecznie zasygnalizować, niewłaściwe, formalne organizowanie pomocy rodzicom w postaci na przykład tzw. pedagogizacji rodziców, podejmowanej przez niektóre szkoły, śródmiejscowe instytucje oświatowe, może przynieść więcej szkód niż korzyści wychowawczych. Niektóre bowiem instytucjonalne formy pedagogizacji przybierają postać

pewnych dyrektyw, postulatów, nawet nadzoru nad uczestnictwem, szczególnie dzieci, w kulturze. co może prowadzić raczej do ujemnych, nie zamierzonych skutków w wychowaniu rodzinnym.

Praktyka wskazuje bowiem, że zaborcze ingerowanie "(...~ ~~ delikatny układ powi~zań społeczno - emocjonalnych, jaki stanowią rodzina, powi~zań, z których większość jest przed oczyma osób ~»

279

stronnych ukryta, nie zawsze prowadzi do pomyślnych rezultatów" Przygotowanie rodziców do organizowania rodzinno - domo

wego odbioru telewizji w rodzinie należy rozpatrywać nie tylko w aspekcie doraźnej pomocy, choć taka jest również potrzeba, ale przede wszystkim powinniśmy mówić o systemie działań edukacyjnych, mających na celu przygotowanie następnych pokoleń rodziców o wyższej kulturze, także telewizyjnej.

W pełnieniu zadań zwi~zanych z funkcjonowaniem telewizji w rodzinie nikt nie może jej zast~pić ani wyręczyć, nie może ona zrzucić z siebie obowi~zku troski o odbiór telewizji w rodzinie na inne podmioty. Zadania te szczególnie aktualne s~ dzisiaj, kiedy telewizja ogl~dana w domu staje się alternatywnym źródłem kultury, informacji i edukacji, a nawet w wielu przypadkach bardziej konkurencyjnym niż uzupełniającym źródłem informacji dla domowników⁸.

Telewizja jako medium nie jest ani dobra, ani zła dla życia rodziny, jej wartość zależy od tego w jakim kierunku tkwiące w telewizji możliwości wychowawczego oddziaływania będą spożytkowane w rodzinie i z jakim efektem dla dziecka. Przebieg i efektywność tego procesu zależy z kolei w ogromnym stopniu od rodziców, odpowiedzialnych za racjonalne korzystanie przez dzieci z telewizji i innych mass mediów.

Pedagogiczne zasady funkcjonowania telewizji

Nie ma w~tpliwości, że telewizja, wykorzystywana w rodzinie f w sposób mądry, racjonalny, może wnieść istotny wkład w proces wychowania rodzinnego i szeroko rozumianej edukację socjokulturow~ dzieci, ponieważ oferuje ona unikalni możliwość ogl~dania świata postrzeganego przez innych. Jest unikalna w tym sensie, ~że poprzez swoistego rodzaju interakcje z tym co dzieje się na 'ekranie, dziecko uczestniczy w doświadczeniach socjokulturowych osób ekranowych i to, że ma ono sposobność uczestniczyć indywidualnie. Poprzez prezentowane treści dotyczące najistotniejszych ;problemów współczesności, osi~gnięć w dziedzinie nauki, techniki, kultury różnych narodów, poprzez kształtowanie u

odbiorców po~stawy tolerancji i poszanowania kultury innych społeczeństw, po~tawy twórczej, otwartej na poznawanie najbliższego środowiska

~J. Papuzińska: Inicjacje literackie. Problemy pierwszych kontaktów dziecka z iązką. Warszawa 1981, s. 314.

8R. Meighań: Socjologia edukacji. Toruń 1993. Red. naukowa: Z. Kwieciński.

280

i świata, telewizja może odegrać istotni rolę w edukacji humanistycznej, edukacji globalnej dzieci i młodzieży. Olbrzymia więc odpowiedzialność za treść, formę i sposób jej przekazywania spoczywa na telewizji i dotyczy w szczególności programów adresowanych do małych odbiorców. Jest to o tyle ważny problem, ponieważ telewizja i inne mass media wywierają dzisiaj bardzo często znacznie silniejszy wpływ (również ujemny na dziecko niż wzory i modele przekazywane w tradycyjny sposób przez wychowawców⁹.

Twórcy, realizatorzy programów, przede wszystkim programów dla dzieci i edukacyjnych dla rodziców, powinni, jak sadzę, w większym niż do tej pory stopniu umiejętnie wykorzystywać osiągnięcia współczesnej dydaktyki w zakresie sposobów, dróg uczenia się dziecka, nie tylko przez przyswajanie, ale przede wszystkim odkrywanie, przeżywanie, działanie, a także doceniać i uwzględniać w swojej pracy szereg wymogów, kryteriów, opracowanych prawidłowości dotyczących skuteczności organizowania procesu wychowania.

Dostrzegam potrzebę wyodrębnienia pedagogicznych zasad funkcjonowania telewizji w rodzinie, które kierują przede wszystkim do twórców, reżyserów, realizatorów programów telewizyjnych, szczególnie programów dla dzieci.

1. Zasada podmiotowości.

Uznaje ona dziecko za podmiot oddziaływania telewizji, wskazuje, że to przede wszystkim od dziecka zależy czy stanie się ono odbiorcą emitowanych przez telewizję treści, co przyjmie, jak zrozumie, w jaki sposób oceni uzyskane wiadomości i włączy w system posiadanych, własnych doświadczeń. Zasada ta, o której nie mogą zapominać w swych działaniach twórcy, realizatorzy, wydawcy programów telewizyjnych, akcentuje prawo dziecka do samostanowienia o sobie, a więc i do swobodnego wyboru i odbioru określonych zgodnie z indywidualnymi zainteresowaniami, potrzebami i możliwościami intelektualnymi dziecka, treści telewizyjnych.

2. Zasada przystępności informacji

Dotyczy ona potrzeby przekazywania w różnych programach dla dzieci treści, które byłyby dostosowane do możliwości intelektu. Pisze o tym E. Trempała: Szkoła a edukacja równoległa (nieszkolna). Poglądy, doświadczenia, propozycje. Bydgoszcz 1994. s. 25.

o Zagadnienie podmiotowości w procesie wychowania analizuje A. Przeclawska, mn; dzy innymi w pracy: Wychowanie - jako spotkanie - kilka pytań zamiast wstępu. (w i Relacje między ludźmi jako przedmiot badań pedagogicznych Red. A. Przeclawski, Warszawa 1993. 281

tualnych i zainteresowań małych odbiorców. Wydaje się, iż tylko ciekawa, przekonująca, dostosowana do wieku, zainteresowań i potrzeb dziecka treść programów telewizyjnych ma szanse skutecznego oddziaływania wychowawczego. Niemalą rolę w tym procesie odgrywa również słownictwo, język telewizyjnych programów dla dzieci, jego komunikatywność, poprawność, bogactwo, ale również dramaturgia programu ułatwiająca dziecku zrozumienie przekazywanych treści, ponieważ pobudza ona uwagę, wyobraźnię, zaciekawienie, trzyma dziecko w pewnym napięciu poznawczym.

3. Zasada atrakcyjności, różnorodności i aktualności treści programowych.

Treści przekazywane przez telewizję, aby mogły spełniać swe rolę osobotwórczą, muszą przede wszystkim zainteresować dziecko swe nowością, atrakcyjnością, w przeciwnym bowiem razie nie miałyby szans przyciągnięcia go wobec reguły dowolności tego kontaktu. A jednocześnie dzięki temu, że ten kontakt następuje w sytuacji gdy dziecko jest odprężone, uwolnione najczęściej od bodźców zakłócających to odprężenie, kontakt ten nabiera swoistego zabarwienia, intymności, co potęgować może jego wpływ osobotwórczy. Istotne znaczenie ma tu również atrakcyjność i różnorodność form, metod przekazywania określonych treści.

W celu zwiększenia pozytywnego wpływu telewizji należałoby zwrócić się do producentów programów telewizyjnych o bardzo staranne i wnikliwe przygotowywanie programów dla dzieci pod względem ich wartości poznawczych, wychowawczych, artystycznych, o dostarczanie przez te programy nie tylko dobrej rozrywki, ale w większym być może zakresie, niż do tej pory, wzorów społecznego zachowania.

4. Zasada komplementarności oddziaływania telewizji.

Dotyczy ona udziału telewizji, jej miejsca i roli w uzupełnianiu, wspomaganie rodziców w procesie wychowania rodzinnego dziecka. Przekazywane w różnych programach telewizyjnych, adresowanych do dzieci lub do dorosłych, wiadomości z różnych dziedzin życia społecznego, nauki, kultury, techniki, normy moralno społeczne, lansowane wzory zachowań nie mogą kolidować z uznawanym

powszechnie w rodzinach systemem wartości, norm, nie mogą ranić uczuć, przekonań religijnych, tradycji rodzinnych, kultury grup etnicznych, mniejszości narodowych. m Zasadę tę wymienia J. Gajda: Telewizja, młodzież, kultura. Warszawa 1987.

282

5. Zasada sprzężenia zwrotnego.

Zasada ta przejawia się w szerszym zastosowaniu dialogu nadawcy z odbiorcy poprzez na przykład korespondencję listowni lub drogi telefonicznej, poza tym badanie recepcji programów telewizyjnych, potrzeb telewizyjnych, organizowanie dziecięcego audytorium, upowszechnienie telewizji kablowej, umożliwiającej nawiązanie kontaktu z osobami prowadzącymi dany program, za pośrednictwem telefonu lub innych urządzeń odbiorczych zainstalowanych w telewizorze i w studio.

6. Zasada cykliczności programów telewizyjnych.

Zasada ta powinna znaleźć szerokie zastosowanie w telewizji ze względu na jej wartości służące efektywności oddziaływań wychowawczych telewizji w rodzinie. Powtarzalność programów telewizyjnych w określonych mniej więcej stałych interwałach czasowych, charakteryzujących się pewnymi wspólnymi cechami mobilizuje dzieci do oglądania określonych programów. Za pomocą małych odcinków przekazujących określone treści wychowawcze, telewizja działa kumulatywnie, na zasadzie drżenia, wywołując określone zmiany w osobowości dziecka. Cykliczność powoduje, że telewizja włączając się w rytm życia dziecka działa na zasadzie zrutynizowanej ciągłości, dostosowując się do rytmów i powtarzalności procesów w życiu dziecka (dnia, tygodnia), emitując nieco odmienne programy na dzień powszedni czy świąteczny, rano, po południu.

Telewizja, uwzględniając te drogi potrzeby dziecka, przenikać może do środowiska życia dziecka, do rodziny. Ponadto strukturalizowanie cykli (według różnych zasad: treści, formy) daje możliwość zaprezentowania w cyklicznych programach telewizyjnych materiału w taki sposób, by był on na przykład najskuteczniej przyswajany przez dziecko, stosując zasadę stopniowania trudności, upogłdowienia, aby w możliwie najszerszym stopniu inspirował dzieci do działania.

Cykliczność programów może także nieść pewne zagrożenia dla rodziny. Otóż ciesząc się bardzo dużym zainteresowaniem i chętnie oglądane seriale telewizyjne, szczególnie te ciągnące się ta siemcowo, na ogół o wątpliwej wartości poznawczej i artystycznej, stwarzają raczej niepożądany i niekorzystny sytuację w wychowaniu dziecka. Oglądane systematycznie przez całe rodziny, kosztem

12 Cykliczność jako cechę programów telewizyjnych omawia w swoich pracach a1 Kumor: W stronę telewizji. Wrocław 1988; Radio, telewizja, edukacja. Warszawa 198(.. Telewizja. Teoria. Percepcja. Wychowanie. Warszawa 1976.

283

kontaktów rodzinnych, rekreacji fizycznej, spacerów, zabaw, czytelnictwa ksi~żek prowadzić mog~ do dezintegracji rodziny, do niekorzystnych zmian w różnych sferach osobowości dziecka.

Należałoby również skierować postulat pod adresem emitowanych w nadmiernej ilości scen grozy, przemocy, okrucieństwa i to zarówno przez telewizję krajową, jak również satelitarna publiczni i prywatna kasety video. Oczywiście nie jest możliwe ich całkowite "wyczyszczenie" z programów, ale o zmniejszenie ilości i drastyczności ukazywanych obrazów w godzinach największej ogl~dalności przez dzieci. Konieczne wydaje się również informowanie rodziców o skutkach jakie programy te mog~ wywierać na dziecko.

Rola szkoły w przygotowaniu dzieci do. aktywnego

i selektywnego korzystania z telewizji i innych mass mediów

Szeroki zakres zadań zwi~zanych z przygotowaniem dzieci do odbioru telewizji przypada również szkole. Istnieje bowiem - jak wskazuje E. Trempała³ - realne możliwości współdziałania dwóch torów edukacji szkolnej i edukacji równoległej (nieszkolnej), w której telewizja i inne mass media zajmuje pozycję znacząc~.

Szczególne rola w kształtowaniu u swoich uczniów określonych cech osobowościowych, umożliwiających im aktywne uczestnictwo w kulturze, w tym również w odbiorze programów telewizyjnych, przypada nauczycielowi, zwłaszcza języka polskiego. W pracy dydaktyczno - wychowawczej, lekcyjnej i pozalekcyjnej ma on szero

E kie możliwości i okazję uczenia dzieci prawidłowego rozumienia i ~ interpretacji treści upowszechnianych przez telewizję: selektywnej, krytycznej, aktywnej percepcji treści telewizyjnych, rozmawiania z uczniami o oglacanych przez nich programach. Z jednej więc strony "(...) należy wdrażać dzieci i młodzież do dokonywania przemyślanego, planowego doboru audycji radiowych, telewizyjnych, czy filmu, z drugiej - uczyć słuchania, ogl~dania i rozumienia"⁴

Realizując postulat przygotowania uczniów do selektywnego i °krytycznego odbioru telewizji, należałoby mobilizować ich do po',szukiwania informacji, recenzji (w prasie codziennej, tygodniowej)

isSzczegółów\$ analizę problemów dotycz\$cych integracji pracy szkoły z edukacją\$ iwnoległą w aspekcie do\$wiadczeń i propozycji - przedstawia E. Trempała w pracy: .koła a edukacja równoległa (nieszkolna. Poglądy, do\$wiadczenia, propozycje. Bydrszcz 1994. i4E_ Trempał"a:~op. cit. s. 121.

284

o programach telewizyjnych, oceniających ich wartość poznawczy, ale także poprzez stawianie w procesie nauczania różnych pytań, problemów, mobilizować w ten sposób uczniów do ich rozwi~zywania poprzez aktywny odbiór określonych programów.

Przygotowanie uczniów do uczestnictwa w kulturze masowej, w tym również telewizyjnej, dotyczy: 1~ wprowadzenia uczniów we współczesny problematykę kultury w procesie dydaktycznym, realizując określone zagadnienia programowe oraz wskazywanie im źródeł z tego zakresu, 2) kształcenie u uczniów umiejętności selektywnego wyboru treści do nich docierających różnymi kanałami mass mediów, 3) kształcenie umiejętności aktywnego odbioru, prawidłowej percepcji i recepcji, poznawania, rozumienia i przyswajania odbieranych przez dzieci treści telewizyjnych i innych mass mediów.

Przygotowanie uczniów do korzystania z różnych źródeł informacji pozaszkolnych staje się niezmiernie aktualne, ponieważ następuje i w przyszłości będzie następowało "znaczne osłabienie monopolistycznej pozycji szkoły jako źródła informacji dla uczniów w wyniku rozwoju środków masowego przekazu"¹⁵. Przygotowanie aktywnych odbiorców treści przekazywanych przez mass media wymaga podjęcia przez szkołę już dzisiaj wielu szeroko zakrojonych działań wychowawczych. Ważna jest oczywiście integracja programowa w ramach różnych przedmiotów nauczania i zajęć pozalekcyjnych¹⁶, umożliwiającą intensyfikację problematyki zwi~zanej z przygotowaniem uczniów do uczestnictwa w kulturze masowej i skutecznego w sensie poznawczym, wychowawczym korzystania przez nich z telewizji i innych środków masowego przekazu. Istnieje jednak, jak sędzę, potrzeba wprowadzenia, na wzór szkół na przykład w Niemczech czy w Szwajcarii, do planów nauczania nowego przedmiotu: nauka o mediach lub nauka o telewizji, w ramach którego dzieci poznałyby specyfikę nowych mediów, uczyłyby się korzystać z nich poprzez kształtowanie umiejętności selektywnego, krytycznego, aktywnego odbioru przekazywanych treści. Ponadto przedmiot ten stwarzałby możliwość poznawania przez uczniów nowych elektronicznych źródeł informacji, ich utrwalania, odtwarzania, tworzenia, wykorzystania. W ramach realizacji różnych tematów na lekcjach tego przedmiotu, odbywających się

iSCz. Kupisiewicz: Główne kategorie pedagogiki humanistycznej a praktyka szkolna (w:) Alternatywna pedagogika humanistyczna. Red. B. Suchodolski. Wrocław 1990. IsZagadnienie to sygnalizuje J. Gajda: Telewizja, młodzież, kultura. Warszawa 1987, s. 163 i następne.

'~ h ~,

nie tylko w szkole, ale również poza szkoła na przykład w mni nych ośrodkach telewizyjno - radiowych, można by było w wi4 k Bzym stopniu i zakresie niż ma to miejsce w obecnej szkole wskaz~.ć uczniom na olbrzymie szanse poznawcze, wychowawcze, tkwiąc: w telewizji oraz zagrożenia dla prawidłowego ich rozwoju fizycznego, umysłowego, społecznego.

Dla "jutrzejszych" uczniów muszy - pisze Z. Kwieciński⁷ - powstać nowe szkoły, przygotowujące ich do sprostania wymogom nadchodzącego wieku. Wydaje się, że niemały rolę w tym procesie mog~ spełnić mass media, na czele z telewizji i jej elektronicznymi pochodnymi, których rozwój i upowszechnienie obserwuje się na całym niemal świecie i które staje się w coraz większym zakresie jednym z głównych źródeł wiedzy dla dzieci i młodzieży.

W szkole przyszłości mass media zaj~ć powinny, jak wycl.c.,,jo się, istotne miejsce. Już dzisiaj, myśląc o przyszłości, ważną slrra,w.l staje się przygotowanie uczniów do aktywnego, krytycznego korzystania z nich w środowisku pozaszkolnym, głównie rodzinnym, ;rlc· także analiza możliwości pozyskania telewizji i jej elektroniczo,yc~li pochodnych dla realizacji wielu zadań dydaktyczno - wychow;c,w czych szkoły. Być może dzięki również telewizji i innym środkc,m masowego przekazu będzie możliwe w procesie wychowani, "(...) przechodzenie od przygotowywania dla ściśle określonych i rc,glrr mentowanych przyszłych ról pracowniczych i obywatelskich (~>rznz przyswajanie i stosowanie wzorów i reguł zachowań do przeciaw:r nia dzieciństwa i młodości oraz uczestniczenia młodzieży w i~'c~in publicznym, przestrzegania jej prawa do wyboru, do szczc~soi:r, cIm samostanowienia o sobie" 18.

Uczestnictwo w kulturze poprzez odbiór również treści ~>rzc.k:,. zywanych przez telewizję i inne mass media ma przynieść clzieokn radość, zadowolenie, satysfakcję, przygodę, rozwój jego msc>I>c>wm ści, kształcenie i stymulowanie wartościowej jakości istnienia., c,wyc~l, wewnętrznych, ukrytych doświadczeń, takich jak: rytrrr iąc~ia., fiu, czucie radości istnienia, przeżycie wspólnoty z innymi lucJirni, ele, świadczenie szczęścia, możliwość zaangażowania się w ja,kys yr.rwc~, problem realizowania twórczości⁹.

1~Z. Kwieciński: Nieobecne dyskursy. Toruń 1993. IsZ. Kwieciński: Socjopatologia. Warszawa 1992.

19 Zagadnienie to analizuje w wielu swoich pracach B. Suchodolski, jak na przykład: Moja droga agogiki, "Zycie Szkoły" 1974, nr 2.

286

. Problemy do dalszych badań

na w rac analiza teoret czna i empiryczna była Przedstawio p y Y próby pokazania funkcjonowania telewizji w rodzinie w aspekcie możliwości wychowawczego jej oddziaływania oraz zagrożeń jakie stwarza ona dla wychowania rodzinnego. Całościowe ujęcie tematyki ograniczyło szczegółowi penetrację wielu przedstawionych lub tylko zasygnalizowanych w pracy problemów, które, jak sadzę, wymagaj~ dalszych, pogłębionych badań.

Odczuwa się nadal niedostatek prac zarówno teoretycznych, jak też empirycznych na temat różnych aspektów odbioru telewizji w rodzinie i jego uwarunkowań. Niezbędne wydaje się być badania koncentrujące się na roli, jaki telewizja spełnia w różnych typach rodzin żyjących w zróżnicowanych społecznie, ekonomicznie, kulturowo środowiskach. Szczególnie zauważa się brak badań na ten temat w rodzinach problemowych, czy to ze względu na niepełność rodziny, czy też patologię zachowań, ale także w rodzinach czasowo niepełnych. Poza tym, ze względu na kształtujący się w ostatnich latach nowy typ bogatych rodzin biznesmenów, interesujące wydaje się być informacje dotyczące odbioru telewizji w tych rodzinach. Porównanie wyników tych badań pozwoliłoby nie tylko na charakterystykę rodzinno - domowego odbioru telewizji w każdej z grup rodzin, ale przede wszystkim na pokazanie uwarunkowań i zależności determinujących określone miejsce i rolę, jaki telewizja spełnia w tych rodzinach.

Wykrycie drogi badań empirycznych pewnych prawidłowości miałoby olbrzymie znaczenie pedagogiczne dla procesu organizowania działalności wychowawczej w rodzinie poprzez oddziaływanie telewizji, ponadto, być może, przyczyniłoby się do wyjaśnienia podstawowych mechanizmów społecznych, ekonomicznych, kulturowych, wychowawczych funkcjonowania telewizji w rodzinie. Badania powinny bowiem obyć całokształt rodzinnych i pozarodzinnych czynników warunkujących udział telewizji i rolę, jaki może ona spełnić w wychowaniu dziecka.

Zaproponowana przeze mnie w pracy typologia rodzin ze wzglęcl.. na funkcjonowanie telewizji w rodzinie może, jak przypuszczam, stanowić punkt wyjścia dla dalszych, szczegółowych badań, pogłębiających i rozszerzających podjęty problematykę.

W szczególności należałoby zwrócić uwagę na badania potwierdzające zależność między wykształceniem rodziców a swia

187

domym sterowaniem przez nich odbiorem telewizji w rodzinie. W moich badaniach, ze względu na znacznie szerszy zakres pracy, problem ten został ujęty w formie deklaracji przez rodziców ich wykształcenia i celowego kierowania odbiorem telewizji.

Ponadto przeprowadzone przeze mnie badania miały miejsce w sytuacji społeczno - gospodarczej kraju niesprzyjającej integracji życia rodzinnego wokół spraw wykorzystania telewizji do świadomego, celowego odbioru, kształtującego właściwe postawy ich dzieci, wykorzystując w tym celu możliwości telewizji. Sadzę jednak, że pokazały one ogólne prawidłowości funkcjonowania telewizji w rodzinie i pozwoliły na zaprezentowanie typologii "funkcjonowania telewizji w rodzinach".

Przysze badania powinny wnieść nowe informacje na temat miejsca i roli telewizji w rodzinie w warunkach (należy mieć t~ką, nadzieję większego być może standardu społeczno - materialnego rodzin, większej stabilizacji i poczucia bezpieczeństwa ekonomicznego rodzin, dysponowania przez rodziców większy ilości czasu wolnego.

Istotne miejsce w badaniach nad rodziny powinna zaj~ć problematyka, bardzo rzadko u nas podejmowana, dotycząca tak zwanych "portretów rodzin", prezentowanych przez telewizję oraz <al>działanie ich na zachowania rodziców i dzieci. Interesuj~,cc~ w zwi~zku z tym mogłyby być informacje o tym, czy telewizja, t>m przez symbolicznie prezentację i interpretację rodziny i życia, r«>dzinnego może integrować rodzinę i umacniać j~ jako inst.yl,my~; wychowawczy, a także jakie czynniki i sytuacje muszą być sp~~l nione, aby telewizyjne "portrety rodziny" (family show) oclm~silv wychowawczy sukces.

Jest wiele nadal nie rozstrzygniętych empirycznie z:r.~:rlinri dotyczących relacji: telewizja - dziecko, jak między innymi wpływ telewizji na stan zdrowia fizycznego i psychicznego dzieci, n;r. «si>, gnienia szkolne uczniów, stan czytelnictwa, zdolności twórczo, wyobraźnię w aspekcie pozytywnego, wychowawczego jej wpfywn mi te procesy oraz zagrożeń.

W zwi~zku z tym, że coraz częściej mówi się o "video zn.luinmści" należałoby zbadać dogłębnie to zjawisko i sprawdzi: jct;o ruim konsekwencje w odniesieniu do dzieci, a więc odbiorców, którzy nic wykształcili w sobie jeszcze postawy krytycznej wobec i,ręci t,<~lewisyjnych.

W kontekście tematu tej pracy niezbędne jest prowadzenie badań n~~rplywem atmosfery wychowawczej w rodzinie<~, kultury

288 środowiska rodzinnego na zakres kontaktów telewizyjnych dzieci, na percepcję rzeczywistości ukazywanej w telewizji oraz tworzenie przez dziecko obrazu świata rzeczywistego.

Przyszłe badania powinny dożyć do wypracowania modelu skutecznego współdziałania dwóch podstawowych systemów edukacyjnych: szkolnego i edukacji równoległej, w której istotni rolę odgrywa edukacja mediana. Szczególne miejsce należałoby przyznać badaniom prognostycznym dotyczącym roli szkoły przyszłości w przygotowaniu uczniów do odbioru telewizji w rodzinie, a także włączenia i wykorzystania mass mediów w systemie kształcenia szkolnego.

289

Bibliografia

Adamski F.: Socjologia małżeństwa i rodziny, Warszawa 1982

Adamski F.: Pluralizm w kulturze polskiej, Kraków 1988

Adamski F.: Człowiek - wychowanie - kultura, Kraków 1993 Adamski F.: Modele małżeństwa i rodziny a kultura masowe, Warszawa. 1970

Altbach P. G.: Excellence in Education, New York 1985

Andreasen M. S.: Patterns of Family Life and Television Consumption From 1950 to the 1990s, w: Media, Children and Family Social, Scientific, Psychodynamic and Clinical, Perspectives, red. Aletha C., Huston, Dolf Zillmann, Jennings Bryant. New York 1994

Anderson D. R. i Bryant J.: Children's Understanding of Television, New York 1983, Academic Press

Aronson E.: Człowiek - istota społeczna, Warszawa 1975

Argyle M.: Psychologia stosunków międzyludzkich, Warszawa 1991 Balicki M.: Czas pracy ucznia w szkole. Rzeczywistość i Potrzeby, 131a luty 1991

Banaszak H., Rowicki L.: W przededniu wielkiej zmiany, Warszawa 1991

Bandura A.: Aggression: a Social Learning Analysis, New Jersey 1977

Bandura A.: Influence of Models Reinforcement Contingencies on the Acquisition of Imitative Responses, "Journal of Personality and Social Psychology", 1965 nr 1

Bednarski J.: Zróznicowanie rodzinnych środowisk kulturowych, Poznań 1987

P~ c~ ` ~ a ~ y ~ " ~ " ~ Ć ~ Ć ~ Ć7 ~... cr. ~.. ~,.. ~ ~.f ~ ~ cD cD h' ,esy ~ cD fD
 . DG''' ce CL ~1. C1. C1. ~, d, ~
 ~ P~ Ly P~ P° ~ p7 N ~ cD' ~ ~ ~ C~ ~ d Ć ~ ~, ł~ O 09 '~.'" ("yD C"yD "'.: ~ ~O ~O ~ ,~y
 Ń:O~I'~~~~ '~~~~N.~' ~W ~ ó a~~~~ e ~ ~ "a~
 IVf~o n. :~. ~, ó :~. cc o c~ ~ ~ .- . Ń- ' d 'z' . . . . p- ~ ~ ~ N , ,.r'~, ' ~ ~ H ~ . . . . ~- 7~;
 tND .., y
 ~ ~. ~' aš- ~. ~ :. ~ ~ m ~ ~ ~ ó ~ y , ~ d ~ ~ . . ~ ~, ~. ~ ~. p.. oto ~ ° H C" io' p, o ~
 ~ c.~ oW trJ "' ~ ~ ~ ~ d .~; 2~ :. ~ m ~ a v C a ° K o :. g ".d ~ ~ .~'. ~ ~ ~ " c ~ ~ "' ~ P~ Ó
 ~ ~ a' ~ ~ C yca' ~ ~ 'y ~ a,
 A o 'zt ~ . ~7 O `o ~ K ~ ce
 O . ~ O A K fD "M' l0 ~ ~ " O ~ 9 ~ C) CD r'''J !y ay. fC ~ A (0 p A (D C p cv. ~ ~ ~ ~ ~ cŃ
 ~ ~ A p cD ó. A. ~ ~ :e ~ Ń. ~ ,~ H.' c''''n' ~, R
 H ?!~ é O ~ ~, "C7 ~ c ~ ~ ce CO ° ~ N '~' Ń ~ w to
 Ń. cD ~. a.. ~ ~ ?s- p ~ ~ y ~ c0 ~ ",P~y C p ~ A p, ~, G" ~ 11 ~ O' ~, ca' p po" o~ w.
 a. p ce ~' p7 ... ` ~ A' ~ 25r V, : t ~ ~ ~ ' V ~ A Ń ~ y A K !~ ~ ' CO ffv n .n., y ~ 5 ~ ~ O ce
 ~ ~ j ~. ° ~ a ~ p ~ y ~ a. ~ y ~ ~ ó ó. A ~ ~ .. ó. A , a ~ ~ ~ 7 ~ ~ r. ó a ~'." ~ ° cyn
 ° ~' ~ ~ c°V ~' ~ ~ ~ W., ~ ~ ł-j ~ ~ ~ ~, ~ c ~ ~ ~ " ~ ~ y' w. A. H N ~', p Ć ~ ~ ~ ce 2!~
 y~ Ev ~ ~ A c.~ ač N w ~ K .,' ce
 W ~ ~ " ~ ~ . ~ "y A. ~ i~ y ~, ~ ~ " ~O. O w "a' (~ ~ ~ " A ~ n y c0 ~ ~ DC" .y. A'
 y~ h ~ ~ Ń ~. C ~ ~ _ .r O. ~ K `~p" ~ ° ~ c ~ cye ~ ~ ~ y °1 p~ O· p Ner" `° (Y Ń
 y o ~ ~ ° c ~ C ~ ~ e-r ^' O (~ Ó il, cn N ~ ~ (j Cyn ~ ~ ' y L'. A'
 ,~'3~P~ ~ ó ~ `c~ p ~ ~ ° ~' ~ p~ P~xcyo ~ _a ~,Claç~e ó ~ ~, ~ ~ " W;P~ ca' ~". Ń A ~ ~, cD ~ ~
 ~ ~ o ~ ~ ~ n. ó ó A. ~
 ~ \ ~ O ó ~ ~ ~ ~ ~ A ~ p ~ 0, ~ 'b ~. ~, ač ~ ~' ~ ~ p_ uce, ~ e ~ `o, oy~ p " ~ f.~ a9 Ń ~ ~ ~'
 Ń. ~ ~' ~ W .~y ~ Q ..~y N ~; 09 ~ H ~ ce ~n
 cD ° Or1 ~ p, o, a ~ A ~ m . ~ C v ~ P ~ A ~ Y ~, . r-. ~
 cc ač ~ ~ r 0., O.. , ~ ~ A cc cn ~. ~ ~. ., ° -, ` __. _ , ~ _ ~ cc Ń . o- a, ~ ~ a ~ ° , , "' __ ~ F
 a ~ o ~ ~ .. :ć _ ž y-, ~ _ > _ ~ ž ` ~ - Z

Gerbner G.: Violence and Terror in the Mass Media, UNESCO, France 1988

Gerstman St.: Rozwój uczuć, Warszawa 1976

Giereluk-Lubowicz Z.: Wychowanie w rodzinie wielkomiejskiej, Warszawa 1979

Gloton R., Clero C.: Twórcza aktywność dziecka, Warszawa 1985 Goban-Klas T.:
Komunikowanie masowe, Kraków 1978

Goban-Klas T.: Socjologia komunikowania, "Studia Socjologiczne", 1976 nr 2

Grochociński M.: Przygotowanie dzieci do racjonalnego wykorzystania czasu wolnego,
Warszawa 1979

Gurycka A.: Struktura i dynamika procesu wychowania, Warszawa 1979 Halloran J. D.: The
Effects of Television, London 1970

Halloran J. D.: The Effects of Mass Communication with Special Reference to Television,
Leicester 1964

Halloran J.D.: Mass Media and Society. The Challenge for Research, Leicester 1974

Han-Ilgiewicz H.: Racjonalny budżet czasu podstawowym warunkiem zdrowia psychicznego,
"Problemy Opiekuńczo - Wychowawcze", 1973 nr 3

Himmelweit H. T., Oppenheim A. M., Vince P.: Television and the Child, London - New
York 1964

Himmelweit H. T.: Youth Television and Experimentation, Tokio 1978 Holzer H.:
Kommunikationssoziologie, Hamburg 1973

Hurlock E.: Rozwój dziecka, t.I i II, Warszawa 1985

Huston A. C., Zillmann D, Bryant J.: Media Influence, Public Policy and the Family, w:
Media, Children and the Family: Socjal Scientific, Psychodynamic and Clinical Perspectives.
red. Zillmann D., Bryant J., Huston A. C., New York 1994

Huesmann L. R., Eron L. D.: Television and the Aggressive Child: A Cross - National
Comparison, Hillsdale, Lawrence Erlbaum Associates, 1986

Illich J.: Społeczeństwo bez szkoły, Warszawa 1976

Izdebska H.: Przygotowanie do życia w rodzinie, Warszawa 1972 Izdebska H.: Szczęście
dziecka, Warszawa 1979

Izdebska J.: Uwarunkowania efektów oddziaływania wybranych psychologicznych programów
telewizyjnych na dzieci, Białystok 1981

Izdebska J.: Miejsce i funkcje wychowawcze środków masowego oddziaływania w czasie
wolnym dzieci, Białystok 1981

Izdebska J.: Czynniki różnicujące strukturę budżetu czasu uczniaum klasy IV VIII,
Białystok 1990

Izdebska J.: Społeczno - kulturalna sytuacja rodziny a efektywność oddziaływania telewizji na dziecko, w; Rodzina - przeszłość - teraźniejszość - przyszłość, red. A. Tchorzewski, Bydgoszcz 1984

Izdebska J.: Miejsce i funkcje środków masowego przekazu w czasie ewoluacji dzieci, "Studia Pedagogiczne", t. XLVI 1983

Izdebska J.: Wychowawcze oddziaływanie środków masowego przekazu na dzieci, "Kwartalnik Pedagogiczny", 1981 nr 3

Izdebska J.: Czas wolny dzieci miejskich i wiejskich, w: Czas wolny dzieci i młodzieży w Polsce, red. K. Przeclawski, Warszawa 1978

Izdebska J.: Jak i dlaczego zapobiegać destrukcyjnym oddziaływaniom środków masowego przekazu na uczniów, "Nowa Szkoła", 1981 nr 9

Izdebska J.: Niektóre przejawy ujemnego oddziaływania telewizji na dziećmi. "Problemy Opiekuńczo Wychowawcze", 1994 nr 5

Izdebska J.: Rola środków masowego przekazu w kształtowaniu kultury pedagogicznej rodziców, Zeszyty Naukowe, Nr 42, Białystok Filia, UW

Izdebska J.: Telewizja jako źródło nowych informacji dla dzieci, "Zeszyty Naukowe", Zeszyt 72, 1992, Filia UW w Białymstoku
Izdebska J.: Miejsce i funkcje wychowawcze środków komunikowania ma

sowego w życiu dzieci i młodzieży, kierunki zmian programowych i organizacyjnych, w: Edukacja równoległa, poglądy, doświadczenia, wnioski, red. E. Terempała, Bydgoszcz 1984

Izdebska J.: Niektóre środowiskowe uwarunkowania wykorzystania czasu wolnego przez dzieci i młodzież, w: Przekształcanie środowiska. społecznego. Dorobek i kierunki dalszych badań, Łódź 1983

Jaczewski A.: Korczak Z., Popielarski A.: Rozwój i zdrowie dziecka, Warszawa 1985

Jakubowicz K., Puszczewicz B.: Człowiek a telewizja, Warszawa 1991
Janke A. W.: Wychowanie rodzinne - kluczowe pojęcie pedagogicznych rozważań nad rodziną, w; Wychowanie w kontekście teoretycznym, red. A. Tchorzewski, Bydgoszcz 1993

Jundziłł L.: Poziomy poziom kultury pedagogicznej społeczeństwa, "Oświata i Wychowanie", 1976 nr 2

294

Kamiński A.: Czas wolny i jego problematyka społeczno - wychowawcza, Wrocław 1965

Kamiński A.: Funkcje pedagogiki społecznej, Wrocław 1972
Kaplan M.: Leisure. Theory and Policy, New York 1975
Kawula St.: Rodzina a wychowanie, Toruń 1973

Kawula St.: Świadomość wychowawcza rodziców, Toruń 1975 Kawula St.: Rozdroża i szanse wychowania, Olsztyn 1986 Klapper J.: The Effects of Mass Communication, New York 1960 Kłoskowska A.: Kultura masowa, Warszawa 1980

Kłoskowska A.: Społeczne ramy kultury, Warszawa 1972 Kłoskowska A.: Rola rodziny w przekazywaniu kultury, "Problemy Rodziny", 1982 nr 2

Kłoskowska A.: Rodzina jako czynnik transmisji i twórczości kulturalnej, "Kwartalnik Pedagogiczny", 1971 nr 4

Koblewska J.: Szkoła i środki masowego oddziaływania, Warszawa 1967

Koblewska J.: Środki masowego oddziaływania. Problemy społeczne, wychowawcze, propagandowe, Warszawa 1972

Koblewska J.: Zadania oświaty równoległej w realizacji programu powszechnej szkoły średniej, Warszawa 1979

Koblewska J.: Pogląd psychologów i pedagogów na tzw. społeczne treści prezentowane przez film i telewizję, "Oświata i Wychowanie", 1987 nr 4

Komorowska J.: Telewizja w życiu dzieci i młodzieży, Warszawa 1963 cz. I, 1964 cz. II

Komorowska J.: Przemiany rodziny polskiej, Warszawa 1975 Komorowska J.: Współczynnik humanistyczny w badaniu kultury rodziny, w: Metodologiczne problemy badań nad rodziną, red. Z. Tyszka, Poznań 1980

Komorowska J. (red.): Dziecko we współczesnej Polsce, Warszawa 1991

Kossowski P.: Dziecko a reklama telewizyjna, "Problemy Opiekuńczo Wychowawcze", 1994 nr 3

Kowalski St.: Socjologia wychowania w zarysie, Warszawa 1981 Kwieciński Z.: Budżet czasu uczniów a ich środowisko, Warszawa 1974 Kwieciński Z. (red.): Organizacja czasu wolnego dziecka wiejskiego, Warszawa 1976

Kwieciński Z.: Socjopatologia edukacji, Warszawa 1992

Kwieciński Z.: Pedagogika i edukacja wobec wyzwania kryzysu i gwałtownej zmiany społecznej, w: Ku pedagogice pogranicza, red. Kwieciński Z. i Witkowski L. Toruń 1990

Kubin J., Komorowska J.: Czy telewizja wychowuje, Warszawa 1991

211; r

Kumelfield (x.): The Evaluation of Schools Broadcasts: Pilotiny a N~ rn Approach, London 1973

Kunowski S.: Podstawy współczesnej pedagogiki, Warszawa 1993 Kumor A.: Telewizja. Teoria. Percepcja. Wychowanie, Warszawa 1977 Kumor A.: W stronę telewizji, Wrocław 1988

Kumor A.: Radio, telewizja, edukacja, Warszawa 1986

Kumor A.: Telewizja w rodzinie, "Oświata Dorosłych", 1982 nr 2 Kumor A.: Funkcje kulturalno - oświatowe telewizji, "Oświata i Wychowanie", 1989 nr 34

Kukołowicz T. (red.): Z badaj nad rodzinę, Lublin 1984

Lasswel H.: The Structure and Function of Communication in Society, w: The Communication of Ideas, red. L. Bryson, New York 1980

Lewowicki T.: Przemiany oświaty, Warszawa 1994 Lewicki (red.): Kino i telewizja, Warszawa 1977 Marynowicz-Hetka E.: Dziecko w rodzinie problemowej. Pomoc w rozwoju, Warszawa 1987

Masterman L. (red.): Television Mythologies, London 1985, M. J. Press

Mc Luhan M.: The Gutenberg Galaxy, Toronto 1962 Mc Luhan M.: Understanding Media, New York 1964 Mc Luhan M. Culture is our Business, New York 1970 Mead M.: Kultura i tożsamość, Warszawa 1978

Media Manny: Who Tells the Stories Your Children Hear? "Utneli i gder", 1993, May-June

Meighan R.: Socjologia edukacji, Toruń 1993, red, nauk. Z. Kwieciński

Meighan R.: Homebased Educators and Education Authorities: the Attempt to Maintain a Mythology, "Educationare Studies", 1981 o r 10,3

Morley D.: Family Television: Cultural Power on Domestic Leisure, London 1986, Comedia

Meyer M. i in.: Children and the Formal Features of Television, Murrieta, K. G. Saur 1983

Mika St.: Badania nad wiarygodnością nadawców, "Przekazy i Opini," 1976 nr 2

Mika St.: Psychologia społeczna, Warszawa 1981 Mikołowski-Pomorski J.: Badanie masowego komunikowania, Warszawa 1980

Miller R.: Kształcenie - wychowanie - psychoterapia, Warszawa, wyd. 2, 1980

296

Miller R.: Różnicowanie się uczestnictwa w kulturze na przełomie dzieciństwa i młodości, w: Sztuka i dorastanie dziecka, red. M. Tyszkowa, Warszawa 1981

Miller R.: Aktywizacja dziecięcej publiczności telewizyjnej, w: Stowarzyszenie społeczne jako środowisko społeczne, red. I. Lepalczyk, Warszawa 1974

Milavsky J. R. i in.: Television and Aggression: A Panel Study, New York 1982, Academic Press

Mrozowski M.: Między manipulacją a poznaniem. Człowiek w świecie mass mediów, Warszawa 1991

Murray J. P.: The Developing Child in a Multimedia Society, w: Children and Television An Overview of the Research, red. Buckingham D. London 1987, University of Exeter

Rodzina dziecko telewizja
 izacja - osobowość - wychowanie, Poznań 1989

Newcomb M., Turner H., Converse E.: Psychologia społeczna, Wrocław 1971

Niemiec J. (reda: Uwarunkowania osiągnięć szkolnictwa, Białystok 1990

Niemiec J.: Edukacja nieszkolna - przemiany - profile działań, w: Edukacja nieszkolna (równoległa w warunkach przemian w Polsce, red. E. Trempała, Bydgoszcz 1994

Nikitorowicz J.: Udział dziecka w organizacji życia rodzinnego, Warszawa 1987

Nikitorowicz J.: Socjalizacja i wychowanie w zróżnicowanych wyznaniowo i etnicznie rodzinach Białostoczczyzny, Białystok 1992

Nocuń A. W.: Treść środków masowego przekazu i ich bohaterowie a
 problemy wychowania oparte na wzorach osobowych, "Przekazy i Opinie", 1976 nr 1

Nocuń A. W.: Kontakty dzieci i młodzieży z programami telewizyjnymi w opinii rodziców, "Przekazy i Opinie", 1978 nr 3

Nowak S.: Metodologia badań społecznych, Warszawa 1985 Nowak S.: Metodologia badań socjologicznych, Warszawa 1970

Obuchowski K.: Psychologia dążeń ludzkich, Warszawa 1965

Okoń W.: Zabawa a rzeczywistość, Warszawa 1987

Ossowska M.: O osobliwościach nauk społecznych, Warszawa 1952

Papuzińska J.: Wartości podkultury dziecięcej, "Kwartalnik Pedagogiczny", 1979 nr 3

Pielasińska W.: Młodzież szkolna wobec problemów kultury, Warszawa 1978

Pieter J.: Poznawanie środowiska wychowawczego, Wrocław 1960

Plisiecki J.: Przemiany współczesnej kultury a r~dukur~u ~u~nml~~,~, .. Alternatywna pedagogika humanistyczna, rr·cl. li ~m I...I. ~I h. Wrocław 1990

Pilch T., Lepalczyk L.: Pedagogika społeczna, Warszawa. w:n I!1lla Pilch T.: Zasady badań pedagogicznych, Wrocław 1977

Phoemi A.: Children and Televzszon, "Developmental", l,<mrlmn I!1~`t, July, University of Exeter

Piaget J.: Studia x psychologii dziecka, Warszawa 1966

Pioyers R.: Televiszon and the Family, London 1980

Pochwicki M.: Telewizja i publicxność, Poznań 1978

Porcher L.: Kształcenie równoległe, Warszawa 1978

Przeclawska A.: Młodzież i kultura - próba aktualizacji spojnar~nra, m Edukacja kulturalna a egzystencja człowieka, red. 13. ~~,~ In~ dołski, Wrocław 1986

Przećławska A. (reda: Relacje międy ludźmi jako przedmiot badawczy pedagogicznych. Studia z pedagogiki społecznej, Warszawa 1993; Przećławska A.: Rola środków masowego przekazu w kształtowaniu wizerunku, Warszawa 1980

Przećławska A.: Wychowanie jako spotkanie, w: Relacje między ludźmi jako przedmiot badań pedagogicznych. Studia z pedagogiki społecznej, Warszawa 1993

Przećławska A.: Zróźnicowanie kulturalne młodzieży a problemy wychowania, Warszawa 1976

Przećławska A.: Rola środków masowego przekazu w kształtowaniu kultury stosunków międzyludzkich, w: Wychowanie i środowiska, red. T. Pilch i B. Passim, Warszawa 1979

Przećławski K.: Instytucje wychowania w wielkim mieście, Warszawa 1971

Przećławski K. (reda: Czas wolny dzieci i młodzieży w Polsce, Warszawa 1978

Przetacznikowa M., Włodarski Z.: Psychologia wychowawcza, Warszawa 1981

Puszczewicz B.: O wychowawczych i kształtujących funkcjach telewizji, w: Wychowanie i środowisko, red. T. Pilch, B. Passim, Warszawa 1979

Raczkowska J.: Zagroźenie poczucia bezpieczeŃstwa agresję, przemoc, okrucieŃstwem, "Problemy OpiekuŃczo Wychowawcze", nr 12

Radlińska H.: Pedagogika społeczna, Wrocław 1961

Rembowski J.: Rodzina w świetle psychologii, Warszawa 1978

298

Rembowski J.: Metoda projekcyjna w psychologii dzieci i młodzieży. Zarys technik badawczych, Warszawa 1986

Risman D.: The Lonely Crowd, New Haven 1981, Yale University Press

Riley J. W., Riley M. W.: Mass Communication and the Social System, w: Sociology Today, red. R. Merton, New York 1959

Robinson J.: Towards Defying the Functions of Television and Social Behavior, 1972

Rogers R.: Television and the Family, London 1980, University of London

Salomon G.: Interaction of Media, Cognition and Learning, San Francisco 1979

Schoenebeck H. von: Antypedagogizacja w dialogu, Toruń 1991

Schramm W., Parker E., Lyle J.: Television in the Lives of Our Children, Stanford, California 1961

Schramm W.: The Process and Effects of Mass Communication, Urbana 1971

Schramm W.: L'influence de la television sur les enfants et les adolescents, Paris 1966, UNESCO

Schramm W.: Big Media, Little Media, Beverly Hills, Sage 1977 Signer D., Signer J.: TV Violence: What's the All Fuss about? "Television and Children", Spring 1984

Singer J., Singer D.: Psychologist Look at Television, "American Psychologist", July 1983

Skorny Z.: Proces socjalizacji dzieci i młodzieży, Warszawa 1977 Smolińska-Theiss B. (red.): Badanie i dzielenie, w: W poszukiwaniu metod organizowania środowiska wychowawczego, Warszawa 1988

Stasiak H.: Kształty i wnętrza rodziny, Warszawa 1975 Sośnicki K.: Istota i cele wychowania, Warszawa 1967

Suchodolski B. (red.): Alternatywna pedagogika humanistyczna, Wrocław 1990

Suchodolski B.: Wychowanie mimo wszystko, Warszawa 1990 Suchodolski B., Wojnar L.: Nasza rzeczywistość a wychowanie, Warszawa 1972

Szmagański J.: Dzieci a telewizja, "Przekazy i Opinie", 1985 nr 1-2   Szczepański J.: Elementarne pojęcia socjologii, Warszawa 1963, wyd. I,   1970 wyd. II

Śliwerski B.: Edukacja wolności, Kraków 1992

Szkudlarek J., Śliwerski B.: Wyzwanie pedagogiki krytycznej i antypedagogiki, Kraków 1992 299

Tchorzewski A.: Funkcje edukacyjne rodziny, 13ylywr.nr. II!1!III Tchorzewski A. (red.): Wychowanie w kontekstach (r nr l ~r : n qrrr l y n goszcz 1993

Tchorzewski A. (red.): Rodzina - prxesxłość - terażnm~.v:o~n ~r szłość, Bydgoszcz 1988

Trempała E.: Wychowanie równoległe w polskim systemie oświaty Bydgoszcz 1984

Trempała E. (red.): Edukacja nieszkolna (równoległe) w Tuu~ unkm h przemian w Polsce, Bydgoszcz 1994

Trempała E.: Szkoła a edukacja równoległa (nieszkolnaJ. foglydy, rh~ świadczenia, propozycje, Bydgoszcz 1993

Trempała E.: Edukacja równoległa w polskim systemie oświaty, Warszawa 1985

Trempała J.: Znaczenie edukacji równoległej dla rozwoju psychom.-rrrn~ dzieci i młodzieży, "Oświata i Wychowanie", 1989 nr 36 Trempała J.: Edukacja i rozwój dzieci w młodszym wieku szkolnym, Prace Komisji Pedagog. i Psychol., Warszawa 1989, B7'1V Tyszka A.: Uczestnictwo w kulturze, Warszawa 1971

Tyszka A.: Kultura jest kultem wartości, Lublin 1993

~ Tyszka Z.: Z metodologii badań socjologicznych nad rodziną, By<l~o~;r,ur. 1988

`dyszka Z.: Socjologia rodziny, Warszawa 1974

Tyszka Z. (red.): Metodologiczne problemy badań nd rodziną, Pozmvri 1980

~,Tyszkowa Z.: Wybrane kategorie współczesnych rodzin polskich, P $\langle$ zn,rn 1984
Tyszkowa M.: Sztuka dla dzieci szkolnych, Warszawa 1979 Tyszkowa M.: Doświadczenie,
kultura i rozwój psychiczny jednostki, P $\langle$ zn,rn 1987
Tyszkowa M. (red.): Rozwój dziecka w rodzinie i poza rodzinę, P $\langle$ zn,rn 1985 ~
Vartella Fr.: 'G'hildren, Communicating: Media and Development nf 'Thr~ ught7./Speech
Understanding. Beverly Hills, Sage 1979
Vmne l~L:' The Plug - In Dring, Penguin 1985

Wilgocka - Okoń B. (red.): Edukacja wczesnoszkolna, Warszawa: r IIi!I Wilgocka -
Okoń B.: Obciążenie uczniów a optymalizacja praryp ..-,f~Iri, Warszawa 1976
Williams T. M.: The Impact of Television: A. Natural Expr rrum nl ,u Free Communication,
Academic Press, Orlando, Florirln, I!W Werwicki M.: Wpływ filmowych scen grozy i
okrucieństwa na rrrl~al r~
"Kwartalnik Pedagogiczny", 1976 nr 3

300

Winclawski W.: Typowe środowiska współczesnej Polski, Warszawa 1976
dWołoszynowi L. (red.): Podstawy rozwoju i wychowania dzieci i młodzieży w rodzinie z
uwzględnieniem współpracy x instytucjami pozaszkolnymi, Warszawa 1981
Wroczyński R.: Pedagogika społeczna, Warszawa 1974
Wroczyński R., Pilch T.: Metodologia pedagogiki społecznej, Wrocław 1974
Wnuk - Lipiński E.: Budżet czasu - struktura społeczna - polityka spo~ecxna, Warszawa 1981
Wujek T.: Czas wolny jako wartość kulturotwórcza z wychowawcza, w: Wychowanie i
środowisko, red. T. Pilch i B. Passim, Warszawa 1979
Zaczyński Wł.: Metodologiczna tożsamość dydaktyki, Warszawa 1988 Zawadzka A.:
Dziecko a zmianowość nauki szkolnej, Wrocław 1991 Zawadzka A.: (red.): Kobieta a jej czas
wolny, Wrocław 1993 Zawadzka A.: Rodzinne uwarunkowania wypoczynku uczniów klas
poczgt
kujgcych, "Ruch Pedagogiczny", 1983 nr 3 Ziemska M.: Rodzina a osobowość, Warszawa
1975 Ziemska M. (red.): Rodzina i dziecko, Warszawa 1979
Ziemska M. (red.): Społeczne konsekwencje integracji i dezintegracji rodziny, Warszawa
1986
Znanięcki F.: Socjologia wychowania, Warszawa 1973
Zebrowska M.: Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży, Warszawa 1975

Summary

The subject of this work are issues concerned with the function of television in the family. This work is an attempt at capturing the natural relationships between parents and children whilst watching television together in the family/domestic setting and considering the role of television in bringing up children. The analysis is based on research carried out by the author, and on the author's earlier empirical findings and theoretical considerations dealing with T.V. Both qualitative approaches complement one another, allowing the hypothesis to be verified.

A multi-dimensional approach to the function of television within the family allowed various aspects of its influence on the upbringing of a child within the family to be examined, including educational opportunities as well as other influences. It was concluded from the analysis that television can help parents in bringing up children by: fulfilling a specific educational function in the child's life, conveying psychological and practical knowledge to parents, integrating the family and compensating for deficiencies in both local and domestic environments.

The contribution of television to these processes was considerably varied. This variation was due to the socio-cultural context, of the domestic environment (parents' education, where they were living, the structure and size of the family as well as the nature of the family/domestic view of television).

The behaviour of the parents and children under examination, was quite different whilst watching television, indicating a strong, or lack of family ties between them. On the basis of the results obtained, it was possible to separate the families into three groups of high, intermediate and low levels of integration of television parents and children, whilst engaged in watching television. The main factor differentiating the three groups was the level of integration.

302

In many families (32% in urban families and 41% in rural families) television played a compensatory role in delivering information from various branches of science, technology and culture. It also made up for the lack of opportunity for participation in various forms of cultural activity, owing to the poor, local infrastructure, compensating for the lack of cinemas, theatres and museums.

In many of the families studied, television disturbed the normal processes of bringing up children in the family. The main threats it created were as follows: disintegration of the family giving rise to unfavourable changes in the housekeeping routine and leisure time of the household; negative influences on the health, psychological and physical development of the child; disintegration of the family; compensating for parents in meeting some of the educational and protective functions of the family.

The result of irrational viewing of television in the family, being, amongst others, in the devotion of many hours a day to watching television, gives rise to educationally disadvantageous changes in the child's schedule. It can lead to a permanent reduction in the time devoted to learning, work, leisure activities, playing games and participating in various forms of cultural activity.

An indication of the negative influence of television is the role it plays in leading to the disintegration of family life. In many rural (30% television does not serve to integrate the members of a family. The presence of parents and children together in the same room whilst watching the same television programmes may be a sign of only superficial integration. A threat for the educational function of the family is the 'replacement' or 'substitution' of parents by television in meeting the parents' role in bringing up and caring for children. More than 50% of the parents studied (58.2% of urban and 51.4% of rural ones) admitted that television 'brings relief' in various situations of family life, fulfilling the role of an 'electronic nanny'. This phenomenon occurs mainly in those families where parents have less leisure time, are occupied with their work, are away from the home for many hours a day and are of lower socio-economic status.

Television also reduces the time available for family conversations. It 'replaces' many parents (70.3% in urban and 75.8% in rural families) in telling stories and reading books, becoming an 'electronic story-teller', newspaper or picture book, as well as compensating lack of leisure time spent jointly outside of the home.

Conclusions drawn on the analysis of the results are given in the end of the book. A typology in relation to families has been proposed along the following lines: a) the range and nature of family-domestic television viewing, and b) the implementation of the beneficial role of television in the bringing up of children within the family. This part of the work also presents the basic needs of the tasks that television, the family and schools should meet in order to create possibilities for gaining effective use of television in the bringing up of children within the family.

